

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ
ЗЛОЧИННОСТІ ІМЕНІ АКАДЕМІКА В. В. СТАШИСА
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ**

*Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису*

ПОЛЯХ ЄВГЕНІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 342.72:343.412:343.44:343.45:343.9

ДИСЕРТАЦІЯ

**КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ЗАПОБІГАННЯ
ПОРУШЕННЮ НЕДОТОРКАНОСТІ ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ**

Спеціальність 081 – Право

Галузь знань 08 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Є. В. Полях

Науковий керівник: Новіков Олег Володимирович, кандидат юридичних наук

Харків – 2024

АНОТАЦІЯ

Полях Є. В. Кримінологічна характеристика та запобігання порушенню недоторканності приватного життя. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, Харків, 2024.

Дисертація є одним із перших в Україні кримінологічних досліджень порушень недоторканності приватного життя.

Визначено, що одним із фундаментальних конституційних прав особи, яке поряд з правом на життя, здоров'я, честь, гідність та безпеку забезпечує її існування та розвиток, є право людини на недоторканність приватного життя. Правова доктрина, акти міжнародного та національного законодавства, а також судова практика характеризуються відсутністю сталого визначення дефініції поняття «приватне життя» через його динамічність та невичерпність. Останнє пояснюється відсутністю повного переліку аспектів моральної та фізичної недоторканності приватності, що підтверджують й результати дослідження прецедентної практики ЄСПЛ, оскільки суд широко визначає сферу застосування ст. 8 ЄКПЛ, навіть якщо конкретне право не перераховане в цій статті.

Встановлено, що для права на недоторканність приватного життя, поряд з динамічністю та об'ємністю, також є характерними такі істотні ознаки, як перебування у виключному віданні окремого індивіда, конфіденційність, суб'єктивність та дуальність. Саме дуальність пояснює особливості окреслення меж приватності: особа сама відносить ті чи інші відомості про приватне життя до конфіденційних та обирає способи їх захисту, однак у легітимно встановлених державою рамках, які індивід може лише звузати. Положення чинного законодавства України дають підстави стверджувати про обмеженість права на приватність для таких категорій, як особи, які займають посади, пов'язані з виконанням функцій держави або органів місцевого самоврядування, члени їх сімей, а також призовники,

військовозобов'язані та резервісти.

Підкреслено, що імперативні приписи національного та міжнародного законодавства, що діє на теренах України, незважаючи на виключно лінгвістичні відмінності текстів, охороняють однакові за змістовним наповненням аспекти права на приватність, однак існує нагальна потреба в уніфікації термінології законодавчих актів в Україні для унеможливлення звуження обсягу захисту прав людини у практичній площині.

Визначено, що характерною рисою правового регулювання сфери приватності в чинному законодавстві виступає синергія конституційно закріплених гарантій та цивільно-правової, адміністративно-правової та кримінально-правової охорони, предметом яких виступає конфіденційна інформація про особу. Виокремлено найбільш значущі недоліки кожної з галузей, які звужують зміст самої охорони та ефективність її впливу. Мова про відсутність законодавчо закріпленого права на забуття у межах цивільно-правового захисту; звуження змісту адміністративно правової охорони виключно порушеннями вимог законодавства щодо державної реєстрації баз персональних даних та їх використання, що не відповідає вимогам сучасності; відсутність сталої позиції щодо кваліфікації кримінальних правопорушень проти приватності з урахуванням наявності загального та спеціальних складів, а також у сукупності з іншими злочинними посяганнями тощо. Також наявність спеціальних норм, поряд із латентністю явища, пояснює незначну кількість облікованих кримінальних правопорушень за складом, передбаченим ст. 182 КК України.

Визначено, що всього протягом 2015–2023 рр. в Україні було зареєстровано 19 770 кримінальних правопорушень приватності, однак визначальним складом у структурі правопорушень проти приватності є ст. 162 КК України (87%), тоді як порушення недоторканності приватного життя складають лише близько 12%. Дослідження рівня судимості вказало на наявність всього 24 вироків за ст. 182 КК України за досліджуваний період. Різке підвищення коефіцієнту злочинної інтенсивності у 2023 р. є штучним, оскільки спровоковане скороченням кількості постійного населення країни у зв'язку з повномасштабним вторгненням.

Сформульовано категорії способів порушення недоторканності приватного життя на сучасному етапі, серед яких фішинг; хакінг; перевищення службових повноважень чи зловживання ними; використання технічних засобів як аудіо-, відео, фотофіксації, так і для поширення інформації. Така категоризація не є повним відображенням об'єктивної реальності та заснована на проведеному контент-аналізі публікацій у ЗМІ та аналізі судової практики на теренах України. Враховуючи динамічність категорії «приватність» та швидких темпів науково-технічного прогресу, досліджувані антисоціальні прояви можуть набувати й інших способів.

Встановлена неможливість створення повного збірного соціального образу особи-злочинця порушень приватності через обмеженість емпіричних даних. На підставі дослідження наявних судових рішень та повідомлень у ЗМІ запропоновано категоризацію таких порушників за двома критеріями – цілеспрямованість злочинної поведінки та наявність доступ до персональних даних потерпілих.

Обчислено негативні соціальні наслідки порушень недоторканності приватного життя у грошовому еквіваленті («ціна» злочинності) на підставі наявних судових рішень, а також даних офіційної статистичної звітності правоохоронних органів. Запропоновано поділ таких наслідків залежно від сфер, які зазнають негативного впливу від досліджуваного явища, на соціально-психологічні, соціально-економічні та міжнародно правові. Підкреслено, що представлені групи не вичерпують проблеми негативних змін суспільного життя та суспільної свідомості.

Встановлено, що офіційна статистика вказує на незначну кількість порушень недоторканності приватного життя та суміжних складів кримінальних правопорушень, що й зумовлює необхідність визначення рівня їх латентності. На підставі емпіричних даних зроблено висновок про високий рівень латентності порушень приватності, переважно межового виду, для якого є характерним вплив об'єктивних та суб'єктивних чинників. Поза межами обліку знаходиться в дев'ять разів більше порушень приватності, ніж їх виявлено, тобто співвідношення між кількістю облікованих кримінальних правопорушень та реальним їх обсягом наближене до 1:9. Не виключається також вплив природної та процесуальної латентності.

В контексті дослідження детермінаційного комплексу порушень приватності, серед факторів макросередовища запропоновано виділяти чинники, що пов'язані з цифровізацією суспільних відносин; чинники, що пов'язані з недостатнім захистом інформації; чинники, що пов'язані з роботою правоохоронних органів, а також соціально-економічні, соціально-політичні (правові), соціально-культурні та віктимологічні чинники.

Доведено, що переважна кількість порушень недоторканності приватного життя відбувається через значний внесок жертви такого злочинного посягання. Зокрема, неосвіченість потерпілого, недбале ставлення до збереження конфіденційної інформації про своє життя та нехтування правил кібергігієни відіграють одну з головних ролей у детермінаційному комплексі порушень приватності. Основу мотивації порушень недоторканності приватного життя складають жага швидкого збагачення та бажання маніпулювати свідомістю окремого індивіда та соціальних груп задля підвищення попиту на товари чи послуги, конкурентоспроможності та отримання прибутку.

Підкреслено, що проблематика поширення порушень приватності є розповсюдженою у всьому світі, однак міжнародна система захисту персональних даних відповідає реаліям сучасності та має здатність до вчасного оновлення у відповідь на нові виклики. Найважливішим стандартом правового регулювання захисту персональних даних у західних країнах виступає GDPR, положення якого досі не імplementовані в українське законодавство, що справляє негативний вплив на рівень захисту приватності у транскордонній площині.

Встановлено, що досвід захисту приватності розглянутих зарубіжних країн формується у межах двох основних моделей захисту персональних даних – регулюючої (Великої Британії, ФРН та Японії) та секторальної (США). Регулююча або ж європейська модель характеризується існуванням єдиного комплексного закону щодо захисту персональних даних та обов'язковості уповноваженого органу контролю, однак недоліком є обмеженість засобів захисту даних та різниця повноважень суб'єктів контролю. У свою чергу секторальна або ж американська модель базується на ухваленні окремих нормативно-правових актів у кожній сфері

суспільних відносин, однак така структура не здатна вчасно забезпечити швидкий та надійний захист даних у разі появи нових правовідносин чи технічних засобів, оскільки існує потреба у прийнятті нового нормативно-правового акту. Оптимальною для розбудови нового українського законодавства у досліджуваній сфері запропоновано вважати змішану модель захисту персональних даних, оскільки існування вузькоспеціалізованого законодавства, яке підсилює дію загального закону про захист персональних даних, є практичним та ефективним.

Підкреслено, що запобіжний вплив як на міжнародному рівні, так і у межах кожної дослідженої зарубіжної країни націлений на контроль за діяльністю юридичних осіб, а не пересічних громадян, хоча на рівні кримінального законодавства кожна з них визнає та захищає право на приватне життя.

Запропоновано головні стратегічні напрями запобіжного впливу, на яких має базуватися державна політика у сфері запобігання та протидії порушенням приватності на теренах України, зокрема: 1) протидія пов'язаній з порушенням приватності кіберзлочинності; 2) удосконалення національного законодавства, що регулює суспільні відносини у сфері захисту і обробки персональних даних; 3) удосконалення діяльності органів кримінальної юстиції у сфері забезпечення недоторканності приватного життя; 4) підвищення етичних стандартів представників окремих професій та підвищення їх загальної компетентності у сфері приватності; 5) підвищення рівня обізнаності громадян про право на приватне життя, його недоторканність, складові, можливі посягання, способи запобігання та захисту від останніх, а також запропоновано комплекс заходів запобігання порушенням недоторканності приватного життя у межах цих напрямів. Така політика має бути узгодженою, ієрархічною, впорядкованою та характеризуватися компетентністю відповідних владних органів.

Конкретизовано заходи віктимологічної профілактики в межах загального, спеціального та індивідуального рівнів, зокрема, запропоновано: 1) розробка належного нормативно-правового підґрунтя для якісного забезпечення віктимологічної профілактики; 2) створення системи ефективного соціального захисту населення; 3) переорієнтування роботи правоохоронних органів на жертв

кримінальних правопорушень з подальшою підготовкою відповідного кадрового забезпечення; 4) підвищення рівня довіри жертв до правоохоронних органів; 5) проведення віктимологічних «зондувань»; 6) пропаганда та просвітницька робота серед населення тощо. Вказана діяльність не вичерпується пропонованими заходами, але дії мають бути спрямовані на зниження віктимності громадян; формувати правильні установки на уникнення вже існуючих кримінологічно небезпечних ситуацій; активізувати особисті захисні можливості особи; вносити позитивні корекції в їх поведінку та спосіб життя, а загалом – підвищувати рівень їх правової культури та правової свідомості.

Ключові слова: недоторканність приватного життя; приватність; прайвесі; інформація; персональні дані; кримінальне правопорушення; злочинність; кіберзлочинність; кримінологічний аналіз злочинності; детермінація злочинності; віктимна поведінка; запобігання злочинності; запобігання правопорушенням; протидія злочинності; скорочення злочинності; стратегія.

SUMMARY

Poliakh Ye. V. Privacy Violation Criminologic Characteristics and Prevention. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Thesis for a Doctor of Philosophy degree by specialty 081 – Law. – Academician V. V. Stashis Research Institute for the Study of Crime Problems of the National Academy of Law Sciences of Ukraine, Kharkiv, 2024.

The dissertation is one of the first comprehensive criminological studies of privacy violations in Ukraine.

It has been determined that one of the fundamental constitutional rights of a person, which, along with the right to life, health, honour, dignity and safety, ensures his/her existence and development, is the human right to privacy. Legal doctrine, international and national legal acts, as well as judicial practice are marked by the lack of a stable definition of the concept of “private life” due to its agility and inexhaustibleness. The latter is explained by the lack of a complete list of moral and physical integrity of privacy aspects, which is also confirmed by the ECHR case law study, since the Court broadly defines the scope of application of Article 8 of ECHR even if the specific right is not listed in this article.

It has been established that the right to privacy, along with agility and dimension, is also marked by such essential signs as belonging to the exclusive jurisdiction of an individual, confidentiality, subjectiveness and duality. It is duality that explains peculiarities of delineating the privacy boundaries: a person refers certain information about private life to confidential and chooses ways to protect it but in the scope legitimately established by the State, which may only be narrowed by an individual. Ukrainian laws in effect give grounds to assert limitations of the right to privacy for such categories as persons holding positions related to performance of State or local government functions, their family members, as well as conscripts, persons liable for military service and reservists.

It has been emphasised that the mandatory requirements of national and international laws in force on the territory of Ukraine, despite exclusively linguistic differences in texts, protect the same content aspects of the right to privacy. However, there is an urgent need to unify the terms of legislative acts in Ukraine to prevent narrowing the scope of practical

human rights protection.

It has been determined that a characteristic feature of legal regulation of the sphere of privacy in current laws is synergy of the guarantees enshrined by the Constitution, and civil, administrative and criminal protection, the subject matter of which is person's confidential information. The most significant shortcomings of each domain, which narrow the content of protection and the efficacy of its impact, are identified. It refers to the absence of a legally established right to be forgotten within the scope of civil protection; narrowing the administrative and legal protection exclusively by violations of the laws on state registration of personal databases and their use, which does not meet the modern requirements; the lack of a steady position on qualification of criminal offences against privacy taking account of the presence of general and special bodies, as well as in conjunction with other criminal encroachments, etc. In addition, existence of special regulations, along with latency of the phenomenon, explains the small number of registered criminal offences under the body stipulated by Article 182 of the Criminal Code of Ukraine.

It has been determined that during the years 2015–2023, 19770 criminal offences against privacy were registered in Ukraine in total. However, the defining body in the structure of offences against privacy is Article 162 of the Criminal Code of Ukraine (87%), while violations of privacy account for only about 12%. The study of the criminal record indicated that there were only 24 sentences under Article 182 of the Criminal Code of Ukraine during the study period. A sharp increase in crime intensity rate in 2023 is artificial as it is provoked by a reduction in the number of permanent residents of the country due to the full-scale invasion.

The categories of privacy violation methods at the present stage have been formulated, including phishing; hacking; override or abuse of authority; the use of technical facilities for audio, video, photo recording, and information dissemination. Such classification does not completely reflect the objective reality and is based on content analysis of publications in media and analysis of judicial practice in Ukraine. Given the agility of the “privacy” category and fast scientific and technology progress, the antisocial manifestations under study may take other forms.

It has been established to be impossible to create a complete collective social image of a privacy violator due to the limited empirical data. Based on the study of available court judgements and media reports, it has been proposed to classify such violators according to two criteria – purposefulness of criminal behaviour and access to victims' personal data.

Based on court judgements available, as well as data from official statistical reports of law enforcement agencies, the negative social consequences of privacy violations have been calculated in monetary terms (the crime "price"). It has been proposed to divide such consequences into social and psychological, social and economic and international legal depending on areas negatively affected by the phenomenon under study. It has been emphasised that the presented groups do not exhaust the problem of negative changes in public life and consciousness.

It has been established that official statistics indicate a small number of privacy violations and related criminal offences, which causes the need to determine their latency level. Based on empirical data, it has been concluded that there is a high level of latency of privacy violations, mainly of the boundary type, marked by the influence of objective and subjective factors. There are nine times more unaccounted privacy violations than those detected, i.e. the ratio between the number of criminal offences recorded and their actual quantity is close to 1:9. Natural and procedural latency may have an impact too.

In the context of study of the determinative complex of privacy violations, among the macro environment factors, it has been proposed to distinguish factors related to digitization of public relations; factors related to insufficient information protection; factors related to law enforcement agencies' work, as well as social and economic, social and political (legal), social and cultural and victimologic factors.

It has been proved that an overwhelming number of privacy violations occur owing to the significant contribution of a victim of such criminal encroachment. In particular, the victim's lack of awareness, negligent attitude to preservation of confidential information about his/her life and disregard for cyber hygiene rules play one of the main roles in deterministic complex of privacy violations. The privacy violation motivation is based on the desire to get rich quickly and the desire to manipulate the minds of individuals and social groups to increase demand for goods or services, competitiveness and profit.

It has been emphasised that the problem of increase in privacy violations is widespread all over the world. But the international system of personal data protection meets the realities of our time and may be updated timely in response to new challenges. The most important standard of legal regulation of personal data protection in Western countries is GDPR. It has not yet been implemented in Ukrainian laws, and this has a negative impact on the level of privacy protection in the cross-border area.

It has been established that the privacy protection experience of the foreign countries under review is formed in the framework of two main models of personal data protection – regulatory (Great Britain, Germany and Japan) and sectoral (USA). The regulatory or European model is marked by existence of a single comprehensive law on personal data protection and mandatory authorised control authority. However, limited data protection tools and difference in control entities' powers create a disadvantage. In turn, the sectoral or American model is based on adoption of separate regulatory legal acts in each area of public relations. However, such a structure cannot timely provide fast and reliable data protection if new legal relations or technical facilities emerge since there is a need for adopting a new regulatory legal act. It has been proposed to consider a mixed model of personal data protection as optimal for developing the new Ukrainian legislation in the field under study since the existence of highly specialised legislation that strengthens the general law on personal data protection is practical and efficient.

It has been emphasised that preventive influence both at the international level and within each foreign country studied is aimed at monitoring the activities of legal entities, and not ordinary citizens, although at the level of criminal legislation, each of them recognises and protects the right to privacy.

The main strategic areas of preventive influence on which the state policy in the field of preventing and countering privacy violations on the territory of Ukraine should be based have been proposed, in particular: 1) countering the privacy violations-related cybercrime; 2) improving the national laws regulating the public relations in the field of personal data protection and processing; 3) improving the activities of criminal justice bodies in the field of privacy; 4) improving the ethical standards of representatives of certain professions and increasing their general competence in the field of privacy; 5) raising the level of awareness

of citizens about the right to privacy, its inviolability, components, possible encroachments, methods of prevention and protection against the latter, as well as a set of measures to prevent privacy violations in these areas has been proposed. Such policies should be consistent, hierarchical, orderly and marked by competence of the relevant authorities.

The measures of victimologic prevention at the general, special and individual levels have been specified, in particular, it has been proposed to: 1) develop an appropriate regulatory framework for quality provision of victimologic prevention; 2) create a system of efficient social protection of the population; 3) re-orient the law enforcement agencies' work to victims of criminal offences with further training of the appropriate personnel; 4) increase the level of trust of victims in law enforcement agencies; 5) conduct victimologic "probing"; 6) ensure outreach and awareness-building of the population, etc. These activities are not limited to the proposed measures, but actions should be aimed at reducing the victimity of ordinary people; forming correct attitudes to avoid existing criminologically dangerous situations; activating personal protective capabilities of an individual; positively adjusting their behaviour and lifestyle, and, in general, increasing the level of their legal culture and legal consciousness.

Keywords: inviolability of private life; privacy; information; personal data; criminal offence; crime; cybercrime; criminological analysis of crime; determination of crime; victim behaviour; crime prevention; prevention of offences; counteraction to crime; crime reduction; strategy.

Список публікацій здобувача

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Полях Є. В. Генезис та сучасний зміст права на недоторканність приватного життя. *Журнал східноєвропейського права*. 2021. № 91. С. 100–109. URL: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2021/08/poliakh_91.pdf
2. Полях Є. В. Кримінологічна детермінація порушення недоторканності приватного життя. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2023. Вип. 45. С. 149–159. DOI: 10.31359/2079-6242-2022-45-149.
3. Полях Є. Можливості застосування міжнародного та зарубіжного досвіду запобігання порушенням недоторканності приватного життя у вітчизняній превентивній практиці. *Юридичний вісник*. 2023. № 6. С. 290–300. DOI: <https://doi.org/10.32782/yuv.v6.2023.36>.
4. Полях Є. В. Латентність порушень недоторканності приватного життя: її рівень та причини виникнення. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2024. Вип. 46. С. 166–173. DOI: 10.31359/2079-6242-2022-46-166.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Полях Є. В. Щодо віктимологічних чинників кримінальних правопорушень проти приватності. *Актуальні проблеми протидії злочинності та корупції*: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції (Харків, 17 лютого 2023 р.). Харків: Юрайт, 2023. С. 235–239. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2023/03/Актуальні-проблеми-протидії-злочинності-та-корупції_17.02.23.pdf
6. Полях Є. В. Щодо питання соціально-політичних (правових) чинників порушень недоторканності приватного життя. *Права та основоположені свободи людини у контексті євроінтеграції України*: круглий стіл до Дня юриста, 4 жовт. 2023 р. Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2023. С. 133–135. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/13148>
7. Полях Є. В. Щодо причин латентизації порушень приватності в українському суспільстві. *Становлення та розвиток правової держави: проблеми*

теорії та практики: Матеріали XVI міжнародної науково-практичної конференції, м. Миколаїв, 21 грудня 2023 р. Львів–Торунь: Liha-Pres, 2023. С. 220–222. DOI: 10.36059/978-966-397-359-3-55.

8. Полях Є. В. До питання пошуку оптимальної моделі захисту персональних даних в Україні. *Правова система та державотворення: історичний вимір і сучасні тенденції*: Матеріали II науково-практичної конференції (м. Ужгород, 16–17 лютого 2024 р.). Одеса: Видавництво «Молодий вчений», 2024. С. 105–108. URL: <https://molodyivchenyi.ua/omp/index.php/conference/catalog/view/77/1251/2590-1>

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

9. Poliakh Yevheniia. Criminological characteristics of privacy violation and its prevention. *Сучасне суспільство і наука: актуальні дослідження молодих науковців*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції іноземними мовами. Харків, 27 травня 2021 р. Харків: НЮУ ім. Ярослава Мудрого, 2021. С. 162–164. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/12/Збірник-матеріалів-конференції-НЮУ-2021-р_——копия.pdf

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	17
ВСТУП.....	18
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОРУШЕННЯ НЕДОТОРКАНОСТІ ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ.....	28
1.1 Конституційне право особи на недоторканність приватного життя як фундаментальне особисте право людини.....	28
1.2 Правова охорона права на недоторканність приватного життя в Україні.....	41
1.3 Стан наукового розроблення проблеми порушення недоторканності приватного життя.....	56
1.4 Методологічні засади дослідження порушення недоторканності приватного життя.....	68
Висновки до розділу 1.....	79
РОЗДІЛ 2 КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОРУШЕННЯ НЕДОТОРКАНОСТІ ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ.....	82
2.1 Сучасний стан і тенденції розвитку порушення недоторканності приватного життя. Характеристика осіб, що вчиняють порушення проти приватності	82
2.2 Негативні соціальні наслідки порушення недоторканності приватного життя.....	106
2.3 Латентність порушення недоторканності приватного життя.....	116
2.4 Кримінологічна детермінація порушення недоторканності приватного життя.....	127
Висновки до розділу 2.....	151

РОЗДІЛ 3 ЗАПОБІГАННЯ ПОРУШЕННЮ НЕДОТОРКАНОСТІ ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ.....	155
3.1 Міжнародний та зарубіжний досвід запобігання порушенню недоторканності приватного життя: можливості його застосування у вітчизняній превентивній практиці.....	155
3.2 Стратегічні напрями розвитку державної політики у сфері запобігання порушенню недоторканності приватного життя.....	172
3.3 Віктимологічне запобігання порушенню недоторканності приватного життя.....	194
Висновки до розділу 3.....	209
ВИСНОВКИ.....	212
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	218
ДОДАТКИ.....	252

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

GDPR – Загальний регламент про захист даних (в межах законодавства ЄС)

АРК – Автономна Республіка Крим

АТО – Антитерористична операція на сході України

Велика Британія – Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії

ВРУ – Верховна Рада України

ЄДРСР – Єдиний державний реєстр судових рішень

ЄКПЛ – Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини)

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

ЄС – Європейський Союз

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

КК України – Кримінальний кодекс України

КК УРСР 1960 р. – Кримінальний кодекс Української Радянської Соціалістичної Республіки 1960 року

КСУ – Конституційний Суд України

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення

НАЗК – Національне агентство з питань запобігання корупції

ОЕСР – Організація економічного співробітництва та розвитку

ООС – Операція Об'єднаних сил

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ПК України – Податковий кодекс України

РЄ – Рада Європи

РФ – Російська Федерація, країна-агресор

СК України – Сімейний кодекс України

США – Сполучені Штати Америки

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

ФРН – Федеративна Республіка Німеччина

ЦК України – Цивільний кодекс України

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Заборона на несанкціоноване втручання у приватне життя громадян з боку органів публічної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб та, взагалі, будь-яких інших фізичних та юридичних осіб є фундаментальним положенням законодавств багатьох країн. Більш того, важливість цього права для нормальної життєдіяльності та розвитку людини визнається на рівні багатьох міжнародних договорів та конституцій демократичних держав. Не виключенням є й Конституція України, у ст. 32 якої закріплено, що ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією, а також не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

П'ять років тому Україна взяла курс на діджиталізацію, реалізуючи проект «Держава у смартфоні», яким на сьогодні забезпечено безперебійний доступ до великої кількості електронних послуг, які надає держава у сфері освіти, охорони здоров'я, електронної демократії, підприємництва тощо через портал чи додаток «Дія», за роки незалежності створено чимало реєстрів, які накопичують та зберігають персональні дані громадян. Так чи інакше, політика діджиталізації спрямована на полегшення взаємодії людини та держави, однак перед суспільством постає ряд загроз, однією з яких є порушення недоторканності приватного життя. Результати соціологічного опитування говорять про високий рівень занепокоєння громадськості порушеннями їх сфери приватності (про це зазначило 51,2% респондентів). Такий стан громадської думки спровокований чималою кількістю факторів, зокрема, хакерськими атаками напередодні та від початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України, витоками персональних даних з державних реєстрів та баз даних суб'єктів господарювання, обмеженнями у захисті персональних даних, яких зазнало населення країни у зв'язку з введенням правового режиму воєнного стану, непослідовною політикою держави у сфері забезпечення недоторканності приватного

життя, сучасними загрозами приватності – цифровізація суспільних відносин, поява нових видів кіберзлочинів (зокрема, фішинг-атаки, таргінг, бейтинг, претекстинг, зворотна соціальна інженерія, метод «дорожнє яблуко», сайти-пастки, діпфейки) тощо. Загальновідомо, що в мережі Інтернет чи «Даркнеті» у вільному доступі або за символічну плату знаходяться не тільки усі державні та муніципальні бази даних, але й навіть інформація з неопублічних (закритих) реєстрів.

Про несприятливу криміногенну ситуацію свідчить статистика обліку правопорушень недоторканності приватного життя. Так, за період 2015–2023 рр. було зареєстровано (обліковано) 2328 кримінальних правопорушень за ст. 182 КК України, а засуджено – всього 24 особи. Такі порушення виявляються нечасто, оскільки у більшості випадків потерпіла особа навіть не здогадується про те, що щодо неї вчинено кримінальне правопорушення проти приватності.

Кримінологічні аспекти порушення приватності в українському правовому полі належать до сфери майже не досліджених. Питанням кримінально-правової охорони недоторканності приватного життя свої наукові пошуки присвятили О. Горпинюк, Ю. Дем'яненко, І. Король, С. Лихова та О. Сосніна. Зокрема, у межах свого дисертаційного дослідження «Охорона недоторканності приватного життя: кримінально-правові та кримінологічні аспекти» І. Король єдиною серед вітчизняних науковців частково розглянула кримінологічні аспекти порушень недоторканності приватного життя, а саме кримінологічні фактори порушення недоторканності приватного життя. Серед наукового доробку вітчизняних науковців слід назвати праці таких авторів, як О. Андрієвська, П. Андрушко, О. Барабаш, В. Басай, М. Бем, В. Брижко, О. Білоусов, В. Бобрик, В. Гальцова, М. Гнетнев, К. Голдзіцький, І. Городинський, О. Готін, О. Дмитренко, Л. Ємчук, С. Єсімов, І. Зінченко, А. Кардаш, Ю. Когут, Д. Кондратов, О. Кулініч, М. Мазур, М. Мельник, К. Мельник, І. Михайленко, В. Парасюк, В. Породько, О. Посикалюк, І. Присяжнюк, Р. Радейко, О. Радкевич, О. Родіоненко, І. Романюк, А. Самодін, В. Серьогін, О. Сидельников, М. Сисоєнко, І. Спасибо-Фатєєва, Р. Стефанчук, О. Фаїзова, Н. Філатова-Білоус, О. Храмцов, О. Червякова, Н. Уханова, тощо, які аналізували поняття приватного життя, його природу, зміст, структуру, межі, особливості правового регулювання,

визначали основні підходи щодо вдосконалення юридичного механізму забезпечення права на недоторканність приватного життя, а також окремі його складові та аспекти, зокрема, персональні дані.

Разом із тим, порушення недоторканності приватного життя в цілому ще не були предметом окремого кримінологічного дослідження в Україні. Дотепер не надана кримінологічна характеристика цього явища, не встановлено рівень його латентності та негативні соціальні наслідки, не класифіковано детермінанти та не визначено вплив віктимологічних чинників, бракує науково обґрунтованих рекомендацій щодо запобігання вказаному антисуспільному явищу. З огляду на це, вважаємо, що обрана тема є актуальною, потребує особливої уваги і її доцільно було розглянути на рівні дисертаційного дослідження для здобуття ступеня доктора філософії.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційна робота виконана відповідно до Стратегії розвитку НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України на 2021–2025 рр., затвердженої протоколом вченої ради Інституту від 24 березня 2021 р. № 3, відповідає Стратегії розвитку НАПрН України на 2021–2025 рр., затвердженої постановою загальних зборів НАПрН України від 26 березня 2021 р. № 12–21. Тема дисертації враховує завдання, викладені у Концепції розвитку кримінологічної науки в Україні на початку XXI ст., схваленої Координаційним бюро з проблем кримінології НАПрН України у 2002 р.

Обрана тематика спрямована на виконання: § 6 Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 р. № 119/2021; цілей С.3, К.1, К.2, К.3, В.1 Стратегії кібербезпеки України «Безпечний кіберпростір – запорука успішного розвитку країни», затвердженої Указом Президента України від 26 серпня 2021 р. № 447/2021; п. п. 51, 52 Стратегії національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни», затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020.

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України (постанова № 14/2 від 29 грудня 2020 р.).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є поглиблений кримінологічний аналіз порушень недоторканності приватного життя та розроблення на підставі цього аналізу стратегічних напрямів запобігання останнім.

Поставлена мета потребує вирішення таких **завдань**:

- встановити особливості конституційного права особи на недоторканність приватного життя як фундаментального особистого права людини і громадянина;
- проаналізувати правове регулювання охорони приватного життя в Україні;
- здійснити огляд стану наукового розроблення проблеми порушення недоторканності приватного життя;
- визначити методологічні засади дослідження порушень недоторканності приватного життя;
- дослідити сучасний стан та тенденції розвитку порушень недоторканності приватного життя;
- установити негативні соціальні наслідки порушень недоторканності приватного життя та обчислити їх вартісний еквівалент;
- визначити рівень латентності порушень недоторканності приватного життя та основні причини, що на нього впливають;
- класифікувати та висвітлити характерні особливості кримінологічних детермінант порушень недоторканності приватного життя;
- розглянути міжнародний та зарубіжний досвід запобігання порушенням недоторканності приватного життя та встановити можливості його застосування у вітчизняній превентивній практиці;
- розробити стратегічні напрями розвитку державної політики у сфері запобігання порушенням недоторканності приватного життя;
- представити основні напрями віктимологічного запобігання порушенням недоторканності приватного життя.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у зв'язку з порушеннями недоторканності приватного життя та приватності в цілому, а також діяльність різних соціальних інституцій щодо їх запобігання.

Предметом дослідження є кримінологічна характеристика та запобігання порушенню недоторканності приватного життя.

Методи дослідження обрано відповідно до поставленої мети, окреслених завдань, визначеного об'єкта й предмета дослідження. Методологічним базисом дослідження виступають основні філософські категорії, принципи та прийоми теорії пізнання, закони і категорії діалектики, а також вчення про соціальний детермінізм, використання яких у сукупності дозволило досягти поставленої мети й забезпечити достовірність отриманих результатів. За допомогою діалектичних методів пізнається кримінологічна природа порушень приватності, зокрема й порушення недоторканності приватного життя, з'ясовуються тенденції її розвитку, пояснюється детермінація, розробляються заходи запобігання. Таким чином, філософський (діалектичний) метод визначив логіку проведення наукового пошуку всього дослідницького процесу.

Методологічним стрижнем дослідження проблематики порушень недоторканності приватного життя з кримінологічної точки зору стало застосування конкретно-соціологічних, статистичних методів пізнання, а також методу спостереження. Завдяки використанню останніх стало можливим формування емпіричного підґрунтя всього дослідження. Завдяки *конкретно-соціологічним методам* (опитування, вивчення документів, контент-аналіз публікацій в ЗМІ та повідомлень в мережі Інтернет) надано кримінологічну характеристику досліджуваному явищу, визначено рівень його латентності, встановлено особливості віктимної поведінки жертв досліджуваних кримінальних правопорушень, надано рекомендації щодо напрямів і заходів запобігання таким кримінальним правопорушенням (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 3.2, 3.3). *Статистичні методи пізнання* (зведення і групування, статистичного аналізу, табличний та графічний методи, метод обрахування абсолютних і відносних величин) були використані для узагальнення і опрацювання результатів анкетувань, статистичної інформації правоохоронних та судових органів, а також при дослідженні кримінальних справ (кримінальних проваджень), обробці і аналізі його результатів (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 3.2, 3.3). *Метод спостереження* застосовано задля найбільш адекватного

відтворення емпіричного факту як наукового аргументу для підтвердження/спростування припущень про рівень латентності, його причини, роль віктимної поведінки жертви у механізмі спричинення порушень privacy тощо (підрозділи 2.2, 2.3, 2.4, 3.3).

У процесі підготовки дисертації, зокрема на теоретичному рівні дослідження порушень недоторканності приватного життя, використовувалися такі методи, як: методи висунення наукових гіпотез, індукції та дедукції (підрозділи 2.3, 2.4); порівняльно-правовий (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 3.1); доктринальний (усі підрозділи дослідження); системно-структурний (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.4, 3.2, 3.3); історико-правовий (підрозділи 1.1, 1.3, 3.1); логіко-семантичний та логіко-догматичний (усі підрозділи дослідження) методи наукового пізнання, результати використання яких більш детально розглянуто в межах підрозділу 1.4 цього дослідження.

Нормативно-правовою базою є акти міжнародного права, зарубіжного та вітчизняного законодавства, зокрема, Загальна декларація прав людини (1948 р.), Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.), Конвенція про права дитини (1989 р.), Хартія основних прав ЄС (2000 р.), Директива ОЕСР «Про базові принципи захисту недоторканності приватного життя і транскордонних потоків персональних даних» (1980 р.), Конвенція РЄ про захист фізичних осіб при автоматизованій обробці персональних даних ETS № 108 (Конвенція № 108, 1981 р.), Загальний регламент про захист даних (GDPR, 2016 р.), Американська конвенція про права людини (1969 р.), закони про захист персональних даних/приватної інформації ФРН, Великої Британії та Японії тощо, а також Конституція України, ЦК України, КУпАП, КК України, Закони України «Про захист персональних даних», «Про доступ до публічної інформації», «Про інформацію», закони про Державний бюджет 2020–2023 рр., інші закони та підзаконні нормативно-правові акти чинного законодавства України.

Теоретичну базу дослідження складають наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених у галузі філософії, теорії держави і права, конституційного права, цивільного права, адміністративного права, публічного управління та адміністрування, кримінального права, кримінології, правової статистики, соціології,

психології, IT-права, кібербезпеки та інших галузей знань, що стосуються проблематики досліджуваного явища.

Емпіричну базу дослідження складають статистичні дані Офісу Генерального прокурора про зареєстровані (обліковані) в Україні кримінальні правопорушення проти приватності за 2015–2023 рр.; статистичні дані обласних прокуратур про зареєстровані (обліковані) в Україні кримінальні правопорушення проти приватності за 2015–2023 рр.; дані статистичної звітності судової влади України за 2015–2023 рр. щодо осіб, які були засуджені за кримінальні правопорушення проти приватності; дані ЄДРСР щодо ухвалених судом рішень із кримінальних проваджень за фактами вчинення кримінальних правопорушень проти приватності (вивчено 105 судових рішень); дані Державної служби статистики України; результати двох опитувань з проблем порушення недоторканності приватного життя, які проводилися шляхом анкетування окремо серед працівників правоохоронних органів та суддів (4730 респондентів) і населення в цілому (1152 респонденти).

Наукова новизна отриманих результатів. Дисертація є першим в Україні кримінологічним дослідженням порушень недоторканності приватного життя. Найбільш значущими результатами, що розкривають новизну роботи, можна вважати такі положення, висновки і пропозиції:

уперше:

- доведено обмеженість права на приватність в Україні для деяких категорій суб'єктів, зокрема осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та деяких прирівняних до них осіб, членів їх сімей, а також призовників, військовозобов'язаних та резервістів;

- здійснено кримінологічну характеристику порушень недоторканності приватного життя в Україні за 2015–2023 рр., зокрема, встановлено, що їх рівень у середньому складає 258 зареєстрованих кримінальних правопорушень на рік, а відсоток у загальній структурі правопорушень проти приватності (загальна та найбільш поширені спеціальні норми) – близько 12%;

- обчислено грошовий еквівалент («ціну») порушень недоторканності приватного життя та виокремлено соціально-психологічні, соціально-економічні та

міжнародно-правові наслідки від негативного впливу таких порушень на хід розвитку держави та самопочуття громадян;

– обґрунтовано думку про високий рівень латентності порушень приватності та з'ясовано, що співвідношення між потенційно облікованими та невідомими фактами втручання у право на приватне життя наближене до 1:9, на яке впливають чинники об'єктивного та суб'єктивного характеру;

– запропоновано стратегічні напрями запобіжного впливу, що полягають у: 1) протидії пов'язаних з порушенням приватності кіберзлочинності; 2) удосконаленні національного законодавства, що регулює суспільні відносини у сфері захисту і обробки персональних даних; 3) удосконаленні діяльності органів кримінальної юстиції у сфері забезпечення недоторканності приватного життя; 4) підвищенні етичних стандартів представників окремих професій та підвищення їх загальної компетентності в сфері приватності; 5) підвищенні рівня обізнаності громадян про право на приватне життя, його недоторканність, складові, можливі посягання, способи запобігання та захисту від останніх, а також запропоновано комплекс заходів запобігання порушенням недоторканності приватного життя у межах цих напрямів;

удосконалено:

– уявлення про структуру детермінаційного комплексу порушень недоторканності приватного життя та вирізнено чинники, що пов'язані з цифровізацією суспільних відносин; чинники, що пов'язані з недостатнім захистом інформації; чинники, що пов'язані з роботою правоохоронних органів, а також соціально-економічні, соціально-політичні (правові), соціально-культурні та віктимологічні чинники;

– положення про характерні для сучасності способи посягання на недоторканність приватного життя, зокрема, фішинг; хакінг; перевищення службових повноважень чи зловживання ними; використання технічних засобів як аудіо-, відео, фотофіксації, так і для поширення інформації;

– наукові знання про особу злочинця у межах досліджуваного антисуспільного явища за соціально-демографічними, морально-психологічними та кримінально-правовими ознаками;

– судження про особливу значущість віктимологічної профілактики порушень приватності та запропоновано комплексний підхід до практичного впровадження конкретних заходів на загальному, спеціальному та індивідуальному рівнях такого напряму запобігання;

дістали подальшого розвитку:

– доктринальні положення про категорію приватність, зокрема, щодо практичної неможливості наведення єдиної сталої дефініції поняття, а також вичерпного переліку аспектів фізичної та моральної недоторканності, що його складають;

– теоретичні напрацювання щодо встановлення меж приватності індивіда та дуальної природи досліджуваного явища, а також положення про інші істотні ознаки досліджуваного права;

– уявлення про міжнародний та зарубіжний досвід запобігання порушенням недоторканності приватного життя на прикладі країн, що мають суттєві успіхи у протидії цьому антисоціальному явищу.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що розроблені в дисертації положення, висновки і рекомендації спрямовані на наукове осмислення порушень проти приватності та визначення шляхів протидії цьому негативному соціальному явищу, тому становлять як теоретичний, так і практичний інтерес. Результати дослідження можуть бути використані: *у науково-дослідній сфері* – як основа для подальшого наукового пошуку заходів запобігання та протидії порушенням недоторканності приватного життя та приватності в цілому; *у правотворчій площині* – для вдосконалення та розвитку законодавчого забезпечення державної політики у сфері протидії злочинності; *у правозастосовній діяльності* – для покращення ефективності запобіжної діяльності органів загальної та спеціальної компетенції, зокрема опрацюванні методик викриття та розслідування досліджуваних порушень; *в освітньому процесі* – для підготовки відповідних розділів до підручників і навчально-практичних посібників із дисциплін «Кримінологія», «Запобігання злочинності», «Віктимологія», «Кібербезпека», а також у науковій діяльності здобувачів на третьому освітньо-науковому рівні.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота виконана автором самостійно. Сформульовані в ній положення та висновки, що становлять її наукову новизну, розроблені особисто та є результатом власного дослідження. Наукові ідеї та розробки оприлюднено у наукових фахових виданнях України без співавторів.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення й висновки дослідження обговорювались на засіданнях відділу кримінологічних досліджень НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України. Окремі результати дослідження оприлюднено на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Актуальні проблеми протидії злочинності та корупції» (м. Харків, 17 лютого 2023 р.), «Права та основоположні свободи людини у контексті євроінтеграції України» (м. Харків, 04 жовтня 2023 р.), «Становлення та розвиток правової держави: проблеми теорії та практики» (м. Миколаїв, 21 грудня 2023 р.), «Правова система та державотворення: історичний вимір і сучасні тенденції» (м. Ужгород, 16–17 лютого 2024 р.).

Публікації. Головні теоретичні положення й висновки дисертації викладено у дев'яти наукових працях, чотири з яких – наукові статті, опубліковані у фахових наукових виданнях України, п'ять – тези доповідей на наукових конференціях та круглих столах.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, що містять одинадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (345 найменувань) та чотирьох додатків на 14 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 266 сторінок, із них основний текст – 200 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОРУШЕННЯ НЕДОТОРКАНОСТІ ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ

1.1 Конституційне право особи на недоторканність приватного життя як фундаментальне особисте право людини

Право особи на приватність є одним із основоположних принципів світових демократій та закріплюється у багатьох міжнародно-правових актах [298] (наприклад, Загальна декларація прав людини 1948 р. (ст. 12) [156], ЄКПЛ 1950 р. (ст.ст. 8, 12) [179], Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р. (ст. 17) [219], Американська конвенція про права людини 1969 р. (Пакт Сан-Хосе, ст. 11) [3], Конвенція про права дитини 1989 р. (ст. 16) [181], Хартія основних прав ЄС 2000 р. (ст. 6–8, 11) [9] тощо), а також конституціями більшості незалежних демократичних держав, де Україна не є виключенням.

Справедливо стверджувати, що «right to privacy» – це історична концепція, яка у своєму розвитку завдячує власне американській правовій доктрині. 15 грудня 1890 р. два відомі юристи та вчені, випускники Гарвардської школи права С. Уоррен та Л. Брандейс опублікували свою статтю «Право на приватність» («The Right to Privacy»), у якій визначили останнє як право бути залишеним у спокої, на самоті [7, с. 195], використавши формулювання американського правника Т. Кулі, котрий увів цей термін у науковий обіг для характеристики права на недоторканність особи [13, с. 29]. Та хоча приватність й важко назвати «традиційною цінністю», адже право охороняло не скільки приватне життя в цілому, стільки лише деякі окремі його аспекти (насамперед житло і листування), прагнення людей до усамітнення спостерігалось ще до нашої ери. Наприклад, давньогрецький філософ Аристотель розмежовував суспільну сферу політичної діяльності та приватну, тобто ту, що пов'язана із сімейним життям. У часи Середньовіччя та панування християнства обстоювалася думка, що лише праведне життя може бути приватним, у інших же сферах церква вправі володарювати над людиною, її думками та вчинками. Важливу роль відіграло й формування ідеї особистого спасіння і, як наслідок, ідеології

індивідуалізму за часів протестантського руху, за якого особі вперше надається можливість налагоджувати особисте життя самотійно [78, с. 96].

«The Right to Privacy» вважається одним з найвпливовіших есе в історії американського права [11] та розглядається як перша публікація в США, в якій відстоюється право на недоторканність приватного життя, як така, що відкрила новий інститут права. Правники зазначили: «Інтенсивність і складність життя, супутні розвитку цивілізації, зробили необхідним деякий «відступ» від світу, і людина, під впливом культури, стала більш чутливою до публічності, так що самотність і усамітнення стали більш суттєвими для індивіда; але сучасні підприємства і винаходи, втручаючись у його усамітнення, піддали його душевному болю і стражданню, набагато більшим, ніж могли б заподіяти прості тілесні ушкодження» [7, с. 196]. Отже, саме наука сприяла розвитку ідеї права на приватність. Апологетами була висловлена ідея про необхідність законодавчого захисту права на недоторканність приватного життя, оскільки, на думку авторів, «миттєві фотографії та газетна підприємливість вторглися у священні межі приватного та сімейного життя; і численні механічні пристрої загрожують виправдати передбачення, що «і те, що на вухо ви говорили десь по сховках, оголоситься на крівлях» [7, с. 195; 150].

США є «батьківщиною» privacy не лише в доктринальному, а й у політико-правовому аспекті, тож не можна залишити без уваги діяльність американських судів. Л. Брандейс, залишаючись апологетом, захисником права на приватне життя, під час свого перебування на посаді члена Верховного суду з 1916 по 1939 рр., в окремій думці до відомої справи «Олмстед проти Сполучених Штатів» (Olmstead V. the United States, 1928) визначив «право бути залишеним у спокої» як «найбільш широке з прав і найбільш цінне цивілізованими людьми» [11] та офіційно заявив про його існування у Конституції США. Однак, першим рішенням Верховного Суду США, яке визнало конституційний аспект «right to privacy» стало рішення у справі «Грісволд проти штату Коннектикут» (Griswold V. Connecticut, 1965). Справа стосувалася «закону Комстока», який забороняв будь-якій особі використовувати будь-який лікарський засіб, лікарський предмет або інструмент з метою запобігання зачаттю [32]. Суд

зробив висновок, що, незважаючи на відсутність у Біллі про права буквальної згадки про «privacy», право на приватність може бути виокремлене з 1, 3, 4, 5, 9 та 14 поправок, що охороняються ними [32].

Отже, закономірності формування концепції «right to privacy» у США відображають загальні закономірності розвитку права, де правова доктрина невідокремлена від судової практики – прецедентних рішень та окремих позицій суддів. Однак, американська правова доктрина не має єдності поглядів щодо питання походження цього права. Натомість, як зауважує український цивіліст О. Посикалюк, виокремлюють низку різноманітних концепцій [247, с. 132]. Д. Солоув виокремлює шість концепцій, що розглядають «right to privacy» як: право бути наданому самому собі (right to be let alone); обмеження доступу до особистості (limited access to the self); конфіденційність (secrecy); контроль особистої інформації (control over personal information); втілення теорії індивідуальності (personhood); інтимність (intimacy) [59, с. 1095]. Д. Декью класифікує на такі групи як контроль над інформацією; гідність людини; інтимність; суспільні відносини; обмежений доступ [17]. Український дослідник у галузі конституційного права В. Серьогін стверджує, що серед наукових концепцій можна виділити такі: privacy як право бути залишеним у спокої (С. Уоррен, Л. Брайденс); privacy як обмежений доступ до себе (Д. Брайєн, Е. Ван Ден Хааг, Р. Гавізон); privacy як таємність (Р. Познер, С. Джерард, А. Етціоні); privacy як контроль над персональною інформацією (А. Вестін, Р. Паркер, Р. Мерфі); privacy як інтимність (Т. Джереті, Д. Фарбер, Дж. Рейчелс) [297, с. 151].

В одній зі своїх праць науковець О. Посикалюк, з посиланням на інших дослідників, зазначає, що український відповідник англomовному «privacy» може бути утворений двома способами: перший – утворення за допомогою транскрибування та транслітерації нового запозиченого слова («privacy – [praivəsi] – прайвесі» [295, с. 8]), яке можна зустріти у науковій літературі; другий – використання терміну «приватність», який є спробою адекватного перекладу англійського слова «privacy» [90, с. 9] і є широко розповсюдженим для позначення відповідної сфери життєдіяльності людини [310, с. 474–479]. Науковець вважає доцільним використання терміну «право на приватність» як українського

відповідника «right to privacy», з чим варто погодитися. Загальне семасіологічне значення слова «privacy» можна розглядати як усамітнення, бути на самоті; стан таємниці, скритність [50, с. 675]. Важливим є з'ясування змістовної наповненості юридичного поняття у межах терміну «privacy». На думку професора права в юридичній школі Університету Джорджа Вашингтона Д. Солоув, слово «privacy» в наш час використовується, щоб описати численну кількість різних речей: свобода думки, контроль над особистою інформацією, свобода від несанкціонованого спостереження, захист репутації, захист від вторгнення в житло чи інше приміщення, здатність запобігти розкриттю інформації про себе, і майже нескінченний ряд інших речей [59, с. 1095]. Тому, на думку Р. Габісон, «privacy» в юридичній термінології виступає полісемантичним терміном, що позначає такі категорії: правовий режим, суб'єктивне право, право на позов, форму контролю чи відповідне благо [24, с. 424].

В українській правовій доктрині під правом на приватність розуміють «особисте немайнове право фізичної особи, що забезпечує її життєдіяльність у сфері сімейних, побутових, особистих, інтимних та інших відносин, вивільнених від виконання покладених на неї публічних функцій, а також надає можливість визначати межі й режим доступу до цієї приватності, дозволяти чи забороняти поширювати інформацію щодо неї» [246, с. 182].

В. Серьогін наводить таку дефініцію: «Приватне життя – це сфера життєдіяльності людини, що являє собою сукупність явищ, які характеризують існування і визначають розвиток людини як приватної (пересічної) особи, стосуються тільки її, не пов'язані з виконанням нею публічних функцій і вилучені з поля зору громадськості» [297, с. 194].

С. Лихова визначає поняття приватного життя як у широкому розумінні – «конституційне право людини на недоторканність різних таємниць та персональних даних», так і у вузькому розумінні – «відомості особистого характеру без урахування персональних даних, які дозволяють ідентифікувати людину в суспільстві» [211, с. 262].

І. Михайленко вважає, що «узагальнено приватне життя можна визначити як фізичну й духовну царину, яка формується й контролюється самою людиною і яка є

вільною від зовнішнього втручання» [218, с. 60]. Аналогічної позиції дотримується М. Сисоєнко, вказуючи, що приватне життя «представляє собою життєдіяльність людини в особливій сфері відносин, які не підлягають контролю з боку держави, суспільних організацій, громадян» [299, с. 493]. Цікавою є й точка зору цивілістів Р. Стефанчука та Ю. Носіка, що поділяють життя людини на дві сфери – особисте та суспільне, і визначають, що приватне життя – це поведінка особи за межами її роботи, навчання та громадської діяльності [311, с. 163].

Отже, як бачимо, поняттю «right to privacy» у правовій доктрині приділяється значна увага, однак, з урахуванням об'ємності та динамічності явища, вбачається за неможливе надання ні єдиної універсальної дефініції, ні сталого переліку його проявам у повсякденні. Тому доцільним є звернення до міжнародного законодавства та судової практики.

У законодавстві як сучасних демократичних держав, так і в міжнародному в цілому право на недоторканність приватного життя визнається обов'язковим елементом правового статусу людини і громадянина. На думку Л. Свендсена, автора роботи «Філософія свободи», будь-яка декларація прав людини була б неповною без статті, що захищає право людини на приватне життя, з тієї простої причини, що захист приватного життя є важливою передумовою для вільного і щасливого життя [324, с. 258]. Тож після закінчення Другої світової війни «right to privacy» було закріплено як у новітніх конституціях держав, так і в низці міжнародних документів. Першим з таких актів, завдяки якому право на приватність отримало міжнародне визнання, стала Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 10 грудня 1948 р. На думку В. Серьогіна, з цього моменту право на приватність «виходить на авансцену суспільної уваги» [297, с. 103]. Вперше на міжнародній арені саме ст. 12 зазначеної декларації закріпила, що «No one shall be subjected to arbitrary interference with his privacy, family, home or correspondence, nor to attacks upon his honour and reputation. Everyone has the right to the protection of the law against such interference or attacks» [69]. Як бачимо, оригінальний текст містить термін «privacy», хоча переклад українською, що розміщений на офіційному веб-порталі ВРУ, використовує термін «особисте життя»: «Ніхто не може

зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, тайну його кореспонденції або на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання або таких посягань» [156]. Такого ж підходу дотримуються й у перекладі Конвенції про права дитини 1989 р., що у ст. 16 тексту оригіналу проголошує: «No child shall be subjected to arbitrary or unlawful interference with his or her privacy, family, or correspondence, nor to unlawful attacks on his or her honour and reputation» [12], а офіційно перекладається українською як «жодна дитина не може бути об'єктом свавільного або незаконного втручання в здійснення її права на особисте і сімейне життя, недоторканність житла, таємницю кореспонденції або незаконного посягання на її честь і гідність» [181]. Аналогічна ситуація з оригінальним текстом [37] і офіційним перекладом українською [219] Міжнародного пакту про громадянські та політичні права.

Як було зазначено раніше, «right to privacy» закріплене в багатьох міжнародних актах з прав людини, однак найактуальнішим для нашої держави є механізм захисту цього права у межах системи РЄ. У 1997 р. Україна ратифікувала Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод, яка у ст. 8 проголошує: «Everyone has the right to respect for his private and family life, his home and his correspondence» [22], що можна перекласти як «кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції» [179]. Отже, ЄКПЛ, на відміну від Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про громадянські та політичні права й Конвенції про права дитини, використовує термін «private», що є відповідником українського «приватний». Хартія основних прав ЄС 2000 р. у ст. 7 також використовує термін «private» замість «privacy»: «Everyone has the right to respect for his or her private and family life, home and communications» [9]. Також варто звернути увагу й на той факт, що зазначені акти оригінальною мовою виділяють «family» або «family life» – сімейне життя, буквально роблячи його окремою категорією, що не є частиною «privacy» чи «private». Можна припустити, що такої ідеї дотримувалися й при створенні Хартії основних прав ЄС 2000 р.

Отже, імперативи права на приватне життя, закріплені у міжнародних актах загального і спеціального характеру, незважаючи на незначні відмінності лінгвістичного характеру та/або особливості правової традиції, мають однаковий зміст. Дещо інша ситуація прослідковується в українському праві.

В. Породько наголошує на існуванні законодавчих колізій у сфері охорони рґивасу, не дивлячись на чималий пласт наукових досліджень [245, с. 146], і однією з них є неоднозначність використання термінології – український відповідник «privacy» це «приватний» чи все ж «особистий». Тому варто розмежувати ці терміни, а також дослідити їх співвідношення з категорією «сімейне життя».

Л. Ємчук наголошує, що «особисте життя» та «приватне життя» здебільшого використовуються як синонімічні терміни [152, с. 9]. Як приклад цього можна навести Рішення КСУ № 2-рп/2012 від 20 січня 2012 р. за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень чч. 1, 2 ст. 32, чч. 2, 3 ст. 34 Конституції України, де використано терміни «приватне життя» та «особисте життя» як синонімічні, а поряд з ними – категорію «сімейне життя» [287]. Подібний підхід застосовується і в наукових джерелах [323, с. 114].

Але можливе й розмежування цих термінів. Так, І. Король акцентує увагу на співвідношенні понять «особисте життя» та «приватне життя» як частини та цілого, де «приватне життя» є набагато ширшим поняттям та не обмежується категорією «особисте життя» [184, с. 17]. На підтвердження цієї тези дослідниця зазначає, що у межах поняття «особисте» доцільно говорити про ті факти, які стосуються «винятково особи, її внутрішнього світу, ставлення до себе, інших явищ навколишнього середовища, її звички, переживання та помисли, ідеали, погляди і вірування», у той час, як факти, що впливають із відносин індивіда з іншими (як-от сімейне життя, дружні чи інтимні стосунки) відбиваються у межах поняття «приватне», що також включає в себе й «особисте» [184, с. 16]. Група науковців (О. Андрієвська, О. Сосніна, О. Кулініч, А. Самодін) також вважає, що термін «приватне життя» об'єднує у собі і особисте, і сімейне життя [75, с. 2; 303, с. 65; 202, с. 94; 290, с. 152–153].

Також можна виділити «західний» підхід, до тенденцій якого останній час тяжіє й Україна у нормотворчій діяльності, котрий відстоює право на захист саме приватного життя, а не особистого [245, с. 147], і виділення терміну «сімейне життя» як окремої категорії. Однак єдина позиція відсутня, оскільки низка законодавчих джерел чинного законодавства України закріплює недоторканність лише особистого життя людини (наприклад, Конституція України, ЦК України, СК України, Закон України «Про інформацію» тощо). Ймовірно, що такий стан викликаний гармонізацією законодавства України до стандартів ЄС, що знайшло своє відображення у появі нової термінології. Тому є необхідність у подальшій уніфікації змісту нормативно-правових актів задля попередження звуження обсягу захисту прав людини у практичній площині.

Повертаючись до ст. 8 ЄКПЛ, варто наголосити на тому, що остання не містить ні дефініції, ні вичерпного переліку складових права на приватність.

ЄСПЛ зовсім свідомо уникає чіткого визначення поняття «приватне життя», наголошуючи на тому, що «The Court does not consider it possible or necessary to attempt an exhaustive definition of the notion of «private life» [46] (не вважає за можливе або за необхідне дати вичерпне визначення) останнього, і надає перевагу зосередженню на конкретних питаннях, в яких дається тлумачення окремих компонентів цього складного і багатопланового феномена. До того ж, поняття стикається з іншими сферами, що захищаються ст. 8 ЄКПЛ: сімейним життям, житлом, кореспонденцією. У низці справ такий збіг був відображений у загальному підході, який був обраний судом стосовно порушень ст. 8, не конкретизуючи, який саме аспект був порушений [115]. Доречно зауважити, що Суд тлумачить автономно терміни, що використовуються у Конвенції, тобто це означає, що він не вважає обов'язковим для себе те значення, яке певний термін має в рамках юридичної бази певної держави-члена [308, с. 14].

Аналіз практики ЄСПЛ дає підстави відзначити ту особливість, що до сфери безпосередньої особистої автономії належить й концепція *privacy*. Тож його складовими, серед іншого, є аспекти фізичної і моральної недоторканності («X and Y v. the Netherlands», 1985) [71], розвиток особистості без втручання ззовні («Niemietz

v. Germany», 1992; «Botta v. Italy», 1998) [46; 6], право на ім'я («Guillot v. France», 1993) [33] та прізвище («Stjerna v. Finland», 1994) [61], право на громадянство («Genovese v. Malta», 2011) [28], право на бажану зовнішність («Tig v. Turkey», 2005) [65], право на гендерну («A. P., Garçon and Nicot v. France», 2017) [51] та етнічну («R. B. v. Hungary», 2016) [57] ідентичність, сексуальне життя («Dudgeon v. the United Kingdom», 1981) [21], збереження персональних («Amann v. Switzerland», 2000) [2] та захист медичних («Z v. Finland», 1997) [72] даних, репродуктивні права («S. H. and Others v. Austria», 2011; «A, B and C v. Ireland», 2010) [58; 1], право на завершення життя («Haas v. Switzerland», 2011) [34], право на поховання («Lozovyye v. Russia», 2018) [43], екологічні питання («López Ostra v. Spain», 1994) [42], право на професійну та ділову діяльність («Oleksandr Volkov v. Ukraine», 2013) [48], право на захист репутації («Petrina v. Romania», 2008) [54], право на доступ до особистої інформації («Odièvre v. France», 2003) [47], право на власне зображення і фотографії, оприлюднення фотографій, зображень і статей («Von Hannover v. Germany», 2012; «Toma v. Romania», 2009) [70; 66], право на приватність під час ув'язнення («Szafránski v. Poland», 2016) [63], статус житла («Gillow v. the United Kingdom», 1986) [31], право на недоторканність кореспонденції («Craxi (№2) v. Italy», 2003) [14], право на використання комп'ютерного електронного простору («Peck v. the United Kingdom», 2003) [52] тощо. Варто наголосити й на тому, що ЄСПЛ у справі «Даджен проти Сполученого Королівства» («Dudgeon v. the United Kingdom», 1981) визнав, що деякі аспекти прав, що захищаються ст. 8, мають більшу «вагу», ніж інші [21]. Це, наприклад, право на сексуальні стосунки. Втручання в такі права дозволено тільки, якщо наявні «особливо серйозні причини» [115]. Отже, ст. 8 ЄКПЛ має значення для різних галузей права (від кримінального, цивільного та сімейного права і до екологічного права), отже застосовується не в одному правовому контексті [308, с. 6].

Суд дав широке визначення обсягу ст. 8, навіть якщо певне право не перелічене у цій статті, однак з ремаркою про те, що все ж він не є безмежним [145, с. 7]. Наприклад, у справі «Гілберг проти Швеції» (Gillberg v. Sweden, 2012) [30] ЄСПЛ визначив, що на ст. 8 не можна посилатись у випадку обвинувального вироку за професійні порушення, тому що таке правопорушення не мало жодного

безпосереднього впливу та відношення до права на повагу «приватного життя» [286, с. 176]. У той же час, у справі «Янкаускас проти Литви (№ 2)» (Jankauskas v. Lithuania (№ 2), 2017) ЄСПЛ вирішив, що обмеження на реєстрацію як члена певного професійного об'єднання, яке певним чином може впливати на спроможність вибудовувати стосунки із зовнішнім світом, належить до сфери приватного життя [38]. Саме тому важливого практичного значення набувають рамки, які відокремлюють суспільне від приватного. Йдеться про встановлення меж приватного життя.

Логічно, що концептуальна розробленість й нормативна регламентованість прав людини є відповіддю на історичний досвід порушення людської свободи з боку держави та її органів. Приватне життя виступає відображенням історичної реальності, тому різні суспільства залежно від історичного розвитку, правової системи, державного устрою, соціально-економічних та інших чинників тлумачать його неоднаково. Крім того, І. Король з посиланням на інших дослідників вказує на суб'єктивність категорії «приватне життя», на неповторність та своєрідність цього явища, оскільки кожна особа вкладає у нього свій індивідуальний зміст, який залежить, зокрема, від психологічних характеристик індивіда та є відображенням суверенного права суб'єкта на розпорядження фактами, що його складають [184, с. 24, 29].

З іншого боку, особа не може одночасно жити у суспільстві та перебувати у повній ізоляції від нього, тому необхідно враховувати й один із загальних принципів права, відповідно до якого свобода закінчується там, де починаються права інших осіб. Таким чином, приватне життя зберігає свою приватність допоки не стосується сфери суспільних (публічних) відносин. Виходить, що саме по собі право на недоторканність приватного життя – дуальне, воно являє собою баланс інтересів й індивіда як носія відповідного природного права від народження, й держави через свою соціальну зумовленість, оскільки потреба у його захисті зникає за відсутності соціуму. Це пояснюється тим, що кожна конкретна особа сама визначає межі приватності: яку інформацію про себе та своє приватне життя вважати конфіденційною та які використовувати засоби захисту таких відомостей від чужого

втручання. У той же час держава як регулятор суспільних відносин на конкретній території визначає ступінь суспільного проникнення у приватність індивіда і встановлює межі охорони останньої, але ступінь такого контролю продукують зміни, яких зазнають суспільні відносини на певному етапі їх розвитку. Саме так встановлюється обсяг інформації, яка не може бути приватною, та випадки законного втручання у приватне життя, що мають легітимну мету, наприклад, захист інтересів національної безпеки, економічний добробут та забезпечення додержання прав людини, що визначенні у чинному законодавстві України.

Важливе значення має й факт збереження особою відомостей про приватне життя, оскільки у випадку їх особистого розголошення та/або невжиття заходів їх схоронності останні не можуть підлягати охороні, зокрема й кримінально-правовій. Враховуючи вищевикладене, варто підтримати думку про те, що межі приватного життя можна окреслити «як сферу життєдіяльності винятково конкретної особи та інформацію про неї, що обмежена рамками законності, відсутністю законодавчих норм, які встановлюють обов'язковий спосіб поведінки у тій чи іншій ситуації, що виникають у цій сфері, та вжиттям особою заходів щодо її охорони» [184, с. 26]. Запропонована модель характеризується можливістю індивіда звужити ці межі (добровільно ознайомити членів суспільства з певними фактами свого приватного життя) та неможливістю їх розширити (приховати від суспільства те, що останнє має право «знати» відповідно до законодавства). Крім того, не для всіх представників соціуму обсяг права на приватність є однаковим. Так, буквальне тлумачення ч.ч. 1 та 2 ст. 32 Конституції України вказує на існування, по-перше, меж приватного життя, по-друге, обмежень у такому праві для певних категорій осіб. Мова йде, зокрема, про осіб, які займають посади, пов'язані з виконанням функцій держави або органів місцевого самоврядування [287]. У своєму рішенні КСУ визначив, що належність інформації про фізичну особу до конфіденційної визначається в кожному конкретному випадку, а публічний характер органів та посадових осіб вимагає оприлюднення певної інформації для формування громадської думки про довіру до влади та підтримку її авторитету у суспільстві, саме тому на таких суб'єктів накладаються додаткові правові обтяження [287]. Крім того, Закон України «Про

інформацію» не відносить до конфіденційної інформації про суб'єктів владних повноважень, але об'єктивно не вся інформація про таких осіб має бути оприлюднена на широкий загал. Ще одним важливим аспектом є те, що під дію таких обмежень потрапляють й члени сімей осіб, які займають посади, пов'язані з виконанням функцій держави або органів місцевого самоврядування, що прямо не визначено вказаною нормою Основного Закону України, але витікає з рішення КСУ № 2-рп/2012 та профільного законодавства. Наприклад, відповідно до ст. 45 Закону України «Про запобігання корупції» ряд суб'єктів зобов'язані щорічно до 1 квітня подавати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, за минулий рік за формою, що визначається НАЗК. Відповідно до затвердженої форми декларації [138] особа має вказати інформацію про членів сім'ї, зокрема, паспортні дані, місце реєстрації, відомості про рухоме та нерухоме майно, цінні папери, корпоративні права, криптовалюту, дані про банківські рахунки, нематеріальні активи, коштовні подарунки тощо – персональні дані про особу, що не є суб'єктом владних повноважень, а, отже, логічно, можуть бути віднесені законом про інформацію до конфіденційної інформації. Рішення КСУ як судовий прецедент тлумачення доповнює змістом конституційну норму, що дає можливість застосовувати останню одноманітно, однак не створює нову норму, оскільки суд не наділений нормотворчими повноваженнями. Тому цікавим є питання законності та необхідності звуження меж приватності щодо таких суб'єктів.

Ще одним прикладом обмеження права особи на приватність є створення та ведення Єдиного електронного реєстру призовників, військовозобов'язаних та резервістів «Оберіг». Річ у тім, що наповнення цього реєстру відбувається інформацією з інших державних реєстрів, а також інформацією, що зібрана безпосередньо представниками ТЦК та СП, тобто персональними та службовими даними всього чоловічого населення віком від 18 до 60 років (з деякими виключеннями) та тих жінок, які відповідно до чинного законодавства є військовозобов'язаними чи знаходяться у резерві. Мова йде про паспортні та демографічні дані, відцифрований образ обличчя особи, дані про освіту, стан здоров'я, сімейний стан, батьківство, зайнятість тощо, а також дані про виконання

військового обов'язку та військово-облікові ознаки. Профільний закон у ч. 2 ст. 6 визначає, що згода призовників, військовозобов'язаних та резервістів на обробку їхніх персональних даних для цілей реєстру не потрібна [265], що по суті не порушує приписи Конституції України, адже має легітимну мету – інтереси національної безпеки, питання забезпечення яких особливо гостро стало з повномасштабним вторгненням та уведенням в країні правового режиму воєнного стану. З вищевикладеного випливає, що конституційно визначене право на недоторканність приватного життя не є загальним для всіх, оскільки в українському соціумі наявні щонайменше три категорії осіб, обсяг права на приватність яких обмежено: 1) особи, які займають посади, пов'язані з виконанням функцій держави або органів місцевого самоврядування; 2) члени сімей цих осіб; 3) призовники, військовозобов'язані та резервісти. Припускаємо, що виокремлені категорії охоплюють більшість населення України. Тому нині однією з категорій, що посідає центральне місце у праві, є «state human rights obligations» або зобов'язання держави у сфері прав людини, які акумулюють у собі заборону на втручання останньої у сферу індивідуальної свободи, а також вимоги щодо поваги до прав людини, їх забезпечення, захисту та сприяння реалізації. Дослідниця у галузі кримінального права О. Сосніна зазначає, що термін «повага» тлумачиться одночасно як заборона на втручання держави і, відповідно, покладення на державу позитивного обов'язку щодо забезпечення поваги особистої сфери існування людини та її захисту від незаконного втручання з боку інших, чого держава може досягти за допомогою законодавства та інших засобів [304, с. 56].

На основі аналізу наукового доробку та законодавчих норм можна визначити істотні ознаки права на недоторканність приватного життя: 1) суб'єктивність, оскільки право на приватність нерозривно пов'язане з індивідом (унікальною особистістю) та реалізацією ним власних потреб та інтересів; 2) перебування у виключному віданні конкретної особи, оскільки законодавство не встановлює його зміст та конкретних способів реалізації (диспозитивний метод регулювання); 3) об'ємність, яка випливає з практичної неможливості наведення вичерпного переліку відомостей, які підлягають втаємниченню; 4) конфіденційність – наявність правомочностей на вжиття заходів зі збереження таємниць приватного життя

індивідом; 5) дуальність, особа реалізує своє природне право у межах, встановлених нормами законодавства, та у спосіб, що не може порушувати права та свободи інших членів суспільства, а також легітимні інтереси держави; 6) динамічність – здатність права на недоторканність приватного життя набувати нових ознак, змісту, способів захисту та змінювати свої межі у відповідь на загальний історичний розвиток та розподіл життєдіяльності людей між публічною та приватною сферами.

Таким чином, конституційне право індивіда на недоторканність приватного життя в Україні характеризується відсутністю універсальної дефініції, вичерпного переліку його проявів, об'ємністю та динамічністю, одночасною суб'єктивністю та дуальністю, а також невідповідністю між загально гарантованим правом на приватність та особливостями його поширення щодо окремих категорій осіб (різницею меж недоторканності). Як узагальнююча категорія, право на недоторканність приватного життя включає в себе інші права та само по собі є частиною інших конституційних прав. Чинний КК України встановлює відповідальність за посягання на приватність в цілому, так і окремі її компоненти, а, отже, конституційне право особи на недоторканність приватного життя є одним з важливих об'єктів кримінально-правової охорони.

1.2 Правова охорона права на недоторканність приватного життя в Україні

У правовій доктрині під правовим регулюванням прийнято вважати здійснюване громадянським суспільством і державою за допомогою системи правових засобів упорядкування суспільних відносин, їх закріплення, охорону і розвиток. Воно виступає різновидом соціального регулювання, що має державо-владний, системно-нормативний, конкретний та цілеспрямований характер й гарантує доведення норм права до їх виконання [300, с. 282].

Що стосується національного законодавчого регулювання right to privacy, то варто розпочати з норми, закріпленої у ч. 1, 2 ст. 32 Конституції України, положення якої було згадано у минулому підрозділі. Разом з тим, можна стверджувати, що деякі аспекти права на приватність знайшли своє відображення й у інших її статтях: право

на вільний розвиток своєї особистості (ст. 23), право на повагу до його гідності (ст. 28), право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29), право на недоторканність житла (ст. 30), право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31), право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію (ст. 34), право на свободу світогляду та віросповідання (ст. 35) тощо.

Фахівчиня у галузі конституційного права А. Кардаш наголошує, що радянська юридична техніка і термінологія суттєво вплинули на текст чинної Конституції України, адже український «конституцієдавець» обрав звужений підхід, порівняно із Загальною декларацією з прав людини та ЄКПЛ, і не згадує у ст. 32 про житло і кореспонденцію. Так, наприклад, за Конституцією УРСР 1978 р. право на недоторканність житла також було визначене в окремій статті Конституції [171, с. 25].

Проголошення у ст. 3 Конституції України людини, її життя та здоров'я, честі та гідності, недоторканності та безпеки найвищою соціальною цінністю в Україні потребує належної правової охорони права на приватність, адже власне «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави» [182]. Охоронна функція права, на думку Ю. Крегула, зумовлена соціальним призначенням наряду правового впливу, націленого на охорону загальнозначущих, найголовніших суспільних відносин, їх недоторканість [188, с. 51], а, отже, виступає основним покликом права. Основне призначення цієї функції полягає передусім у запобіганні порушенню норм права. Ефективність охоронної функції тим вища, чим більше суб'єктів права підкорилися приписам норм права, адже саме факт встановлення заборони чи санкції справляє серйозний вплив на деяких осіб, спонукають їх утримуватися від протиправних дій. У контексті досліджуваного нами питання доцільно говорити про існування «трьох китів», на яких базується забезпечення недоторканності приватного життя: цивільно-правова, адміністративно-правова та кримінально-правова охорона.

У ст. 3 ЦК України одним із визначальних принципів цивільного права визначено принцип неприпустимості свавільного втручання в особисте життя, який,

на думку В. Парасюка, «логічно передбачає створення в цивільному праві інституту охорони особистого життя» [238, с. 139].

Частиною 1 ст. 275 ЦК України встановлюється право фізичної особи на захист свого особистого немайнового права від протиправних посягань інших осіб. У свою чергу особисте немайнове право фізичної особи являє собою «суб'єктивне цивільне право, яке належить кожній фізичній особі від народження або за законом, не має економічного змісту, тісно пов'язане з фізичною особою та належить їй довічно» [330]. Тому можна стверджувати, що право на приватність є одним з особистих немайнових прав особи і, як визначає цивіліст Р. Стефанчук, воно є «вивільненим від виконання покладених на неї публічних функцій, а також надає можливість визначати межі та режим доступу до цієї приватності, дозволяти чи забороняти поширювати інформацію щодо неї» [310, с. 477].

Аналіз Книги другої ЦК України дає підстави стверджувати, що до особистих немайнових прав, які забезпечують реалізацію права на приватність фізичної особи, належать: право на таємницю про стан здоров'я (ст. 286); право на особисту недоторканність (ст. 289); право на сім'ю (ст. 291); право на ім'я (ст. 294), його зміну (ст. 295) та використання (ст. 296); право на повагу до гідності та честі (ст. 297); право на індивідуальність (ст. 300 ЦК України); право на особисте життя та його таємницю (ст. 301); право на особисті папери (ст. 303) та розпорядження ними (ст. 304); право на таємницю кореспонденції (ст. 306); право на захист інтересів фізичної особи при проведенні фото-, кіно-, теле- та відеозйомок (ст. 307); право на охорону інтересів фізичної особи, яка зображена на фотографіях та в інших художніх творах (ст. 308); право на недоторканість житла (ст. 311).

Як вказує Н. Коробцова, під цивільно-правовою охороною особистих немайнових прав треба мати на увазі встановлену державою та законодавчо закріплену систему заходів та способів, яка забезпечує особі в рамках суспільного буття реальну можливість розпоряджатися своїми особистими правами і відгороджувати своє особисте життя від незаконних втручань. Охорона права включає всі юридичні правила щодо певного блага. Поняттям охорона охоплюється вся сукупність засобів, що забезпечують як розвиток цивільних правовідносин у їх

непорушному стані, так і відновлення порушених або оспорюваних прав. Захист же прав являє собою систему заходів, дія яких націлена на припинення протиправного посягання та усунення його наслідків, і здійснюється тоді, коли право вже порушене. Інакше кажучи охорона є родовим поняттям, а захист – видовим способом охорони [329, с. 262].

Захист такого особистого немайнового права як приватність здійснюється загальними, закріпленими в главі 3, а також спеціальними способами, визначеними у главі 20 ЦК України. Загальними способами є: 1) право звернення до суду з позовом про визнання права, визнання правочину недійсним, припинення дії, яка порушує право, відновлення становища, яке існувало до порушення, примусове виконання обов'язку в натурі, зміна правовідношення, припинення правовідношення, відшкодування моральної (немайнової) шкоди, визнання незаконним рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади АРК або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб (ст. 16); 2) право на самозахист (ст. 19). Відповідно до ч. 2 ст. 275 ЦК України захист особистого немайнового права може здійснюватися також іншим способом відповідно до змісту цього права, способу його порушення та наслідків, що їх спричинило це порушення, тобто спеціальними засобами, якими є поновлення порушеного особистого немайнового права (ст. 276), спростування недостовірної інформації (ст. 277) та заборона поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права (ст. 278). Крім цього, згідно зі статтею 280 ЦК України відшкодуванню підлягає майнова та/або моральна шкода, заподіяна фізичній особі внаслідок порушення її особистого немайнового права [330].

Разом з тим, українське цивільне законодавство не містить такої важливої та вже розповсюдженої у межах ЄС правової конструкції, як право на забуття («right to be forgotten»). Правова доктрина та судова практика світу характеризується відсутністю сталої дефініції цього поняття. Здебільшого його розуміння вкладається в тезу про право вимоги видалити (знищити) інформацію, що стосується особи [302, с. 522]. Найбільш спрощений механізм реалізації права на забуття на прикладі ЄС наводить А. Кодинець з посиланням на О. Громова: «Якщо громадянин ЄС виявить, що

персональні дані про нього поширені на одному з інформаційних сервісів без його дозволу, і таке поширення має суттєвий негативний вплив на його приватне життя, особа може заповнити форму на видалення персональних даних. У разі виявлення порушення на задоволення вимоги заявника вживаються відповідні заходи, спрямовані на заборону показувати результати пошуку в інформаційній системі за запитами, які містять ім'я заявника. Якщо ж порушення не буде виявлено, заявник може оскаржити відповідне рішення до компетентних національних органів» [177, с. 31; 134].

Станом на сьогодні в Україні не було розглянуто жодного спору, що стосується права на забуття. Враховуючи складнощі у реалізації захисту права на приватність в умовах існуючої досить тривалої судової процедури, в державі давно виникла потреба законодавчого закріплення визначеного способу відновлення порушеного права. Позитивним кроком можна вважати запропоноване Членами Робочої групи з розробки проекту концепції оновлення ЦК України включення відповідного права до Другої книги «Особисті немайнові права», а саме у параграф 2.13 «Забезпечення цивільно-правового захисту права на персональні дані та посилення права на приватність» [183, с. 17–18], однак розробок, які б містили конкретне визначення, зміст, межі та особливості захисту останнього поруч з іншими правами людини, на сьогодні немає, що негативно позначається на охороні права на приватність як такого.

Як зазначає О. Правоторова, вітчизняна теорія адміністративного права характеризується відсутністю загальновизнаного підходу до змісту та поняття адміністративно-правової охорони як провідної категорії адміністративного права. Науковець пропонує таке визначення: «Адміністративно-правова охорона – інститут адміністративного права, який складається з однорідних норм адміністративного права, правовий вплив яких спрямовано на попередження правопорушень (профілактика злочинів) та відновлення порушених прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, що здійснюються публічною адміністрацією на основі визначених засад і за допомогою адміністративного інструментарію» [252, с. 156].

За ступенем захисту від втручання у приватне життя нормам КК України «передую» ст. 188-39 КУпАП. Таке положення впливає з ч. 2 ст. 9 КУпАП,

відповідно до якої «адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені цим Кодексом, настає, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до закону кримінальної відповідальності» [176]. Правовою підставою доповнення Кодексу ст. 188-39 є Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за порушення законодавства про захист персональних даних» [254] від 02 червня 2011 р., однак у подальшому вона зазнала редагування відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення системи захисту персональних даних» [256] від 03 липня 2013 р.

Для встановлення всіх важливих аспектів адміністративно-правової охорони приватності, котрі регламентовані ст. 188-39 КУпАП, необхідно встановити юридично значущі ознаки, які характеризують діяння як правопорушення, – ознаки його складу. Склад адміністративного правопорушення – це сукупність найбільш загальних, типових ознак окремих адміністративних правопорушень, необхідних та достатніх для притягнення правопорушника до адміністративної відповідальності. Загально відомо, що він складається з наступних елементів: 1) об'єкт адміністративного правопорушення; 2) об'єктивна сторона адміністративного правопорушення; 3) суб'єкт адміністративного правопорушення; 4) суб'єктивна сторона адміністративного правопорушення.

Не вдаючись до детального розгляду складу правопорушення, визначимо, що об'єктом є суспільні відносини у сфері захисту персональних даних (дефініція поняття буде деталізована далі). Об'єктивна сторона характеризується наявністю трьох альтернативних діянь, таких як: 1) неповідомлення або несвоєчасне повідомлення Уповноваженого ВРУ з прав людини про обробку персональних даних або про зміну відомостей, які підлягають повідомленню згідно із законом, повідомлення неповних чи недостовірних відомостей; 2) невиконання законних вимог (приписів) Уповноваженого ВРУ з прав людини або визначених ним посадових осіб секретаріату Уповноваженого ВРУ з прав людини щодо запобігання або усунення порушень законодавства про захист персональних даних; 3) недодержання встановленого законодавством про захист персональних даних порядку захисту

персональних даних, що призвело до незаконного доступу до них або порушення прав суб'єкта персональних даних. Правопорушення за складом є формальним, тобто вважається вчиненим тоді, коли виконано діяння, незалежно від наслідків. Суб'єктами правопорушення можуть бути як пересічні громадяни (загальний), так і посадові особи підприємств, установ та організацій, фізичні особи-підприємці (спеціальний). Суб'єктивна сторона правопорушення визначається ставленням до наслідків і характеризується наявністю вини як форми умислу, так і у формі необережності [221, с. 520]. Однак, варто наголосити, що нині діючі положення ст. 188-39 КУпАП необґрунтовано обмежують відповідальність у зазначеній сфері лише порушеннями вимог закону щодо державної реєстрації баз персональних даних та їх використання. По суті, виникає ситуація, що майже всі діяння, пов'язані з порушенням недоторканності приватного життя, підпадають під охорону закону про кримінальну відповідальність, а адміністративно-правова охорона є звуженою. Науковцями висловлюється думка, що коментована стаття має зазнати редагування і, серед іншого, передбачати відповідальність «за порушення встановленого порядку збирання, реєстрації, накопичення зберігання, адаптування зміни, використання, поширення, знеособлення, знищення інформації про громадян» [331, с. 104].

Оскільки держава має створити такі законодавчі механізми реалізації прав людини, підґрунтям яких були б реальні гарантії їхньої охорони, а їх важливу складову становить і кримінально-правова охорона, зокрема й права на приватність, у чинному КК України наявна ціла низка норм, що передбачають відповідальність за порушення останнього. У порівнянні з радянською кримінально-правовою доктриною та законодавством того часу, можна стверджувати, що чинний КК України розширив коло складів кримінальних правопорушень, що посягають на недоторканність приватного життя та закріпив абсолютно новий склад, передбачений диспозицією ст. 182 («Порушення недоторканності приватного життя»).

У радянський і пострадянський періоди законодавство про захист приватного життя громадян не отримувало належного розвитку у зв'язку з ідеологічними штампами про пріоритет класових і суспільних інтересів над інтересами особистості. О. Сосніна акцентує увагу на фактичному зникненні таких суб'єктивних

(конституційних особистих прав людини) як право на недоторканність приватного життя, на особисту і сімейну таємницю, на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції тощо [304, с. 46]. Недоторканність приватного життя не існувала як правовий феномен, тому не охоронялася нормами й інших галузей права, хоча елементи захисту приватних інтересів все ж простежувалися. КК УРСР 1960 р. передбачав окрему главу Особливої частини «Злочини проти політичних і трудових прав громадян» (у 1999 р. назву було змінено на «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина»), до складу якої, серед іншого, входили і такі діяння як «Порушення недоторканості житла громадян» (ст. 130), «Порушення таємниці листування» (ст. 131, з 1983 р. мала назву «Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфних та інших повідомлень, що передаються засобами зв'язку»), «Перешкоджання відправленню релігійних обрядів» (ст. 139), які умовно можна було віднести до діянь, спрямованих на порушення недоторканності приватного життя. Глава III «Злочини проти життя, здоров'я, волі і гідності особи» КК УРСР 1960 р. містила й інші норми, що регулювали охорону приватного життя громадян. Наприклад, диспозиції ст.ст. 125 та 126 передбачали відповідальність за наклеп і образу, що посягають на честь і гідність людини «як невід'ємні особисті цінності, пов'язані з оцінкою особи суспільством та почуттям самою особою своєї суспільної значущості» [220, с. 481]. У 1970 р. КК було доповнено ст. 115-1 «Розголошення таємниці усиновлення» з метою захисту сім'ї і неповнолітніх, у 1991 р. – ст. 108-4, яка встановлювала відповідальність за розголошення відомостей про проведення медичного огляду на зараження вірусом імунодефіциту людини та його результатів. Однак, не дивлячись на те, що у Конституції УРСР 1978 р. було проголошено норми, спрямовані на охорону недоторканності приватного життя (свободу совісті, недоторканність житла тощо), окремої статті у КК УРСР не було, оскільки право на приватність не розглядали як окремий багатоаспектний феномен. Крім того, характерним для кримінального законодавства цього періоду було існування поряд з нормами, що покликані охороняти й таких, що прямо порушували приватність. Прикладом такої норми може бути ст. 122 КК УРСР 1960 р., яка передбачала відповідальність за мужолозтво –

статеві зносини чоловіка з чоловіком [189, с. 321], що вказує на пряме порушення приватності, оскільки така інформація належить до сфери приватного життя.

За роки існування чинного КК України ст. 182 зазнала редагування двічі. У первозданному вигляді диспозиція статті, що на той час мала лише одну частину, встановлювала відповідальність за «незаконне збирання, зберігання, використання або поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, або поширення такої інформації у публічному виступі, творі, що публічно демонструється, чи в засобах масової інформації» [195].

Правовою підставою першого редагування слугував Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за порушення законодавства про захист персональних даних» від 02 червня 2011 р. [254]. Основний склад злочину законодавцем було викладено іншим формулюванням: «незаконне збирання, зберігання, використання, знищення, поширення конфіденційної інформації про особу або незаконна зміна такої інформації, крім випадків, передбачених іншими статтями цього Кодексу», саму статтю доповнено ч. 2, котра встановлює дві кваліфікуючих обставини (вчинення повторно або заподіяння істотної шкоди), а також приміткою, що розкривала поняття «істотна шкода» для цілей цієї статті.

Друге редагування ст. 182 КК України відбулося на підставі Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо викривачів корупції» від 17 жовтня 2019 р. – примітку статті доповнено новим абзацом: «Публічне, у тому числі через засоби масової інформації, журналістів, громадські об'єднання, професійні спілки, повідомлення особою інформації про вчинення кримінального або іншого правопорушення, здійснене з дотриманням вимог закону, не є діями, передбаченими цією статтею, і не тягне за собою кримінальну відповідальність» [257].

01 липня 2020 р. набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» [255], яким зокрема внесені зміни в КК України щодо санкцій за досліджуване правопорушення.

Для того аби будь-яке суспільно-небезпечне діяння, яке вчиняється у реальному житті, набуло статусу кримінального правопорушення, необхідно, щоб діяння цього виду були визначені законодавцем як кримінально протиправні. Відповідно до положень ч. 1 ст. 2 КК України, підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого цим Кодексом. Склад злочин є правовою моделлю [93, с. 255] та являє собою «сукупність встановлених у законі про кримінальну відповідальність юридичних ознак (об'єктивних та суб'єктивних), які визначають вчинене суспільно небезпечне діяння як злочинне» [193, с. 100]. У кожному складі кримінального правопорушення прийнято виділяти його елементи: об'єкт, об'єктивну сторону (їх сукупність називають об'єктивними ознаками складу), суб'єкта та суб'єктивну сторону (вони в сукупності іменуються суб'єктивними ознаками складу кримінального правопорушення). Не вдаючись до поглибленого аналізу складу, передбаченого ст. 182 КК України, розглянемо найбільш важливі для нашого дослідження його елементи – об'єкт, предмет, потерпілий, вид складу та суб'єкт.

Ю. Дем'яненко наголошує на тому, що для доктрини кримінального права характерні «розходження у розумінні та визначеннях об'єкта злочину, передбаченого ст. 182 КК України» [139, с. 11]. Найпоширенішими формулюваннями об'єкту кримінального правопорушення, передбаченого ст. 182 КК України, що висловлюються у науковій літературі, є: охоронювані законом про кримінальну відповідальність суспільні відносини у сфері охорони особистого і сімейного життя, в тому числі й особистої і сімейної таємниці (К. Голдзіцький) [192, с. 175]; право громадянина на недоторканність приватного життя, особисту та сімейну таємницю (Д. Кондратов [191, с. 173], М. Мельник [222, с. 564]); право особи на повагу його приватного життя (М. Гнетнев, О. Готін, М. Мазур) [190, с. 188]; суспільні відносини, що забезпечують недоторканність приватного життя (І. Зінченко) [194, с. 168–169]. Усі вони дають уявлення про об'єкт, виходячи з назви ст. 182 КК України. Дослідниця ж констатує, що «назва статті не може мати більшого значення, ніж її диспозиція, та не може обмежувати її зміст», оскільки досліджувана норма кореспондує

конституційній нормі, що має вищу юридичну силу. Вона пропонує вважати основним безпосереднім об'єктом – «право власності на конфіденційну інформацію про фізичну особу», додатковим обов'язковим – «право фізичної особи на збереження у таємниці обставин свого особистого життя», а додатковими факультативними – «право на невтручання в особисте життя або на його недоторканність» [139, с. 28–29], тобто визначати об'єкти посягань, виходячи з диспозиції ст. 182 КК України.

Щодо предмету розглядуваного кримінального правопорушення, то думка науковців є одноставною – це конфіденційна інформація про особу [139, с. 31; 192, с. 175; 191, с. 173; 222, с. 564; 190, с. 188; 194, с. 164], оскільки саме з нею вчинюється кожна із зазначених у ст. 182 незаконних дій. Варто наголосити на тому, що дефініції понять «інформація» та «конфіденційна інформація», які б використовувалися для цілей цієї статті, відсутні у КК України, тому виникає необхідність звернення до інших нормативно-правових актів, що говорить про бланкетність диспозиції. Відповідно до Закону України «Про інформацію» «інформація – будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді» [269]. Ідентичним є визначення й у ст. 200 ЦК України [330]. Крім того, зазначений Закон у ч. 1 ст. 11 містить окреме визначення поняття «інформація про фізичну особу», під якою розуміються «відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована» [269]. Характерно, що законодавець ототожнює поняття «інформація про фізичну особу» та «персональні дані», що впливає з визначення поняття «персональні дані», наведеного в абз. 10 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про захист персональних даних»: персональними даними є «відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована» [268]. Варто акцентувати увагу, що інформація про фізичну особу може мати обмежений доступ, тобто бути конфіденційною. Відповідно до ч. 2 ст. 21 Закону України «Про інформацію»: «Конфіденційною є інформація про фізичну особу, а також інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень». Вона може поширюватися за бажанням (згодою) відповідної особи у визначеному нею порядку відповідно до

передбачених нею умов, а також в інших випадках, визначених законом [267]. Аналогічне визначення міститься й у ст. 7 Закону України «Про доступ до публічної інформації» [263]. Частина 2 ст. 11 Закону України «Про інформацію» визначає, що до конфіденційної інформації про фізичну особу належать, зокрема, дані про її національність, освіту, сімейний стан, релігійні переконання, стан здоров'я, а також адреса, дата і місце народження [269], і цей перелік не є вичерпним.

Аналізуючи положення Закону України «Про захист персональних даних», котрий регулює правові відносини, пов'язані із захистом і обробкою персональних даних, і спрямований на захист основоположних прав і свобод людини і громадянина, зокрема права на невтручання в особисте життя, у зв'язку з обробкою персональних даних, можна зробити висновок про відсутність переліку персональних даних, що є об'єктом охорони акту, а ч. 2 ст. 5 передбачає, що персональні дані можуть бути віднесені до конфіденційної інформації про особу законом або відповідною особою [268]. У роз'ясненні Міністерства юстиції України «Деякі питання практичного застосування Закону України «Про захист персональних даних»» від 21 грудня 2011 р. визначено, що законодавством України не встановлено і не може бути встановлено чіткого переліку відомостей про фізичну особу, які є персональними даними, задля можливості застосування положень Закону до різноманітних ситуацій, в тому числі при обробці персональних даних в інформаційних (автоматизованих) базах та картотеках персональних даних, що можуть виникнути в майбутньому, у зв'язку зі зміною в технологічній, соціальній, економічній та інших сферах суспільного життя [141]. Однак більш конкретизований перелік персональних даних знаходимо у ч. 2 ст. 5 Закону України «Про Всеукраїнський перепис населення», він не є вичерпним, має лише орієнтовний характер для розуміння категорії та включає: склад та родинні стосунки членів домогосподарства; стать; вік; дата і місце народження; сімейний стан; етнічне походження; мовні ознаки; громадянство; освіта; джерела засобів існування; зайнятість; міграційна активність; житлові умови. Отже, орієнтовні переліки, визначені законами, перетинаються. Крім того, детальну регламентацію переліку персональних даних особи містять Закони України «Про Державний реєстр виборців» [262] та «Про Єдиний державний демографічний реєстр

та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» [264]. На думку КСУ, інформація про особисте та сімейне життя особи (персональні дані про неї) це будь-які відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована, а саме: національність, освіта, сімейний стан, релігійні переконання, стан здоров'я, матеріальний стан, адреса, дата й місце народження, місце проживання та перебування тощо, дані про особисті майнові та немайнові відносини цієї особи з іншими особами, зокрема із членами сім'ї, а також відомості про події та явища, що відбувалися або відбуваються у побутовому, інтимному, товариському, професійному, діловому й інших сферах життя особи, за винятком даних стосовно виконання повноважень особою, яка займає посаду, пов'язану із здійсненням функцій держави або органів місцевого самоврядування [287]. Як зазначає А. Кардаш, КСУ «фактично визнав тотожними терміни «конфіденційна інформація про особу», «інформація про особисте і сімейне життя», «персональні дані» [171, с. 39]. Однак, більшість науковців, як і сама дослідниця, не підтримує таке тлумачення, зазначаючи, що ці поняття не є ідентичними за своїм обсягом (С. Єсімов [154, с. 202–203], О. Дмитренко [144, с. 29], І. Романюк [289, с. 38]).

Крім того, на нашу думку, слід наголосити й на тому, що предметом розглядуваного кримінального правопорушення є лише збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді дані. Такий висновок впливає з буквального тлумачення дефініції поняття «інформація», що запропоноване чинним законодавством України, отже, предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 182 КК України, не можуть бути відомості, які не зафіксовані на окремому матеріальному носіїві та знаходяться лише у пам'яті особи.

Поряд з предметом кримінального правопорушення, самотійною факультативною ознакою його складу, яка існує поряд з об'єктом і в сукупності з ним (а також предметом злочину) може утворювати самотійний елемент складу кримінального правопорушення, є потерпілий. КК України не розкриває поняття потерпілого від злочину, однак у правовій доктрині розповсюдженим є таке визначення: «Потерпілий від злочину – соціальний суб'єкт (фізична чи юридична

особа, держава, інше соціальне утворення або ж суспільство в цілому), блага, праву чи інтересу якого, що знаходиться під охороною кримінального закону, злочином заподіюється шкода або створюється загроза такої» [294, с. 60]. Говорячи про ст. 182 КК України, варто констатувати, що більшість навчальної літератури, науково-практичних коментарів, дисертаційних досліджень та монографій не розглядають окремо потерпілого, однак доцільно визначити, що це будь-яка особа, щодо якої збиралася, використовувалася або поширювалася конфіденційна інформація [194, с. 169]. Варто наголосити, що мова йде виключно про фізичну особу, оскільки недоторканність приватного життя притаманна лише індивіду.

За ч. 1 ст. 182 КК України кримінальне правопорушення має формальний склад і вважається закінченим з моменту вчинення хоча б однієї із зазначених дій. Однак, як визначає О. Сосніна, відсутність наслідків у складі не означає їх фактичну відсутність. Це пояснюється тим, що передбачені диспозицією ст. 182 КК України, в будь-якому випадку порушують конституційне право фізичної особи на конфіденційну інформацію, завдаючи їй певної шкоди. За ч. 2 ст. 182 КК України кримінальне правопорушення має матеріальний склад і вважається закінченим з моменту настання наслідків у вигляді заподіяння істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам особи.

Суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 182 КК України, загальний, – такий, що характеризується сукупністю ознак, визначених ч. 1 ст. 18 КК України, – фізична осудна особа, що досягла віку кримінальної відповідальності (у цьому складі – 16 років) [195], оскільки у диспозиції прямих вказівок на спеціальні ознаки не передбачено та зі змісту тексту диспозиції статті не впливає. Однак, Ю. Дем'яненко зазначає, що «суб'єктом кримінального правопорушення можуть бути як особи, які не мають жодних прав щодо інформації про особу, так і ті, що мають певні права щодо її збирання, зберігання, використання чи поширення» [139, с. 197].

Для чинного КК України, як і для його попередника, характерним є те, що окремі склади кримінальних правопорушень, що посягають на той чи інший аспект приватності, містяться й в інших статтях та інших розділах Особливої частини, що

підкреслює загальний характер ст. 182 КК України у порівнянні з останніми. Вбачається слушним розглядати право на недоторканість приватного життя як суміжне право з іншими правами: недоторканність сімейного життя, недоторканність житла, недоторканність кореспонденції тощо. В. Серьогін, звертаючись до цього аспекту, наголошує, що «перелічені права можна розглядати і як примикаючі до права на недоторканність приватного життя елементи, і як самостійні права» [296, с. 95].

Вище окреслений стан речей дає підстави стверджувати, що причина мізерної кількості облікованих кримінальних проваджень за фактом вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 182 КК України, криється не тільки у високій латентності, а й у існуванні спеціальних норм (наприклад, ст. ст. 132, 145, 162, 163, 168 КК України), яким надається перевага при кваліфікації діянь, оскільки під час кримінально-правової кваліфікації доцільно використовувати загальноприйняте правило подолання реальної конкуренції: діяння повинно кваліфікуватися за спеціальною нормою [253, с. 5]. Крім того, право на приватність може порушуватися під час вчинення іншого протиправного посягання або за допомогою іншого суспільно-небезпечного діяння, що має свої особливості кваліфікації, які, на жаль, не розроблені ні у межах правової доктрини, ні у межах судової практики, що негативно впливає на забезпечення повноцінного захисту потерпілої особи та відновлення її порушених прав повною мірою.

Наразі в Україні розробляється проект нового КК України (далі – Проект) [313], який у майбутньому має змінити чинний КК України і його звичну для нас, але вже застарілу у порівнянні із законодавством провідних країн світу, дихотомією «злочин–покарання». Проект цікавий нам тим, що містить сучасні наукові погляди провідних українських науковців на проблемні аспекти кримінально-правового регулювання, зокрема, щодо порушення недоторканності приватного життя. Робоча група прийшла до висновку, що новий КК буде містити окремий розділ, присвячений регулюванню сфери приватності – 4.7 «Кримінальні правопорушення проти приватності». У цей розділ науковці включили чотири злочини: 4.7.3 «Дії щодо інформації про особисте чи сімейне життя», 4.7.4 «Порушення недоторканності житла або іншого володіння», 4.7.5 «Порушення таємниці кореспонденції», 4.7.6 «Розголошення інформації про

стан здоров'я та лікарської таємниці»; а також чотири проступки: 4.7.7 «Знищення чи приховування конфіденційної інформації щодо людини», 4.7.8 «Незаконне використання чужого цифрового образу», 4.7.9 «Незаконне обмеження інформаційних прав людини», 4.7.10 «Порушення вимог щодо презумпції невинуватості».

У цілому, підтримуємо думку розробників Проекту щодо необхідності вирізнення окремої глави у КК щодо кримінальних правопорушень проти приватності, адже вони володіють спільним видовим об'єктом. У той же час, не погоджуємося з деякими складами кримінальних правопорушень, але їх аналіз не є завданням нашого дослідження.

Підсумовуючи, варто зазначити, що забезпечення недоторканності приватного життя базується на цивільно-правовій, адміністративно-правовій та кримінально-правовій охороні конфіденційної інформації про особу. З одного боку, позитивно вважається законодавчо встановлена можливість охорони та захисту права на приватність у площинах різних галузей права чи навіть у їх сукупності. З іншого боку, кожна із зазначених галузей має свої недоліки, зокрема, відсутність законодавчо закріпленого права на забуття («right to be forgotten») у межах цивільно-правового захисту; звуження змісту адміністративно правової охорони виключно порушеннями вимог законодавства щодо державної реєстрації баз персональних даних та їх використання, що не відповідає вимогам сучасності; відсутність сталої позиції щодо кваліфікації кримінальних правопорушень проти приватності з урахуванням наявності загального та спеціального складів, а також у сукупності з іншими злочинними посяганнями того.

1.3 Стан наукового розроблення проблеми порушення недоторканності приватного життя

Теорія та практика свідчать, що ґрунтовний аналіз наукового доробку вчених на різних етапах розвитку людства виступає головною умовою будь-якого наукового дослідження. Виходячи з цього, покращення теоретичного забезпечення запобігання

та протидії порушенням недоторканності приватного життя, неможливе без урахування аналізу стану його наукового розроблення. У процесі такої діяльності створюється теоретичне підґрунтя майбутнього дослідження, виокремлюються як найвагоміші здобутки наукової спільноти, так і проблемні аспекти, що залишилися поза межами дослідження.

В українському правовому полі питанням кримінально-правової охорони недоторканності приватного життя свої наукові пошуки присвятили О. Горпинюк [131], Ю. Дем'яненко [139], І. Король [184], С. Лихова [210] та О. Сосніна [304]. Науковий доробок цих вчених має фундаментальне значення не лише для розвитку кримінально-правової доктрини та закону про кримінальну відповідальність, а й для розроблення оптимальних заходів запобігання та протидії порушенню недоторканності приватного життя у кримінологічній площині.

Для якісного сприйняття та аналізу робіт з метою подальшого порівняння напрацювань вчених всі наявні дисертаційні дослідження ми розподілили на дві групи: кримінально-правові (С. Лихова, О. Горпинюк, Ю. Дем'яненко та О. Сосніна) та кримінально-кримінологічні (І. Король). Шляхом такого аналізу ми дійшли певних висновків: по-перше, в Україні незначна кількість захищених дисертаційних досліджень за досліджуваною темою: 4 роботи – на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (зараз – доктора філософії) та лише 1 – на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук; по-друге, всі дисертаційні дослідження зводяться до пропозиції вдосконалення кримінально-правової норми, яка міститься у ст. 182 КК України, зокрема, з метою конкретизації безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення; по-третє, що є головним висновком, на сьогодні в Україні відсутнє сучасне кримінологічне дослідження порушень права на недоторканність приватного життя, яке містило б у собі, зокрема, науково обґрунтовані пропозиції та рекомендації щодо удосконалення заходів запобігання порушенням приватності в цілому.

Аналіз кримінально-правових напрацювань вчених з вказаного питання, на нашу думку, доцільно розпочати з наукового доробку С. Лихової, який складається з монографії [211], дисертаційного дослідження [210], а також декількох наукових

статей [208; 209; 212]. Зокрема, у своєму дисертаційному дослідженні на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук «Злочини проти громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина за Кримінальним кодексом України (теоретико-правове дослідження)» дослідниця запропонувала доктринальну модель розділу V Особливої частини КК України як окремого цілісного інституту кримінального права та визначила, що при проведенні систематизації в межах цього розділу статті, що присвячені охороні громадянських правовідносин, доцільно поставити на перше місце, спираючись на їх специфічні ознаки та значення в житті індивіда [210]. На наш погляд, така пропозиція заслуговує схвалення.

Також С. Лиховою вперше в теорії кримінального права України сформульовано ознаки конфіденційної інформації. Однією з перших вчена наголосила на відсутності у чинному законодавстві України вичерпного переліку видів та порядку визнання певних відомостей про особу конфіденційною інформацією. Акцентуючи на змістовній некоректності використання терміну «конфіденційна», дослідниця запропонувала звужити обсяг інформації, яка є предметом цього кримінального правопорушення та сформулювати його поняття як «відомості про приватне життя особи, які складають її особисту чи сімейну таємницю». С. Лихова пояснює це тим, що чинне законодавство України дає можливість особі самостійно відносити певну інформацію до конфіденційної, а тому й її ознаки також визначаються індивідом, а не законом [210]. Вважаємо таке уточнення предмету слушним та надважливим в контексті цього та подальших досліджень.

Заслуговує на увагу та підтримку пропозиція С. Лихової, яка стосується питання існування загальної та спеціальних норм, які охороняють сферу приватності у кримінально-правовій площині. Дослідниця обстоює думку щодо розгляду в ст. 182 КК України як загальної норми, а ст. ст. 132, 145, 162, 163, 168 КК України – як спеціальних [210].

Однак, порушення недоторканності приватного життя проаналізовані у дисертаційному дослідженні С. Лихової лише частково, оскільки останнє присвячене аналізу всіх кримінально-правових норм, спрямованих на охорону виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина. Поза увагою

дослідниці залишилася частина проблемних питань, пов'язаних із характеристикою саме цього кримінального правопорушення, або ж їх дослідженню приділена незначна увага.

На увагу заслуговують праці Ю. Дем'яненко, яка вперше на теренах України у межах окремого дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук розглянула питання порушення недоторканності приватного життя. У своїй роботі «Кримінальна відповідальність за порушення недоторканності приватного життя» [139] дослідниця обґрунтовано доводить назва ст. 182 КК України лише частково відображає її зміст, оскільки в її диспозиції «йдеться про інформаційні правовідносини, що виникають у різних сферах життя людини» [140, с. 7]. З огляду на це вчена значну увагу приділяє положенням про конфіденційну інформацію: аналізу її правового режиму, розробці структурованої теоретичної моделі поняття «відомості», яке в подальшому складає основу визначень інформації, а також критеріям відмежування конфіденційної від таємної інформації про особу. Дослідниця слушно наголошує на об'ємності категорії «конфіденційна інформація про особу» як предмета, передбаченого у диспозиції ст. 182 КК України складу кримінального правопорушення, оскільки може стосуватися фізичної особи як біологічної істоти, її внутрішнього світу, приватного та інших сфер її життя, зокрема, участь у державних та суспільних справах [140, с. 4]. Уваги заслуговує й обґрунтована теза вченої про відмінність кримінальних порушення різних видів правових режимів таємниць від порушення недоторканності приватного життя (ст. 182 КК України), яка пояснюється дослідницею крізь призму їх предмета – документовані та не документовані відомості з обмеженим доступом.

Важливим як теоретично, так і практично є визначення Ю. Дем'яненко змісту кожної з альтернативних дій (збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди), які утворюють об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення недоторканності приватного життя, встановлення моменту закінчення кримінального правопорушення стосовно кожної із них, а також визначення змісту законодавчої ознаки «без згоди особи» та її значення для встановлення факту вчинення та протиправності кожної дії.

Неабиякого значення не лише для кримінально-правової охорони, а й для кримінологічного запобігання має розроблене Ю. Дем'яненко положення, що суб'єктом досліджуваного кримінального правопорушення можуть бути особи, які не мають жодних прав щодо інформації про особу, та особи, які мають певні права щодо її збирання, зберігання, використання чи поширення. Дослідниця констатує, що таким суб'єктом може бути й та особа, яка є власником конфіденційної інформації (але не у повному обсязі) про іншу особу [140, с. 4].

Наукову і правозастосовну цінність також мають розроблені дослідницею теоретичні положення про співвідношення ст. 182 КК України із ст. ст. 111, 114, 132, 145, 162, 163, 168, 209-1, 231, 232, 328, 329, 330, 361-363-1, 381, 387, 397, 422 КК України та злочинами проти власності, що характеризуються можливістю конкуренції із спеціальними нормами (ст. ст. 132, 145, 163, 168, 231, 232, 330, 361, 361-2, ч. 2 ст. 362, 397 КК України), при якій застосовуються останні [139, с. 130–182]. Серед важливих є висновок Ю. Дем'яненко про те, що «обмежена дія деяких з цих норм відкриває можливості для застосування ст. 182 КК України» [140, с. 15].

Ю. Дем'яненко підсумовує своє дослідження потребою у суттєвому вдосконаленні ст. 182 КК України. Зокрема, дослідниця пропонує змінити назву статті на «Порушення прав на інформацію про особу з обмеженим доступом»; розширити предмет кримінального правопорушення та коло протиправних дій; включити положення щодо співвідношення цієї статті з іншими статтями КК, в яких передбачена відповідальність за незаконні дії з конфіденційною чи таємною інформацією про особу; передбачити обтяжуючі обставини, в тому числі, заподіяння тяжких наслідків; доповнити КК України ст. 182-1 «Незаконне втручання в особисте і сімейне життя особи», в якій передбачити «спричинення тяжких наслідків» як кваліфікуючу ознаку [140, с. 16–17].

Враховуючи те, що дослідження датоване 2009 р., деякі пропозиції вже були прийняті законодавцем та знайшли своє відображення у законі про кримінальну відповідальність, однак не всі ідеї дослідниці є однозначними, тож потребують окремого дослідження в наш час. Наприклад, Ю. Дем'яненко зазначає, що ст. 182 КК України та іншими статтями КК України лише частково охороняється право фізичної

особи на невтручання в особисте і сімейне життя, передбачене ч. 1 ст. 32 Конституції України, [140, с. 7] і пропонує включення до КК України загальної норми про кримінальну відповідальність за злочинне втручання в особисте чи сімейне життя «Незаконне втручання в особисте і сімейне життя особи» (ст. 182-1 КК України) [140, с. 17], з чим ми не погоджуємося. Крім того, предметом для обговорення є визначення вичерпного переліку суміжних до порушення недоторканності приватного життя кримінальних правопорушень, оскільки, на нашу думку, перелік, представлений дослідницею, є занадто широким, а також питання конкретизації випадків можливої кваліфікації за сукупністю кримінальних правопорушень.

Не можна оминати увагою й перше в Україні дослідження проблем кримінальної відповідальності за посягання на інформаційний аспект приватності авторства О. Горпинюк. У межах свого дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук «Кримінально-правова охорона інформаційного аспекту приватності в Україні» [131] дослідниця розробила теоретичні засади кримінальної відповідальності за посягання на інформаційний аспект приватності та сформулювала пропозиції щодо удосконалення окремих положень чинного законодавства та практики його застосування. Зокрема, в межах наших наукових пошуків виключну цінність мають запропоновані авторкою дефініція поняття «приватність» (в інформаційному аспекті) та визначення обсягу останнього. О. Горпинюк пропонує під приватністю (в інформаційному аспекті) розуміти «частину життєдіяльності особи стосовно інформації, щодо якої особа на власний розсуд встановила межі та умови її нагромадження, зберігання, впливу та розповсюдження для будь-яких сторонніх суб'єктів». Обсяг поняття, на її думку, становлять конфіденційна інформація про особу та інші види інформації про її приватне життя (ст. 182 КК України) [132, с. 6]. Крім того, підтримки заслуговує й твердження про те, що приватність становить самостійні видові об'єкти кримінально-правової охорони, що впливає з її інформаційного, просторового та фізичного аспектів [132, с. 6].

На нашу думку, слушною є пропозиція дослідниці виділити в окремий інститут норми про відповідальність за посягання на приватність. Ця ідея спирається на

термінологічну єдність відповідних статей та наявність у межах регулятивного законодавства спільних нормативно-правових актів. Справедливим є й судження про те, що спільність цих ознак поки що недостатньо враховується законодавцем при формулюванні диспозицій відповідних статей Особливої частини КК України [132, с. 6]. У дослідженні О. Горпинюк подальшого розвитку набули й наукові погляди, що предметом розглядуваного кримінального правопорушення можуть виступати речі матеріального світу та інші явища об'єктивного світу. На думку дослідниці, предметом складів кримінальних правопорушень проти інформаційного аспекту приватності в більшості випадків виступає інформація, яка відображена на речових носіях та у пам'яті особи [132, с. 15].

Також неабиякого практичного та теоретичного значення мають запропоновані авторкою положення про розмежування складів кримінальних правопорушень, що посягають на інформаційний аспект приватності як між собою (ст.ст. 132, 145, 163, 168, 182 КК України), так і з іншими складами, предметом яких є інформація про особу [132, с. 16].

О. Горпинюк вважає доцільним виключення з КК України ст. ст. 132, 145, 168, які являють собою лише часткову криміналізацію порушень приватних таємниць. Натомість внести у ст. 182 КК України ряд змін та доповнень, зокрема, узгодити назву статті із її змістом і викласти як «Порушення недоторканності інформації про особу»; конкретизувати предмет та викласти у редакції як «незаконне збирання, зберігання, використання або поширення інформації з обмеженим доступом про особу», оскільки таке формулювання диспозиції, на думку дослідниці, має охопити відповідальність за незаконні дії з усіма видами інформації про особу (конфіденційної, таємної, службової); включити такі кваліфікуючі ознаки: 1) «поширення інформації з обмеженим доступом про особу у публічному виступі, творі, що публічно демонструється чи в засобах масової інформації»; 2) «вчинення з використанням спеціальних технічних засобів, призначених для негласного отримання інформації»; 3) «повторно», 4) «вчинене особою, якій інформація стала відома у зв'язку з виконанням службових чи професійних обов'язків».

Однак, варто зазначити, у 2011 р. під час першого внесення змін до ст. 182 КК України законодавцем була врахована одна з рекомендацій авторки, яка стосувалася виключення з диспозиції статті вказівкою «без її згоди», що насправді викликає чимало питань. Ми не погоджуємося й з пропозицією дослідниці щодо виключення з КК України ст. ст. 132, 145 та 168, а також вважаємо дискусійними запропоновані моделі розмежувань складів кримінальних правопорушень та подальшої кваліфікації кримінальних правопорушень з урахуванням останнього. Крім того, вважаємо недостатньо обґрунтованою та невиправданою пропозицію включення у диспозицію ст. 182 КК України деяких запропонованих кваліфікуючих ознак.

У 2017 р. було захищено ще одне дисертаційне дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему «Кримінальна відповідальність за порушення недоторканності приватного життя (ст. 182 КК України)» [304], авторкою якого є О. Сосніна.

Дослідниця визначає, що безпосереднім предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 182 КК України, слід вважати відомості про приватне життя особи, що складають її особисту чи сімейну таємницю. Цінним для теорії та практики у цьому контексті є розкриття змісту термінологічних зворотів «особиста таємниця» та «сімейна таємниця»: «особиста таємниця – це охоронювані законом відомості (інформація) про різного роду приватне життя особи, що перебуває поза межами публічного інтересу і які особа бажає зберігати невідомими для інших осіб, надає їм конфіденційного характеру, зважаючи на те, що їх розголошення може завдати шкоду її приватним (особистим) інтересам» [304, с. 92]; «сімейна таємниця – це відомості, що відображають особливо важливі сторони життя сім'ї, доступ до яких закритий і які особа бажає зберегти невідомими для сторонніх осіб, надаючи їм конфіденційного характеру» [304, с. 11]. Також авторка підтримує тезу попередників про набуття такою інформацією матеріального та нематеріального виразу, з чим ми також погоджуємося [304, с. 187].

Зasadничою умовою у відносинах щодо збирання, зберігання, використання, знищення, поширення або зміни конфіденційної інформації про особу О. Сосніна визначає згоду останньої на вчинення таких дій. Тому дослідниця пропонує

повернути до диспозиції ст. 182 КК України словосполучення «без згоди особи», оскільки, на її думку, воно створює фундамент для можливості притягнення до кримінальної відповідальності за порушення недоторканності приватного життя [304, с. 187].

Заслуговує на увагу й пропозиція вченої внести зміни до підстав застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, передбачивши у п. 4 ч. 1 ст. 96-3 КК України та примітці до неї посилання на ч. 3 ст. 182 КК України (в авторській редакції), оскільки питання кримінальної відповідальності юридичних осіб за порушення недоторканності приватного життя є напрочуд актуальним у наш час, але мало дослідженим у юридичній площині [304, с. 117].

О. Сосніна справедливо вказує про існування трьох видів можливих наслідків у межах істотної шкоди від кваліфікованого порушення недоторканності приватного життя, серед яких: а) наслідки матеріального характеру – заподіяння відповідних матеріальних збитків; б) наслідки нематеріального характеру – порушення законних прав і свобод громадян, що не підлягають реальному грошовому виміру (посягання на честь, гідність, ділову репутацію); в) матеріальна шкода, що поєднана з нематеріальною [304, с. 187]. Слушною також є позиція авторки про визнання корисливого мотиву як однієї з кваліфікуючих ознак складу, під яким дослідниця розуміє «прагнення особи до протиправного отримання для себе або інших осіб матеріальної вигоди, заволодіння матеріальними благами (майновими правами) або їх збереження, а також звільнення (уникнення) від матеріальних витрат чи обов’язків або досягнення іншої матеріальної вигоди за рахунок чужого (або нічийного) майна способом, забороненим законом» [304, с. 153].

Разом з тим, дискусійним залишається питання диференціації кримінальної відповідальності за характером і ступенем суспільної небезпеки окремих форм посягань, що передбачені у диспозиції ч. 1 ст. 182 КК України на кримінальну відповідальність за незаконне збирання, зберігання чи зміну відомостей про приватне життя особи, що складають її особисту чи сімейну таємницю, та кримінальну відповідальність за незаконне використання, знищення чи поширення зазначених

відомостей й розділення їх між різними частинами ст. 182 КК України. Ця позиція потребує додаткової аргументації [304, с. 188].

Як бачимо, попри високу наукову цінність окремих висновків і положень, запропонованих дослідниками на теренах України, вони переважно були зроблені до внесення змін у ст. 182 КК України у 2011 та 2019 рр. Окрім положень, що й до сьогодні залишаються спірними, нові виклики сучасності породили нові питання, більша частина з яких не розроблена в достатній мірі. Як слушно зазначає О. Сосніна, «в цілому відсутні загальноприйняті погляди щодо категоріального апарату у сфері кримінально-правової охорони приватного життя як у теоретичних наукових дослідженнях, так і у нормативно-правових документах, багато аспектів порушення недоторканності приватного життя в сучасних умовах не мають належного теоретичного обґрунтування, залишаються недостатньо дослідженими, що може бути наслідком дискусійності проблематики» [304, с. 28].

Єдиним представником другої групи дисертаційних досліджень, присвячених проблемам недоторканності приватного життя, є кримінально-кримінологічне дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук І. Король «Охорона недоторканності приватного життя: кримінально-правові та кримінологічні аспекти» [184], за результатами якого вченою сформульовано низку нових положень, висновків і пропозицій, які становлять значущість для науки та практики. Зокрема, дослідниця наголошує на недоцільності та неефективності спроб сформулювати детальне визначення поняття приватного життя. Також справедливим здається твердження І. Король й про неможливість встановлення вичерпного переліку правомочностей, які забезпечують недоторканність приватного життя. Авторка аргументує це тим, що поява нових технологій призводить до «збагачення» способів порушення приватності та зумовлює необхідність доповнення переліку правомочностей для захисту останньої [185, с. 9].

Цікавою є пропозиція дослідниці криміналізувати окремі діяння, що порушують правовий режим інформації з обмеженим доступом про особу. Проаналізувавши поняття «таємниця приватного життя особи», І. Король пропонує поділ останньої на «професійні (довірені) та особисті (недовірені) таємниці, де особисті (недовірені)

таємниці приватного життя (таємниці сімейних відносин, інтимних стосунків та особистих паперів) підлягають режимові конфіденційної інформації про особу і кримінально-правовій охороні за ст. 182 КК України, а відомості, повідомлені особою представникам певних професій (медикам, адвокатам, нотаріусам тощо) з метою реалізації своїх особистих майнових і немайнових прав та обов'язків належать вже до професійних (довірених) таємниць приватного життя» [184, с. 120–125]. Авторка констатує, що чинним законодавством передбачено кримінально-правову охорону лише окремих видів професійних (довірених) таємниць, тоді ж як КК України не містить загальних норм щодо захисту професійних (довірених) таємниць та службової інформації про приватне життя особи. Справедливим є й твердження про те, що у межах КК України нема змоги передбачити всі види таємниць, з огляду на перелік професій, представники яких під час виконання своїх обов'язків можуть мати доступ до відомостей про приватне життя особи [185, с. 12].

Однак, не дивлячись на те, що сама дослідниця акцентує увагу на недостатній вивченості кримінологічних аспектів порушення недоторканності приватного життя і, у той же час, на значному масиві кримінально-правових досліджень у цій сфері, не можна стверджувати, що кримінологічне дослідження у рамках цієї роботи є повним. Так, дійсно, вперше в українському правовому полі зроблено спробу визначити кримінологічні фактори порушення недоторканності приватного життя, які авторка умовно поділяє на усталені та новітні загрози приватності [185, с. 9], але, на нашу думку, такий поділ є непрактичним з погляду на необхідність систематизації заходів запобігання порушенням недоторканності приватного життя та неповним.

У підрозділі «Кримінологічна характеристика злочинів, що посягають на недоторканність приватного життя особи» авторкою виокремлено категорії порушників недоторканності приватного життя та визначено групи мотивів щодо порушення приватності, досліджено основні способи вчинення кримінальних правопорушень, що посягають на недоторканність приватного життя [185, с. 10]. Разом з тим, поза увагою дослідниці залишилися такі важливі структурні елементи предмету кримінології як жертви кримінальних правопорушень та їх віктимізація, а також протидія та запобігання цьому злочинному прояву. Зокрема, вироблення

наукових і практичних рекомендацій, положень та висновків щодо підвищення ефективності запобігання злочинності є метою кримінології, саме тому дослідження І. Король як кримінологічне не можна вважати повним та завершеним. Всі інші підрозділи ж стосуються кримінально-правових питань недоторканності приватного життя та порушення приватності в цілому.

Отже, кримінологічні аспекти порушення недоторканності приватного життя в українському правовому полі належать до сфери майже не досліджених. Аналіз норм, що містяться у ст. 182 КК України висвітлювався в основному в межах кримінально-правової охорони, зокрема в навчальній літературі, фрагментарно в науково-практичних коментарях до КК України та наукових статтях і доповідях на конференціях. Серед наукового доробку вітчизняних науковців слід назвати праці й таких авторів як П. Андрушко [76], О. Барабаш [78], В. Гальцова [118], М. Гнетнев [190], К. Голдзіцький [192], О. Готін [190], І. Зінченко [163], Ю. Когут [172], Д. Кондратов [191], М. Мазур [190], М. Мельник [222], І. Присяжнюк [253], А. Самодін [290], О. Храмцов [327] та багатьох інших.

Вважаємо, що це дослідження не було б повним без використання наукових напрацювань вчених й інших галузей права, зокрема конституційного, цивільного та адміністративного. Зокрема, у своїх роботах цивілісти В. Бобрик [90], О. Дмитренко [144], О. Кулініч [202], В. Парасюк [238], В. Породько [245], О. Посикалюк [246; 247], І. Романюк [289], М. Сисоєнко [299], І. Спасибо-Фатєєва [305], Р. Стефанчук [310; 311], Н. Філатова-Білоус [305], фахівці у галузі конституційного права Л. Ємчук [152], А. Кардаш [171], В. Серьогін [296; 297] та науковці у галузі адміністративного права С. Єсімов [154], Ю. Самойленко [291], О. Сидельніков [298] тощо, які аналізували поняття приватного життя, його природу, зміст, структуру, межі, особливості правового регулювання, визначали основні підходи щодо вдосконалення юридичного механізму забезпечення права на недоторканність приватного життя, а також окремі його складові та аспекти, зокрема, персональні дані.

Враховуючи те, що більшість кримінологічних аспектів порушень недоторканності приватного життя на теренах України до сьогодні залишаються

недослідженими, значний вплив на пошуки істини справляють доктринальні положення загальної теорії кримінології, а саме наукові здобутки вчених В. Батиргарєєвої [80; 81; 82], В. Голіни [116; 121; 122; 123; 124; 133; 160; 201], В. Головкина [116; 125; 126; 127; 128; 129; 200; 201], І. Даньшина [137; 199], А. Джужи [142; 143], О. Джужи [196; 197; 204], А. Закалюка [159], А. Зелінського [137; 162], А. Калініної [168; 169; 170], М. Колодяжного [124; 133; 178], О. Новікова [226; 227; 228; 229], В. Оболенцева [231], І. Христич [328], С. Шрамко [133] та багатьох інших. Їх праці сприяли вибудові чіткої, лаконічної структури дослідження та стали міцним доктринальним підґрунтям для прирощення наукового знання у межах досліджуваної проблематики.

Отже, виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок, що питанням охорони приватності в Україні присвячені роботи вчених у різних галузях права (конституційного, адміністративного, кримінального, цивільного тощо), кожне з яких висвітлює окремі питання, що виникають у тій чи іншій сфері досліджуваного феномену, однак бракує якісного кримінологічного дослідження, результатом якого має стати вироблення ефективних заходів запобігання та протидії досліджуваному явищу. Разом з тим, з аналізу дисертаційних досліджень, монографій, навчальних посібників, методичних рекомендацій, статей, тез наукових доповідей за темою наших наукових пошуків випливає, що без урахування наявного наукового доробку неможливо вирішити проблеми запобігання та протидії порушенню недоторканності приватного життя, оскільки такі праці щонайменше дають змогу окреслити напрями подальших наукових розробок.

1.4 Методологічні засади дослідження порушення недоторканності приватного життя

Пізнання закономірностей розвитку соціально-правових явищ ґрунтується на застосуванні наукових методів дослідження. З цього приводу слушним є твердження В. Батиргарєєвої, що «будь-яке серйозне дослідження розпочинається з визначення методологічних засад щодо напрямів пошуку необхідної інформації, її творчого

перероблення й закріплення кримінологічно значущих фактів» [82, с. 124]. Сучасна кримінологія не є виключенням у цьому, тому приділяє велику увагу методології, методам та методикам кримінологічних досліджень. Як стверджує О. Литвинов, методологія та методика вивчення злочинності є частиною науки кримінології, яка вивчає базові принципи кримінологічного пізнання, особливості застосування загальних, спеціальних та окремих наукових методів для аналізу кримінологічної проблематики [198, с. 131–132].

Під методологією кримінології А. Закалюк вбачав систему, яка складається з «загальнонаукових принципів, вимог, критеріїв наукового пізнання загалом; методологічних особливостей галузі суспільних наук, до якої належить кримінологія; методологічних і методичних положень, методів, способів власного (кримінологічного) опрацювання, що перебувають у діалектичному зв'язку з першими та другими» [159, с. 91].

Виходячи з вище викладеного, можна зробити висновок, що квінтесенцією методології є вчення про шлях дослідження, спосіб пізнання явищ природи та суспільного життя, тобто вчення про методи, а власне методи наукових досліджень є системоутворюючими елементами методології в цілому.

У свою чергу, у найзагальнішому розумінні метод наукового пізнання виступає елементом теорії, результатом теоретичного обґрунтування способу пізнання, який звернутий до потреб дослідження, проте не є елементом останнього у прямому розумінні. Вказуючи на проблему неврахування теоретичної належності методу та занадто широкому його трактуванню, відомий кримінолог А. Закалюк наголошував на тому, що метод визначає саме доктринальні засади і спосіб здобуття наукового знання, але аж ніяк не виступає інструментом цього процесу. На думку науковця, реалізація методу пізнання, його теоретичних положень здійснюється через розроблення та застосування певних операційних інструментів, здебільшого методик, які належать до технології дослідження, ґрунтуються на теоретичних положеннях, вимогах та критеріях методу й не можуть бути розроблені поза використанням методів, які вони реалізують [159, с. 98]. Таким чином, А. Закалюк визначав метод

«сполучною ланкою» між методологією, з одного боку, та методикою, з іншого боку [159, с. 98–99].

Як справедливо стверджував М. Панов, цінність й унікальність кожного дослідження у кримінально-правовій сфері залежить від правильного вибору конкретних методів наукових досліджень, з'ясування їх сутності та значення [236, с. 25], а взаємне доповнення методами один одного в цілому утворює «єдину складну і в той же час діалектично-суперечливу систему органічно взаємопов'язаних прийомів наукового пізнання соціально-правової реальності» [237, с. 6]. Таким чином, методологічну основу дисертаційного дослідження складають закони і категорії діалектики, а також вчення про соціальний детермінізм. За допомогою діалектичних методів пізнається кримінологічна природа порушень недоторканності приватного життя як окремого злочинного прояву, з'ясовуються тенденції розвитку цього злочинного явища, пояснюється детермінація, а також розробляються заходи запобігання. У процесі підготовки дисертаційної роботи використовувалося чимало методів наукового пізнання, які вже були перелічені у вступній частині цього дослідження. Зупинимось на деяких методичних особливостях та метриці даних, що характеризують офіційні статистичні результати та загальні відомості про респондентів.

Доречно розпочати з часових рамок, в межах яких базується збір та аналіз статистичної інформації. Варто погодитися з думкою, висловленою В. Батиргарєєвою, про те, що від моменту проголошення України – незалежною, держава та соціум вперше знаходяться у ситуації нерозуміння та відсутності досвіду поводження зі статистичними показниками, що спровоковане повномасштабним вторгненням РФ [80, с. 24]. Для досягнення цілей наукового дослідження нами було обрано проміжок часу, який дорівнює останнім дев'ятьом рокам – з 2015 по 2023 рр. і ось чому. Найбільш розповсюдженими проміжками часу, які обирають дослідники для вивчення статистичної інформації у межах власних кримінологічних досліджень, є періоди 5 та 10 років, що дозволяє оцінити тенденції розвитку явища у середньостроковій та довгостроковій перспективі. Цілком логічно, що аналіз статистичної інформації у межах нашого дослідження мав би відбуватися з 2014 р.,

що відповідало б десятию рокам, однак вказаний рік знаменується початком збройної агресії РФ на сході України та анексією АРК, що є причинами внутрішнього переміщення населення та еміграції, втрати двох обласних центрів – міст Луганськ та Донецьк, втрати територій автономного утворення у складі держави, що були осередками, зокрема, правоохоронних органів, відтак, щонайменше, неможливо отримати необхідну статистичну інформацію про реальний рівень злочинності. У 2015 р. ситуація стабілізується і, незважаючи на проведення АТО/ООС на сході України та анексію півострова Крим, до початку 2022 р. лінія розмежувань між підконтрольною Україні територією та окупованими РФ районами Донбасу не змінюється, міграційні процеси вирівнюються, відповідні правоохоронні органи та інші органи публічної влади функціонують у межах інших адміністративно-територіальних одиниць відповідних областей (крім АРК). Повномасштабне вторгнення РФ у лютому 2022 р. помітно відбивається на статистичних даних. Справедливим вбачається судження про те, що «роки, в яких має місце збройний конфлікт, потрібно виключати із кримінологічної «процедури» установлення будь-яких тенденцій розвитку кримінальної реальності у середньо- та довгостроковій перспективі» [80, с. 24], однак введення на всій території України правового режиму воєнного стану, що автоматично обмежує певні права громадян [182], зокрема і право на недоторканність приватного життя, в аналізований період має виняткову цінність для проведення дослідження та створює підґрунтя для певних висновків. Щодо цього влучним є твердження Ю. Орлова, що ні деокупація територій України, ні зміна керівництва країни-агресора не ладні усунути кримінологічно-віктимологічну проблематику межування з останньою [232, с. 121]. Вважаємо такий підхід цілком прийнятним у межах наших наукових пошуків.

Встановлення деяких кількісних та кількісно-якісних показників вимірювання порушень недоторканності приватного життя, а також подальше дослідження рівня латентності неможливе без дослідження статистичної інформації щодо кількості облікованих кримінальних правопорушень за загальною нормою, передбаченою ст. 182 КК України, деякими спеціальними нормами (ст. ст. 132, 145, 162, 163, 168 КК України), а також кількості виявлених осіб, які вчинили визначені кримінальні

правопорушення, за 2015–2023 рр. (по роках). З цією метою було опрацьовано статистичну звітність за формою № 1 «Єдиний звіт про кримінальні правопорушення» упродовж 2015–2023 рр., яку розміщено на сайті Офісу Генерального прокурора, а також направлено письмовий запит безпосередньо до Офісу Генерального прокурора про надання аналогічної інформації за вказаний період. Аналіз отриманих даних щодо облікованих кримінальних проваджень свідчить, що деякі показники форм № 1 по роках, що розміщені у відкритому доступі, є меншими у порівнянні з показниками, які отримали у відповідь на письмовий запит. Наприклад, відповідно до інформації на сайті Офісу Генерального прокурора за загальною нормою, передбаченою ст. 182 «Порушення недоторканності приватного життя», було обліковано таку кількість кримінальних проваджень: у 2015 р. – 112, у 2016 р. – 141, у 2017 р. – 151, у 2018 р. – 177, у 2019 р. – 210, у 2020 р. – 289, у 2021 р. – 471, у 2022 р. – 164, у 2023 р. – 422, тоді ж як у відповіді на запит: у 2015 р. – 120, у 2016 р. – 152, у 2017 р. – 174, у 2018 р. – 197, у 2019 р. – 250, у 2020 р. – 310, у 2021 р. – 490, у 2022 р. – 177, у 2023 р. – 458 облікованих кримінальних проваджень відповідно. З урахуванням цього подальше дослідження базується саме на даних, наданих у відповідь на письмовий запит, окрім підрахунків сукупних збитків за зареєстрованими (облікованими) кримінальними правопорушеннями, передбаченими ч. 2 ст. 182 КК України. Такий стан спровокований тим, що надана Офісом Генерального прокурора у відповідь на наш запит статистична інформація не містить розподілу сукупності облікованих кримінальних правопорушень за ст. 182 КК України на відповідні частини, а представлена їх сумою. У своєму листі орган зазначив, що «закон не передбачає проведення аналізу, підрахунків або виокремлення інформації за запитуваним критерієм, а відтак створення нової інформації». Тому у підрозділі 2.2 «Негативні соціальні наслідки порушення недоторканності приватного життя» нами використано статистичні дані, представлені на сайті Офісу Генерального прокурора. Варто також зазначити, що у ході дослідження ми враховуємо високу латентність кримінальних правопорушень проти приватності, оскільки, як слушно визначає О. Новіков, офіційна кримінальна статистика відбиває скоріше ефективність роботи правоохоронних структур у сфері виявлення та запобігання злочинності, ніж

реальний стан її поширення [226, с. 236], а тому аналіз отриманих даних проведено з певною відносністю. Питання ж латентності більш детально розкрито у підрозділі 2.3 цього дослідження.

З метою дослідження питання «географії» та топографії порушень недоторканності приватного життя використано статистичні дані, представлені на сайтах 24 обласних прокуратур України та м. Києва, за виключенням АРК, оскільки з лютого 2014 р. й до сьогодні територія автономного утворення є анексованою РФ.

Крім того, у звітності, яка формується органами прокуратури, не виокремлюються відомості про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за запитуваними статтями, отже, вони відсутні як у формах № 2 «Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення» по роках, так і не можуть бути надані органом на запит. Це несе певні негативні наслідки для дослідження, про що детальніше буде йти мова у підрозділі 2.1.

Також було опрацьовано статистичну звітність за формою № 7 «Звіти про кількість осіб, засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінальних покарань» упродовж 2015–2023 рр., яку розміщено на офіційному веб-порталі «Судова влада України», а також направлено письмовий запит безпосередньо до Державної судової адміністрації України про надання інформації щодо кількості осіб, засуджених, виправданих або справи щодо яких закрито за вказаний період. Отримана статистична інформація з двох вказаних джерел є однаковою, але різниться з наявними даними у Єдиному державному реєстрі судових рішень. Причину такого стану ДСА України пояснила у відповіді на запит: «...у разі вчинення особою декількох правопорушень, статистичний облік ведеться за статтею, санкція якої передбачає більш суворе покарання». Крім того, для обрахунку коефіцієнту злочинної інтенсивності було використано інформацію про середню чисельність населення в Україні за 2015–2023 рр. з офіційного сайту Державної служби статистики України.

Отримані результати аналізу всього масиву статистичної інформації більш детально буде відображено у підрозділі 2.1 дослідження.

Більш докладно проаналізувати якісні показники, а саме структуру порушення права на приватність, вдалося завдяки вибіркового узагальненню 105 кримінальних справ, що містяться у Єдиному державному реєстрі судових рішень за 2015–2023 рр., серед яких 28 судових рішень у кримінальних провадженнях за ст. 182 КК України та 77 – щодо деяких спеціальних складів кримінальних правопорушень щодо недоторканності приватного життя. Більш детально про це йтиме мова у підрозділі 2.1.

Важливим доповненням до офіційної статистичної інформації та емпіричної бази дисертаційного дослідження в цілому є результати двох опитувань, які проводилися шляхом анкетування окремо серед працівників правоохоронних органів та суддів, у якому взяло участь 4730 респондентів (Додаток В), і населення в цілому, респондентами якого стали 1152 особи (Додаток Г), кожне з яких мало свої цілі та завдання, підтверджувало чи спростовувало висунуті ідеї та гіпотези.

З метою з'ясування оцінки стану забезпечення охорони приватності в Україні, визначення причин порушення недоторканності приватного життя та латентного виміру вказаного явища було розроблено анкету для працівників правоохоронних органів та суддів, яка складалася з 12 питань. Загалом у дослідженні, яке проводилося з 06 червня 2023 р. по 20 липня 2023 р., взяли участь 4730 респондентів з усієї України (за виключенням окупованих територій). Примірники анкет з QR-кодом та супровідним листом було надіслано до головних управлінь Національної поліції, прокуратур та апеляційних судів Вінницької, Волинської, Дніпропетровської, Житомирської, Закарпатської, Запорізької, Івано-Франківської, Київської, Кіровоградської, Львівської, Миколаївської, Одеської, Полтавської, Рівненської, Сумської, Тернопільської, Харківської, Хмельницької, Черкаської, Чернівецької та Чернігівської областей, а також Офісу Генерального прокурора та Національної поліції України з використанням поштового зв'язку.

В опитуванні взяли участь 46 суддів (0,9%), 1379 прокурорів (29,2%) та 3305 працівників органів Національної поліції (69,9%). Структурний розподіл респондентів за посадою характеризується такими показниками: оперативні співробітники – 1513 (32%); слідчі – 1622 (34,3%); начальники (заступники

начальників) слідчих відділів – 165 (3,5%); прокурори – 1201 (25,4%); керівники (заступники керівників) відділів прокуратур – 183 (3,9%); судді – 46 (0,9%), що графічно відображено на рис. 1.1.

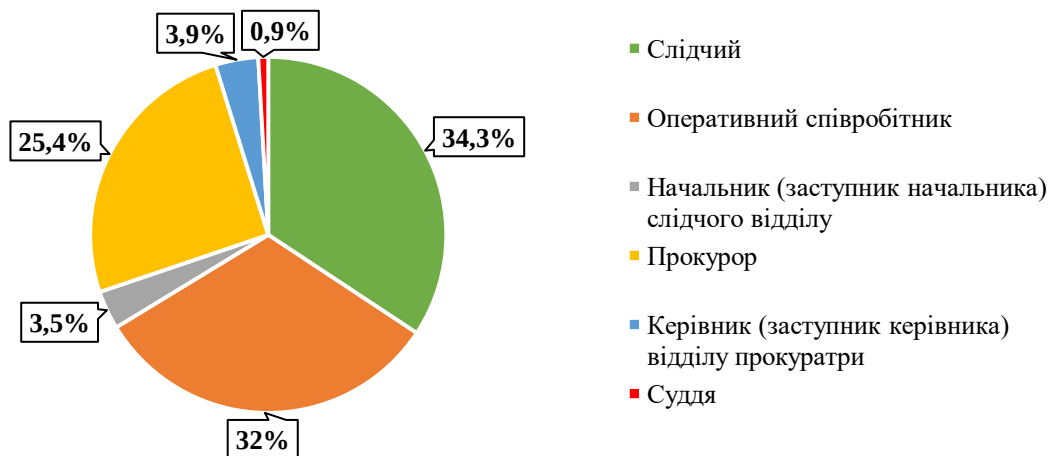

Рис. 1.1. Структурний розподіл респондентів за посадою, %

Більшість респондентів мають стаж роботи за спеціальністю понад 10 років – 2100 осіб (44,4%); від 5 до 10 років – 873 особи (18,4%); від 1 до 5 років – 1294 особи (27,4%) та до 1 року – 463 особи (9,8%). Цей структурний розподіл графічно відображено на рис. 1.2.

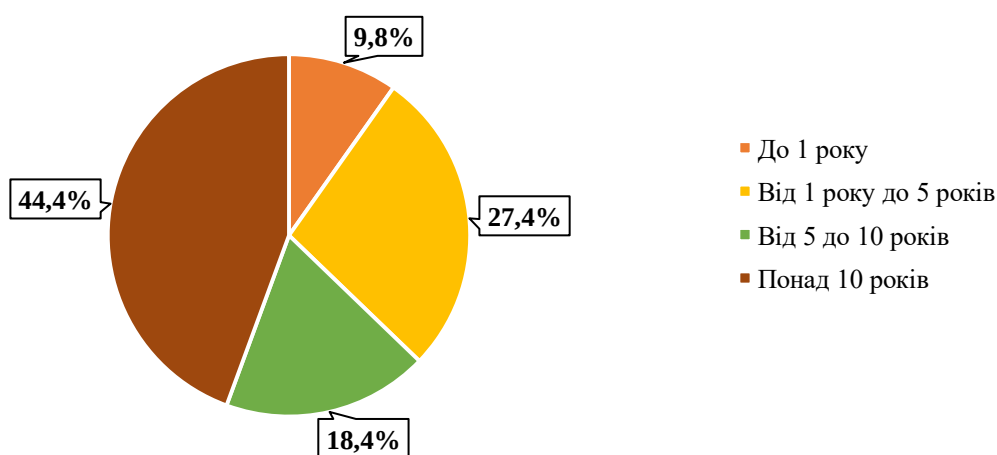

Рис. 1.2. Структурний розподіл респондентів за стажом роботи за спеціальністю, %

Друге опитування (анкетування громадськості) було проведено з метою визначення рівня латентності порушень приватності, дослідження факторів віктимності населення та пошуку оптимальних способів віктимологічного запобігання можливим злочинним проявам у вказаній сфері. Спеціалізована анкета складалася з 22 питань. Загалом у дослідженні, яке проводилося з 12 липня 2023 р. по 01 вересня 2023 р., взяло участь 1152 особи. Охоплення такої кількості респондентів стало можливим завдяки просуванню прямого посилання на опитування у мережі Інтернет, шляхом розміщення останнього у різних соціальних мережах (Instagram, Facebook, Threads тощо), а також на Telegram-каналах та веб-сайтах.

Соціально-демографічні параметри респондентів, які взяли участь у другому анкетуванні характеризуються такими показниками.

Структурний розподіл респондентів за віком характеризується такими показниками: до 18 років – 12 (1%); від 18 до 24 років – 279 (24,2%); від 25 до 34 років – 400 (34,7%); від 35 до 44 років – 234 (20,3%); від 45 до 59 років – 185 (16,1%); від 60 років і старше – 42 (3,6%), що графічно відображено на відображено на рис. 1.3.

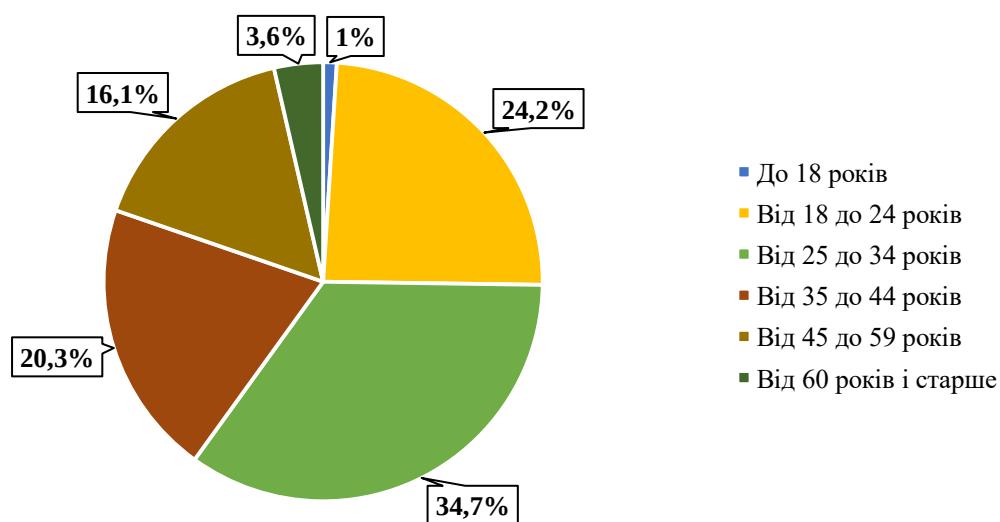

Рис. 1.3. Структурний розподіл респондентів за віком, %

Гендерний розподіл респондентів відображено такими показниками: 562 особи – чоловічої статі (48,8%), 583 особи – жіночої (50,6%) і лише 7 осіб обрали варіант відповіді «інше» (0,6%).

Структурний розподіл респондентів за освітнім критерієм характеризується такими показниками: відносна більшість опитаних, а саме 506 осіб, мають другий (магістерський) рівень вищої освіти (44%); 255 осіб – перший (бакалаврський) рівень вищої освіти (22,1%); 105 осіб – фахову передвищу освіту (9,1%); 96 осіб – повну загальну середню освіту (78,3%); 88 осіб – третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий) рівень вищої освіти (7,6%); 86 осіб – професійну (професійно-технічну) освіту (7,5%); 16 осіб – лише базову середню освіту (1,4%). Графічно це відображено на рис. 1.4.

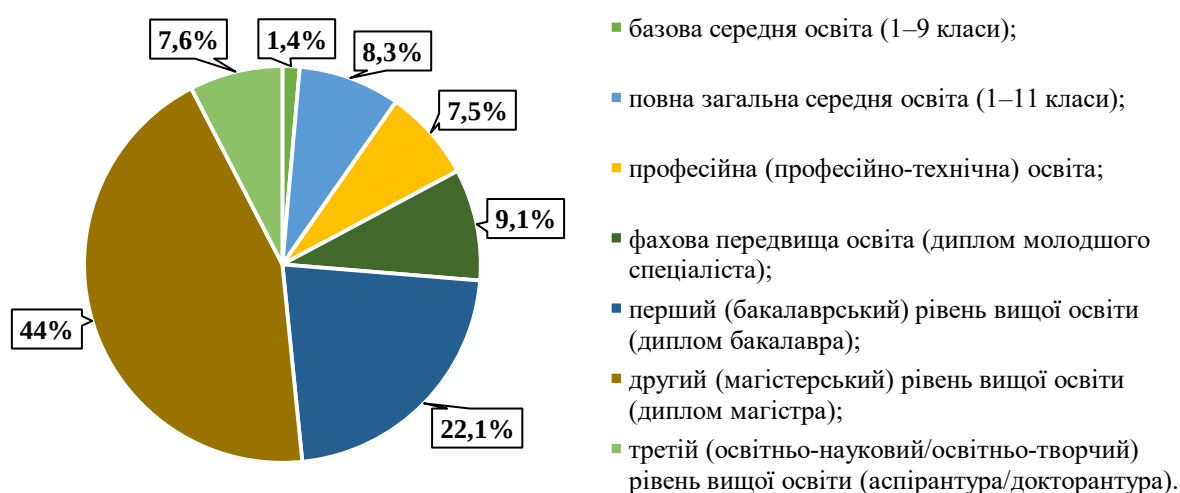

Рис. 1.4. Структурний розподіл респондентів за освітнім критерієм, %

В опитуванні взяли участь представники таких професій/роду занять: учні/студенти – 91 особа (7,9%); державні службовці – 63 особи (5,5%); підприємці – 71 особа (6,2%); працівники ІТ-сфери – 172 осіб (14,9%); працівники сфери обслуговування – 118 осіб (10,2%); викладачі закладів освіти – 91 особа (7,9%); лікарі/медперсонал/фармацевти – 42 особи (3,6%); журналісти – 5 осіб (0,4%); інженери – 44 особи (3,8%); військовослужбовці – 32 особи (2,8%); священнослужителі – 3 особи (0,3%); юристи – 86 осіб (7,5%); працівники правоохоронних органів чи суду – 20 осіб (1,7%); фрілансери (вільноробочі) – 76 осіб (6,6%); тимчасово не працюючі – 124 особи (10,8%); пенсіонери – 34 осіб (3%); інші

категорії – 80 осіб (6,9%). Структурний розподіл респондентів за професією/родом занять відображено на рис. 1.5.

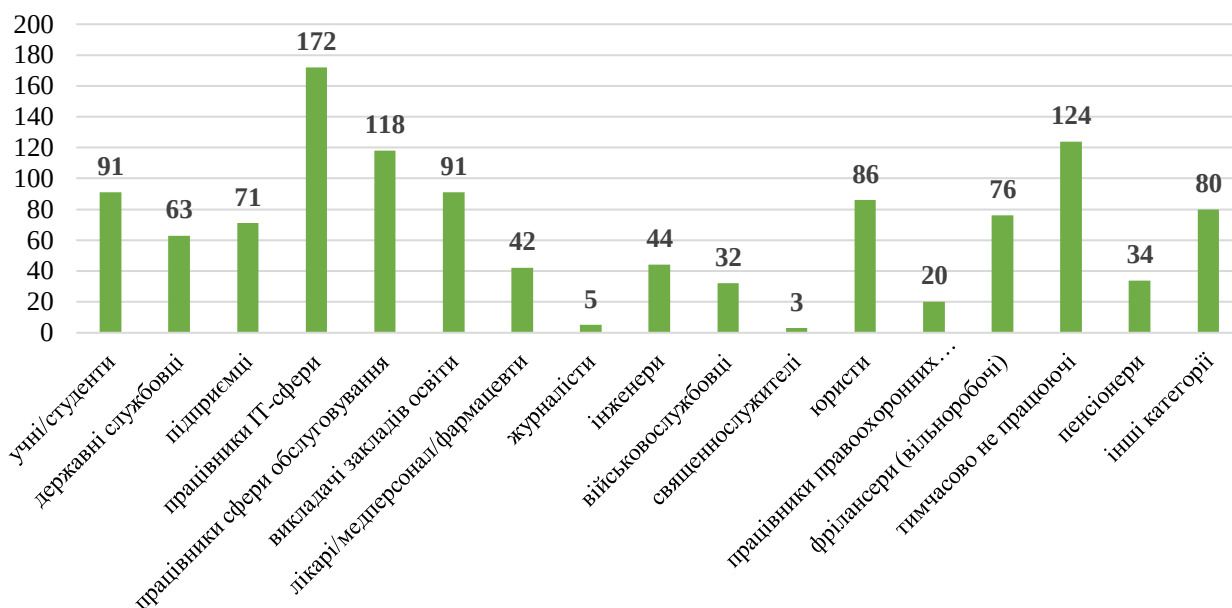

Рис. 1.5. Структурний розподіл респондентів за професією/родом занять, осіб

Анкетування проводилися на умовах добровільності й анонімності з використанням безкоштовного програмного забезпечення для адміністрування опитувань Google Forms, а також шляхом заповнення друкованих примірників анкет. Більшість респондентів пройшли опитування саме у електронному вигляді, а ті примірники анкет у друкованому вигляді, що отримали у відповідь, було перенесено у електронний опитувальник власноруч. Використання спеціального програмного забезпечення дозволило автоматизувати процеси зведення, групування, обрахунку та відображення зібраної інформації в абсолютних числах та відносних показниках, а у цілому – пришвидшити процес опрацювання отриманих результатів, які будуть відображені у наступних параграфах дослідження.

У загальному отримані результати проведених емпіричних досліджень сприяють вибудовуванню логічно-узгодженої системи знань про порушення недоторканності приватного життя, а також виступають своєрідним джерелом ідей, які згодом втілюються у формулюванні нових теоретичних положень або вдосконаленні вже існуючих.

Висновки до розділу 1

Проведений аналіз правового регулювання конституційного права особи на недоторканність приватного життя, можливостей та правових засобів його охорони в Україні, а також здійснення огляду стану наукового розроблення проблеми та визначення методики дослідження створюють підвалини для таких висновків:

1. Право особи на недоторканність приватного життя є одним із фундаментальних конституційних прав особи, що поряд з правом на життя, здоров'я, честь, гідність та безпеку забезпечує її нормальне існування та розвиток. Право на приватність характеризується об'ємністю та динамічністю, що унеможливорює наведення єдиної сталої дефініції цьому поняттю, суб'єктивністю, перебуванням у виключному віданні конкретної особи, конфіденційністю та дуальністю, а також є узагальнюючою категорією, що включає в себе інші права, та само по собі є частиною інших конституційних прав.

2. Поняття приватного життя охоплює різноманітні аспекти фізичної та моральної недоторканності, сталою переліку яких не існує, тому нагальним є встановлення меж приватності, під якими розуміється природне право індивіда в межах легітимних рамок, встановлених державою, визначати певні відомості свого життя як конфіденційні та застосовувати всі можливі законні способи їх захисту. Абсолютно увесь спектр прав досліджуваної сфери, визначених актами міжнародного чи національного законодавства, а також у доктрині права, не зважаючи на свою змістовну відмінність, має охоронятися на одному рівні. Разом з тим, аналіз чинного українського законодавства дає підстави стверджувати, що право на недоторканність приватного життя не є однаковим для всіх, його обсяг законодавчо звужений для деяких категорій, зокрема, осіб, які займають посади, пов'язані з виконанням функцій держави або органів місцевого самоврядування, членів їх сімей, а також призовників, військовозобов'язаних та резервістів.

3. Визнання права на приватність та посилення ролі держави у його захисті пов'язане із сучасним науково-технічним прогресом, що створив безліч можливостей для його порушення. За свідченням американських мислителів посягання на

приватність спричиняє значну шкоду жертвам, яку можна порівняти, зокрема, з тілесними ушкодженнями.

4. Право на недоторканність приватного життя, на рівні з іншими конституційно закріпленими права людини, потребує належної правової охорони, що в першу чергу проявляється у запобіганні та протидії його порушенню. Доцільно вести мову про те, що наразі забезпечення недоторканності приватного життя в Україні базується на цивільно-правовій, адміністративно-правовій та кримінально-правовій охороні. Кожна із зазначених галузей має свої недоліки, зокрема, у межах цивільно-правового захисту – відсутність у чинному законодавстві України права на забуття; у межах адміністративно-правової – звуження її змісту до державної реєстрації баз персональних даних та їх використання; у межах кримінально-правової – відсутність однаковості щодо кваліфікації кримінальних правопорушень за загальною та спеціальними нормами, а також у сукупності з іншими протиправними діями, що негативно позначається на встановленні реального рівня злочинності у досліджуваній сфері, провокує появу нових детермінант порушень приватності, звужує обсяг правової охорони та її ефективність.

5. З урахуванням кількості складів кримінальних правопорушень проти приватності доцільного говорити про існування загального складу, передбаченого ст. 182 КК України, та спеціальних складів, зокрема, ст. ст. 132, 145, 162, 163, 168 КК України, що призводить до потенційної конкуренції між ними. Спеціальним нормам надається перевага у ході кримінально-правової кваліфікації, що, поряд з рівнем латентності, пояснює мізерну кількість облікованих кримінальних правопорушень.

6. Стан наукового розроблення проблеми порушення недоторканності приватного життя характеризується незначною кількістю робіт у різних галузях права, зокрема, конституційного, цивільного, адміністративного та кримінального. Питанням кримінально-правової охорони присвячено 5 дисертаційних досліджень, лише одне з яких частково присвячене кримінологічному аспекту порушень приватності. Отже, на сьогодні в Україні відсутнє сучасне кримінологічне дослідження вказаних порушень, а також науково обґрунтовані пропозиції та рекомендації запобігання останнім.

7. Визначальними факторами, що вплинули на вибір методики та структури дослідження порушень недоторканності приватного життя, стали: невелика кількість облікованих кримінальних правопорушень проти недоторканності приватного життя; відсутність статистичної інформації щодо кількості виявлених осіб; відсутність осіб, які реально відбувають покарання у виді позбавлення волі, а також чисельна кількість соціально-політичних процесів у межах країни та геополітичних суперечностей у світі в цілому.

8. Важливим доповненням до офіційної статистичної інформації та іншої емпіричної бази дисертаційного дослідження є результати опитувань, які проводилися шляхом анкетування працівників правоохоронних органів та суддів, а також громадськості, опрацювання яких дало можливість перевірити висунуті гіпотези щодо проблем у сфері порушення приватності, встановити закономірності розвитку явища та рівень його латентності, а також виокремити основні напрями запобіжної діяльності.

РОЗДІЛ 2

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОРУШЕННЯ НЕДОТОРКАНОСТІ ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ

2.1 Сучасний стан і тенденції розвитку порушень недоторканності приватного життя. Характеристика осіб, що вчиняють порушення проти приватності

Детальне вивчення та аналіз злочинності передбачають її вимірювання в масштабах усієї країни і в межах окремих регіонів. Тож дослідивши поняття та систему злочинних порушень приватності, необхідно провести статистичний аналіз їх стану, завдання якого полягає у виявленні реальних характеристик такого різновиду злочинності. Не відходячи від традиційної структури надання кримінологічної характеристики певної злочинності використовуємо такі показники її вимірювання як кількісні (рівень, коефіцієнти), якісні (структура) та кількісно-якісні (динаміка).

Важливим кількісним показником вимірювання злочинності є її рівень, тобто виражена в числових показниках загальна кількість кримінальних правопорушень і осіб, які їх вчинили за певний період часу (місяць, квартал, рік) на конкретній території (в державі, області, районі) [200, с. 69]. Рівень злочинності у сфері приватності за 2015–2023 рр. відображений у табл. 1.

Всього протягом 2015–2023 рр. (за десять років) в Україні було зареєстровано 19 770 кримінальних правопорушень, в середньому 2197 кримінальних правопорушень на рік. Сумарна кількість зареєстрованих порушень недоторканності приватного життя за досліджуваний період складає 2328 проваджень, в середньому 258 кримінальних правопорушень на рік.

Із отриманих підрахунків випливає, що сумарна кількість усіх зареєстрованих кримінальних правопорушень проти приватності поступово щорічно збільшується (за виключенням 2017, 2021 та 2022 рр.). Зокрема, спад у 2022 р. спровокований повномасштабним вторгненням РФ на територію України. На підставі вищенаведеного, може скластися враження, що в Україні дійсно щорічно виявляється

значна кількість таких правопорушень. Але якщо розглянути структуру кримінальних правопорушень проти приватності, то визначальну роль (більш ніж 85%) в ній займають порушення недоторканності житла (ст. 162 КК України). Це пояснюється не тільки масовістю поширення цих правопорушень, але й простотою їх виявлення, адже ці правопорушення часто супроводжують інші злочини.

Таблиця 1

Кількість облікованих кримінальних правопорушень проти приватності в Україні за 2015–2023 рр.

Зареєстровані кримінальні правопорушення (ст. КК України)	Кількість облікованих кримінальних правопорушень								
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Загальний склад:									
Порушення недоторканності приватного життя (ст. 182 КК України)	120	152	174	197	250	310	490	177	458
Спеціальні склади:									
Розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 132 КК України)	–	–	1	1	3	–	–	–	–
Незаконне розголошення лікарської таємниці (ст. 145 КК України)	2	9	4	3	10	6	7	4	4
Порушення недоторканності житла (ст. 162 КК України)	1358	2012	1732	2119	2498	2442	1935	1235	1818
Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер (ст. 163 КК України)	13	27	41	23	25	33	18	9	18
Розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) (ст. 168 КК України)	7	4	3	3	5	2	4	1	3
Всього зареєстровано кримінальних правопорушень	1500	2204	1955	2346	2791	2793	2454	1426	2301
	19 770								

Позитивною слід відзначити динаміку й порушення недоторканності приватного життя (ст. 182 КК України). На наш погляд, це відбувалося за рахунок переосмислення потерпілими суспільної небезпечності посягання, жертвами якого вони стали, що призвело до збільшення кількості звернень до компетентних органів за захистом та, відповідно, збільшення реагувань правоохоронних органів на них.

Варто наголосити на тому, що значна кількість злочинних посягань проти приватності у своїй більшості відбуваються в мережі Інтернет. Достеменно не відома кількість кримінальних правопорушень у кіберпросторі, під час яких відбувається отримання конфіденційної інформації про особу. Якщо брати до уваги статистичні дані про злочинні діяння, пов'язані з порушенням права на приватність, то лише у 2023 р. за ст. 361 КК України «Несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж» обліковано – 2235 кримінальних правопорушень. Саме з цією статтею найчастіше виникає сукупність кримінальних правопорушень.

Як вже було зазначено у методиці дослідження, у звітності, яка формується органами прокуратури, не виокремлюються відомості про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за запитуваними статтями, зокрема кількість виявлених осіб. Відсутність цієї статистичної інформації у подальшому робить неможливим встановлення коефіцієнту злочинної активності як показника кримінальної активності населення.

Доповнюють відомості про злочинність показники рівня судимості. Рівень судимості відображає кількість засуджених осіб за обвинувальними вироками, що набули законної сили [200, с. 70]. Рівень судимості за кримінальні правопорушення проти приватності відображено у табл. 2.

Проаналізувавши отримані дані судової статистики, за 9 років (2015–2023 рр.) в Україні було засуджено 2574 осіб за кримінальні правопорушення проти приватності, з них за загальним складом, передбаченим ст. 182 КК України, – 24 особи. Як бачимо, з таких складів, передбачених ст. ст. 132, 145, 168 КК України, майже відсутні будь-які вирoki, одиничні вирoki простежуються за ст. ст. 163 та 182 КК України. Це пояснюється незначним розповсюдженням та складністю виявлення зазначених кримінальних правопорушень. Основний же масив вироків наявний за ст. 162 КК України. Таким чином, сукупна статистика кримінальних правопорушень проти приватності знову визначається порушенням недоторканності житла.

Таблиця 2

**Рівень судимості за кримінальні правопорушення проти приватності
в Україні за 2015–2023 рр.**

Кримінальні правопорушення проти приватності (ст. КК України)	Кількість засуджених осіб по рокам, злочинців								
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Загальний склад:									
Порушення недоторканості приватного життя (ст. 182 КК України)	–	1	1	3	–	1	11	3	4
Спеціальні склади:									
Розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 132 КК України)	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Незаконне розголошення лікарської таємниці (ст. 145 КК України)	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Порушення недоторканості житла (ст. 162 КК України)	149	159	192	182	220	327	412	315	414
Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер (ст. 163 КК України)	–	–	1	4	1	1	1	1	1
Розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) (ст. 168 КК України)	1	–	–	–	–	–	–	–	2
Всього	150	160	194	189	221	329	424	319	421
	2407								

Рівень злочинності не завжди дає правильне уявлення про масштаби її поширення та інтенсивність проявів [159, с. 158]. У такому разі, абсолютні показники злочинності доповнюються відносними величинами, зокрема: коефіцієнтом злочинної інтенсивності та коефіцієнтом злочинної активності населення. Як вже зазначалося вище, обчислення коефіцієнту злочинної активності населення не є можливим, тому зупинимося на розрахунку коефіцієнту злочинної інтенсивності порушень приватності, який відображено у табл. 3.

Отже, бачимо коливаючий характер показників злочинної інтенсивності аналізованих кримінальних правопорушень. Станом на 2023 р. він є найбільшим і дорівнює 6,77 кримінальних правопорушень на 100 тис. населення, найменший же прослідковується у 2022 р. – 3,46 кримінальних правопорушень на 100 тис.

населення. Крім того, збільшення показника коефіцієнту злочинної активності за 2023 р. та його наближення до 2020 р. є умовним, враховуючи активні демографічні процеси, спровоковані повномасштабним вторгненням РФ на територію України.

Таблиця 3

Коефіцієнт злочинної інтенсивності порушень недоторканності приватного життя в розрахунку на 100 тис. населення за 2015–2023 рр. в Україні

Роки	Чисельність населення (тис. осіб) станом на 1 січня	Кількість облікованих кримінальних правопорушень	Коефіцієнт злочинної інтенсивності, кримінальних правопорушень на 100 тис. населення
2015	42929,2 [333]	120	3,49
2016	42760,5 [334]	152	5,15
2017	42584,5 [335]	174	4,59
2018	42386,4 [336]	197	5,53
2019	42153,2 [337]	250	6,62
2020	41902,4 [338]	310	6,66
2021	41588,4 [339]	490	5,90
2022	41167,3 [340]	177	3,46
2023	34000,0 [341]	458	6,77

Перейдемо до структури кримінальних правопорушень проти приватності. Структура злочинності є її якісною характеристикою, яка зумовлена характером і ступенем суспільної небезпеки кримінальних правопорушень, що до неї належать, і вимірюється співвідношенням груп кримінальних правопорушень в їх загальній кількості за певний проміжок часу на певній території [203, с. 70–71], тобто розкриває її склад і внутрішню будову [233, с. 283]. Структурний розподіл кримінальних правопорушень проти приватності у 2015–2023 рр. ілюструє рис. 2.1.

Як бачимо, найбільша кількість кримінальних правопорушень у структурі кримінальних правопорушень проти приватності – це порушення недоторканності житла (в середньому 87% від усіх зареєстрованих цих кримінальних правопорушень), на другому місці – порушення недоторканності приватного життя (близько 12%), на третьому місці – всі інші аналізовані кримінальні правопорушення, оскільки питома

частка кожного окремого діяння у всій структурі досліджуваної злочинності дорівнюють або становить менше 1%.

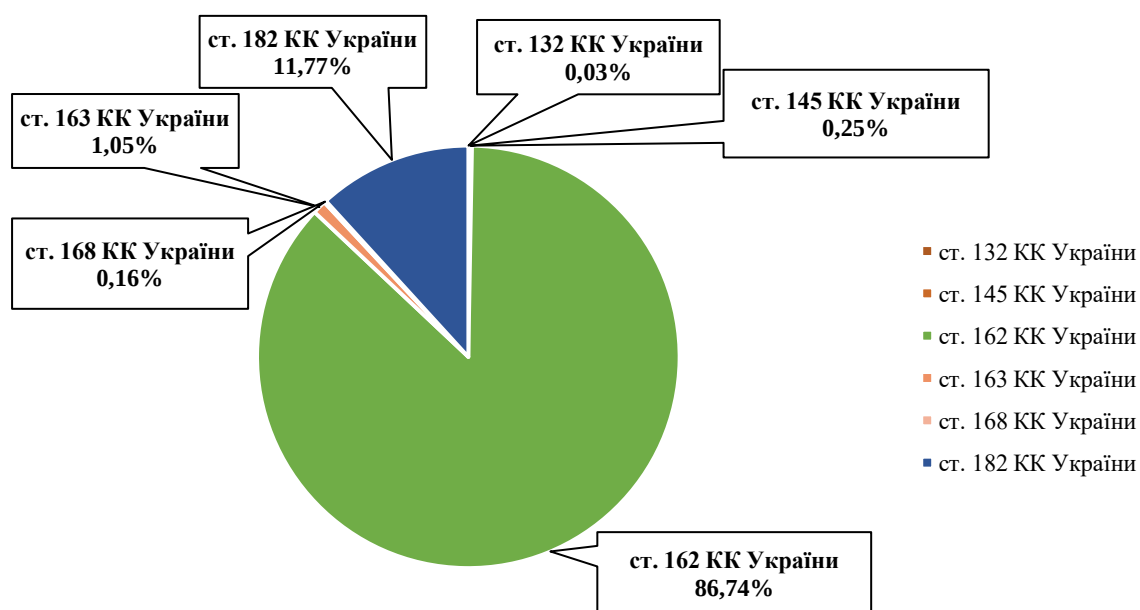

Рис. 2.1. Структурний розподіл кримінальних правопорушень проти приватності¹ в Україні в період 2015–2023 рр. (за даними статистичної звітності Офісу Генерального прокурора)

Більш докладно проаналізувати структуру злочинності можливо за допомогою кримінально-правових та кримінологічних показників, які найчастіше встановлюються шляхом аналізу судових справ. За період 2015–2023 рр. у ЄДРСР міститься всього 28 судових рішення за ст. 182 КК України, з яких: 20 – обвинувальні вироки; 3 – справи, що закриті з нереабілітуючих підстав; 3 – справи, що закриті у зв'язку з відмовою від обвинувачення; 2 – виправдувальні вироки. При проведенні узагальнення судової практики за спеціальними нормами, що передбачають кримінальну відповідальність за порушення приватності, нам не зустрілося жодного обвинувального вироку за ст. ст. 132, 145 КК України, 8 вироків – за ст. 163 КК України та лише 1 – за ст. 168 КК України. Це пояснюється незначним розповсюдженням та виявленням кримінальних правопорушень, передбачених цими

¹ Примітка. До уваги взято загальний та найбільш поширені у доктрині спеціальні склади кримінальних правопорушень проти приватності.

статтями, що підтверджується також офіційними даними. Як зазначалося раніше, визначальними у структурі порушень приватності є склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 162 КК України «Порушення недоторканності житла». Вибірковий аналіз наявних у відкритому доступі обвинувальних вироків дає підстави стверджувати, що більшість таких посягань здійснювалися обвинуваченими з метою вчинення інших протиправних діянь (найчастіше – крадіжка) та мають додаткову кваліфікацію за іншими статтями закону про кримінальну відповідальність, а якщо ж повною мірою свій задум реалізувати останні не встигли, то діяння кваліфікують виключно за ст. 162 КК України. В одному з рішень наявна теза про те, що шляхом проникнення до будинку обвинувачений «порушив право на відпочинок та право на повагу до приватного життя» [106] потерпілої особи. Сукупно досліджено більше 100 судових рішень.

Важливе значення для аналізу кримінальних правопорушень проти приватності має *спосіб їх вчинення* – певна дія чи їх сукупність, що спрямовані на підготовку, вчинення чи маскуванню суспільно-небезпечного діяння. Незначна кількість судових рішень як за загальною нормою, так і сукупно всіх кримінальних правопорушень проти приватності унеможлиблює встановлення загальних закономірностей та статистичного співвідношення наявних способів порушень у їх загальній структурі, тому про існування тих чи інших способів порушення недоторканності приватного життя можна стверджувати здебільшого у теоретичній площині – на підставі результатів емпіричних досліджень та контент-аналізу публікацій у ЗМІ.

У ході проведення анкетування громадськості з проблем порушення недоторканності приватного життя респондентам було запропоновано відповісти на питання як саме порушувалося їх право на недоторканність приватного життя. Респондентам було запропоновано вісім можливих способів порушення недоторканності приватного життя з декількома варіантами відповіді, а також надано можливість поділитися власним досвідом у варіанті «Інше». Основою для розробки варіантів відповідей на запропоноване питання стали результати попередньо проведеного контент-аналізу публікацій у ЗМІ за вказаною проблематикою. Результати відображено на рис. 2.2.

Рис. 2.2. Структурний розподіл відповідей громадськості на питання «Як саме порушувалося ваше право на недоторканність приватного життя?», %¹

Абсолютна більшість опитуваних зазначили, що ставали жертвами зломів акаунтів у соціальних мережах, месенджерах та/або електронної пошти (56,9%). Ще 39,2% стверджують про витік їх персональних даних з державних реєстрів. 30,2% респондентів переконані, що їх телефонні розмови прослуховувалися, 12,7% зазнавали фізичного слідкування за собою чи прихованого відеоспостереження і лише 6,4% потерпали від порушення таємниці листування чи іншої кореспонденції працівниками відділень поштового зв'язку. Потерпілими від дій онлайн-шахраїв чи зломів банківських карток ставали 26,1% респондентів. Кожен 6 респондент (16,1%) ставав жертвою розголошення лікарської таємниці сторонніми особами і лише 3 особи (0,5%) – від розголошення таємниці усиновлення/удочеріння. Отримані дані підтверджують нашу гіпотезу про переважне існування вказаного злочинного явища у кіберпросторі. Виняткову цінність для дослідження мають відкриті відповіді 13,6% респондентів. Зокрема, опитувані найчастіше зазначали, що зазнавали втручань у приватне життя через порушення банківської таємниці (передача банками та мікрофінансовими організаціями персональних даних клієнтів колекторським компаніям, фішинг), несанкціонований доступ до акаунтів у соціальних мережах чи

¹ Примітка. Респонденти мали можливість обрати декілька варіантів відповідей.

поширення інформації (фото, відео, тексту) без їх згоди, а також шляхом перевірки смартфонів (повідомлень, контактів, медіафайлів) військовими чи поліцією на блокпостах.

З урахуванням результатів опитування, контент-аналізу публікацій у ЗМІ, а також за результатами дослідження судових рішень, розміщених у відкритому доступі в ЄДРСР, можна провести таку категоризацію способів порушень приватного життя: фішинг; хакінг; перевищення службових повноважень чи зловживання ними; використання технічних засобів як аудіо-, відео, фотофіксації, так і для поширення інформації.

Фішинг є видом шахрайства, метою якого є виманювання в довірливих або неуважних користувачів мережі їх персональних даних. Найчастіше жертвами стають клієнти онлайн-банкінгу, інтернет-магазинів тощо. Шахраї намагаються змусити користувачів самотійно розкрити персональні дані, наприклад, надсилаючи електронні листи з пропозиціями підтвердити реєстрацію облікового запису, що містять посилання на сайт, зовнішній вигляд якого повністю копіює дизайн відомих ресурсів. У судовій практиці не зустрічаються випадки притягнення винних осіб до відповідальності за фішинг та всі його підвиди, зокрема через застарілі норми кримінального законодавства та тяжкість у розслідуванні правопорушень й пошуку винних. Однак за 2022 р. Національний банк України виявив більше 4,5 тис. шахрайських сайтів, які дублюють державні сайти з метою заволодіння даними українців [224]. За даними компанії Group-IB, щодня жертвами фінансового фішингу в Україні стають близько 1000 клієнтів різних банків, що втричі перевищує щоденну кількість жертв від шкідливих програм, а близько 10–15% відвідувачів фінансових фішингових сайтів наводять на них свої дані [225, с. 170]. Найбільш розповсюджені випадки фінансового фішингу в Україні за останні роки пов'язані з отриманням «ковідної тисячі» за державною програмою «Підтримка» [95] та отриманням внутрішньо переміщеними особами соціальних виплат від держави чи міжнародних організацій від початку повномасштабного вторгнення [166; 230]. НБУ в партнерстві з компанією «Опендатабот» провели опитування користувачів (112,9 тис. респондентів) про те, як часто вони стикаються з кібершахрайством під час воєнного

стану. Кожен дев'ятий опитаний (11%) ставав жертвою шахраїв з початку повномасштабного вторгнення [284].

Виділення такого способу, як *хакінг*, тобто несанкціоноване внесення змін у програмне забезпечення для досягнення цілей, відмінних від цілей створювачів чи користувачів останнього, базується на тому, що на практиці наявні випадки злочинного використання мобільних телефонів потерпілих, що містили додаток «ПриватБанк», або незаконного доступу до смартфона чи сім-картки потерпілої особи. З аналізу судової практики випливає, що шляхом несанкціонованого втручання в роботу згаданої автоматизованої системи обвинувачені отримували не лише безпосередній доступ до конкретного банківського рахунку, а й до персональних даних (паспортних даних осіб, РНОКПП, відомостей про місце проживання та роботи, освіти, середній заробіток, адреси електронних пошт тощо). В одному із випадків, фотографії паспорту та РНОКПП містилися безпосередньо у фотогалереї потерпілої особи [100]. Вся отримана інформація в подальшому використовувалася для зняття грошових коштів з банківських рахунків та оформлення кредитних зобов'язань в інших установах [100; 107; 108; 114]. Ще одна справа пов'язана зі збиранням та зберіганням конфіденційної інформації щонайменше тринадцяти потерпілих (РНОКПП, паспортні дані, місце реєстрації та проживання, сімейний стан, місце роботи, майновий стан, контактні дані мобільних номерів телефонів та відцифровані копії документів), яку у подальшому обвинувачений використовував та поширював для укладення договорів про надання онлайн-кредитів, а отримані злочинним шляхом кошти одержував на власну картку та розпоряджався ними на власний розсуд [110]. Зловмисників обвинувачено у незаконному збиранні, зберіганні, використанні та поширенні конфіденційної інформації у сукупності з іншими вчиненими кримінальними правопорушеннями. Ще в одному випадку за попередньою змовою із невстановленою слідством особою обвинувачений отримав від останньої логін та пароль для доступу до облікового запису третьої особи у соціальній мережі Facebook, заблокував доступ власника до профайлу та продовжив використовувати останній в особистих цілях, зокрема незаконно отримав дані закордонних паспортів ще двох осіб, які зберігав за місцем

проживання. Особу обвинувачено, серед іншого, у незаконному збиранні та зберіганні конфіденційної інформації [111].

Чимало випадків порушення недоторканності приватного життя пов'язані з *перевищенням службових повноважень чи зловживання ними*. Зокрема, у одному з випадків судової практики службова особа військового комісаріату надала третій особі доступ до карток чотирьох ветеранів війни, чим незаконно поширила конфіденційну інформацію про потерпілих (третя особа виписала на окремий аркуш паперу особисті дані учасників бойових дій, які перебувають на обліку, із зазначенням особистих даних про дату народження, поточне місце проживання, місце та час проходження служби в зоні проведення АТО) з невідомою метою. Особу обвинувачено у незаконному поширенні конфіденційної інформації [113]. В іншій справі службова особа кредитної спілки, будучи одночасно касиром, економістом фінансового відділу та заступником начальника відділення, маючи доступ до персональних даних клієнтів, незаконно використовувала конфіденційну інформацію щонайменше тринадцяти клієнтів, зазначаючи їх особисті дані про ПІБ, серію та номер паспорту, РНОКПП, поточне місце проживання та місце реєстрації, з метою складання кредитних договорів і подальшого незаконного збагачення, чим вчиняла порушення недоторканності приватного життя. Особу обвинувачено у незаконному використанні конфіденційної інформації та незаконному її використанні, вчиненому повторно, у сукупності з іншими вчиненими кримінальними правопорушеннями [104]. Ще в одному випадку працівник правоохоронного органу в межах кримінального провадження збирав конфіденційну інформацію про підозрюваного, а саме інформацію про здійснені ним з абонентського номеру оператора мобільного зв'язку телефонні дзвінки, смс-повідомлення, а також про його місцеперебування у час здійснення дзвінків та смс-повідомлень, шляхом отримання ухвали слідчого судді про надання дозволу на проведення тимчасового доступу до інформації про вхідні та вихідні з'єднання, з обов'язковою прив'язкою до місцевості та зазначенням базових станцій абонента оператора мобільного зв'язку, де вони були здійснені, яку в подальшому поширив через невідомих осіб третій особі – дружині підозрюваного у кримінальному провадженні, яка підозрювала чоловіка у позашлюбних відносинах.

Справу було закрито з nereабілітуючої підстави – у зв'язку із закінченням строку давності [96]. Один із випадків трапився у Черкаській області, де обвинувачена особа за попередньою змовою з іншою невідомою особою незаконно заволоділа особовими справами 72 отримувачів державних допомог, що зберігалися в архівному відділі Управління праці та соціального захисту населення РДА, поширила їх персональні дані з метою укладення договорів про надання онлайн-кредитів, та у подальшому була засуджена за незаконне зберігання та використання конфіденційної інформації, а також незаконне зберігання та використання конфіденційної інформації, вчинене повторно, у сукупності з іншими кримінальними правопорушеннями [97].

Ще одним яскравим прикладом порушення недоторканності приватного життя у наш час є фотографування уповноваженими представниками Національної поліції, Служби безпеки України, Національної гвардії, Державної прикордонної служби України, Держмитслужби, Збройних сил, інших суб'єктів, визначених у наказі коменданта відповідної адміністративно-територіальної одиниці, документів, що посвідчують особу, а також витребування доступу до даних, які знаходяться у гаджетах громадян, зокрема військовозобов'язаних. Найчастіші такі інциденти трапляються на блокпостах. На сьогодні не конкретизовано повноваження поліцейських та інших суб'єктів, зокрема, працівників територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, на фотографування документів. З урахуванням отриманих персональних даних останні виписують та вручають повістки військовозобов'язаним із порушенням законодавчо встановленої процедури та перевищення владних повноважень. Крім того, персональні дані пересічних громадян без їх відома потрапляють, зокрема, до інформаційно-пошукової системи МВС «АРМОР», що також є порушенням права на приватне життя.

Не менш поширеними є порушення недоторканності приватного життя з використанням технічних засобів як аудіо-, відео-, фотофіксації, так і поширення інформації. За матеріалами однієї з судових справ, обвинувачений приховав у м'якій іграшці технічний пристрій для прослуховування з сім-карткою, на яку робив вхідні дзвінки зі свого мобільного телефону. Особу визнали винною у незаконному збиранні конфіденційної інформації [112]. У справах, пов'язаних з відеоспостереженням,

обвинувачені вчинили такі дії. У першій справі винний через ревнощі вмонтував у витяжку стіни, яка розмежовує його квартиру та квартиру потерпілої – колишньої співмешканки, технічні засоби фіксації – відеокамеру та мікрофон [109]; у другій – обвинувачений начальник Волинської митниці ДФС України, керуючись мотивом неприязних відносин з одним із підлеглих, у невстановлений в ході досудового розслідування спосіб отримав відносно потерпілого та членів його сім'ї інформацію про сімейне життя за місцем проживання останніх, що містила відеоспостереження за будинком та прибудинковою територією, яку зберігав на USB-накопичувачі з метою подальшого використання [98]. Обох винних обвинувачено у незаконному збиранні та зберіганні конфіденційної інформації. Наявний й випадок, коли особою встановлено відеокамеру на власному балконі, але з метою незаконного збирання та зберігання конфіденційної інформації щодо мешканки/-ця сусідньої квартири через постійні конфлікти, що зловмисник робив протягом восьми років. Суд закрит кримінальне провадження у зв'язку з закінченням строку давності [103].

Ще в одній справі після інтимної близькості обвинувачений виготовив фотознімок оголених статевих органів потерпілої у наближеному ракурсі, поки вона спала, завантажив його до хмарного сховища в мережі Інтернет, залишивши на зберігання у власних цілях, та в подальшому розмістив знімок на загальнодоступному сайті-хостингу картинок в мережі інтернет і поширив присвоєне посилання у певному онлайн-чаті. Особу обвинувачено у незаконному збиранні, зберіганні та поширенні конфіденційної інформації про особу [105]. Цікавим є випадок, де обвинувачений за спільною домовленістю зі своєю дружиною (далі – потерпілою) виготовили відео порнографічного характеру у наближеному ракурсі, однак з метою помсти через розлучення чоловік розділив вказаний відеозапис на декілька відеофайлів та поширив їх спочатку у приватному діалозі з самою потерпілою, а у подальшому – третій особі. Особу обвинувачено, зокрема, у незаконному поширенні конфіденційної інформації [99]. Ще в одному випадку через тривалі неприязні стосунки обвинувачений зберігав конфіденційну інформацію щодо фактичного місця проживання, фотокопії особистих документів та фотографії з написами образливого змісту щодо трьох потерпілих з метою подальшого розповсюдження в соціальній

мережі Facebook зі своєї особистої сторінки шляхом публікації відповідних дописів. Особу обвинувачено у зберіганні та поширенні конфіденційної інформації [102].

Крім того, ще в одній зі справ обвинувачений вимагав від потерпілої та її родини 15 тисяч доларів США, шантажуючи відомостями про стан здоров'я останньої. Злочинець, невстановленим слідством способом, отримав історію хвороби потерпілої, яку у подальшому розповсюджував у мережі Інтернет, у друкованих виданнях міста, серед рідних та оточення потерпілої, шляхом надсилання смс-повідомлень, листів сусідам, обмалював магазин, власницею якого є потерпіла фарбою з написами назви хвороби, переслідував дитину тощо. Зі свідчень обвинуваченого випливає, що всі ці дії він чинив з метою помсти, оскільки вважає, що потерпіла заразила його цією ж хворобою навмисно під час інтимної близькості. Особу обвинувачено у збиранні, зберіганні та поширенні конфіденційної інформації [101].

У лютому 2023 р. суспільного резонансу набула історія про хлопців, що влаштовували у Києві вечірки, де напували дівчат, а потім знущалися над ними під час стрімів: дівчат знімали майже без одягу, поки ті лежать непритомні на підлозі, іноді блогери торкалися до їхніх інтимних частин тіла та коментували побачене [307]. Правоохоронці встановили, що організаторами були двоє товаришів, які і поширювали відео в Telegram-каналі та Instagram. Їм оголосили про підозру за ч. 3 ст. 301 КК України щодо виготовлення, збуту і розповсюдження порнографії, однак без урахування ст. 182 КК України, що, на нашу думку, є упущенням. Подальша доля справи наразі невідома.

Продовжуючи аналіз кримінологічної характеристики порушень недоторканності приватного життя, важливо зупинитися на таких показниках, як «географія» та топографія злочинності. «Географія» злочинності є якісним показником, за яким досліджується територіальне розповсюдження злочинності за певний період [200, с. 73], крім того, показник є підґрунтям для конкретизації уявлень про детермінанти злочинності та можливі шляхи її подолання [121, с. 101]. «Географія» порушень недоторканності приватного життя за 2015–2023 рр. зображена на рис. 2.3.

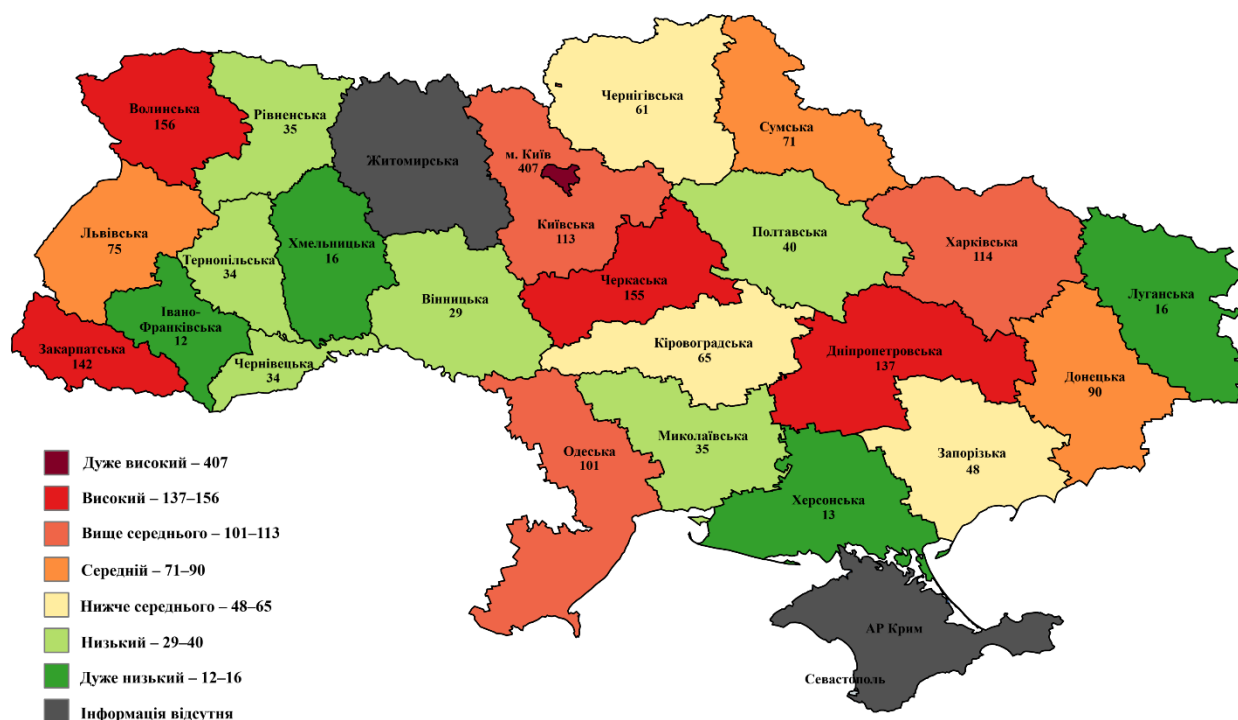

Рис. 2.3. «Географія» порушень недоторканності приватного життя за 2015–2023 рр.¹

Варто зазначити, що отримана карта регіонального розподілу порушень недоторканності приватного життя є досить умовною, оскільки на період 2015–2023 рр. припадають такі важливі події, як збройна агресія РФ на території України (анексія АРК, окупація частини Донецької та Луганської областей з подальшим проголошенням так званих «Донецька та Луганська народні республіки», проведення АТО та ООС), поширення пандемії COVID-19 (березень 2020 – червень 2023 рр.), повномасштабне вторгнення РФ на територію України (з 2022 р. до сьогодні). Тому на карті не позначено, зокрема, окуповані території, оскільки їх частка від загальної площі території України змінювалася. З цього випливає, що дані, зокрема, Харківської, Луганської, Донецької, Запорізької, Херсонської та Миколаївської областей є неповними через таке. По-перше, окупована територія цих областей займає більшу їх частину (крім Миколаївської та Харківської), по-друге, актуальність

¹ *Примітка.* 1. Позначка у західній частині Чернігівської області відповідає місцезнаходженню міста Славутич, що є ексклавом Київської області на території Чернігівської.

2. На офіційному веб-порталі Житомирської обласної прокуратури відсутній блок зі статистичною інформацією.

проблеми порушень приватності у загальній структурі потреб населення територій, які страждають від обстрілів, відсутності нормальних умов життєдіяльності та постійної загрози життю та здоров'ю, по-третє, обмежені можливості роботи правоохоронних органів. Вважаємо, що найбільш наближене до реальності уявлення про територіальне розповсюдження порушень недоторканності приватного життя доцільно провести на прикладі 2023 р., оскільки саме цього року не відбувалося суттєвих змін щодо окупації чи звільнення територій, а також суттєво знизилася інтенсивність внутрішнього переміщення населення та еміграції. «Географія» порушень недоторканності приватного життя за 2023 р. зображена на рис. 2.4.

Із аналізу статистичної інформації випливає, що лідером за кількістю облікованих порушень недоторканності приватного життя є Закарпатська область, на територію якої припадає трохи більше 29% таких злочинних проявів за рік. На нашу думку, це пов'язано з міграційними процесами та зростанням кількості населення. Високим рівнем порушень приватності характеризується столиця України – Київ, «місто-мільйонник» (станом на серпень 2023 р. населення міста становило 3,1 млн осіб) [297] та найбільше за кількістю населення місто України. Логічно, що рівень злочинності тут є вищим. У межах середнього та нижче середнього рівнів порушень недоторканності приватного життя згуртовано Волинську, Київську, Черкаську, Дніпропетровську, а також Харківську, Полтавську та Одеську області відповідно. Вважаємо, що це пов'язано з внутрішнім переміщенням населення. За даними Звіту про внутрішнє переміщення населення в Україні (жовтень 2023 р.) такі області, як Дніпропетровська, Харківська, Київська, Одеська, Полтавська, Черкаська, а також м. Київ, входять у десятку областей переміщення (поточного місця перебування) внутрішньо переміщених осіб [161]. Зокрема, сам факт реєстрації особи як внутрішньо переміщеної та подальше отримання виплат вимагає збирання, зберігання, використання та поширення персональних даних особи. Припускаємо, що у цій сфері правовідносин відбувається основний масив порушень приватності. Щодо Волинської області, то, на нашу думку, мова йде про міграційні процеси, як і у Закарпатській області. Показники рівня порушень недоторканності приватного життя у межах Луганської та Донецької областей не можна вважати об'єктивним

відображенням реальності. Зокрема, у межах Луганської області Збройні сили України контролюють лише 12 населених пунктів, що трохи менше 5% території області [223], а основне непостійне населення Донецької області наразі складають здебільшого військовослужбовці. Всі інші області фіксують від 1 до 10 порушень недоторканності приватного життя в межах даних обласних прокуратур, що можна вважати відображенням низького рівня інтенсивності досліджуваних злочинних проявів.

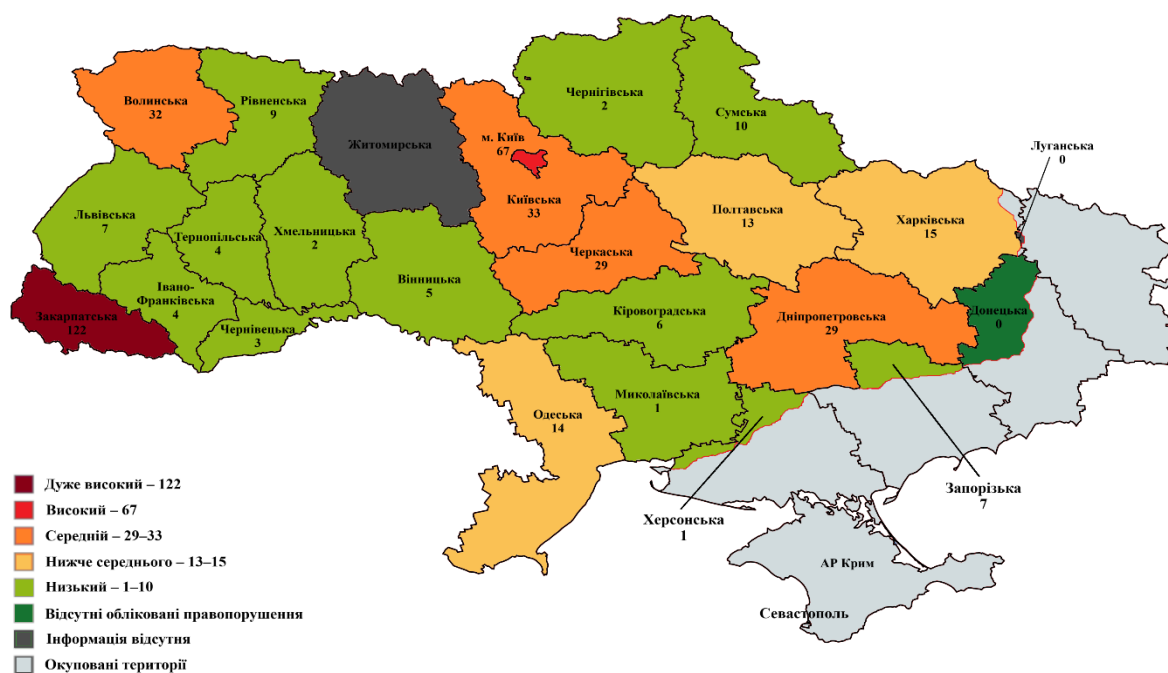

Рис. 2.4. «Географія» порушень недоторканності приватного життя за 2023 р.¹

Що стосується топографії злочинності, яка є показником безпосереднього місця вчинення кримінальних правопорушень та дає підстави провести поділ місцевості на криміногенні зони, то з аналізу всіх обвинувальних вироків за ст. 182 КК України випливає, що останні вчиняються у містах (лише один випадок – у селищі міського типу), здебільшого мова йде про обласні центри чи великі міста відповідних областей. Однак, важливо акцентувати увагу на тому, що абсолютна більшість порушень

¹ *Примітка.* 1. Окуповані території АР Крим, Харківської, Луганської, Донецької, Запорізької, Херсонської та Миколаївської областей зображено на карті відповідно до даних інтерактивної онлайн-мапи бойових дій в Україні DeepStateMapLive станом на 01.01.2024 року [18].

2. Позначка у західній частині Чернігівської області відповідає місцезнаходженню міста Славутич, що є ексклавом Київської області на території Чернігівської.

3. На офіційному веб-порталі Житомирської обласної прокуратури відсутній блок зі статистичною інформацією.

вчинена з використанням сучасних комп'ютерних технологій, що характеризує ці прояви як екстериторіальні.

Наступним важливим показником є динаміка злочинності. Він характеризує злочинність з кількісно-якісної сторони та відображає зміни рівня, інтенсивності та структури злочинності або окремого її виду протягом певного періоду часу [159, с. 169]. Динаміка кримінальних правопорушень проти приватності зображена на рис. 2.5.

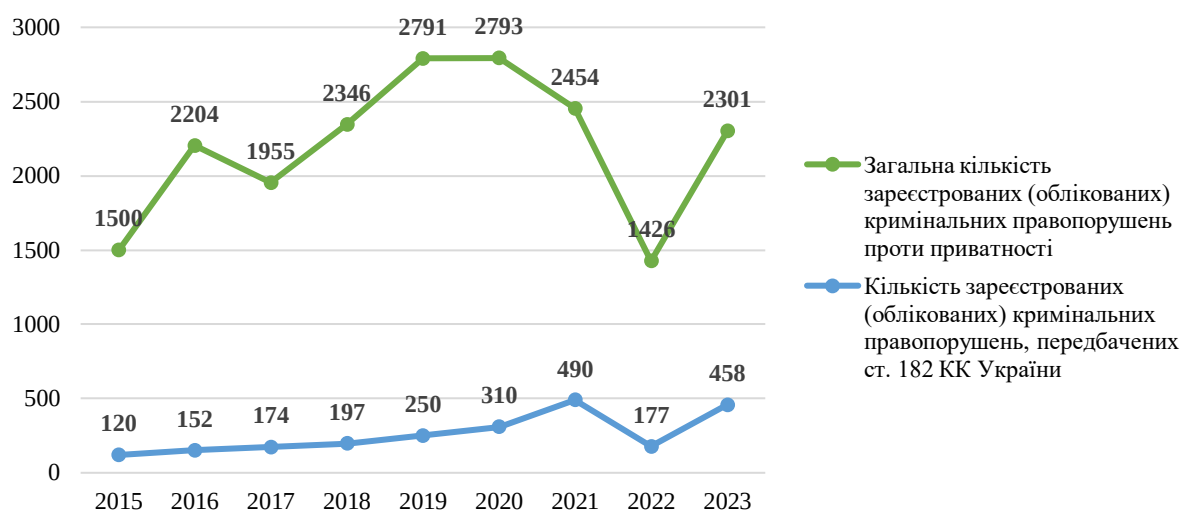

Рис. 2.5. Динаміка кримінальних правопорушень проти приватності в Україні за 2015–2023 рр.¹

Як бачимо, у 2016 р. спостерігається різке збільшення всіх зареєстрованих кримінальних правопорушень проти приватності (+46,93%) і їх зниження у 2017 р. (–11,29% у порівнянні з попереднім роком). Починаючи з 2018 р. відбувається поступове збільшення кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень проти приватності (+42,86% у 2020 р.), аж до 2021 р., коли відбулося зниження (–12,13% у порівнянні з попереднім). Загалом амплітуда коливання динаміки кримінальних правопорушень проти приватності сягала від –12,13% до +46,93%. У той же час у період 2015–2021 рр. спостерігається поступове збільшення кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень недоторканності приватного життя (+308,33% у

¹ Примітка. До уваги взято загальний та найбільш поширені у доктрині спеціальні склади кримінальних правопорушень проти приватності.

2021 р.). У 2022 р. відбувся різкий спад показника, спровокований ситуацією у країні (–63,87% у порівнянні з попереднім роком), однак вже у 2023 р. спостерігається збільшення показника (+258,76% у порівнянні з попереднім). Загалом амплітуда коливання динаміки кримінальних правопорушень недоторканності приватного життя сягала від –63,87% до +308,33%.

Невід’ємною складовою кримінологічного дослідження будь-яких злочинних проявів є аналіз ознак особи злочинця, зокрема, на цьому акцентує увагу А. Калініна з посиланням на М. Колодяжного. На їх погляд, категорія «кримінологічна характеристика злочинності» має охоплювати такі показники як рівень, динаміка, коефіцієнти, латентність, структура (за певними ustalеними ознаками), «географія», «ціна» та «відомості про особу злочинця за деякими визначеними рисами» [168, с. 266; 178, с. 35].

Варто погодитися із запропонованою В. Батиргарєєвою дефініцію поняття «особа злочинця», в межах якої дослідниця пропонує розуміти особливий соціальний тип індивіда, який характеризується підвищеною суспільною небезпечністю, що пов’язана з вчиненням кримінального правопорушення із подальшим її збереженням внаслідок злочинного способу мислення, відчуттям міцного зв’язку із соціумом злочинців та бажанням підтримувати злочинні ідеї, традиції, ремесло [81, с. 239].

Повертаючись до тези про «деякі визначені риси», за якими проводиться кримінологічна характеристика особи злочинця, варто зазначити, що обсяг понять «суб’єкт кримінального правопорушення» та «особа злочинця» не є однаковим, оскільки, на думку В. Борисова, останнє охоплює більш широкий спектр соціально значущих рис та якостей особи, що вчинила кримінальне правопорушення, у порівнянні з кримінально-правовим поняттям [92, с. 472]. У межах кримінологічної науки все різноманіття ознак, які характеризують індивіда, прийнято згруповувати в певні структурні одиниці (блоки), однак у доктрині відсутня єдина позиція щодо їх переліку. І. Король з посиланням на роботу В. Курила, О. Михайлова та О. Ярої вказує на доцільність характеристики особи злочинця в межах соціально-демографічної, соціально-рольової та морально-психологічної компонент [184, с. 47; 203, с. 85]. Вважаємо, що запропонована структура є, по-перше, штучно розширеною,

оскільки соціальна роль особи підпадає під блок соціально-демографічних рис, а по-друге, є неповною, що виключає можливість задоволення у повній мірі наукових і практичних інтересів кримінологічного дослідження, оскільки поза увагою залишається кримінально-правовий аспект характеристики особи злочинця. У межах предмету цього дослідження, на нашу думку, аналіз структури особи злочинця може бути представлений такими блоками: 1) соціально-демографічні; 2) морально-психологічні; 3) кримінально-правові ознаки, що відповідає найбільш усталеній у доктрині точці зору [227, с. 39; 328, с. 124].

Прикметно, що аналіз структури особи злочинця розпочинається зі встановлення *соціально-демографічних ознак* – віку, статі, соціального положення, національності, громадянства, освітнього рівня, професії, роду занять, матеріальної забезпеченості, соціально корисної діяльності, умов виховання тощо. Їх узагальнення та статистична обробка дають можливість отримати найбільш узагальнений портрет особи злочинця [169, с. 70–71]. Як вже раніше зазначала І. Король, обмежена кількість судових рішень у справах щодо порушень недоторканності приватного життя унеможливорює ґрунтовний аналіз особи злочинця [184, с. 47]. На жаль, ця тенденція прослідковується й сьогодні. Мізерна кількість обвинувальних вироків дає можливість провести узагальнення про те, що кримінальне правопорушення, передбачене ст. 182 КК України, вчиняється переважно чоловіками (лише у двох випадках – жінками, що відповідає загальному уявленню про співвідношення чоловіків та жінок у структурі всієї злочинності); всі обвинувачені – громадяни України та українці за національністю (окрім однієї особи, що є білорусом за національністю); основна маса порушників – має освіту (загальну середню, середню спеціальну чи вищу), непрацюючі, неодружені, розлучені, не перебувають на обліку у психіатра чи лікаря-нарколога, однак деякі є приватними підприємцями чи службовими особами, мають сім'ю та на їх утриманні від однієї до трьох малолітніх та/або неповнолітніх дітей. Дві особи мають інвалідність 2 чи 3 груп. Вбачається неможливим встановити середній вік чи його діапазон. Отримана у ході аналізу та синтезу інформація із судової практики навряд чи ладна задовольнити наші наукові пошуки.

Наступним блоком структури є *кримінально-правові ознаки осіб*, що вчиняють порушення недоторканності приватного життя. О. Новіков стверджує, що риси, згруповані в межах цієї категорії, «характеризують особу через особливості її кримінальної діяльності» [227, с. 46]. Мова йде про спрямованість посягання, стійкість антисуспільної поведінки, що проявляється у попередніх судимостях та/або повторюваності (рецидиву) кримінальних правопорушень, стану в момент вчинення суспільно-небезпечного діяння тощо.

У ході дослідження ознаки судимості порушників приватності встановлено, що з 20 обвинувачених – 15 осіб були раніше не судимими, 4 – мають погашену судимість у порядку ст. 89 КК України і лише одна особа є судимою (різниця між вироками – півтора місяця). Характер погашених судимостей – переважно злочини проти власності. Відповідно до судової практики у справах щодо порушень недоторканності приватного життя повторність наявна лише у двох справах, а випадки рецидиву – не простежуються.

Щодо обставин, які обтяжували чи пом'якшували покарання, то лише у трьох справах суд вказав на обтяжуючі обставини – повторність та вчинення кримінального правопорушення щодо колишнього подружжя, щодо пом'якшуючих обставин, то найчастіше ними були щире каяття, активне сприяння розкриттю кримінального правопорушення, добровільне відшкодування завданої шкоди, а також наявність трьох малолітніх дітей. У п'ятих справах обтяжуючі та пом'якшуючі обставини – взагалі відсутні.

Реальну кримінальну репресію, що застосовується до злочинців, характеризує вид та розмір покарання, призначений винним особам. У 45% випадків до осіб, що вчинили порушення недоторканності приватного життя було застосовано такий вид покарання як штраф, розмір якого був у діапазоні 500–650 н.м.д.г. (8500–11050 грн.). Тобто суди найчастіше призначають покарання у виді штрафу в межах мінімальної санкції ст. 182 КК України. У двох випадках порушників засуджено до арешту (по 2 та 3 місяці), у вироках ще з восьми справ – до обмеження волі у діапазоні 1–3 роки. До позбавлення волі засуджено двох осіб (на 2 та 3 роки).

Крім того, наявні випадки застосування ст. 75 КК України (у восьми вироках, іспитовий строк складав 1–3 роки), а також звільнення від кримінальної відповідальності (в одному вирокі, підстава – закінчення строку давності). Отже, майже всі особи, які вчинили кримінальне правопорушення, передбачене ст. 182 КК України, звільнялися від покарання у виді арешту, обмеження чи позбавлення волі з випробуванням, лише трьох осіб було засуджено до реального відбування покарання.

Третім блоком кримінологічної характеристики особи злочинця в межах нашого предмету дослідження є його *морально-психологічні риси*, які відображають ставлення порушника до загальносоціальних цінностей та соціальних функцій, що він виконує. Ця структурна компонента включає в себе параметри, що відображають рівень світогляду, інтелектуальні властивості, ціннісні орієнтації індивіда, риси моральності, емоційно-вольові якості, а також психофізіологічні властивості [249, с. 226]. Як справедливо вказує А. Калініна, «цей блок ознак найбільше допомагає досліднику скласти уявлення про внутрішній світ злочинця» [170, с. 133]. Складність встановлення морально-психологічних рис порушників недоторканності приватного життя полягає у відсутності серед засуджених осіб таких, що відбувають покарання у виді позбавлення волі станом на сьогодні, тому провести відповідне психологічне дослідження вбачається за неможливе. Таким чином, встановлення таких ознак нами розглядалося у тісному зв'язку з соціально-демографічними та кримінально-правовими рисами осіб-порушників приватності, зокрема, крізь призму мотивації злочинної діяльності таких осіб.

Найбільш узагальнено «мотив» з психологічної точки зору можна визначити як опосередковану складним психологічним процесом мотивації потребу. І. Король виділяє найбільш притаманні порушникам приватності потреби, задоволення яких злочинець вбачає саме шляхом вчинення кримінального правопорушення, серед них: спілкування, самоствердження, повага, любов [184, с. 49–50]. Цей перелік важко вважати повним, однак і на його основі можна підбити проміжний підсумок. У свідомості індивіда відбувається підміна понять та нейтралізація суспільних цінностей, причину якої порушник вбачає у поведінці людей навколо чи інших

зовнішніх обставинах. Це може свідчити про завищений рівень самооцінки, егоцентризм та відсутність здатності критично ставитися до себе та своїх дій.

Говорячи про мотив та мету вчинення кримінального правопорушення, у рамках злочинного діяння, передбаченого ст. 182 КК України, вони не є обов'язковими ознаками, але несуть виняткову кримінологічну цінність. На момент оприлюднення власних наукових здобутків (2015 р.), І. Король виокремлює з тогочасної судової практики та наукової літератури найбільш поширені мотиви та згруповує їх у межах таких груп, як «мотиви, що виникають із особистих стосунків між людьми; мотиви, що виникають у сфері недобросовісної конкуренції та політики; мотиви, пов'язані з досягненням певних особистих цілей; корисливий мотив» [184, с. 53]. Наявна судова практика, а також результати контент-аналізу публікацій у ЗМІ дають підстави стверджувати, що найактуальнішими групами є мотиви, що впливають з міжособистісних стосунків (неприязнь, помста, ревності) та корисливий мотив, оскільки більшість зафіксованих злочинних посягань кінцевою метою мають матеріальні блага, що належать потерпілому або які можна отримати з використанням персональних даних такої особи. Зокрема, 61% опитаних працівників правоохоронних органів та суддів вважають, що саме корисливий мотив і мета спонукають до порушень права на недоторканність приватного життя, тоді як мотиви помсти, шантажу, хуліганство, «чорний» піар тощо підтримані респондентами значно менше. Результати аналізу корисливої мотивації створюють підґрунтя для висновку про певну деформацію потреб осіб, що вчиняють порушення недоторканності приватного життя, яка полягає у прагненні отримати матеріальні блага, а саме кошти для задоволення власних потреб. Більшість засуджених, за матеріалами судових справ, є безробітними та мають скрутне матеріальне становище.

Наведені соціально-демографічні, кримінально-правові та морально-психологічні ознаки осіб, що вчиняють порушення недоторканності приватного життя, унеможливають відображення повного збирального соціального образу особи-злочинця, тому виникає потреба у їх класифікації. І. Король без уточнення критерію для диференціації пропонує виділяти такі категорії порушників недоторканності приватного життя, як: 1) особи, уповноважені збирати відомості про

приватне життя громадян у зв'язку зі своєю професійною або службовою діяльністю і які зловживають таким правом; 2) особи, які не мають повноважень щодо збирання та зберігання конфіденційної інформації про особу, проте мають доступ до такої інформації; 3) особи, які володіють спеціальними навичками, знаннями та пройшли відповідну підготовку зі встановлення та функціонування інформації; 4) особи, що мають певну освіту та/або практичні навички у сфері електроніки, комп'ютерних технологій, програмного забезпечення; 5) особи зі стійкими злочинними навичками; 6) особи, які через збіг певних обставин володіють інформацією про приватне життя інших осіб і за виникнення суб'єктивного приводу розголошують останню [184, с. 48]. Припускаємо, що дослідниця спробувала провести класифікацію відповідно до такого критерію як доступ до конфіденційної інформації, однак вийшла за його межі, зокрема, виокремлюючи в окрему категорію осіб, що мають навички роботи з комп'ютерними технологіями. На нашу ж думку, з урахуванням наявної емпіричної бази, класифікацію осіб, що вчиняють порушення недоторканності приватного життя можна провести за цілеспрямованістю злочинної поведінки, тобто за їх ціннісними орієнтаціями та спрямованістю, а також за наявністю доступу до персональних даних сторонніх осіб. У рамках першого класифікаційного блоку слід виділити такі групи.

1. Особи, що мають корисливу мотивацію. У межах цієї групи можна виділити дві підгрупи: а) особи, які знаходяться у скрутному матеріальному становищі та вчиняють кримінальне правопорушення з метою його покращення (мова йде про пересічних громадян, що характеризуються нестійкою антисуспільною спрямованістю, і найчастіше порушення недоторканності приватного життя відбувається у сукупності з кримінальними правопорушеннями проти власності); б) особи, злочинна діяльність яких спрямована на отримання значних грошових коштів або інших матеріальних благ (так звані «хакери», тобто особи, які володіють специфічними знаннями у сфері ІТ-технологій, у тому числі – щодо зламу систем комп'ютерного захисту). Основу мотивації порушень приватності такими суб'єктами складають, по-перше, жага швидкого збагачення, а, по-друге, бажання маніпулювати свідомістю як окремого індивіда, так і соціальних груп в цілому, задля підвищення попиту на товари чи послуги, конкурентоспроможності та в подальшому – прибутку:

«Хто володіє інформацією, той володіє світом», оскільки вона в усьому світі завжди мала і буде мати цінність у грошовому еквіваленті.

2. Особи, що порушують право на приватність інших осіб через міжособистісні стосунки, зокрема, особисту неприязнь, помсту, ревності, маніпулювання, конкуренцію тощо.

У межах другого класифікаційного блоку порушників приватності доцільного розподілити на такі категорії, як: а) особи, які відповідно до професійних та службових обов'язків здійснюють збір та обробку персональних даних громадян; б) особи, які мають легальний доступ до конфіденційної інформації про осіб; в) особи, які здобувають персональні дані інших осіб шляхом порушення чинного законодавства; г) особи, які випадково отримують персональні дані інших осіб.

Отже, порушення права на приватність може здійснюватися будь-якою особою, у будь-якому місці, у будь-який час, з використанням будь-яких технічних засобів або без них, стосуватися будь-якої сфери суспільного життя, мати безліч форм зовнішнього виразу та різну мету.

2.2 Негативні соціальні наслідки порушення недоторканності приватного життя

Будь-які кримінальні правопорушення тягнуть за собою певні негативні наслідки, що можуть проявлятися як в реальному спричиненні шкоди, так і в її загрозі. Такі наслідки є критерієм визначення суспільної небезпеки діянь, а розкриття змісту прямих і непрямих збитків злочинності, визначення та аналіз її «ціни» слугують підґрунтям для формування обґрунтованої та раціональної кримінологічної політики.

Водночас на сьогодні вітчизняна правова наука характеризується фактичною відсутністю спеціальних досліджень проблематики наслідків злочинності, а існуючі поодинокі наукові розробки — своєю фрагментарністю, оскільки здебільшого торкаються цієї категорії у ході кримінологічних характеристик конкретних деліктів. І. Медицький констатує, що навчальна кримінологічна література вирізняється полярністю наведення інформації щодо наслідків/ціни злочинності, починаючи із не

включення цього показника до переліку кількісно-якісних параметрів або ж обмежуючись стислими згадками про нього, а спеціальна література не володіє необхідними напрацюваннями щодо методології та конкретних методик розрахунку усіх тих змін, які детермінує злочинність фактом свого існування [215, с. 227]. О. Новіков серед причин такого стану вбачає недооцінку серед кримінологів суспільної значущості вказаної проблематики, важкість розробки єдиних методологічних підходів до підрахунку спричиненої шкоди, а також недосконалість державної системи статистики та існування латентної злочинності, наслідки якої залишаються поза офіційним обліком [228, с. 177]. Також слушним є твердження науковця, що «без наукового підходу важко уявити та оцінити, які збитки несе українське суспільство у зв'язку з існуванням цього явища» [228, с. 177]. Все це й обумовлює необхідність дослідження соціальних наслідків порушень недоторканності приватного життя, що в подальшому сприятиме комплексному осмисленню впливу цього явища на суспільні відносини та дозволить оцінити негативні зміни в останніх.

Під соціальними наслідками злочинності розуміють реальну шкоду, спричинену суспільним відносинам. Свій вираз така шкода знаходить, по-перше, у сукупності прямих і непрямих, безпосередніх і опосередкованих негативних змін, що причинно пов'язані зі злочинною поведінкою, яких зазнають соціальні цінності, а, по-друге, у сукупності економічних витрат на організацію боротьби зі злочинністю [129, с. 81]. Враховуючи те, що «соціальні наслідки злочинності» виступають інтегративним критерієм оцінки суспільної небезпечності явища, у наш час найбільш прийнятним для їх аналізу є дворівневий підхід, запропонований Б. Головкіним. Науковець вважає, що такий аналіз доцільно проводити «у площині злочинних проявів та надбудові більш вищого порядку узагальнення, що відбиває соцієтабельні негативні зміни системно-структурного значення» [126, с. 107]. Звідси випливає необхідність системного дослідження соціальних наслідків порушень недоторканності приватного життя, що має брати початок з сукупної прямої та непрямой шкоди, спричинюваної цим деліктом («ціни»), і закінчуватися негативними змінами у реальних суспільних

відносинах, що відбуваються в результаті існування цього суспільно-небезпечного явища.

Аналіз «ціни» порушень недоторканності приватного життя логічно розпочати з прямої шкоди, яку доцільно поділяти на прямий збиток матеріального характеру (матеріальна шкода) і прямий збиток особистого характеру (моральну шкоду) [314, с. 51]. Варто наголосити на тому, що серед збитків особистого характеру в значній кількості кримінальних правопорушень, окрім моральної шкоди, також виділяють й фізичну, однак предметом кримінального правопорушення недоторканності приватного життя, як вже було визначено в підрозділі 1.2 цього дослідження, є конфіденційна інформація, незаконне збирання, зберігання, використання, знищення, поширення чи зміна якої не спричиняє прямого фізичного впливу на організм людини, а торкається виключно морально-психологічного аспекту. Безумовно, справедливим є твердження О. Ігнатова: з урахуванням того, що людина – єдність взаємодіючих біологічної і надбіологічної (психіки) підструктур, наслідками впливу на психіку можуть бути порушення фізіологічних функцій організму чи навіть смерть людини, і навпаки [164, с. 72]. Однак проведення вимірювання фізичної шкоди як прямого збитку від порушень приватності вбачається і недоцільним, і неможливим фактично, оскільки немає жодних офіційно облікованих відомостей про те, що психічні страждання особи від порушення недоторканності її приватного життя призвели до певних фізичних наслідків.

Зважаючи на статистичну неврахованість суми матеріальних збитків, завданих кримінальними правопорушеннями в цілому, її вимірювання є нагальною необхідністю сьогодення, що справедливо стосується й порушень приватності. Таке вимірювання можна здійснити двома шляхами. У першому випадку джерелом інформації є узагальнені матеріали судової практики. За період 2015–2023 рр. у ЄДРСР міститься 20 обвинувальних вироків суду щодо порушень недоторканності приватного життя, лише в 3 з яких було заявлено цивільні позови на загальну суму 284 200,8 грн. Розрахунки цієї суми включили витрати на правову допомогу потерпілим (сумарно 17 тис. грн), відновлення вартості зіпсованих речей (10 380 грн) та відшкодування майнової шкоди юридичній особі (256 820,8 грн). Також у рамках

цих кримінальних проваджень деяким заявникам судом частково або повністю відмовлено у задоволенні цивільних позовів про відшкодування матеріальної шкоди через недоведеність останньої потерпілими. Залишається невідомим чи скористалися потерпілі за іншими справами можливістю заявити вимоги у порядку цивільного судочинства.

Непряма матеріальна шкода передбачала трохи більше 47 тис. грн судових витрат, що склалися із сум, витрачених на проведення судових експертиз, залучення експертів й були стягнуті з обвинувачених лише в 10 з 20 вироків. Отже, за даними дослідження всіх наявних у відкритому доступі судових рішень, фактична «ціна» матеріальних збитків від порушень недоторканності приватного життя складає близько 331,4 тис. грн. Однак, вважати таку грошову оцінку об'єктивною – неприпустимо. Основна причина ховається в мізерній кількості обвинувальних вироків, оскільки співвідношення між їх кількістю та чисельністю зареєстрованих (облікованих) кримінальних правопорушень – $>1:100$, а з урахування латентної частки порушень недоторканності приватного життя цей показник буде ще більшим. Доцільно використати інший метод обчислення.

Суспільно небезпечні (злочинні) наслідки завжди характеризують собою певний вид шкоди, тобто завжди є шкідливими. Їх розмір і тяжкість, на думку В. Харченка, є критерієм оцінки вчиненого, що водночас виступає найважливішим критерієм криміналізації (декриміналізації) діянь. Науковець наголошує на фактичній неможливості кримінального закону іншим способом вказати на ступінь суспільної небезпечності кримінального правопорушення, окрім безпосереднього зазначення у диспозиції та примітці до статті певного виду та розміру або обсягу спричиненої шкоди [326, с. 169]. Не є виключенням з цього й ч. 2 ст. 182 КК України, де підставою кримінальної відповідальності встановлюється завдання істотної шкоди. Тому слід погодитися з думкою Ю. Шиндель про необхідність розгляду злочинних наслідків як синоніму шкоди. Слушною з цього приводу є й позиція про те, що нанесення шкоди суспільним відносинам є наслідком у широкому розумінні, а конкретний збиток, передбачений складом кримінального правопорушення, – наслідок у вузькому розумінні [343, с. 128]. Як вже було зазначено у підрозділі 1.2 цього дослідження,

згідно з приміткою до ст. 182 КК України «істотною шкодою у цій статті, якщо вона полягає у заподіянні матеріальних збитків, вважається така шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян» [195]. Отже, за наявності статистичних даних про кількість зареєстрованих (облікованих) кримінальних правопорушень вбачається за можливе обчислення рівня мінімальних збитків, заподіяних порушенням недоторканності приватного життя. Відповідно до пункту 5 підрозділу I розділу XX ПК України неоподатковуваний мінімум доходів громадян, вказаний в диспозиції норм для настання кримінальної відповідальності, встановлюється на рівні податкової соціальної пільги – 1/2 прожиткового мінімуму для працездатних осіб станом на 01 січня поточного року [240]. З урахуванням викладеного, сукупні збитки за зареєстрованими (облікованими) кримінальними правопорушеннями, передбаченими ч. 2 ст. 182 КК України, по роках та сумарно за весь досліджуваний період відображено у табл. 4.

Таблиця 4

Сукупні збитки за зареєстрованими (облікованими) кримінальними правопорушеннями, передбаченими ч. 2 ст. 182 КК України

Рік	Кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 182 КК України	Прожитковий мінімум для працездатних осіб, грн	Податкова соціальна пільга, грн	100 нмдг для диспозиції ч. 2 ст. 182 КК України, грн	Сукупні збитки за зареєстрованими кримінальними правопорушеннями (ч. 2 ст. 182 КК України), грн
2020	53	2102 [258]	1051	105 100	5 570 300
2021	247	2270 [259]	1135	113 500	28 034 500
2022	77	2481 [260]	1240,5	124 050	9 551 850
2023	184	2684 [261]	1342	134 200	24 692 800
Всього:					67 849 450 грн

Як вбачається з отриманих результатів, мінімальний розмір матеріальних збитків, заподіяних внаслідок облікованих порушень недоторканності приватного життя, становить близько 68 млн грн, але й цей показник не можна вважати об'єктивним відображенням реального стану досліджуваного явища з таких причин. По-перше, розподіл статистичних даних про кількість зареєстрованих (облікованих) кримінальних правопорушень за ст. 182 КК України на частини знаходить своє

відображення у формі № 1 «Єдиний звіт про кримінальні правопорушення» починаючи з липня 2020 р. На нашу думку, це пов'язано із запровадженням в українському законодавстві інституту кримінальних проступків, саме тому вдалося обчислити шкоду лише за 3,5 роки. По-друге, у таких розрахунках поза увагою залишається шкода, яка заподіяна правам або інтересам потерпілих, що охороняються законом, вчиненням діяння, передбаченого ч. 1 ст. 182 КК України (проступком), оскільки прив'язка істотної шкоди відбувається до ч. 2 ст. 182 КК України, тобто виключно до злочину. При цьому частка злочинів від загальної кількості кримінальних правопорушень за ст. 182 КК України за 3,5 роки становить 41,7% – майже 3/5 всіх можливих матеріальних збитків знаходяться поза можливостями обчислення. По-третє, як справедливо стверджує Б. Головкін, кількісний вимір та якісні характеристики прямої шкоди не повністю відбивають реальний стан соціальних наслідків, оскільки судити про їх дійсні обсяги варто з урахуванням показників латентності [126, с. 107]. Забігаючи наперед зазначимо, що латентна частка кримінальних правопорушень проти недоторканності приватного життя у дев'ять разів більша за кількість фактично зареєстрованих (облікованих) правопорушень. Більш детально про це буде йти мова у підрозділі 2.3 цього дослідження.

Обчислення розміру прямих збитків особистого характеру слід розпочати з наведення дефініції останньої. Моральні збитки являють собою немайнові втрати внаслідок моральних чи фізичних страждань, або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб. За даними узагальнення судової практики лише у двох кримінальних справах були заявлені цивільні позови про відшкодування моральної шкоди, за рештою 18 – ні. Судова оцінка характеру та обсягу страждань, виражена загальним розміром моральної шкоди за заявленими позовами – всього 22 тис. гривень. Логічно, що якщо б усі потерпілі у межах кримінального судочинства чи з окремим цивільним позовом звернулися за відшкодуванням моральної шкоди, то цифра компенсації була б значно більшою. З іншого боку, компенсація моральної шкоди завжди буде частковою, тому що точно визначити ступінь її заподіяння і відповідно розмір її відшкодування

неможливо. Однак порушення недоторканності приватного життя за своєю природою першочергово торкаються саме морального аспекту існування людини, тоді як оцінка страждань є у 2065 разів нижчою від мінімального розміру матеріальних збитків виключно від облікованих порушень за ч. 2 ст. 182 КК України.

Отже, спроба продемонструвати наслідки порушень недоторканності приватного життя насправді ж має обмежений характер, бо базується на матеріалах узагальнення судової практики та офіційних статистичних даних. Проте навіть така фрагментарність дослідження демонструє їх «соціальну ціну» – сумарні збитки від порушень сягають десятків мільйонів гривень. Більш повне осмислення фактичних наслідків залежить від, по-перше, належного статистичного обліку та, по-друге, більш точної методики обчислення заподіяної потерпілим шкоди.

Перейдемо до «більш високого порядку узагальнення» – соціальних наслідків від негативного впливу порушень приватності. Варто наголосити на фактичній недослідженості зворотного впливу наслідків порушень недоторканності приватного життя на соціально-економічний розвиток, а також самопочуття громадян, які вимушені адаптуватися до його існування. До того ж такі зміни не підлягають грошовому виміру через складність визначення обсягу витрат, які несе суспільство через необхідність модернізації перебігу економічних процесів у зв'язку з небезпекою таких суспільно-небезпечних посягань. На наш погляд, соціальні наслідки від порушень недоторканності приватного життя здебільшого зводяться до соціально-психологічних змін, однак не обмежуються ними і можуть мати міжнародно-правовий та соціально-економічний характер.

Соціально-психологічні наслідки порушень приватності становлять собою негативні зміни суспільної свідомості, що здебільшого проявляються у адаптації населення до їх існування та розвитку. На думку В. Дрьоміна, поширеність кримінальних практик у повсякденному житті формує особливе морально-правове становище суспільства, у якому дотримання правових приписів може вважатися «аномальним» явищем, а вміння обійти закон – життєвим правилом [146, с. 37]. Науковець слушно стверджує, що «носії та провідники інформації масового споживання перетворилися на потужний інструмент психологічного впливу та стали

основними джерелами формування соціально значущих понять, стереотипів поведінки, уявлення про багато явищ» [147, с. 288]. А. Байлов та П. Сахута підстави появи феномена звикання до злочинності також вбачають у перманентній присутності та перенасиченості відомостями про неї в інформаційному просторі [77, с. 150]. За таких умов кримінальна активність стає нормою життєдіяльності, що сприяє розвитку правового нігілізму, знецінення значення інститутів соціального контролю тощо. Злочинність є не тільки своєрідним відображенням соціальної культури суспільства, а й сама формує певну культуру (субкультуру), обумовлюючи її ідентифікуючу специфіку, оскільки створена руками людини. Логічно, що під цим тиском поступово відбувається вироблення колективної позиції до сприйняття такого соціального факту, яке може проявлятися, з одного боку, в приєднанні до практики порушень приватності з метою примноження своїх матеріальних статків (здебільшого стосується представників бізнесу або шахраїв), а з іншого – у звиканні людей до цього суспільно небезпечного явища як до норми поведінки, що несе свій вплив на підвищення рівня латентності такого явища.

Також соціально-психологічні наслідки порушень недоторканності приватного життя знаходять свій прояв у відчутті втрати особистого простору та свободи через розголошення чи публічне обговорення відомостей особистого характеру, психологічному тиску та стресі, втраті довіри до соціуму, системи правосуддя, правоохоронних та інших інституцій. Поширення відомостей про приватне життя нерідко призводить до втрати репутації та навіть до стигматизації, що може мати серйозний вплив на кар'єрні можливості, сімейні відносини, особливо, якщо така інформація пов'язана з особистими аспектами (сексуальна орієнтація, медична інформація тощо), а також до зниження рівня самоповаги. Люди, які відчують, що їхня приватність порушена, можуть почати уникати соціальних взаємодій і намагатися захистити відомості про своє життя, що приводить до соціальної ізоляції, яка впливає на загальний стан здоров'я та щастя. Нерідко з метою збереження таких відомостей, хворі приховують певні деталі стану свого здоров'я від лікарів, а потерпілі від злочинних посягань не звертаються за захистом до правоохоронних органів. Перелічені та інші зміни суспільної свідомості насамперед викликані

страхом перед таким злочинним проявом, каталізатором якого виступають реальне зростання рівня злочинності, соціальні умови життєдіяльності людей, досвід віктимізації тощо.

Негативний характер у системно-структурних змінах суспільства можуть нести й пов'язані між собою міжнародно-правові та соціально-економічні наслідки. Перші акумулюють у собі всі ті негативні зміни у міжнародних відносинах між нашою державою та іншими країнами, які виникають у зв'язку з функціонуванням такого явища як порушення недоторканності приватного життя. Формування позитивного іміджу на міжнародній арені завжди було одним з першочергових завдань України через його істотний вплив на політичні, економічні, соціальні процеси, особливо гостро ця потреба стала під час повномасштабного вторгнення. Наявність високого рівня зовнішньополітичного іміджу, як справедливо стверджує В. Гусєва, є запорукою доброзичливих партнерських відносин і поліпшення взаємодії на міжнародній арені, створення сприятливого інвестиційного клімату, залучення коштів для розвитку економіки країни та підвищення рівня добробуту населення в цілому [136, с. 113], а на сьогодні – ще й своєрідною гарантією перемоги у війні. Як рівноправний партнер у відносинах із міжнародною спільнотою, Україна бере на себе чисельні зобов'язання із протидії різновидам злочинності, які визначають її сучасні риси в усьому світі. Зокрема, в рамках асоціації з ЄС, наша держава взяла на себе, поміж інших, зобов'язання щодо забезпечення захисту даних, а як вже було зазначено раніше, більшість порушень приватності у наш час пов'язані з персональними даними та здійснюються у кіберпросторі. З відкритих джерел відомо, що деякі країни європейського континенту, Азії та Африки ведуть перемовини з Україною про намір створення власних цифрових додатків на основі українського застосунку «Дія» [165]. Йдеться про продаж декількох технологічних продуктів, експертизу і консалтинг, кожен з яких може коштувати десятки мільйонів доларів, що підуть у дохід держави, а також посилять політичний вплив та репутацію України на світовій арені. Представники влади стверджують, що «зламати» «Дію» неможливо через особливості архітектурної побудови – персональні дані осіб та інша сенситивна інформація зберігаються у різних реєстрах, однак щодня українці фіксують витoki

такої інформації про себе. Як приклад, одразу після завершення останнього етапу реєстрації ФОП на Порталі державних послуг «Дія» користувачам надходять повідомлення від різних банків (навіть тих, послугами котрих особа ніколи не користувалася) з пропозиціями про відкриття банківських рахунків для ведення такої діяльності, хоча у той час відповідні дані у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань ще не відображаються. Це ставить під сумнів спроможність держави зберегти персональні дані громадян у державних реєстрах, не кажучи вже про можливість захисту приватності у разі витоку сенситивних даних з інших джерел. Використання інформаційних технологій потенційно можливе і задля забезпечення міжнародної стабільності та безпеки, і задля примноження нових викликів, тобто мати протилежну до легальної мету. Тож по суті неналежне забезпечення захисту персональних даних негативно позначається на міжнародному іміджі країни, навіть з урахуванням значного технологічного прориву у сфері paper less.

Безперечно, негативні результати у стримуванні таких порушень будуть мати довготривалі негативні наслідки соціально-економічного характеру. По-перше, розвиток економіки у постіндустріальному суспільстві передбачає широкомасштабні впровадження в господарський обіг продуктів інтелектуальної праці з метою їх комерціалізації, тобто отримання прибутку. Весь спектр інформаційних технологій існує виключно за рахунок «живлення» персональними даними, тому порушення недоторканності приватного життя здатні призвести до втрати довіри громадян до органів влади, корпорацій, інших організацій та вплинути на їхню реакцію на різні ініціативи та програми, а також на готовність надавати свої персональні дані. Це призводить до складнощів у науково-технічних розробках та гальмує процес розвитку інформаційної економіки. Витоки персональних даних здебільшого стають джерелом інформації для кіберзлочинців, які використовують ці дані для шахрайства, фішингу та інших видів економічних кримінальних правопорушень, що завдають значних матеріальних збитків державі, бізнесу чи пересічним громадянам. Крім того, через збільшення кількості таких порушень держава вимушена розробляти нові механізми

охорони та захисту від злочинних посягань, впровадження котрих вартує значних видатків з державного бюджету.

Як бачимо, сучасний стан кримінологічних знань про соціальні наслідки порушень недоторканності приватного життя зовсім не відповідає суспільній значущості проблематики та практичним завданням у контексті запобігання та боротьби з цим явищем. Оскільки злочинність є багатополярним складним явищем, що дозволяє одночасно розглядати його як асоціальний феномен та соціальну реальність, яка справляє значний вплив на умови існування і розвитку соціуму, соціальні наслідки окремих злочинних проявів, їх небезпека, форми виразу, механізми та засоби ефективної реакції повинні перебувати у постійному фокусі сучасних наукових розробок. Розглянуті наслідки порушень недоторканності приватного життя не вичерпують проблеми негативних змін суспільного життя та суспільної свідомості, однак демонструють свій зворотній вплив на різні сфери життєдіяльності соціуму та роль у процесі самодетермінації порушень приватності.

2.3 Латентність порушення недоторканності приватного життя

Статистика злочинності та правопорушень, на думку англійського соціолога Е. Гідденса, є найненадійнішою з усієї офіційної інформації з соціальних питань [120]. Дійсно, беззаперечним є факт того, що дані статистичної звітності, що вважаються офіційними показниками стану злочинності в країні, не задовольняють потреби справжнього наукового пізнання [241, с. 4]. Усталеною є точка зору про те, що статистика відображає не стан злочинності як такий, а стан її реєстрації, на чому ще у XIX ст. наголошував й «батько» сучасної статистики А. Кетле (Adolph Quetelet), зазначаючи, що відома лише частина всіх кримінальних правопорушень, які скоюються. Слушною також є думка І. Руценка, що кримінальні статистики «залежать від різних мінливих суб'єктивних факторів або установлених організаційних схем» [306, 247].

Як вже було наголошено у минулих параграфах, офіційна статистика вказує на незначну кількість порушень недоторканності приватного життя та суміжних складів

кримінальних правопорушень. Це викликає певні запитання: чи дійсно такий стан справ і чи дійсно він відрізняється від офіційно задекларованого? У зв'язку з тим, що латентність порушення недоторканності приватного життя ще не досліджувалася на теренах України, на початку дослідження нами була висунута гіпотеза про високолатентність таких правопорушень, що й відбивається на статистиці. Саме це й обумовило необхідність визначення рівня латентності останніх. Крім того, необхідність пізнання реальних масштабів порушень приватності, а також визначення фактичної криміногенної ситуації є важливою умовою розроблення якісних та дієвих заходів запобігання цьому негативному явищу, оскільки саме по собі існування латентної злочинності порушує принцип невідворотності покарання, штовхає злочинців до вчинення нових злочинних посягань, знижує правову захищеність громадян, заподіює майнову та моральну шкоду останнім, негативно позначається на плануванні правоохоронної діяльності та, в цілому, є тим явищем, що спричиняє суспільству суттєву шкоду.

Питання латентності, як вже було вказано в методології дослідження, базується на двох авторських опитуваннях: 1) анкетуванні працівників правоохоронних органів та суддів; 2) анкетуванні громадськості, методика проведення яких розкрита у параграфі 1.4 дослідження. Отже, наша мета – проаналізувати отримані результати та зробити висновки про рівень латентності порушень недоторканності приватного життя з метою подальшого розроблення заходів запобігання таким злочинним проявам. Однак, оскільки «кожне явище сприймається дослідником тільки в раніше засвоєних ним поняттях» [241, с. 7], все ж доцільно розпочати з теоретичних питань, а саме поняття латентності, її видів, причин, місця у структурі злочинності тощо.

Науковець В. Оболенцев з посиланням на різні словники вказує, що «термін «латентний» походить від латинського «latens» («latentis») і визначається як «прихований», «невидимий», де слово «прихований» означає «таємний», який не виявляється явно, тобто протилежний явному, загальновідомому; «невидимий» означає незримий, недоступний зору, непомітний» [231, с. 5–6]. Загалом злочинність належить до латентних соціальних явищ та процесів, оскільки сутнісною характеристикою кримінальних правопорушень є їх прихованість. До приховування

будь-яких девіацій, яким більшість людей дає негативну оцінку, спонукає загроза стати об'єктом кримінального переслідування та громадського засудження, саме тому для злочинних проявів є «нормою» утаєння винним таких діянь. Однак, цілком слушною є теза, що використовуючи тільки ознаку «невідомості», «прихованості», ми не можемо сформулювати дефініцію поняття «латентна злочинність», оскільки воно повинно включати неврахованість вчиненого кримінального правопорушення в статистичній звітності, що також є суттєвою ознакою явища [231, с. 8].

Єдності в тому, що до латентної частини злочинності слід віднести ті кримінальні правопорушення, які були вчинені, але не стали відомі правоохоронним органам, або стали їм відомі, та були приховані від обліку, дотримується більшість науковців. Зокрема, І. Даньшин у латентній злочинності вбачає сукупність фактично вчинених, але не виявлених або таких, що з інших обставин не стали відомими правоохоронним та судовим органам, кримінальних правопорушень, відомості про які у зв'язку з цим не знаходять відбиття і в офіційній кримінально-правовій статистиці [199, с. 100]. В. Оболенцев визначає латентну злочинність як «сукупність фактично вчинених, однак невиявлених або таких, що внаслідок інших певних обставин не стали відомими правоохоронним і судовим органам, злочинів, відомості про які у зв'язку з цим не знаходять відбиття в офіційній кримінально-правовій статистичній звітності» [200, с. 73; 231, с. 12]. На думку В. Поклад, латентна злочинність виступає лише частиною фактичної злочинності, яка є кумулятивним масивом кримінальних правопорушень і осіб, що їх вчинили, не виявлених органами кримінальної юстиції та не врахованих кримінальною статистикою [241, с. 8]. О. Джужа наголошує на тому, що латентна злочинність – це невиявлені або незареєстровані кримінальні правопорушення, які не знайшли свого відображення в офіційній статистичній звітності [204, с. 219].

Для характеристики прихованої злочинності як у науковій, так і у практичній площині вживається термін «рівень латентності», що позначає частку незареєстрованих кримінальних правопорушень серед усіх фактично вчинених деліктів і може бути високим (понад 65–70%), середнім (30–60%) та низьким (менше 30%) [241, с. 12]. Вимірювання рівня злочинності на практиці здійснюється різними

методами, найчастіше – соціологічними (опитування) та статистичними (аналіз офіційних даних кримінально-правової статистики), які ми й обрали для дослідження явища латентності порушення недоторканності приватного життя та приватності в цілому. Спочатку проаналізуємо оцінки працівників правоохоронних органів та суддів щодо рівня латентності кримінальних правопорушень проти приватності. На питання «На Вашу думку, скільки на одне обліковане кримінальне правопорушення проти приватності припадає не облікованих», відповіді розділилися таким чином (рис. 2.6):

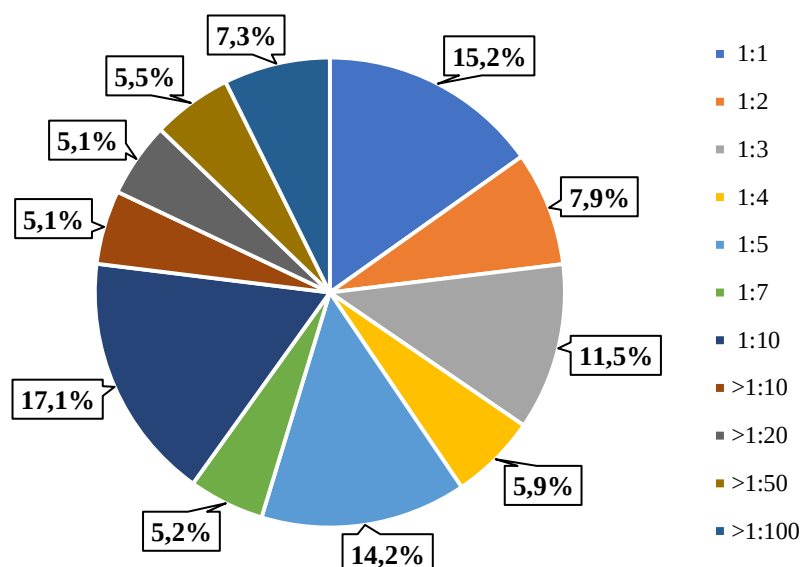

Рис. 2.6. Структурний розподіл відповідей респондентів на питання «На Вашу думку, скільки на одне обліковане кримінальне правопорушення проти приватності припадає не облікованих», %

Отже, на думку більшості працівників правоохоронних органів та суддів (17,1%) в Україні реєструється лише одне з десяти порушень приватності. Для більшої зручності аналізу отриманих даних пропонуємо звести останні у групи, де сума варіантів відповідей «1:1», «1:2», «1:3» є показником низького рівня латентності, «1:4», «1:5», «1:7» – середнього, а «1:10», «>1:10», «>1:20», «>1:50», «>1:100» – високого. Структурний розподіл відповідей респондентів щодо рівня латентності кримінальних правопорушень проти приватності схематично зображено на рис. 2.7.

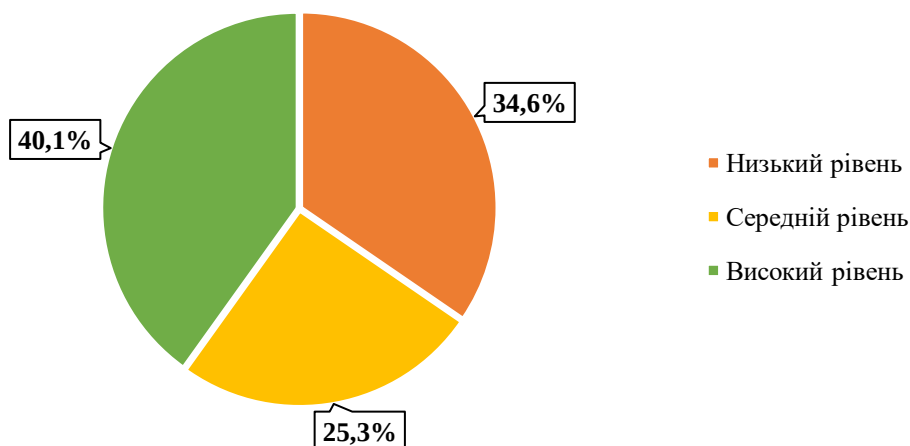

Рис. 2.7. Структурний розподіл відповідей респондентів щодо рівня латентності кримінальних правопорушень проти приватності, %

Отже, більшість працівників правоохоронних органів та суддів (40,1%) вважають кримінальні правопорушення проти приватності високолатентними; 25,3% респондентів – такими, що мають середній рівень латентності; а 34,6% – низьколатентними, хоча у цілому жоден з наведених показників не характеризується як абсолютна більшість (більше 50%) та не входить у межі запропонованого у кримінологічній теорії діапазону високолатентних правопорушень (понад 65%). Саме тому, на нашу думку, доцільно звернутися до результатів анкетування громадськості. На питання «Чи порушувалося Ваше право на недоторканність приватного життя?» 43,4% респондентів відповіли «Так», 19,2% – «Ні», а 37,4% – «Не знаю».

Однак, цікавим є те, що 87,1% респондентів не зверталися до правоохоронних органів щодо захисту свого права на недоторканність приватного життя. Враховуючи те, що лише 12,9% опитаних все ж повідомили правоохоронцям про порушення власних прав, співвідношення між потенційно облікованими та невідомими фактами втручання у право на приватне життя наближене до 1:9, тобто на одне виявлене кримінальне правопорушення 9 невиявлених.

В цілому наведені дані відповідають уявленню автора про латентність порушення недоторканності приватного життя. На наш погляд, отримані результати двох анкетувань, а також статистичні дані правоохоронних та судових органів,

наведені у минулому підрозділі, свідчать саме про високолатентний характер досліджуваного явища. Отже, незважаючи на постійне збільшення рівня зареєстрованих кримінальних правопорушень щодо недоторканності приватного життя, їх реальний обсяг є у дев'ять разів більший від рівня, що відображає фактичний облік таких порушень.

Аналізуючи латентність, важливим є встановлення її причин, однак, на нашу думку, цьому має передувати дослідження видів останньої. Усю латентну злочинність більшість вчених традиційно поділяють на три групи: природну, штучну та межову, беручи за критерій механізм латентизації – «процес дії різних криміногенних чинників, що перешкоджають правоохоронцям своєчасно отримати інформацію про вчинені злочинні посягання, зумовлюючи існування в суспільстві латентної злочинності» [288, с. 130]. Проте деякі науковці виділяють й четвертий вид [231, с. 70; 293, с. 152; 325, с. 26–27], так звану «процесуальну латентність» [293, с. 152] або «латентність, що спричинена діями правоохоронців» [200, с. 75].

Природна латентність являє собою сукупність фактичних кримінальних правопорушень, про які правоохоронці та громадяни не мають жодної інформації. До неї слід віднести: кримінальні правопорушення, про вчинення яких може не знати ніхто, включаючи й самого правопорушника; кримінальні правопорушення, про які потерпілі не повідомляють через незацікавленість у їх виявленні; так звані кримінальні правопорушення «без жертв», коли немає кому повідомляти в компетентні органи; кримінальні правопорушення, про які відомо дуже вузькому колу осіб, зацікавлених у його приховуванні [241, с. 9].

Надаючи характеристику штучній латентності, варто зазначити, що більшість науковців під час опису цього явища дотримується теорії, що в межах цього виду латентності згруповано кримінальні правопорушення, які або не взяті на облік, або ж узяті на облік, але не розкриті. Ми ж підтримуємо більш сучасний підхід, відповідно до якого штучна латентність акумулює у собі кримінальні правопорушення, про які крім злочинця знають й інші особи, але правоохоронцям про них вони свідомо з різних мотивів не повідомляють [200, с. 74–75; 207, с. 88–89]; а виявлені, але не зареєстровані правоохоронцями кримінальні правопорушення вже створюють

процесуальну латентність [200, с. 74–75]. Слушно наголосити й на тому, що багато природно-латентних кримінальних правопорушень перетворюються на більш шкідливі процесуально-латентні, що стає можливим саме через безвідповідальність та безконтрольність працівників правоохоронних органів.

Межова латентність характеризується так званою «добросовісною помилкою», інакше кажучи, коли факт вчинення кримінального правопорушення є відомим потерпілому або стороннім особам, однак через неясність ситуації або неправильну правову оцінку про нього не повідомляють у правоохоронні органи. Це поняття слід відмежовувати від уявної латентності, яка проявляється у випадках, коли особи вважають себе потерпілими та звертаються з відповідними заявами до правоохоронних органів, але за саме по собі діяння не містить складу кримінального правопорушення.

Для того, аби виокремити превалюючий вид латентності досліджуваного явища, до анкети соціологічного опитування працівників правоохоронних органів та суддів нами було введено питання про причини незначної кількості кримінальних проваджень, пов'язаних з порушенням недоторканності приватного життя, структурний розподіл відповідей на котре представлено на рис. 2.8.

Респондентам було запропоновано чотири варіанти відповідей, а також можливість поділитися власною думкою, якою скористалися 2,1% опитуваних. Як бачимо, відносна більшість правоохоронців та суддів вбачають, що кримінальні провадження не відкриваються через те, що громадяни не звертаються до правоохоронних органів з приводу втручання в їхнє приватне життя (44,1%), отже, мова йде про існування переважно межової латентності досліджуваного явища. 13,5% респондентів зазначають, що причина незначної кількості кримінальних проваджень полягає у відсутності фактів вчинення кримінальних правопорушень проти приватності, тоді як 21,3% опитуваних переконані, що такі факти все ж є, але потерпілі не знають про порушення їх прав, що, на нашу думку, говорить про природну латентність цього явища. Ще 19% працівників правоохоронних органів та суддів вказують на існування процесуальної латентності, бо, на їх думку, виникають

складнощі при кваліфікації вчиненого кримінального правопорушення, що у подальшому, по суті, породжують так звані «безперспективні провадження».

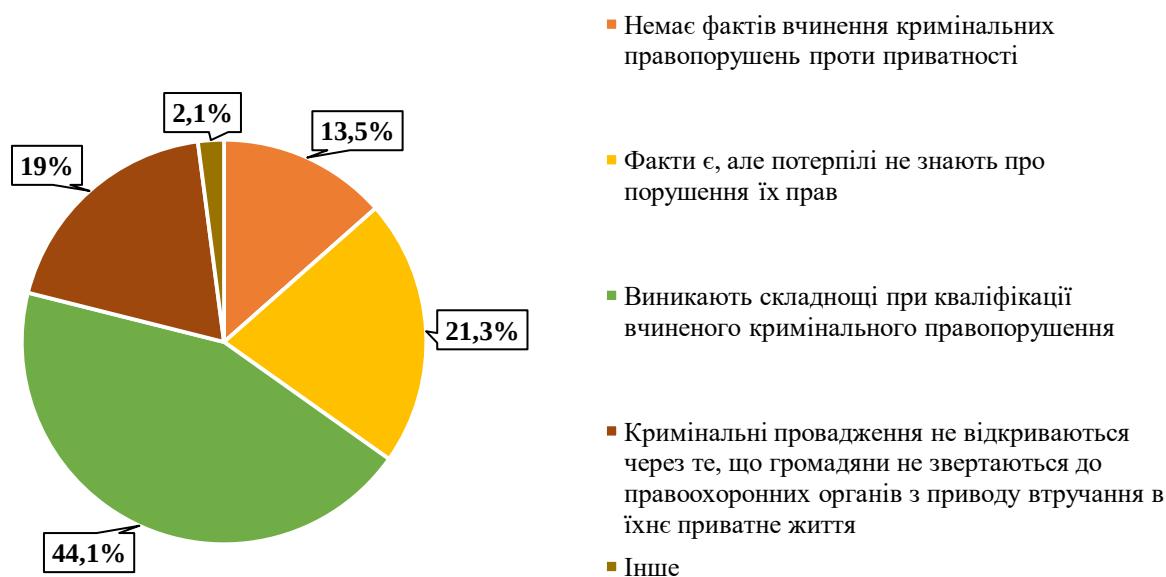

Рис. 2.8. Структурний розподіл відповідей працівників правоохоронних органів та суддів на питання «Яка, на Вашу думку, причина незначної кількості кримінальних проваджень, пов'язаних з порушенням недоторканності приватного життя?», %

Крім того, більшість розгорнутих відповідей також підтверджують існування процесуальної латентності, зокрема, респонденти акцентують увагу на неналежній кваліфікації слідчих/прокурорів та небажанні займатися справами цієї категорії; на складнощах у документуванні та доказуванні (збирання доказів та їх оцінка), встановленні правопорушників та суб'єктивної сторони правопорушення, зокрема, умислу; на відсутності напрацьованого механізму виявлення таких правопорушень, методик їх розслідування, правового механізму доведення винуватості, а також позитивної судової практики у таких справах; дехто виказує думку, що вище перелічені фактори впливають з недоліків законодавства. Також вважаємо за доцільне поділитися слушними думками представників апеляційних судів України, зокрема, на думку одного з суддів причина незначної кількості кримінальних проваджень полягає «найчастіше в тому, що, на думку слідчих органів та прокуратури, звернення громадян, які надходять з приводу втручання в приватне

життя вартує з цивільно-правовими відносинами», інший же суддя вбачає причини у «відсутності зацікавленості органів прокуратури у підтриманні державного [публічного – авт.] обвинувачення у суді щодо вказаної категорії кримінальних правопорушень; непогодження органу досудового розслідування повідомлення про підозру особі у вчиненні зазначених діянь і, як наслідок, неправильна кваліфікація вказаних діянь органами досудового розслідування, невнесення відомостей до ЄРДР».

Отже, встановлення домінуючих видів латентності порушень недоторканності приватного життя дає певні підвалини для дослідження питання причин її появи, оскільки остання, як вже було визначено раніше, не відбувається сама по собі.

Під причинами латентності слід розуміти сукупність обставин, що мають соціальний, історичний, організаційний, кадровий, матеріальний, правовий, технічний, психологічний чи будь-який інший характер та перешкоджають виявленню та реєстрації кримінальних правопорушень. Ними можуть виступати, зокрема, низький ступінь очевидності вчиненого діяння або його малозначність, ретельне приховування злочинного посягання, відсутність безпосередніх постраждалих, рівень кримінального професіоналізму винного, негативна практика «покращення» звітних показників через приховування виявлених посягань, випадки помилкової кваліфікації кримінальних правопорушень як адміністративних, низька кваліфікація працівників правоохоронних органів, низький рівень правосвідомості значних верств населення; зневіра у можливості знайти злочинця, небажання розголосу інтимних сторін життя, погрози винного, аморальна поведінка самого потерпілого тощо. Отже, факторами латентизації виступають як об'єктивні, так і суб'єктивні обставини.

З метою дослідження причин латентності порушень недоторканності приватного життя до анкет соціологічних опитувань як громадськості, так і працівників правоохоронних органів та суддів, нами було введено схоже за змістом питання. Зокрема, представникам правоохоронних органів та суддям було поставлене питання «Як Ви вважаєте, чому громадяни не звертаються до правоохоронних органів з приводу втручання в їхнє приватне життя?» та запропоновано обрати один з шести

варіантів відповідей або ж висловити власну думку. Результати представлені у вигляді діаграми на рис. 2.9.

Отже, виходячи з отриманих результатів анкетування, робимо висновок, що майже третина опитаних (32,6%) основною причиною не звернення громадян до правоохоронних органів з приводу втручання в їхнє приватне життя вбачає саме небажання розголошувати певні аспекти свого приватного життя (подружні зради; домашнє насильство; нетрадиційні сексуальні відносини тощо). Трохи більше 1/5 респондентів (22,4%) переконані, що причина ховається у незнанні потерпілих про конституційне право на приватність та можливість притягнення правопорушників до відповідальності. 18,5% опитаних зазначають, що такий стан спровоковано незначною шкодою від порушення недоторканності приватного життя. 12,5% респондентів підтримують тезу про намагання самотійного врегулювання проблеми. І лише 9,6% вважають, що причина у недовірі правоохоронним органам.

Рис. 2.9. Структурний розподіл відповідей працівників правоохоронних органів та суддів на питання «Як Ви вважаєте, чому громадяни не звертаються до правоохоронних органів з приводу втручання в їхнє приватне життя?», %

Крім того, представникам правоохоронних органів та суддям була надана можливість поділитися власною думкою щодо цього питання, однак у абсолютній

більшості відповідей респонденти наголошують на тому, що всі запропоновані нами варіанти відповідей у сукупності відображають їх бачення проблеми.

У свою чергу в анкеті соціологічного опитування громадськості на таке ж питання ми запропонували респондентам п'ять схожих варіантів відповідей. Результати представлені у вигляді діаграми на рис. 2.10.

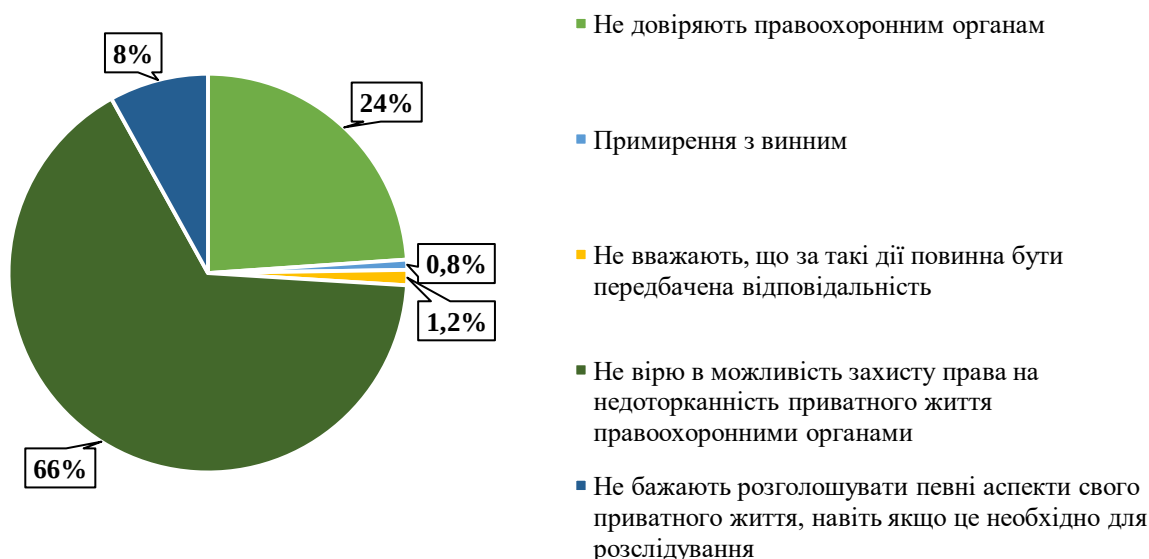

Рис. 2.10. Структурний розподіл відповідей громадськості про причини не звернення до правоохоронних органів, якби їх право на недоторканність приватного життя було порушено, %

Як бачимо, абсолютна більшість пересічних громадян (66%) не вірить, що правоохоронні органи можуть захистити їх право на недоторканність приватного життя. Майже чверть респондентів (24%) зазначає, що не звернулися б за захистом своїх прав через недовіру до правоохоронних органів, у той час як самі правоохоронці та судді не відносять це до основної причини (9,6%). Не співпадає думка громадськості та працівників правоохоронних органів, суддів й у такій причині як небажання розголошувати певні аспекти свого приватного життя. Як ми вже зазначали раніше, правоохоронці та судді вважають її основною (32,6%), тоді як представники громадськості – ні (8%). Дехто з респондентів намагався б урегулювати проблемні правовідносини самотужки, шляхом примирення з винним (0,8%), тоді як

цей варіант опитані наділили більшою значущістю (12,5%). Ще 1,2% опитуваних взагалі не вважають, що за такі дії має бути передбачена відповідальність.

Аналізуючи отримані результати, справедливо стверджувати про наявність чималої кількості чинників, що впливають на латентність порушень недоторканності приватного життя. З одного боку, вони є відображенням суб'єктивного сприйняття потерпілими, що здебільшого проявляється у незнанні своїх прав у аналізованій сфері суспільних відносин та недовірі до правоохоронної системи в цілому. З іншого боку, не можна виключати й об'єктивні причини, серед яких доцільно вести мову про суттєві складнощі, які виникають у правоохоронців під час виявлення та розслідування досліджуваного складу правопорушення, як наслідок, такі факти реєструються лише тоді, коли безпосередньо виявлена особа та наявна доказова база.

2.4 Кримінологічна детермінація порушення недоторканності приватного життя

Будь-яка система, у тому числі й соціальна, має схильність до розвитку, який, у свою чергу, відбувається під впливом великої кількості чинників, що можуть як стимулювати прогресивно орієнтовані зміни, так і стримувати появу останніх, нерідко призводячи до регресу. Такими чинниками виступають детермінанти, а власне процес обумовлення одного явища іншим має назву «детермінація». Під детермінацією (від лат. «determinio» – визначаю [159, с. 185]) розуміють «підпорядкований об'єктивним законам природи і суспільного розвитку складний процес породження, зумовлення, взаємних трансформацій і динамічних змін явищ, процесів, подій та станів оточуючої дійсності. У процесі детермінації відбувається безперервне відтворення й оновлення різних форм життя, типів відносин, класів явищ і процесів» [127, с. 1].

Теорія детермінації заснована на концепції детермінізму – філософському підході до причинно-наслідкових зв'язків, а фундаментом теорії виступає «вчення про універсальний зв'язок у світі, який проявляється у діалектичних формах взаємозалежності та взаємодії» [159, с. 185]. На думку науковця С. Ковриги,

детермінізм є одним із головних пояснювальних принципів наукового пізнання, що вимагає тлумачити досліджувані феномени виходячи із закономірної взаємодії доступних емпіричному контролю чинників [173, с. 165].

Беззаперечною є теза, що детермінізм як принцип знайшов своє відображення та активне застосування у багатьох різноманітних сферах життя, але незважаючи на можливі його різновиди (географічний, політичний, соціальний, економічний тощо), всі вони мають спільну рису – передбачають, що певні процеси чи події є взаємозумовленими, тобто залежними від впливу певних чинників – причин та умов. Отже, випадкових явищ не існує, оскільки кожне з них має конкретну причину.

Розгалуженням загальної концепції детермінізму є соціальний детермінізм [8]. У межах теорії соціальної детермінації пояснюється процес спричинення та обумовлення соціальних явищ та процесів, а також розкриваються їх взаємні зв'язки. Виходячи з практичної спрямованості цього кримінологічного дослідження, ми не будемо вдаватися до поглибленого дослідження деяких центральних понять теорії детермінації злочинності. У межах цього підрозділу будемо враховувати, що загалом детермінація злочинності, або як часто її називають «кримінологічна детермінація», є різновидом соціальної детермінації, яка з початку свого існування залишається однією з головних проблем кримінології. Її можна розглядати в межах більш загальної системи – детермінації подій та явищ природи та суспільства, де основу такої системи складає вчення про універсальний зв'язок у світі, який проявляється у діалектичних формах взаємозалежності та взаємодії [159, с. 185]. Детермінація злочинності розкриває відношення, взаємозв'язок та взаємодію між явищами, процесами, станами, подіями суспільного життя, що породжують та зумовлюють злочинність [128, с. 275]. Таким чином, вчення про детермінацію злочинності є методологічною основою наукового обґрунтування заходів запобігання та протидії злочинності, оскільки для того, щоб система запобігання та протидії порушенням недоторканності приватного життя була ефективною, вона повинна «бути спрямована на явища та процеси суспільного життя, які причинно зумовлюють її функціонування та розвиток» [229, с. 338]. З цієї позиції при дослідженні злочинності вбачається практична значимість встановлення криміногенних факторів – чинників, що

спричиняють та зумовлюють злочинність, а також знаходяться у різноманітних взаємозв'язках з нею. Зазначене є актуальним для дослідження й окремих злочинних проявів, зокрема порушення недоторканності приватного життя.

Слід констатувати, що єдиними науковцями на теренах України, які досліджували кримінологічні фактори порушення недоторканності приватного життя, є В. Басай та І. Король. У 2015 р. вийшла спільна стаття названих дослідників під назвою «Кримінологічні фактори (загрози) порушення права на недоторканність приватного життя» [79], яка стала основою для відповідного підрозділу дисертації І. Король «Охорона недоторканності приватного життя: кримінально-правові та кримінологічні аспекти» (2015) [184].

У зазначених роботах вчені визначили кримінологічні фактори порушення недоторканності приватного життя, які умовно поділили на усталені та новітні загрози приватності. До усталених загроз приватності віднесли: «відсутність прозорості в діяльності органів державної влади та правоохоронних органів; недостатню контрольованість діяльності спеціальних правоохоронних структур і використання ними спеціальних засобів негласного зняття, фіксування та передачі інформації; відсутність загальної культури та традицій поваги до приватності, а також соціальних і правових норм поведінки у зв'язку з необхідністю дотримання права на недоторканність приватного життя; низький рівень правової культури службових осіб, які мають доступ до відомостей про приватне життя особи; відсутність корпоративної відповідальності за розголошення особистих даних; недостатній рівень професіоналізму і правової культури працівників засобів масової інформації, а також недосконалість правових механізмів захисту приватності у співвідношенні з правом на інформацію» [185, с. 13]. Ці кримінологічні фактори, на думку науковців, «виникають внаслідок специфічного ставлення до проблем приватності на пострадянському просторі, а також через низький рівень розвитку інститутів демократичного суспільства і правової держави (недоліки судової системи, брак професіоналізму та майже повна відсутність відповідальності засобів масової інформації, бездіяльність чи низька активність інститутів громадянського суспільства)» [79, с. 177].

До новітніх же загроз приватності віднесли: «появу та використання нових технологій для збирання, зберігання, поширення і використання персональної інформації; посилення політики держав щодо обмеження права на недоторканність приватного життя у зв'язку з новими загрозами громадській безпеці, поширенням тероризму і радикалізму; появу нових суб'єктів посягань на приватність: комерційних компаній і корпорацій, які втручаються у приватне життя в інтересах бізнесу та отримання прибутку; появу нових форм посягань на недоторканність приватного життя з боку засобів масової інформації [185, с. 13]. Новітні загрози приватності зумовлені стрімким розвитком сучасних технологій, переходом до інформаційного суспільства та вільного інформаційного простору. Їх особливістю є те, що, зважаючи на різноманітність їх проявів та стрімкий розвиток, вони не враховані і не можуть бути повною мірою враховані законодавцем під час конструювання правових норм» [79, с. 178].

У цей же час, незважаючи на очевидну цінність напрацювань вказаних дослідників, вважаємо, що такий поділ є неповним та непрактичним з погляду на необхідність систематизації заходів запобігання порушенням недоторканності приватного життя.

Провідну роль у структурі детермінаційного комплексу порушень недоторканності приватного життя займають чинники макросередовища, які знаходять свій вияв у недоліках та прорахунках державної політики в деяких напрямках та сферах суспільного життя. Зокрема, працівники правоохоронних органів та судді найбільш значущими обставинами, що полегшують вчинення кримінальних правопорушень проти приватності або сприяють їх вчиненню називають «недбале ставлення особи до захисту конфіденційної інформації про себе через неосвіченість у сфері приватності» (40,6%), «недосконале національне законодавство з питань охорони та захисту права на приватність» (36,6%), «відсутність гігієни кібербезпеки користувачів мережі Інтернет» (36,2%), «недосконалість правових норм, що регулюють кримінальну відповідальність за порушення недоторканності приватного життя» (33,3%), «відсутність загальної культури та поваги до приватності» (30,5%), «використання нових технологій для збирання, зберігання й використання приватної

інформації» (19%), «низький рівень професіоналізму та правової культури працівників ЗМІ й відсутність належних правових механізмів захисту приватності у співвідношенні з правом на інформацію» (17,9%), «наявність у широкому доступі шпигунського програмного забезпечення» (17,9%), «низький рівень правової культури службових осіб, які мають доступ до відомостей про приватне життя особи, відсутність корпоративної відповідальності за розголошення особистих даних» (12,4%), «поява нових суб'єктів посягань на приватність: комерційних компаній і корпорацій, які втручаються в приватне життя в інтересах бізнесу та отримання прибутку» (11,8%), «неконтрольованість діяльності спеціальних правоохоронних структур та використання ними спеціальних засобів негласного зняття, фіксації та передачі інформації» (8,6%), «діяльність державних службовців, яка пов'язана з доступом до інформації про сімейне та приватне життя особи і водночас відсутність дієвих правових норм і реальних механізмів притягнення їх до відповідальності за розголошення таких відомостей» (8,1%), «відсутність прозорості в діяльності органів державної влади та правоохоронних органів» (7,4%), «посилення політики держав щодо обмеження права на недоторканність приватного життя у зв'язку з новими загрозами громадській безпеці, поширенням тероризму й радикальних настроїв» (4,2%).

Тому дослідження питання детермінації порушень приватності доцільно розпочати із групування криміногенних чинників останніх. На нашу думку, варто виділяти такі групи: чинники, що пов'язані з цифровізацією суспільних відносин; чинники, що пов'язані з недостатнім захистом інформації; чинники, що пов'язані з роботою правоохоронних органів, а також соціально-економічні, соціально-політичні (правові), соціально-культурні та віктимологічні чинники.

Визначальну роль у детермінаційному комплексі порушень приватності відіграють *чинники, пов'язані з цифровізацією суспільних відносин*. Впродовж другої половини XX ст. в економічно розвинених країнах поступово був здійснений перехід від індустріального суспільства до такої історичної фази еволюційного розвитку як «постіндустріальна ера» або «вік інформації» [130]. Визнання інформації одним з найважливіших суспільних ресурсів – основна риса інформаційного суспільства, а

інформаційний сектор економіки, що включає в себе виробництво, зберігання, обробку, передачу і споживання інформації, – один із найважливіших видів суспільної діяльності, який створює інформаційно-комунікаційний базис для формування глобального інформаційного суспільства та розвитку науково-технічного, соціально-економічного й освітньо-культурного прогресу [83, с. 41].

За своєю природою цифрові технології не існують у вакуумі, вони можуть бути як і потужним інструментом просування людського прогресу, що значною мірою сприяє заохоченню та захисту прав людини, так і нести дуже серйозні негативні наслідки, які, на слухну думку О. Радутного, «неодмінно супроводжують кожне досягнення науково-технічного прогресу» [281, с. 89]. Мова йде, зокрема, про ризики для людської гідності, автономії та недоторканності приватного життя, а з тим – для здійснення прав людини в цілому, якщо такі технології застосовуються без ефективних гарантій. Для оцінки реальних та потенційних ризиків важливим є розуміння того, що всі сучасні девайси мають тісний зв'язок з мережею Інтернет та оновлюються ззовні, отже й управляються вони так само – ззовні. Технології, які потребують великого обсягу даних та «живляться» ними (наприклад, додатки штучного інтелекту, що покликані навчитися приймати самостійні рішення без будь-якого втручання людини), сприяють створенню цифрового середовища, в якому як держави, так і комерційні підприємства мають все більше можливостей відстежувати, аналізувати, прогнозувати і навіть маніпулювати поведінкою людей у безпрецедентній мірі. Отже, можна зробити висновок, що персональні дані особи у кінцевому результаті просто не належать їй: «Privacy as we knew it in the past is no longer feasible... How we conventionally think of privacy is dead» [56], про що говорить й буквальне тлумачення нормативно-правових актів ЄС та США. Такий підхід є адекватним у наш час з точки зору важливості збору та обробки personal data для розвитку новітніх технологій, тоді ж як обмеження їх в обороті чи видалення взагалі гальмує такий процес.

У зв'язку з вищевказаним сьогодні доцільно вести мову про те, що такі потужні можливості призвели до цілковитої комерціалізації персональних даних, тому ще однією групою чинників порушень privacy є *соціально-економічні*. Сучасність

характеризується активним залученням так званих «нетрадиційних» видів майна до легального економічного обігу, серед яких чільне місце посідають персональні дані. Останні, в свою чергу, за визначенням Л. Детерманна (Lothar Determann), є «новою нафтою цифрової економіки»[19, с. 1].

Як економічне благо персональні дані певною мірою визнано на законодавчому рівні в ЄС та деяких штатах США. Зокрема, п. 1 ст. 3 Директиви 2019/770 Європейського парламенту та Ради щодо окремих аспектів, які стосуються договорів про надання цифрового контенту та цифрових послуг, є прямою вказівкою на те, що персональні дані визнані оплатою за надані цифрові послуги чи цифровий контент: «This Directive shall apply to any contract where the trader supplies or undertakes to supply digital content or a digital service to the consumer and the consumer pays or undertakes to pay a price. This Directive shall also apply where the trader supplies or undertakes to supply digital content or a digital service to the consumer, and the consumer provides or undertakes to provide personal data to the trader ...» [49]. Тобто цей акт поширюється не лише на відносини, де суб'єкт електронної комерції надає цифрові послуги чи цифровий контент споживачеві за певну плату, а й на відносини, в яких вказані об'єкти надаються в обмін на персональні дані споживача, які той надає суб'єкту електронної комерції. Аналогічні положення містяться й у п. 33 Директиви 2019/2161 Європейського парламенту та Ради від 27 листопада 2019 р. [20].

Враховуючи те, що вказані види майна характеризуються здатністю приносити високі доходи з найнижчими ризиками, на них, відповідно, реагує й кримінальне середовище [84, с. 13]. Як результат – поява все нових видів злочинних посягань, які передбачають використання сучасних інформаційних технологій, оскільки стрімке поширення останніх робить неможливим повне, об'єктивне, своєчасне осмислення кримінальних нововведень в кіберпросторі.

У наш час більшість постачальників послуг (включаючи роздрібних онлайн-магазинів) намагаються збирати інформацію про поведінку своїх потенційних користувачів/клієнтів (так звані «поведінкові дані») і використовувати останні для збільшення своїх продажів, пропонуючи персоналізовані послуги або навіть впливаючи на поведінковий маркетинг споживачів товарів та послуг. Це може

принести користь обом сторонам, оскільки люди можуть насолоджуватися доступом до різноманітних онлайн-сервісів, новинних сайтів, електронної пошти, соціальних мереж, відео, музики тощо без прямої оплати грошима, однак багато людей можуть навіть не знати, що вони платять своїми персональними даними, які збираються та використовуються лише тому, що вони сліпо прийняли політику конфіденційності, умови надання послуг або cookie, які пропонують ці веб-сайти. До того ж, такі дані можна використовувати не лише для прибутку з продажу, реклами тощо, їх можна продати як окремий об'єкт за чималі кошти. Ю. Когут з посиланням на М. Побокіна визначає, що «за дослідженнями IBM Security та Ponemon Institute, середня ціна навіть порівняно невеликого витоку інформації (від 2500 до 100 тис. облікових записів) складає 3,87 млн дол., а великі витoki обходяться як мінімум у 40 млн дол. [172, с. 274]. Отже, персональні дані, інші відомості про приватне життя стали джерелом формування капіталу.

Політична еліта в багатьох країнах оцінила зазначені вище ризики доволі пізно, тому не менш важливими є *соціально-політичні (правові) чинники* порушень недоторканності приватного життя. Вони пов'язані із недоліками функціонування як політичної, так і правової систем суспільства, що проявляється у нехтуванні суспільними інтересами та вимогами у ході прийняття політичних рішень, нестабільності та недосконалості законодавства, що неспроможне забезпечувати правове регулювання та ефективний захист суспільних відносин, й приводє до виникнення криміногенних детермінант, які в свою чергу породжують злочинність.

Українське суспільство є активним користувачем всіх технічних благ, які передбачають обробку персональних даних (онлайн-торгівлі, онлайн-банкінгу та інших онлайн-послуг, у тому числі державних). Через таке суттєве збільшення активності обробки даних в мережі Інтернет українське середовище рiвасу дуже змінилося, а тому чинний Закон України «Про захист персональних даних», у якому сконцентровано норми Конвенції № 108 1981 р., та інші нормативно-правові акти у сфері захисту personal data є застарілими і, як наслідок, недієвими. Україна не ратифікувала так звану Конвенцію № 108+, оскільки це вимагає відповідності її вимогам. Стосовно імплементації положень GDPR, то влітку 2021 р. у ВРУ був

zareestrovaniy zakonoproekt № 5628 «Pro zahist personalnykh danih», poklykaniy pidvyshchiti rivень zahistu pryvatnoho zhyttia ukraïnciv ta privityti zakonodavstvo Ukraïni u vidpovidnist' do mizhnarodnykh standartiv, ale zakonodavci ne pidtrimali yoho pid chas holosuvannya [276]. Narazi onovleniy projekt zakonu № 8153 vid 25 zhovtnia 2022 r. zareestrovano znovu, komitety vstigli opriлюдniti svoï visnovky, odnak pokey ne vidbuloся жодного читання. Мета – ратифікувати вищевказані європейські акти та оновити законодавство Украïни до вимог теперішнього часу, зробити його відповідним до технологій обробки персональних даних, які існують сьогодні [277]. Відповідно до ст. 15 Угоди про асоціацію з ЄС, «сторони домовились співробітничати з метою забезпечення належного рівня захисту персональних даних відповідно до найвищих європейських та міжнародних стандартів, зокрема відповідних документів Ради Європи» [317]. Отже, затримка парламентом у вирішенні цього питання, а також оновленні інших нормативно-правових актів сфери до вимог сучасності, не лише створює сприятливі умови для подальших порушень захисту персональних даних та приватності в цілому, а й гальмує розвиток країни на шляху євроінтеграції.

Окрім цього, за Законом Украïни «Про внесення змін до деяких законодавчих актів Украïни щодо удосконалення системи захисту персональних даних», який набув чинності 01 січня 2014 р. [256], з метою забезпечення незалежності уповноваженого органу з питань захисту персональних даних, як того вимагає Конвенція РЄ про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних, повноваження щодо контролю за додержанням законодавства про захист персональних даних покладено на Уповноваженого ВРУ з прав людини, а також суди. У структурі Секретаріату Омбудсмана створено окремий Департамент у сфері захисту персональних даних. Як слушно зазначає А. Правдиченко, за своєю природою Уповноважений ВРУ з прав людини є не каральним органом, а медіатором, а тому безпосередньо накладати санкції він не може [250]. Такі рішення ухвалюють суди, але цей механізм не відповідає принципу оперативного реагування через стрімке поширення персональних даних в мережі Інтернет.

Ще декілька проблем ховаються у відповідальності за порушення законодавства у сфері захисту персональних даних. Як вже було зазначено, діючі положення ст. 188-

39 КУпАП необґрунтовано обмежують відповідальність лише порушеннями вимог закону щодо державної реєстрації баз персональних даних, їх використання та захисту. Якщо підходити до питання практично, то застосування вказаної статті зазвичай відбувається у ситуаціях, коли в наслідок дій працівників володільця треті особи отримують доступ до персональних даних. Виявлення таких порушень, як правило, має наслідком винесення припису Уповноваженого з метою їх усунення. У межах цього акту наявна фактична можливість висунення будь-яких вимог з метою вдосконалення системи захисту персональних даних, однак така система є неефективною і ось чому. По-перше, володілець незацікавлений у налагодженні належної системи захисту персональних даних із самого початку, легше виконати припис. По-друге, штат органу є значно меншим, ніж кількість баз даних, тому така система становить надмірне навантаження. Працівники Секретаріату не лише виносять приписи, але й контролюють їх вчасне та повне виконання, останнє може потребувати окремої перевірки. Тому кожна перевірка, в ході якої було виявлено правопорушення, повинна не лише мати наслідки для володільця-об'єкта перевірки, а й стримуючий ефект щодо інших володільців. По-третє, доцільно ввести відповідальність за порушення окремих прав суб'єкта персональних даних без їх прив'язки до інших умов, оскільки володілець може нести відповідальність лише за порушення порядку захисту і лише після того, як останнє призвело до тяжких наслідків. Переважно мова йде про порушення окремих норм Закону, які нечасто пов'язані з порушенням, наприклад, «порядку захисту». По-четверте, в ході перевірки не завжди вбачається можливим встановлення конкретної особи, причетної до вчинення правопорушення. КУпАП передбачає відповідальність виключно фізичних осіб, однак у таких ситуаціях доцільно накладати стягнення на юридичну особу. Більшість з окреслених питань виникають у наслідок недоліків процесу організації роботи з персональними даними володільцем, оскільки базуються на внутрішніх правилах суб'єкта господарювання, що здебільшого характеризуються формальністю та недостатньою чіткістю [85, с. 143–146].

Як справедливо зазначає І. Король, ще одним фактором порушень приватного «посилення політики держав щодо обмеження права на недоторканність приватного

життя у зв'язку з новими загрозами громадській безпеці, поширенням тероризму і радикалізму» [79, с. 179], оскільки держави світу, в тому числі й Україна, повинні якимось чином реагувати на підвищені загрози національній безпеці, й одним із шляхів політики вбачають саме розширення повноважень органів публічної влади щодо доступу до персональних даних, їх збирання й опрацювання. Інакше кажучи, збирається абсолютно увесь масив інформації про особу, який потрапив у «поле зору» відповідних органів, що, в свою чергу, створює чимало загроз приватності. Прикладом такого є створення Єдиного державного реєстру призовників, військовозобов'язаних та резервістів [265], оскільки останні зміни, внесені у профільне законодавство [275], фактично передбачають, що інформація стосовно невизначеного кола осіб (персональні дані) обробляється суб'єктами у невизначених обсягах, протягом невизначених строків, а обробка персональних даних не є передбачуваною та прогнозованою (щодо способів та обсягу) для володільців персональних даних. Н. Уханова констатує, що обмеження прав людини, включаючи й право на приватність, є наслідком зменшення ролі демократичних цінностей у правовому режимі та підвищення забезпечення нацбезпеки задля збереження порядку управління, що існує в державі [318, с. 41].

Крім того, розглядаючи політико-правові детермінанти порушень приватності, варто наголосити й на відсутності належних правових механізмів захисту приватності у співвідношенні з правом на інформацію. Існуючий стан правової невизначеності тільки посилює нехтування представниками мас-медіа права на приватність заради чергової сенсаційної новини.

Звісно, що будь-яка система не позбавлена слабких сторін захисту і цифровізація має іншу сторону – кіберзлочини, тобто «суспільно небезпечні винні діяння у кіберпросторі та/або з його використанням» [273], а тому доцільно вести мову про *чинники, що пов'язані з недостатнім захистом інформації*. Як слушно зазначає І. Король, «для збирання інформації використовуються спеціальні комп'ютерні програми-шпигуни, які непомітно для користувача збирають інформацію, задану за певними критеріями» [79, с. 178], так звані «невідомі keyloggers» – шкідливе шпигунське програмне забезпечення, яке використовується для збору персональних

даних, наприклад, паролів або фінансових даних, які потім відправляються третім особам для використання в злочинних цілях. Це можуть бути кілогери, що розробляються під егідою різних урядових організацій або які можуть створюватися розробниками різних закритих операційних систем і включатися до складу ядра операційної системи; або які розроблені в обмеженій кількості (часто тільки в одній або декількох копіях) для вирішення конкретного завдання, пов'язаного з викраданням критичної інформації з комп'ютера користувача; або що є модулями для перехоплення натискань клавіш на комп'ютері користувача, що включаються до складу програм-вірусів тощо [40]. Якщо пристрій заражений шпигунською програмою під назвою «keylogger», введена інформація вмість відправиться в руки стороннім особам, вона перехоплює весь текст, що вводиться з клавіатури, а разом з ним і суто особисту інформацію – ПІН-коди, логіни, паролі та інше. Варто не забувати й про використання методів соціальної інженерії – прихованих методів, які дають змогу «запрограмувати» особу до виконання певних дій, спрямованих на отримання суттєвої вигоди, причому це практично не потребує фінансових витрат (фішинг-атаки, таргінг, бейтинг, претекстинг, зворотна соціальна інженерія, метод «дорожнє яблуко», сайти-пастки тощо) [243, с. 184–186].

Чинники які, пов'язані з роботою правоохоронних органів. Додержання закону є завданням правоохоронних та контрольних органів, оскільки з об'єктивних підстав не може базуватися лише на індивідуальній свідомості та добропорядності членів суспільства. Помилки, допущені слідчими та дізнавачами у ході розслідування кримінальних правопорушень, є наслідком низької як загальної, так і спеціальної професійної підготовки. По-перше, чимало повідомлень про порушення права на недоторканність приватного життя безпідставно не вноситься в ЄРДР [321;322] або ж такі провадження закриваються дізнавачами передчасно [319] через намагання співробітників правоохоронних органів уникати розслідування кримінальних правопорушень, які важко кваліфікувати, довести вину та збирати докази; значна кількість постанов слідчих та процесуальних керівників на стадії досудового розслідування не відповідає вимогам процесуального законодавства, є невмотивованими та необґрунтованими [320] тощо. Причиною ж низької спеціальної

підготовки, на думку А. Бегми та О. Ховпуна, є «відсутність якісних методичних розробок, у реалізації яких були би повною мірою задіяні сучасні інформаційні технології» [84, с. 15]. З одного боку виявлення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень в ІТ-сфері (у тому числі й у сфері приватності), має чимало особливостей, виникають складнощі з виявленням, фіксацією та вилученням доказів. Існують великі ризики того, що криміналістично значуща інформація може бути ненавмисне змінена чи втрачена через допущені помилки працівниками органів досудового розслідування. З іншого ж боку існує питання обмеженої контрольованості діяльності таких суб'єктів у ході провадження слідчих (розшукових) дій, зокрема негласних, адже під час збору доказової інформації в межах кримінального провадження, працівникам правоохоронних органів стають відомі таємниці приватного життя осіб. Яскравим прикладом є ситуація, коли під час обшуку у в. о. начальниці Головного управління ДПС у м. Києві, яка підозрюється в корупційній діяльності, працівники ДБР знайшли списки її новорічних бажань та опублікували відповідні фото у соціальні мережі [213]. Такі фото не є доказами та стосуються приватного життя чиновниці, а орган досудового розслідування під час їх оприлюднення порушив декілька статей ЄКПЛ, зокрема і ст. 8, а також чинне процесуальне законодавство, а саме ст. ст. 7 та 15 КПК України. Крім того, правоохоронці досить часто порушують приписи чинного законодавства у сфері приватності під час здійснення заходів попередження та запобігання злочинності.

Соціально-культурні чинники вчинення порушень приватності отримують свій наочний вираз у правовій свідомості суспільства, соціальних груп та окремої особи щодо ставлення до інституту приватного життя. Особа не є пасивним об'єктом, який лише сприймає вплив оточення, вона активно взаємодіє із середовищем, формуючи умови свого життя та власне особистість [155, с. 78]. Вважаємо за доцільне виділити такі соціально-культурні фактори порушень приватності, як освітній і культурний рівень населення, менталітет, звичаї, традиції та стереотипи поведінки, а також рівень розвитку та духовної організації конкретної особи і всього населення в цілому. Українське суспільство, на думку І. Король, характеризується «відсутністю загальної культури та традицій поваги до приватності, а також соціальних і правових норм

поведінки у зв'язку з необхідністю дотримання права на недоторканність приватного життя» [79, с. 177]. Такий стан, на нашу думку, пов'язаний з ідеологічними штампами про пріоритет класових і суспільних інтересів над інтересами особистості, які були сформовані ще за радянських часів. Досить яскравим прикладом є практична діяльність мас-медіа, які демонструють порушення приватності задля чергового сенсаційного матеріалу. У своїй роботі журналісти нехтують не лише етичними принципами, а й порушують чимало приписів чинного національного та міжнародного законодавства. Так, дійсно, журналісти можуть «перетнути межу дозволеного» – втрутитися у приватне життя публічних осіб без їх згоди, але лише тоді, коли існує переважальний суспільний інтерес, який виправдовує оприлюднення інформації. Але ж виправдати порушення недоторканності приватного життя не можуть ні проста цікавість, ні пошук сенсацій. Наприклад, журналістські розслідування про статки богослужителів, їх бізнес, що нерідко зареєстрований «в обхід закону» [309], дійсно становлять суспільний інтерес й можуть допомогти зафіксувати чималу кількість правопорушень, у тому числі й кримінальних, а ось поширення інформації про фізичну близькість секретаря Чернівецької єпархії УПЦ МП з 17-річним хлопцем, що співає в місцевому хорі [187], вже є прямим порушенням приватності.

Варто визнати й той факт, що порушення недоторканності приватного життя простежуються у побуті кожної людини. Батьки, члени подружжя нехтують або навіть зневажають особистий простір дітей чи один одного, підслуховуючи розмови, читаючи листування або будь-якими іншими способами. Вчителі не тільки пліткують про учнів/студентів та їх родини, але й, маючи певну приватну інформацію, можуть привселюдно цькувати останніх, тим самим даючи витік такої інформації. Така ж ситуація з лікарями та лікарською таємницею, іншими професіями, що так чи інакше мають доступ не лише до персональних даних, а й іншої інформації про приватне життя особи.

Віктимологічні чинники. На нашу думку, всі віктимологічні чинники кримінальних правопорушень проти приватності доцільно розділяти на три групи: ті, що пов'язані з невіглаством потерпілого у зазначеній сфері; ті, що пов'язані з

недбалим ставленням до свого приватного життя; ті, що пов'язані з кібергігієною користувачів інформаційних технологій.

В одному зі своїх досліджень науковиця А. Тренті (Alessia Trenti) згадує, що ще у 70-х р. XX ст. вчені наголошували: у комп'ютерних злочинах злочинець покладається, серед іншого, й на невігластво потерпілого [67]. Як вже було визначено у межах підрозділу 2.3 цього дослідження, порушення права приватності є високолатентними. Такий стан пов'язаний з тим, що більшість населення не знає про правову регламентацію права на приватність і, як наслідок, не розуміють, що є потерпілими від злочинних посягань у цій сфері.

Цю тезу підтверджують результати анкетування громадськості. Абсолютна більшість респондентів (55,2%) не знайомі з положеннями чинного законодавства про захист персональних даних. Однак, позитивним є той факт, що кількість ознайомлених із нормативно-правовими актами становить трохи більше 2/5 опитаних (44,8%). У той же час на питання «Чи відомо Вам, що діюче кримінальне законодавство України передбачає відповідальність за порушення недоторканності приватного життя?» 68,6% респондентів відповіли «так», а інші 31,4% – «ні». З урахуванням цього, у контексті встановлення віктимологічних детермінант особливого практичного значення набуває дослідження уявлення громадськості про категорію «приватне життя». У межах анкетування пересічних громадян респондентам було поставлено два питання. Перше питання стосувалося загального розуміння категорії «приватне життя» (рис. 2.11).

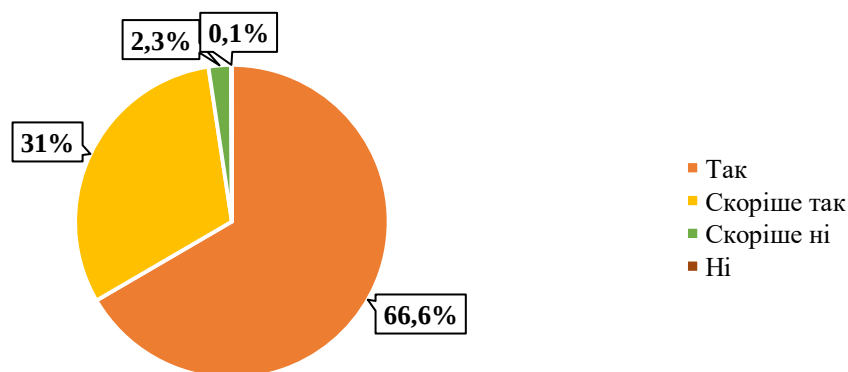

Рис. 2.11. Структурний розподіл відповідей на питання «Чи маєте Ви уявлення про те, що таке «приватне життя»?», %

На питання «Чи маєте Ви уявлення про те, що таке «приватне життя»?» відповіді розділилися таким чином: 66,6% – «так»; 31% – «скоріше так»; 2,3% – «скоріше ні»; 0,1% – «ні».

Друге питання стосувалося складових приватного життя. Структурний розподіл відповідей на питання «Що, на Вашу думку, є складовими приватного життя?» графічно відображено на рис. 2.12.

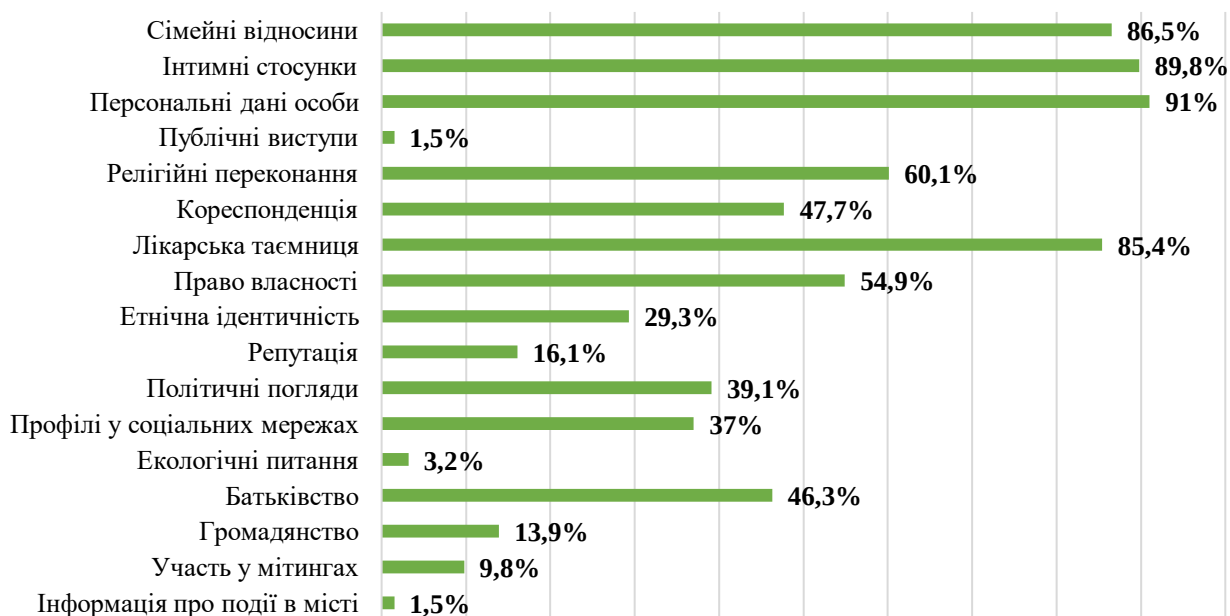

Рис. 2.12. Структурний розподіл відповідей на питання «Що, на Вашу думку, є складовими приватного життя?», %¹

Респондентам була надана можливість обрати з вичерпного переліку можливих складових декілька варіантів відповідей. Результати показали таке: найбільш популярними варіантами відповідей стали «персональні дані особи» (91%), «інтимні стосунки» (89,8%), «сімейні відносини» (86,5%) та «лікарська таємниця» (85,4%). 60,1% опитаних відносять до приватного життя релігійні переконання, ще 54,9% – право власності, а варіанти «кореспондентці» та «батьківство» обрали 47,7% та 46,3% респондентів відповідно. 39,1% представників громадськості вважають політичні погляди складовою частиною приватного життя, ще 37% – профілі у соціальних мережах та 29,3% – етнічну ідентичність. Незначна кількість опитаних обрала

¹ Примітка. Респонденти мали можливість обрати декілька варіантів відповідей.

варіанти «репутація» (16,1%), «громадянство» (13,9%) та «участь у мітингах» (9,8%). Найменшу кількість набрали варіанти «екологічні питання» (3,2%), «публічні виступи» (1,5%) та «інформація про події в місті» (1,5%).

Аналіз отриманих статистичних даних дає підстави стверджувати, що освіченість осіб можна охарактеризувати як опосередковану, оскільки останні не мають чітких знань ні про поняття приватності, ні про компоненти, що є складовими права на приватне життя. Зокрема, цікавим є той факт, що жоден з варіантів відповідей не був підтриманий 100% опитаних, тобто, наприклад, 9% респондентів не вважають приватні дані особи частиною її приватного життя, а 52,3% представників громадськості не вносять у межі приватності кореспонденцію. Лише 3,2% опитаних вважають екологічні питання частиною *privacy*, хоча ще у 1994 р. ЄСПЛ розглядав останні у рамках ст. 8 ЄКПЛ. Інформація про події в місті та публічні виступи аж ніяк не відносяться до приватного життя, але по 1,5% респондентів обрали такий варіант. Отже, отримані результати у межах цього питання вказують на хибну оцінку населенням своїх знань у сфері приватності та вказують на відносність відповідей щодо знання положень законодавства та загального уявлення про категорію «приватне життя». Така неосвіченість позначається на тому, що люди не знають, що мають право на захист своєї приватності шляхом звернення до компетентних органів, зокрема, правоохоронних та судових.

Стан недостатньої обізнаності у сфері приватності провокує існування віктимологічних чинників, пов'язаних з недбалим ставленням до свого приватного життя. На наш погляд, проблема криється в бажанні людей ділитися різноманітними деталями своєї приватності (рівнем доходів, житловими умовами, сімейними стосунками, сексуальним життям, станом здоров'я тощо) на широкий загал заради популярності, монетизації свого блогу, банального задоволення своєї психологічної потреби здаватися краще ніж інші і тому подібне. Абсолютна більшість опитаних представників громадськості (56,3%) вважають провокуючою поведінкою демонстрацію свого приватного життя у соціальних мережах, до якої вдаються блогери/влогери, й нерідко – пересічні користувачі. Структурний розподіл відповідей респондентів графічно відображено на рис. 2.13.

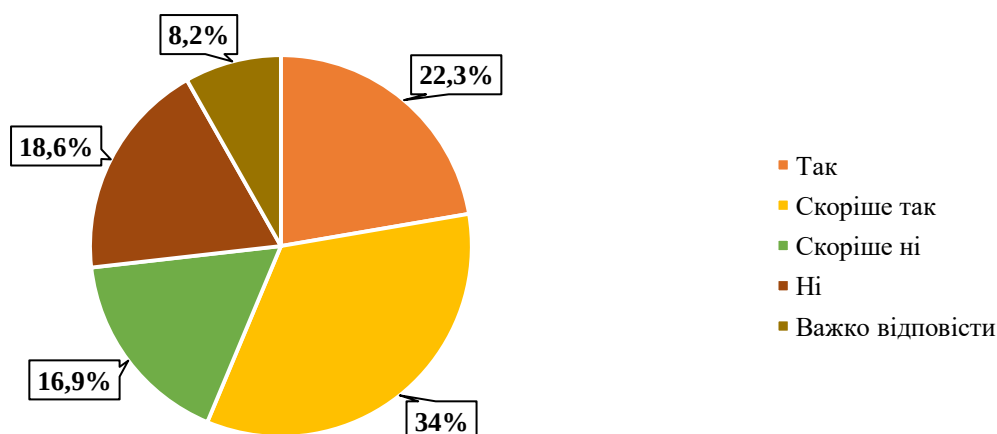

Рис. 2.13. Структурний розподіл відповідей на питання «Чи є, на Вашу думку, провокуючою поведінкою демонстрація свого приватного життя у соціальних мережах, до якої вдаються блогери/влогери, й нерідко – пересічні користувачі?», %

Відомо чимало випадків, коли зловмисники збирали інформацію про життя блогерів, відстежуючи їхні акаунти в Instagram, щоб пограбувати їх будинки [214] чи завдати іншої шкоди як матеріальної [316], так фізичної й моральної. Великий сплеск активності у поширенні приватної інформації ще донедавна простежувався серед користувачів соціальних мереж, зокрема, блогерів та інфлуенсерів, однак останнім часом тенденція пішла на спад. Припускаємо, що такий стан пов'язаний, зокрема, з повномасштабним вторгненням РФ на територію України, чисельними кібератаками на сайти органів публічної влади, онлайн-банкінги та акаунти користувачів у соціальних мережах, оскільки у XXI ст. поле бою – не лише географічне розташування лінії розмежування, а й інфопростір. Інформація у соціальних мережах, онлайн-платежі, історія місцезнаходжень, електронні листи, а також повідомлення, надіслані через платформи обміну миттєвими повідомленнями, – частина даних, які складають так званий «цифровий слід» особи, його повнота залежить від звичок поширення інформації та ставлення до конфіденційності. І найголовніше те, що стерти такий «слід», з точки зору так званого «ефекту Стрейзанд»¹, практично

¹ Примітка. Феномен «ефект Стрейзанд» полягає в тому, що спроба видалити певну інформацію або обмежити доступ до неї призводить лише до її розповсюдження.

неможливо. Позитивним в цьому контексті вбачається те, що майже три чверті опитаних представників громадськості (72,7%) ставлять під сумнів надійність захисту персональних даних та іншої інформації про приватне життя у соціальних мережах. Повні результати відповіді на питання «Чи впевнені Ви у надійності захисту Ваших персональних даних та іншої інформації про приватне життя у соціальних мережах?» відображено на рис. 2.14.

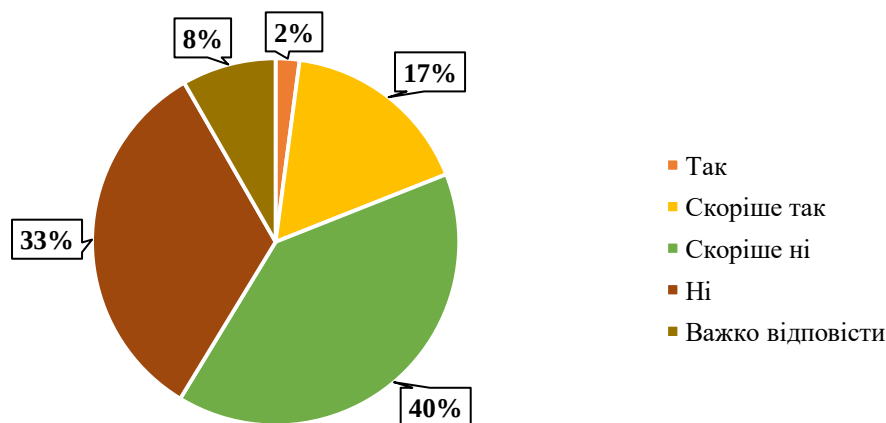

Рис. 2.14. Структурний розподіл відповідей на питання «Чи впевнені Ви у надійності захисту Ваших персональних даних та іншої інформації про приватне життя у соціальних мережах?», %

Тісний зв'язок з недбалим ставленням до власного приватного життя, неосвіченістю осіб у сфері приватності та логічним їх продовженням є гігієна кібербезпеки. Розгляд цієї групи чинників доцільно розпочати з визначення поняття «кібергігієна», оскільки у побуті пересічних користувачів існує хибна думка, що остання пов'язана з особистою гігієною, наприклад, протиранням клавіатури дезінфікуючими серветками чи дотриманням інших санітарно-гігієнічних норм роботи з гаджетами. Однак, кібергігієна або гігієна кібербезпеки являє собою набір корисних звичок, які доцільно використовувати як корпораціям, так й окремим особам з метою забезпечення безпеки персональних даних та їх захисту від потенційних крадіжок чи атак. Результати анкетування громадськості дають підстави

говорити про поширення таких звичок кібергігієни серед населення¹: використання «сильних паролів» (унікальних та складних паролів, що містять комбінацію великих і малих літер, цифр та спеціальних символів) (60,2%); регулярна зміна паролів у соціальних мережах, банкінгу, гаджетах (15,6%); використання багатофакторної аутентифікації (надання двох або більше доказів особистості: пароль, sms-код на номер телефону чи електронну пошту, Face ID, Touch ID тощо, щоб отримати доступ і увійти у свій обліковий запис) (66,3%); вчасне оновлення програмного забезпечення (операційної системи, антивірусів, інших програм та додатків) (45,5%); відмова від завантаження невідомих додатків, переходів за невідомими посиланнями (78,1%); ознайомлення з правилами конфіденційності соціальних мереж, програмного забезпечення, додатків (23,4%); ознайомлення зі згодою на обробку персональних даних, яку підписують під час взаємодії з органами влади та іншими суб'єктами (38,2%); ознайомлення зі змістом повідомлень про надання доступу окремому додатку до персональних даних чи компонентів іншого програмного забезпечення на смартфоні (41,7%); обмежене використання соціальних мереж (57,1%); повна відмова від використання соціальних мереж (4,1%); постійне використання віртуальної приватної мережі (VPN, сервіси, які створюють зашифровані тунелі для даних, захищають особисті дані в Інтернеті, приховуючи IP-адресу, і дозволяють безпечно користуватися загальнодоступними точками доступу Wi-Fi) (6,3%); використання методів шифрування даних (криптографія) для збереження чи подальшої відправки адресанту (3,8%); регулярне видалення листування та чатів в усіх месенджерах або використання режиму «секретний чат» (11,1%); заборона фотографам та відеографам фіксувати перебування на різних публічних та приватних заходах або відмова від відвідин таких заходів взагалі (16,1%); мають домовленості з друзями, колегами, членами родини про те, що без згоди вони не публікують жодного цифрового чи текстового контенту щодо особи респондента (23,4%); збереження персональних даних на окремих носіях (портативних жорстких дисках, Flash-накопичувачах, дисках) або у сейфі (15,4%); «побудував/-ла великий паркан вдома та/або затонував/-

¹ *Примітка.* Респонденти мали можливість обрати декілька варіантів відповідей.

ла вікна в автомобілі» (6,1%); завжди вимкнена геолокація на смартфоні та інших гаджетах (36%); використання режиму «інкогніто», щоденне видалення історії пошуку у браузері (або в автоматичному режимі) (13,5%); відмова від використання сторонніх гаджетів для входу у власні акаунти (48,4%); ніколи не залишають свої гаджети без нагляду, блокують екран смартфона чи планшету, завжди вимикають чи закривають кришку ноутбука (66%); «заклеїв/-ла веб-камеру на ноутбуці ізолентою» (16,3%). Як бачимо, чимало звичок кібергігієни та кібербезпеки не є поширеними серед населення, що негативно впливає на забезпечення схоронності персональних даних та недоторканності приватного життя в цілому.

Ще у 2017 р. винахідник Всесвітньої мережі «Інтернет» Т. Бернерс-Лі, визначаючи втрату контролю над персональними даними однією з основних сучасних проблем Інтернету, зазначив, що одним із способів отримання персональних даних є прийняття умов надання послуг чи політики конфіденційності як своєрідної плати за цифровий контент [86, с. 107]. Варто погодитися з думкою М. Гаріба, що, не дивлячись на існування у законодавствах ряду країн механізмів захисту від потенційних зловживань збором персональних даних, всі вони спираються на концепцію інформаційного самовизначення, що реалізується через модель повідомлення та згоди, де повідомлення (наприклад, політика конфіденційності, угода про умови використання) має інформувати суб'єкта даних про те, як його personal data буде оброблятися та надаватися, а згода має означати прийняття суб'єктом таких умов [29, с. 171]. Однак така модель непридатна для використання, оскільки більшість повідомлень є довгими та складними, крім того досить часто й складеними іноземною мовою; є важкими для зрозуміння звичайними людьми; не дозволяють суб'єкту даних прийняти обґрунтоване рішення; не дуже допомагають у прогнозуванні потенційного майбутнього використання персональних даних, а також в оцінці наслідків і ризиків, пов'язаних з такою потужністю використання і, як правило, не пропонують суб'єктам вибору, який відображає їхні переваги, оскільки він зводиться до того, що лише за умови прийняття повного пакету умов надання послуг/політики конфіденційності, особа отримує бажаний цифровий контент, іншого варіанту не існує: «Ви не зобов'язані надавати особисті дані, які ми запитуємо.

Проте якщо ви вирішите цього не робити, у багатьох випадках ми не зможемо надати вам продукти чи послуги або відповісти на ваші запити» [242]. Більше того, читати повідомлення неможливо практично, про що говорить дослідженням А. Макдональд і Л. Кренор, які ще у 2008 р. підраховали, що читання політики конфіденційності потребує приблизно 201 години на рік, що коштує близько 3534 дол на рік для американського користувача Інтернету [44, с. 19]. Результати проведеного опитування показали, що лише близько чверті респондентів (23,6%) завжди знайомляться з положеннями правил конфіденційності, умовами надання послуг чи cookie, використовуючи те чи інше програмне забезпечення, відвідуючи різні сайти чи соціальні мережі, тоді як майже половина опитаних обрали варіант «інколи» (47,4%), а 29% взагалі цього не роблять.

Крім того, модель сповіщення та згоди, як правило, нейтральна щодо того, чи є певні форми збору, використання або розкриття персональних даних позитивними чи негативними. Все вище викладене дає підстави зробити висновок, що більшість людей сліпо приймають політику конфіденційності або умови надання послуг не тому, що вони не цінують свою приватність, а через несправний механізм сповіщення та моделі згоди.

Ще одним способом отримання персональних даних є використання файлів «cookie» – невеликих фрагментів тексту чи бінарних даних, які відвіданий сайт надсилає на комп'ютер/гаджет веб-переглядача. Вони допомагають веб-сайту запам'ятати потрібну інформацію, щоб особі було легше відвідувати сайт наступного разу, а контент на ньому був кориснішим. Файли cookie й інші технології, що використовуються для аналітики, допомагають збирати дані та дають сервісам змогу аналізувати їх взаємодію з користувачами. Завдяки цій статистиці сервіси можуть пропонувати доречніший контент і створювати потрібні функції, що покращують взаємодію з користувачами. Наприклад, Google використовує файли cookie для реклами, зокрема щоб розміщувати, обробляти й персоналізувати оголошення, обмежувати кількість показів, приховувати оголошення, які особа більше не хоче бачити, та оцінювати ефективність реклами. У більшості веб-переглядачів можна визначати, як файли cookie встановлюються та використовуються під час перегляду

сторінок, а також видаляти їх і дані веб-перегляду. Крім того, іноді можна вибрати параметри керування файлами cookie для кожного окремого сайту [345]. Отже, веб-сторінки мають свої політики щодо файлів cookie (інколи вони «вшиті» в загальну політику конфіденційності), їх перелік та призначення, однак ситуація з ними майже ідентична, як і з правилами конфіденційності: особа сліпо приймає умови й отримує бажаний цифровий контент, «оплачуючи» останній personal data, натомість власник веб-сторінки, соціальної мережі чи Інтернет-магазину має всі важелі впливу на аудиторію та підвищення свого прибутку. До прикладу, базуючись на отриманій від користувача інформації, можна запропонувати останньому найбільш актуальні товари/послуги, як наслідок – спонукати витратити більше грошей, а після зробленого запиту у пошукових системах контекстна реклама взагалі пропонує аналогічні товари або товари тієї ж марки/бренду.

Чимало веб-сайтів взагалі не попереджають про збирання персональних даних, хоча насправді це роблять. Доцільно враховувати й той факт, що веб-сторінки можуть мати елементи інших сайтів (реklamних, соціальних мереж), й вони також збирають щонайменше cookies [250]. Така ж ситуація й з мобільними додатками. Наприклад, Facebook збирає інформацію про дзвінки та sms-повідомлення, у разі, якщо користувач надає доступ до мікрофону чи камери смартфона цьому додатку, тому не дивно, чому через короткий проміжок часу після, скажімо, телефонної розмови, таргетована реклами демонструє ті товари й послуги, які особа не шукала в мережі, але про які вела мову вербально. Однак цього можна уникнути, якщо уважно читати сповіщення та запити на своєму смартфоні.

Здебільшого користувачі не дотримуються жодного з визначених вище правил, і початком цього є встановлення так званої «піратської» продукції – операційних систем, програмного забезпечення, антивірусів тощо. Не менш важливим є й регулярне оновлення програмного забезпечення задля виправлення вразливостей та помилок у ньому (яке, до речі, неможливо виконати у «піратській» версії), зокрема, антивірусів, що захищають операційну систему від потенційних вірусів, небажаних програм, а також відновлюють пошкоджені останніми файли. Користувачі нехтують безпекою своїх профайлів, зокрема, у соціальних мережах, створюючи ненадійні

паролі (дата народження, номери телефонів чи поширені загальновідомі комбінації), нерідко – один для безлічі акаунтів, а також не використовують двофакторну аутентифікацію, що передбачає підтвердження особистості під час входу. Резервне копіювання інформації також має велике значення, оскільки захищає інформацію як від знищення самим володільцем, так й від використання чи викрадення сторонніми суб'єктами, шифрування програмою-вимагачем або видалення шкідливим програмним забезпеченням, у разі проникнення такого до операційної системи, однак у зв'язку з цим існують й інші ризики: зовнішні жорсткі диски чи USB-накопичувачі як об'єкти матеріального світу досить легко втратити, а критичним недоліком так званих «хмарних» технологій є знаходження даних в різних місцях, через що не завжди можливо визначити правові норми, які можна застосувати для захисту інформації, й суб'єктів, як і можуть вимагати доступ до них [278, с. 106]. Більшість людей сліпо приймають політику конфіденційності, умови надання послуг або cookie, що є одним із способів отримання персональних даних як своєрідної плати за цифровий контент [86, с. 107], а клікання на посилання у різних sms-розсилках чи перехід на невідомі сайти через настирливі рекламні повідомлення або спам задля вдоволення своєї цікавості нерідко активує шахрайські програми-шпигуни. Враховуючи, що превалююча більшість персональних даних зберігається на комп'ютерних та хмарних носіях, а певна приватна інформація взагалі перетворюється у так званий «цифровий слід», порушення базових правил кібергігієни створює небезпеку доступу до них й до порушення недоторканності приватного життя в цілому. Таким чином, недостатня обізнаність суспільства щодо охорони і захисту всіх аспектів приватності нерідко призводить до її порушення, що має негативний вплив на конкретну особу та ціле суспільство, розвиток держави.

Отже, елементи детермінаційного комплексу порушень недоторканності приватного життя являють собою складну сукупність криміногенних чинників, що мають тісний зв'язок між собою та виступають умовами формування криміногенних поглядів, традицій та звичаїв, установок в суспільній свідомості, пов'язаних із зневажливим ставленням до права на недоторканність приватного життя. Нами перелічені не всі можливі чинники, а лише найбільш очевидні.

Висновки до розділу 2

Здійснення аналізу порушень недоторканності приватного життя в межах кримінологічної характеристики порушення недоторканності приватного життя дозволяє зробити такі висновки:

1. Відповідно до емпіричних даних, синтезованих з офіційної статистики Офісу Генерального прокурора, всього протягом 2015–2023 рр. в Україні було зареєстровано 19 770 кримінальних правопорушень приватності. Сумарна кількість зареєстрованих порушень недоторканності приватного життя за досліджуваний період складає 2328 проваджень, тобто в середньому 258 кримінальних правопорушень на рік. Однак, визначальним складом у структурі правопорушень проти приватності є ст. 162 КК України (87%), тоді як порушення недоторканності приватного життя складають лише близько 12%. Дослідження рівня судимості вказало на наявність всього 24 вироків за ст. 182 КК України за досліджуваний період. Загальна амплітуда коливання динаміки кримінальних правопорушень недоторканності приватного життя сягала від –63,87% до +308,33%: у період 2015–2021 рр. спостерігається поступове збільшення кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень недоторканності приватного життя, різкий спад у 2022 р. спровокований повномасштабним вторгненням РФ, та збільшення показника у 2023 р. Встановлено коливаючий характер показників злочинної інтенсивності, а також основну причину неможливості обчислення показників злочинної активності аналізованих кримінальних правопорушень – відсутність у офіційній статистиці інформації про виявлених осіб.

2. На підставі результатів опитування, контент-аналізу публікацій у ЗМІ, дослідження судових рішень проведено категоризацію способів порушень приватного життя, що включає такі блоки, як фішинг; хакінг; перевищення службових повноважень чи зловживання ними; використання технічних засобів як аудіо-, відео, фотофіксації, так і для поширення інформації.

3. Обмежена кількість судових рішень у справах щодо порушень недоторканності приватного життя, а також відсутність осіб, які реально відбувають

покарання у виді позбавлення волі, унеможливлюють ґрунтовний аналіз особи злочинця за соціально-демографічними, морально-психологічними та кримінально-правовими ознаками та подальше створення повного збирального соціального образу особи-злочинця. Разом з тим, можливе проведення категоризації останніх за двома критеріями – цілеспрямованість злочинної поведінки та наявність доступу до персональних даних потерпілих. У межах першого блоку варто виділяти: осіб, які мають корисливу мотивацію (особи, які знаходяться у скрутному матеріальному становищі та вчиняють кримінальне правопорушення з метою його покращення; особи, злочинна діяльність яких спрямована на отримання значних грошових коштів або інших матеріальних благ) та осіб, що порушують право на приватність інших осіб через міжособистісні стосунки, а в другому – осіб, які відповідно до професійних та службових обов'язків здійснюють збір та обробку персональних даних громадян; осіб, які мають легальний доступ до конфіденційної інформації про осіб; осіб, які здобувають персональні дані інших осіб шляхом порушення чинного законодавства; осіб, які випадково отримують персональні дані інших.

4. Обчислення негативних соціальних наслідків порушень приватності у грошовому еквіваленті («ціна» злочинності) має локальний характер, оскільки базується на матеріалах узагальнення судової практики та офіційній статистиці. За фрагментарними підрахунками сумарні прямі збитки від досліджуваного явища сягають десятків мільйонів гривень. Обчислення розміру моральної шкоди показали, що оцінка страждань, надана судами України в межах заявлених позовних вимог на відшкодування такої шкоди, є у 2065 разів нижчою від мінімального розміру матеріальних збитків виключно від облікованих порушень за ч. 2 ст. 182 КК України.

5. Соціальні наслідки від порушень недоторканності приватного життя здебільшого зводяться до соціально-психологічних змін, зокрема, звикання людей до порушень приватності як до норми поведінки чи приєднання до практики таких порушень, а також втрати репутації, стигматизації, психологічного тиску, стресу, формування недовіри до соціуму та правоохоронних органів тощо. Також соціальні наслідки можуть мати й міжнародно-правовий та соціально-економічний характер,

однак всі три представлені групи не вичерпують проблеми негативних змін суспільного життя та суспільної свідомості.

6. Офіційні статистичні дані про стан злочинності, відображені у звітах правоохоронних та судових органів, не задовольняють потреби справжнього наукового пізнання, оскільки відображають стан реєстрації останньої, а не фактичну кількість кримінальних правопорушень. Офіційна статистика вказує на незначну кількість порушень недоторканності приватного життя та суміжних складів кримінальних правопорушень, що й зумовлює нагальну потребу встановлення рівня латентності останніх. Результати опитування працівників правоохоронних органів та суддів, а також анкетування населення дають підстави стверджувати, що співвідношення між потенційно облікованими та невідомими фактами втручання у право на приватне життя наближене до 1:9 – на одне виявлене кримінальне правопорушення 9 невиявлених. Це свідчить про високолатентний характер досліджуваного явища.

7. На думку працівників правоохоронних органів та суддів, що підтверджена відповідними емпіричними даними за результатами анкетування громадськості, порушення недоторканності приватного життя представлені переважно межовим видом латентності, тобто громадяни не звертаються до правоохоронних органів з приводу втручання в їхнє приватне життя. Вплив на рівень латентності інших її видів, зокрема, природної та процесуальної, не виключається. Справедливо стверджувати про наявність чималої кількості чинників об'єктивного та суб'єктивного характеру, що впливають на латентність порушень недоторканності приватного життя.

8. Вчення про детермінацію злочинності є методологічною основою наукового обґрунтування заходів запобігання та протидії злочинності. Така теза обґрунтовано доводить практичну значимість встановлення криміногенних факторів, тобто чинників, що спричиняють та зумовлюють злочинність, а також знаходяться у різноманітних взаємозв'язках з нею. Найбільш очевидні та пов'язані з вчиненням кримінальних правопорушень проти приватності чинники доцільно згрупувати у межах таких детермінаційних комплексів: чинники, що пов'язані з цифровізацією суспільних відносин; чинники, що пов'язані з недостатнім захистом інформації;

чинники, що пов'язані з роботою правоохоронних органів, а також соціально-економічні, соціально-політичні (правові), соціально-культурні та віктимологічні чинники. Наведений перелік не є вичерпним.

9. Встановлено, що переважна більшість злочинних посягань проти недоторканності приватного життя відбувається через значний внесок потерпілого в те, що з ним сталося. Таким чином віктимологічні чинники відіграють одну з головних ролей у детермінаційному комплексі порушень останнього. Такі чинники доцільно розділяти на три групи: ті, що пов'язані з невіглаством потерпілого у зазначеній сфері; ті, що пов'язані з недбалим ставленням до свого приватного життя; ті, що пов'язані з кібергігієною користувачів інформаційних технологій. Зокрема, аналіз отриманих статистичних даних у межах анкетування населення дає підстави стверджувати, що освіченість осіб можна охарактеризувати як опосередковану.

РОЗДІЛ 3

ЗАПОБІГАННЯ ПОРУШЕННЮ НЕДОТОРКАНОСТІ ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ

3.1 Міжнародний та зарубіжний досвід запобігання порушенню недоторканості приватного життя: можливості його застосування у вітчизняній превентивній практиці

З появою інформаційних технологій у 60–70-х рр. минулого сторіччя зріс інтерес й до права на приватність. Міжнародні організації та розвинуті країни світу, усвідомлюючи потенційні можливості комп'ютерних систем «стежити» за життям людей, розробили ряд стратегій та дієвих спеціальних правил щодо збору та обігу інформації приватного характеру, у результаті впровадження яких багатьом державам вдалося знизити рівень кількості порушень недоторканості приватного життя, а також виробити позитивну практику їх запобігання та протидії. З іншого боку, стрімкі темпи науково-технічного прогресу вимагають постійного оновлення нормативно-правового регулювання та вироблення новітніх напрямів у запобіганні досліджуваному явищу. Порушення недоторканості приватного життя не є виключно проблемою України, а є розповсюдженим у всьому світі. Тому дослідження міжнародного та зарубіжного досвіду протидії порушенням приватності сприятиме розробці комплексу ефективних заходів запобігання порушенням недоторканості приватного життя та приватності в цілому. З цією метою вважаємо за необхідне ознайомитися з досвідом таких міжнародних організацій як ООН та РЄ, ЄС як наднаціонального (міжнародного) утворення, а також окремих держав – Великої Британії, США, ФРН, Японії.

Дослідження досвіду запобігання порушенням недоторканості приватного життя на міжнародному рівні слід розпочати з того, що сьогодні існує більш сотні міжнародно-правових актів – Декларацій, Конвенцій, Протоколів, Директив, Резолюцій, Рекомендацій ООН, РЄ та ЄС, які прямо чи побічно належать до сфери правового регулювання захисту персональних даних [94, с. 46]. У зв'язку з науково-технічним прогресом РЄ у 1968 р. поставила питання про достатність захисту privacy,

що надають ЄКПЛ та внутрішнім правом держав-учасниць організації. Дослідження, проведені за вказівкою Комітету міністрів РЄ, вказали на недостатність такого захисту національними законодавствами, тому орган прийняв важливі акти щодо захисту персональних даних – Резолюцію (73) 22 «Про захист недоторканості приватного життя осіб стосовно електронних банків персональних даних у приватному секторі» від 26 вересня 1973 р., якою встановлено принципи захисту персональних даних у приватному секторі, та Резолюцію (74) 29 «Про захист недоторканості приватного життя осіб стосовно електронних банків персональних даних у публічному секторі» від 20 вересня 1974 р., що містить відповідні принципи для громадського сектору [171, с. 121]. Важливою для розвитку міжнародного законодавства також є Директива ОЕСР «Про базові принципи захисту недоторканості приватного життя і транскордонних потоків персональних даних» від 23 вересня 1980 р. [64], яка стала першим актом на міжнародній арені, що містить набір базових принципів захисту приватності для обробки персональних даних у транскордонному вимірі.

У подальшому ці три акти стали основою для розробки Конвенції РЄ про захист фізичних осіб при автоматизованій обробці персональних даних ETS № 108, яка була укладена і відкрита для підписання державами-членами РЄ 28 січня 1981 р. Конвенція № 108 – єдиний юридично зобов’язуючий міжнародний документ у сфері захисту персональних даних, її дія поширюється на персональні дані та їх автоматичну обробку у державному та приватному секторі, однак будь-яка держава може застосовувати акт «для особистих файлів даних, які не обробляються автоматично», попередньо зробивши відповідну заяву [171, с. 122]. Хоча Конвенція № 108 й розроблена РЄ, її не можна вважати виключно «європейською», оскільки ст. 23 вказує на можливість приєднання до акту держав, які не є членами РЄ. Першою неєвропейською країною, що приєдналася до Конвенції, у серпні 2013 р. став Уругвай (Південна Америка). Станом на кінець 2023 р. має 55 держав-учасниць на чотирьох континентах, ще 20 країн беруть участь у її роботі, а на її основі прийнято більше півсотні актів національного законодавства щодо захисту персональних даних не

тільки державами-членами РЄ, а й Австралією, Канадою, Новою Зеландією, США, Японією тощо.

Конвенція № 108 застосовується до будь-якого процесу обробки даних, що здійснюється у приватному та державному секторах, у тому числі персональних даних судовими і правоохоронними органами, а також їх транскордонної передачі. Визначені в Конвенції принципи захищають особу від зловживань, які можуть виникати при збиранні та обробці персональних даних та стосуються, зокрема, відкритого і законного збирання та автоматизованої обробки персональних даних, які зберігаються для визначених і законних цілей, не використовуються у спосіб, не сумісний із цими цілями та не зберігаються довше, ніж це необхідно, а також стосуються якості даних, зокрема, передбачають, що такі дані повинні бути адекватними, відповідними, не надмірними (пропорційними) та точними. Акт закріплює за особою право знати про факт збереження про нього/неї інформації і про можливість, за необхідності, її корегування, а обмеження у здійсненні такого права можливі лише за умов існування загрози для інтересів, які переважають (наприклад, інтереси безпеки та захисту держави). Крім того, за відсутності відповідних правових гарантій Конвенцією заборонено здійснювати обробку чутливих даних, які стосуються расової належності, політичних переконань, здоров'я, релігії, статевого життя або засудження в кримінальному порядку, а також накладено деякі обмеження щодо вільного міждержавного обміну персональними даними у тих країнах, які не мають відповідного рівня правового регулювання захисту даних [248, с. 17–18].

З метою подальшого розвитку викладених у Конвенції № 108 загальних принципів і правил Комітет міністрів РЄ ухвалив декілька рекомендацій, що не мають сили юридичного зобов'язання, – Будапештська конвенція про кіберзлочинність [180] та Рекомендація Rec(87)15 [285] державам-членам, яка регулює використання персональних даних у роботі поліції. У 2001 році Конвенцію було доповнено протоколом, який деталізує транскордонну передачу даних та закріпив необхідність створення державами-учасниками наглядового органу, який би здійснював контроль за додержанням законодавства про захист персональних даних [85, с. 16]. Згодом, у 2018 р., РЄ прийняла Протокол CETS № 223, яким було внесено зміни до

Конвенції № 108, таким чином утворилася Конвенція № 108+. Акт використовує нову термінологію, його дія розповсюджується на автоматизовану і неавтоматизовану обробку, окрім обробки даних фізичними особами для власних потреб. У Конвенцію № 108+ інтегровано принцип прозорості, пропорційності, підзвітності, мінімізації даних та конфіденційності за дизайном (Privacy by Design), а також встановлено додаткові обов'язки держав-учасниць вживати необхідних заходів для дотримання вимог Конвенції № 108+ [315].

Конвенція № 108 заклала підвалини для першої директиви ЄС про захист даних, прийнятої у 1995 р., яку у 2018 р. замінив GDPR, тому твердження про певну спадковість і спорідненість методологічних підходів до захисту персональних даних у праві ЄС та праві РЄ є цілком обґрунтованими [216, с. 55; 171, с. 123].

Джерелами регулювання сфери персональних даних у ЄС визнаються акти так званого «первинного» та «вторинного» законодавства. Актом первинного законодавства, що регулює аналізовану сферу, виступає Хартія основоположних прав ЄС, яка містить у ст. 8 спеціальну норму, присвячену саме захисту персональних даних. Наявність окремої норми пояснюється розвитком та визначенням цього фундаментального права у висновках і рішеннях Європейської Комісії та Європейського суду [289, с. 57]. Головним актом вторинного законодавства ж на сьогодні є Загальний регламент із захисту персональних даних GDPR 2016 р. [283], а також інші.

Довгий час першість серед правових інструментів ЄС у сфері захисту персональних даних була Директива 95/46/ЄС Європейського парламенту та РЄ від 24 жовтня 1995 р. «Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних», яку було прийнято вже після того, як декілька держав-членів прийняли національні закони про захист персональних даних. Саме по собі прийняття директиви завжди передбачає подальшу гармонізацію національного законодавства, тому у Директиві про захист персональних даних пропонувався більш точний рівень визначень у порівнянні з існуючими на той час актами національного законодавства досліджуваної сфери. Саму Директиву 95/46/ЄС було розроблено задля наповнення реальним змістом та розширення викладених у Конвенції № 108

принципів права на недоторканність приватного життя, оскільки всі 15 держав, які були членами ЄС у 1995 р., також були Договірними Сторонами Конвенції № 108, що виключало можливість прийняття суперечливих норм у цих двох правових інструментах [248, с. 20]. Так само, як і Конвенція № 108, територія, на якій застосовувалася Директива про захист персональних даних, виходила за логічні межі своєї дії – її норми поширювалися також й на держави, що входять до єдиної економічної зони, зокрема, Ісландії, Ліхтенштейну та Норвегії, однак на відміну від тієї ж Конвенції № 108, питання співробітництва з поліцією та органами кримінального судочинства не належали до сфери її застосування.

У 2016 р. Європейським парламентом та Радою затверджено «Пакет захисту даних», який передбачає створення підґрунтя з метою подальшого узгодження нормативно-правової бази на європейському рівні, що включає такі документи: Регламент (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 р. «Про захист фізичних осіб у зв'язку з обробкою персональних даних та про вільне переміщення таких даних, а також про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальні Положення про захист даних)»; Директиву (ЄС) 2016/680 Європейського Парламенту і Ради від 27 квітня 2016 р. «Про захист фізичних осіб у зв'язку з обробкою персональних даних компетентними органами в цілях запобігання, розслідування, виявлення або переслідування злочинця злочину або виконання кримінальних покарань, а також про вільне переміщення таких даних, і скасування Рамкового рішення Ради 2008/977/ПВД»; Директиву (ЄС) 2016/681 Європейського Парламенту і Ради від 27 квітня 2016 р. «Про використання даних записів реєстрації пасажирів для профілактики, виявлення, розслідування і судового переслідування злочинів терористичного характеру і тяжкого злочину» [94, с. 47].

GDPR – найважливіший стандарт західного світу, що прийнято з метою приведення законодавства ЄС в сфері захисту персональних даних у відповідність до вимог «цифрової ери» та на виконання Digital Single Market Strategy (Стратегії Єдиного Цифрового Ринку Європи). Його положення спрямовані на гармонізацію захисту основних прав і свобод фізичних осіб щодо діяльності з переробки і на забезпечення вільного потоку персональних даних між державами-членами ЄС. Серед іншого, встановлено суворі вимоги до опрацювання персональних даних: їх

збір повинен базуватися на принципах законності, правомірності, прозорості та цільового обмеження, а зберігання – обмежене строком та має бути захищеним від несанкціонованого впливу; обов’язок доведення наявності згоди на опрацювання персональних даних прямо покладається на суб’єкта, що їх збирає; визначено вимоги до політики конфіденційності: інформація про збирання та використання персональних даних має надаватися у стислій, прозорій, доступній для розуміння та легко доступній формі, з використанням чітких і простих формулювань; введено у дію презумпцію вини порушника: обов’язок доводити факт дотримання ключових вимог щодо опрацювання персональних даних належить суб’єкту, що їх збирає. GDPR також передбачає існування незалежного публічного органу, відповідального за моніторинг його застосування, який має слідчі повноваження та право накладати стягнення [157]. Однак, багато положень акту сформульовані абстрактно, а Європейська Комісія не наділена повноваженнями щодо їх конкретизації за допомогою видання правових актів.

Нові правила застосовуються до обробки даних фізичних осіб у компаніях, підприємствах тощо, які розміщуються на європейській території та/або здійснюють свою діяльність за межами ЄС і пов’язані з обробкою персональних даних в рамках ЄС. Разом з тим, їх дія не поширюється на: обробку персональних даних для забезпечення національної безпеки і діяльності правоохоронних органів (для цілей попередження, розслідування); обробку персональних даних державами-членами ЄС щодо загальної зовнішньої політики і політики безпеки ЄС; обробку даних про юридичних осіб; на дані, які відносяться до анонімної інформації і померлих осіб; обробку персональних даних фізичною особою в ході чисто особистої або побутової діяльності і, таким чином, без зв’язку з професійною або комерційною діяльністю [94, с. 49].

За новим європейським стандартом захисту персональних даних встановлена відповідальність для юридичних осіб у виді штрафу: за кожен випадок витоку personal data (незалежно від причин) – 20 млн євро для великих компаній чи до 4% загального глобального річного обігу підприємства за попередній фінансовий рік (залежно від

того, яка сума є вищою). Лише за два роки функціонування Регламенту було стягнуто майже 360 млн євро, що доводить його ефективність [172, с. 245–276].

Науковець А. Кардаш доречно акцентує увагу на тому, прийнятий документ є саме регламентом (regulation), на відміну від діючої до цього директиви (directive): «Принципова особливість полягає в тому, що регламенти ЄС стають безпосередньо чинними на всій території держав-членів ЄС з моменту їх затвердження, в той час як директиви вводяться через національне законодавство кожної європейської держави. На практиці це означає, що одна і та сама директива ЄС може бути по-різному введена в державах-членах ЄС, що створювало додаткове навантаження на бізнес» [171, с. 125]. Прийняття ж документу саме у формі регламенту сприяє створенню єдиного порядку, хоча сам GDPR допускає право держав регулювати окремі питання на власний розсуд.

Досить цікавим для розгляду є бачення проблеми недоторканності приватного життя й ООН, оскільки у правових актах організація не визнає захист персональних даних основоположним правом, незважаючи на те, що право на приватне життя є давно визнаним таким правом у міжнародному правовому порядку. Однак варто зупинити свою увагу на декількох резолюціях ООН. Починаючи з 2013 р., організація прийняла дві резолюції з питань приватного життя під назвою «право на приватність у цифрову еру», в яких потужно засуджується масове спостереження і наголошується на його можливому впливі на такі засадничі права, як приватне життя та свобода вираження поглядів, а також на функціонування динамічного демократичного суспільства. Більш пізні резолюції відображають важливі події, що сталися в обговореннях питань приватності в ООН, в яких на додаток до відповідальності державних органів, резолюції також вказують на відповідальність приватного сектору щодо поваги до прав людини, та закликають підприємства повідомляти користувачів про збір, використання, поширення та збереження персональних даних, а також запроваджувати прозору політику обробки даних [248, с. 23–24].

Як справедливо стверджує К. Мельник, ефективне використання міжнародних правових норм у сфері захисту персональних даних було б неможливим без створення національних механізмів із нагляду та захисту прав та законних інтересів фізичних

осіб усіма державами світу [217, с. 63], тому вивчення їх досвіду у рамках нашого дослідження є напрочуд важливим. Нормативно-правові акти про захист персональних даних у межах Європи почали прийматися у 1970-х рр., які здебільшого й до сьогодні мають типову назву – закони про захист даних. Першим таким законом вважається нормативно-правовий акт, що введений в дію на землі Гессен в Німеччині у 1970 р. [251, с. 16]. Не дивлячись на те, що його положення були націлені на захист цілісності даних про стан державної влади, а не приватних даних, з цим актом пов'язують походження сучасного законодавства в цій сфері – відображення відповідного права у конституціях держав, прийняття відповідних законів, а також створення міжнародних актів, про які йшла мова вище. Тому дослідження досвіду запобігання в окремих державах доцільно розпочати з ФРН.

Основоположний закон ФРН 1949 р. не містить закріпленого права на захист персональних даних, однак ст. 10 Основного Закону охороняє таємницю комунікацій. У 1977 р. з'явився перший федеральний закон, що захищав персональні дані німців. Нормативно-правовий акт переглянули напочатку 1990-х рр. та адаптували під нові реалії, окресливши головну мети як захист недоторканності приватного життя при використанні персональних даних, а згодом і у 2017 р. – на реалізацію вимог GDPR, однак у своїй останній редакції передбачає низку більш суворих положень у порівнянні з Загальним регламентом. Крім того, у 1983 р. Федеральний Конституційний Суд у справі проти урядового закону про перепис населення формально визнав «право особи на інформаційне самовизначення», яке обмежене «переважаючими суспільними інтересами» [4, с. 43]. На сьогодні у кожній з 16 земель прийняли власні закони в цій сфері, а їх виконання регулюється спеціальними комісіями – DPA [117]. Таким чином, Німеччина має 16 DPA в кожній із земель і Федерального уповноваженого із захисту даних і свободи інформації (Bundesbeauftragte für Datenschutz und Informationsfreiheit, BfDI), який представляє Німеччину в Європейській раді із захисту даних (European Data Protection Board, EDPB), та є наглядовим органом, однак сам нагляд обмежується державним сектором на федеральному рівні, телекомунікаціями та поштовими послугами. Решту контролюють DPA у кожній землі. Німецькі DPA регулярно збираються на

Національній конференції із захисту даних (Datenschutzkonferenz, DSK), яка створена для того, щоб контролювати єдиний та гармонізований підхід усіма німецькими DPA. DSK публікує керівництва, які визначають, зокрема, яким чином DPA буде нараховувати штрафи. Окрім того, німецькі DPA активно карають порушників [74, с. 17]. Одне з таких покарань було накладено DPA землі Баден-Вюртемберг. Порушником є велика державна організація медичного страхування «АОК Baden Württemberg», а накладений штраф склав 1,24 млн євро за недотримання впровадження відповідних технічних та організаційних заходів [41]. За інформацією Державної комісії з питань захисту даних та свободи інформації в Північному Рейні-Вестфалії за 2018–2022 рр. до місцевого DPA надійшло близько 59,4 тис. проваджень [5, с. 10; 27, с. 13; 25, с. 11; 26, с. 15]. Середній рівень адміністративних штрафів сягав від 100 до 3400 євро [73].

З моменту введення в дію GDPR і оновлення BDSG стало помітним збільшення намірів подати цивільний позов проти компаній-порушників, проте захист персональних даних є багатоаспектним поняттям, тож не обмежується виключно накладанням штрафів у рамках GDPR, а охоплює й інші галузі правового регулювання, зокрема кримінальну. Кримінальне уложення Німеччини (Deutsches Strafgesetzbuch, StGB) містить окремий параграф (статтю) – § 126a, яким встановлено відповідальність за небезпечне розповсюдження персональних даних, а саме «будь-яка особа, яка публічно, під час зустрічі або шляхом розповсюдження контенту¹, поширює персональні дані іншої особи у спосіб, який є зручним і, за обставин, має на меті поставити цю особу або близьку їй особу під загрозу небезпеки, вчиняє тяжкий кримінальний злочин, спрямований проти них або інше протиправне діяння проти статевого самовизначення, фізичної недоторканості, особистої свободи або об'єкта значної цінності, спрямований проти них, має нести покарання у виді позбавлення волі на строк до двох років або штрафу» [62].

¹ Примітка. «Контент» означає те, що міститься в письмовій формі, на аудіо- чи візуальних носіях, на носіях даних, у зображеннях чи іншому матеріалізованому вмісті або що також передається незалежно від будь-якого зберігання за допомогою інформаційні або комунікаційні технології (§11 (3) Strafgesetzbuch) [62].

Цікавим є досвід запобігання порушенням недоторканності приватного життя Великої Британії. Варто розпочати з того, що країна не має письмової конституції. У 1998 р. парламент схвалив Закон про права людини, який включив Європейську конвенцію з прав людини до національного законодавства і таким чином запровадив право на недоторканність приватного життя [4, с. 105]. Перший нормативно-правовий акт про захист даних у державі було ухвалено 1984 р., а згодом його замінив новий акт від 1998 р., який імплементував положення Директиви 95/46/ЄС та передбачав, зокрема, обмеження на використання особистої інформації, доступ до записів і вимагав, щоб організації, які ведуть записи, зареєструвалися в Уповноваженого із захисту даних.

Велика Британія як член ЄС у 2018 р. оновила своє законодавство до стандартів GDPR. Закон про захист даних 2018 р., так званий «DPA 2018», замінив собою Закон про захист даних 1998 р. Його основною метою було доповнити GDPR специфічними положеннями відповідно до потреб Великої Британії та запровадити застереження та виключення GDPR; розширити GDPR на аспекти, які не належать до питань ЄС; розширити повноваження Офісу уповноваженого з питань інформації щодо накладення санкцій та створення нових кримінальних правопорушень; встановити вік, з якого батьківська згода не потрібна, коли онлайн-послуги пропонуються безпосередньо дитині (13 років); реалізувати Директиву про забезпечення виконання закону про захист; забезпечити специфічний режим захисту даних для спецслужб; збільшити максимальний розмір штрафів відповідно до GDPR [74, с. 26]. 31 січня 2020 р. Велика Британія залишила ЄС, а 01 січня 2021 р. закінчився перехідний 11-місячний період, протягом якого на території держави все ще діяло законодавство ЄС. З 2021 р. GDPR стало частиною внутрішнього законодавства Великої Британії відповідно до Закону про Європейський Союз (Відкликання) 2018 і наразі «DPA 2018 і GDPR застосовують практично одні і ті самі стандарти для більшої частини обробки даних у Великій Британії, і є достатніми для того щоб створити чіткий і узгоджений режим захисту даних» [74, с. 26]. Це було зроблено з метою формування нового режиму захисту даних, який запрацював у Сполученому Королівстві після Brexit. Однак у березні 2023 р. Департамент науки, інновацій та технологій Великої Британії

представив на розгляд парламенту чергову версію нового проекту закону про захист даних і цифрової інформації. У разі ухвалення законопроекту про захист даних буде внесено зміни до DPA 2018 та GDPR, а також це призведе до того, що держава відійде від GDPR у ряді сфер [36].

За нагляд і дотримання GDPR Великобританії відповідає Офіс уповноваженого з питань інформації (Information Commissioner's Office, ICO). Це незалежний орган, який в основному фінансується організаціями, які сплачують комісію за захист даних та частково спонсорується Департаментом цифрових технологій, культури, медіа та спорту та звітує безпосередньо перед парламентом. ICO має широкі розслідувальні, коригувальні, консультативні повноваження, зокрема, проведення консультацій, видання роз'яснень для бізнесу та населення, проведення аналітичної роботи; можливість видавати попередження або догани за невідповідність; наказувати контролеру та процесору надати будь-яку інформацію, необхідну для виконання своїх завдань; проводити розслідування у формі аудиту захисту даних; перевіряти сертифікати, видані відповідно до GDPR Великобританії, щоб повідомити контролера або обробника про ймовірні порушення; отримувати доступ до всіх персональних даних і всієї інформації, необхідної для виконання завдань контролерів або обробників; GDPR Великобританії дає право ICO накладати адміністративні штрафи, тимчасові або остаточні обмеження, включаючи заборони на обробку тощо [36].

А. Кардаш з посиланням на О. Радкевича, вказує, що сучасне законодавство Великої Британії характеризується конкретизацією формулювань складів правопорушень щодо розголошення персональних даних та дотримання ряду принципів у діяльності щодо захисту останніх [171, с. 113; 279, с. 148–149]. Зокрема, GDPR Великобританії передбачає адміністративні штрафи в розмірі до 17,5 млн фунтів стерлінгів або 4% річного обороту компанії в усьому світі протягом попереднього фінансового року [36]. Як приклад, ICO наклав штрафні санкції (17 млн фунтів стерлінгів) на канадську компанію AggregatellQ, яка займається цифровим маркетингом та розробкою програмного забезпечення, через її зв'язок з діяльністю компанії Cambridge Analytica (у 2016 р. AggregatellQ використала персональні дані з Facebook, якими раніше заволоділа Cambridge Analytica, для розробки програмного

забезпечення, за допомогою якого здійснювалася цільова реклама виборців у США під час президентської кампанії) [148]. Також ІСО наклали штраф на Уряд Великої Британії у розмірі 500 тис. фунтів стерлінгів за розкриття особистих даних лауреатів так званих «Новорічних нагород», серед яких були Елтон Джон та колишній лідер Консервативної партії Ієн Дункан Сміт [148]. Деякі порушення захисту персональних даних можуть бути кваліфіковані як кримінальні делікти, зокрема, в рамках випадків несанкціонованого доступу до комп'ютерних систем або втручання в них. Відповідно до ст. 1 Закону про зловживання комп'ютером 1990 р. (Computer Misuse Act 1990), за несанкціонований доступ до комп'ютерних матеріалів особа підлягає засудженню у спрощеному порядку до позбавлення волі на строк не більше 6 місяців або до штрафу, що не перевищує 5 ступеня за стандартною шкалою¹ (до 5 тис. фунтів стерлінгів), або до обох видів покарань одночасно [10].

Інтерес для запобігання порушенням недоторканності приватного життя на теренах України становить досвід такої діяльності у Японії. Основний Закон держави, датований 1946 р., містить чотири статті (ст.ст. 11, 13, 21, 35), присвячені питанням охорони персональних даних [279, с. 118]. Законодавство Японії гарантує право на конфіденційність, тобто визнається право на недоторканність приватного життя, право не розголошувати приватну інформацію без поважної на це причини та, як наслідок, право контролювати власні персональні дані, з чого витікає, що треті особи, які мають доступ до приватних даних інших осіб, не повинні порушувати їх особисті права.

Основним законом щодо захисту даних є Закон про захист приватної інформації (Japan's Act on the Protection of Personal Information, APPI), прийнятий у 2003 р. Акт неодноразово переглядався та оновлювався, щоб відобразити зміни суспільства та технологій, крім того існує законодавча вимога щодо його регулярного оновлення раз на три роки, що востаннє відбулося у 2023 р. Японський APPI є дуже подібним до GDPR [39], також ЄС та Японія домовилися визнати свої системи захисту даних, як

¹ *Примітка.* Штраф, який накладається судом, визначається в розмірі щодо «стандартної шкали штрафів», передбаченій у ст. 17 Закону про кримінальну юстицію 1991 року за відповідними рівнями. 1 рівень: максимальний розмір штрафу становить 200 £ фунтів стерлінгів; 2 рівень: 500 £ фунтів стерлінгів; 3 рівень: 1000 £ фунтів стерлінгів; 4 рівень: 2500£ фунтів стерлінгів; та 5 рівень: 5000 £ фунтів стерлінгів [288, с. 43].

еквівалентні, що дозволило безпечний обмін даними [151; 153]. Федеральний закон про захист особистої інформації регулює обробку персональних даних окремими особами та організаціями, зокрема державними установами, підприємствами та неприбутковими організаціями, при цьому немає значення, чи розташована компанія або інша організація в Японії чи ні, оскільки закон застосовується екстериторіально. Законом запроваджене регулювання транскордонної передачі даних. АРРІ стосується обробки приватної інформації для ділових або комерційних цілей. Преса, професійна письменницька чи журналістська діяльність, академічна та політична діяльність звільняються від АРРІ, оскільки норми акту не поширюються на телерадіомовників, видавців газет чи інших прес-організацій, університетів чи інших наукових установ, релігійних установ і політичних партій.

За дотриманням Закону про захист приватної інформації стежить Комісія із захисту приватної інформації Японії (РРС), яка була створена після внесення правок до АРРІ у 2005 р., і є основним радником, дослідником і правозастосувачем щодо захисту даних і конфіденційності в Японії. Серед обов'язків Комісії є розслідувальні, коригувальні, консультативні та каральні повноваження, зокрема, розробка загальних рекомендацій щодо впровадження АРРІ; забезпечення належного поведіння з приватною інформацією відповідно до вимог Закону; отримання повідомлень про порушення даних та ініціювання розслідування тощо [35].

Відповідно до АРРІ обов'язковість деяких заходів безпеки залежить від потенційного ступеня ризику або шкоди, яку можуть зазнати суб'єкти даних у разі порушення, а також від розміру та характеру бізнесу, характеру та обсягу даних. Деякі галузі мають власні заходи безпеки, які не вимагаються законом. Зокрема деякі міністерства Японії розробили власні рекомендації та принципи, що регулюють питання захисту даних, наприклад, Керівні принципи телекомунікації та Керівні принципи мовлення видані Міністерством внутрішніх справ та зв'язку Японії; Керівні принципи поширення генетичної інформації видані Міністерством економіки, торгівлі та промисловості, Керівні принципи поширення фінансової інформації розроблені Агентством з фінансових послуг тощо. Вони підтверджуються сертифікатами та призначені для підвищення конфіденційності даних [88, с. 187].

Відповідно до внесених змін у 2020 р. штрафи були збільшені до максимуму в 1 млн єн для фізичних осіб (близько 7000 євро) або 100 млн єн для підприємств (приблизно 700 тис. євро), хоча штрафи можуть відрізнятися залежно від тяжкості порушення, сфери застосування тощо [39]. Відмова великих провайдерів телекомунікаційних послуг призначити уповноважену особу із захисту інформації карається штрафом до 2 мільйонів єн [35]. Крім того, фізичній особі може загрожувати позбавлення волі на строк до року [16]. Закон не передбачає конкретних цивільних засобів правового захисту, але його порушення можуть бути предметом цивільних позовів про грошову та/або моральну шкоду, а також оголошення з вибаченнями як частину деліктних позовів відповідно до ЦК Японії [15].

Розглянуті вище країни є представниками так званої «регулюючої» моделі захисту приватності, оскільки існує посадова особа чи уповноважений орган, який забезпечує чітку реалізацію приписів детально розробленого закону про захист персональних даних. Як правило, такий суб'єкт здійснює нагляд за дотриманням законності, проводить розслідування щодо виявлених правопорушень, відповідає за просвіту громадськості, а також міжнародні відносини у сфері захисту даних, їх передачі [251, с. 18]. Таку модель обрано ЄС під час створення GDPR, однак вона має свої недоліки, зокрема, різність повноважень контролюючого суб'єкта, нестача засобів захисту тощо. Тому деякі країни світової спільноти уникають схвалення загальних принципів захисту персональних даних, надаючи перевагу так званому «секторальному» регулюванню – наявності комплексу законів про захист даних у окремих сферах. За таким принципом збудована система захисту приватності у США.

Говорячи про законодавство США, варто розпочати з того, що природним для нього є надання вищого пріоритету свободі слова, ніж праву на повагу приватного життя [305, с. 139]. У США немає єдиного закону про захист персональних даних. Досліджувана сфера регулюється набором із сотень законів, прийнятих як на федеральному рівні, так і на рівні штатів, що призначений для захисту персональних даних жителів США. Федеральні закони передусім стосуються конкретних секторів, таких як фінансові послуги, охорона здоров'я, телекомунікації тощо. Такими прикладами є Закон про захист конфіденційності водіїв, Закон про захист

конфіденційності дітей в Інтернеті, Закон про політику кабельного зв'язку, Закон про чесну кредитну звітність, Закон про захист приватності відео, Закон про перенесення та підзвітність медичної інформації тощо. Зокрема Закон про перенесення та підзвітність медичної інформації вимагає від суб'єктів, на які поширюється дія, повідомляти постраждалим особам про порушення даних без необґрунтованої затримки та в жодному разі не пізніше ніж через 60 днів. Повідомлення має містити опис порушення, включаючи: типи інформації, які були залучені; кроки, яких мають вжити особи, щоб захистити себе, включно з тим, до кого вони можуть звернутися в компанії для отримання додаткової інформації; а також містити інформацію про дії, які робить компанія для розслідування порушення, зменшення шкоди та запобігання подальшим порушенням. У разі порушень, які стосуються понад 500 жителів штату чи юрисдикції, суб'єкти повинні надати повідомлення місцевим ЗМІ на додаток до індивідуальних повідомлень [55].

Паралельно з федеральним режимом, акти на рівні штатів захищають широкий спектр прав на конфіденційність окремих мешканців. Захист, передбачений на місцевому рівні, часто суттєво відрізняється від одного штату до іншого, деякі з них є комплексними, тоді як інші охоплюють такі різноманітні сфери, як захист бібліотечних записів до захисту власників будинків від спостереження безпілотників [55]. Прикладами таких актів, з одного боку, є California Consumer Privacy Act, або CCPA – закон про захист персональних даних користувачів штату Каліфорнія, який набув чинності у 2020 р. та на цей час є одним із найбільш регламентованих нормативних актів у сфері захисту персональних даних на території США, а з іншого – 48 штатів і округ Колумбія мають закони, які захищають конфіденційність бібліотечних записів, зокрема, Закон про конфіденційність бібліотек Мічигану [60].

Відповідно до федерального законодавства США призначення уповноваженого із захисту даних не є обов'язковим, але деякі акти як загальнодержавного, так і місцевого рівнів, вимагають призначення особи або створення органу, які відповідають за дотримання вимог щодо конфіденційності та безпеки персональних даних у певному секторі правовідносин чи на певній місцевості. З цього випливає й

різність у підходах до захисту. Наприклад, Федеральна торгова комісія публікує щорічний підсумок ключових заходів із забезпечення конфіденційності та безпеки даних, який містить вказівки для компаній щодо пріоритетів правозастосування. У 2022 р. орган видав акт, який вимагав від онлайн-ринку знищувати неправильно отримані або непотрібні дані, обмежувати збір даних у майбутньому та впроваджувати програму інформаційної безпеки. Міністерство охорони здоров'я і соціальних служб США публікує основні моменти правозастосування, підсумовує найпоширеніші проблеми з дотриманням законодавства, про які йдеться в усіх скаргах, і відповідно до закону є держателем веб-сайту, на якому перераховуються обов'язкові повідомлення про порушення захисту інформації про здоров'я осіб.

Оскільки у США немає центрального органу захисту даних, правозастосовчі повноваження регуляторів залежатимуть від конкретного нормативно-правового акту. Деякі закони дозволяють лише федеральний урядовий примус, деякі – федеральний або примус на рівні штатів, а деякі – через приватне право на позов потерпілих споживачів. Чи будуть санкції цивільними та/або кримінальними, залежить від відповідного закону та самого делікту. Наприклад, Закон про перенесення та підзвітність медичної інформації дозволяє притягувати до цивільної відповідальності. Штрафи у межах цивільної відповідальності можуть коливатися від 100 до 50 тис. доларів США за порушення (або за запис), з максимальним штрафом у 1,75 млн дол. США на рік за кожне порушення. У 2020 р. Міністерство охорони здоров'я і соціальних служб і генеральні прокурори 42 штатів уклали з медичною страховою компанією угоду на суму 39,5 млн дол. США у зв'язку з витоком даних, що вплинуло на медичні записи понад 79 млн осіб. У вересні 2022 р. інвестиційний банк погодився сплатити штраф у розмірі 35 млн дол. США Комісії з цінних паперів та бірж за неналежну утилізацію даних фірми, яка загрожувала персональною ідентифікаційною інформацією (РІІ) приблизно 15 мільйонів клієнтів. Водночас кримінальне законодавство США приділяє велику увагу недоторканності приватного життя громадян. Зокрема згідно з §2511 Титулу 18 Зводу законів США карається штрафом у 500 доларів, позбавленням волі до 5 років, або ж обома видами санкцій одночасно перехоплення й розголошення відомостей, переданих телеграфом, усну

або електронним засобом [23], спеціально встановлено кримінальну відповідальність за порушення конфіденційності електронної пошти та мовної кореспонденції на сервері та інші правопорушення [87, с. 93]. Федеральне законодавство і кримінальні кодекси штатів містять також загальні і спеціальні норми про різного роду зловживання службовим становищем і незаконне поширення та використання персональних даних.

«Секторальна» модель захисту приватних даних, яку використовують у США, також має певні недоліки, зокрема, поява нових технічних засобів створює потребу в прийнятті нових нормативно-правових актів, саме тому не можна говорити про забезпечення надійного захисту даних на постійній основі. Використання вузькоспеціалізованого законодавства, яке підсилює дію загального закону та деталізує способи захисту певних категорій інформації, є більш практичним та ефективнішим, зокрема й для України. Такий підхід у доктрині має назву «змішаний» [171, с. 130].

Варто також зазначити, що всі перелічені вище країни, незалежно від обраної моделі захисту приватних даних, мають національні стратегії кібербезпеки, одним з пріоритетних напрямів яких виокремлено захист персональних даних від несанкціонованого доступу та їх викрадення.

Аналіз міжнародного та закордонного досвіду запобігання порушенням недоторканності приватного життя дає підстави говорити про потужну систему захисту персональних даних, яка відповідає реаліям сучасності та має здатність до вчасної модернізації у відповідь на нові виклики. Запобігання та протидія порушенням приватності здебільшого направлені на контроль за діяльністю юридичних осіб – тримачів величезних масивів персональних даних (компаній, організацій, органів влади тощо), а не пересічних громадян. Важливе місце у цій діяльності відведено посадовим особам або уповноваженим органам, які не лише займаються розслідуваннями порушень законодавства та накладенням стягнень, а й ведуть активну науково-дослідну та просвітницьку роботу серед зазначених суб'єктів та населення. Проведене дослідження підтверджує тезу про те, що чим краще нормативно врегульована така діяльність, тим більш захищеною є приватність.

3.2 Стратегічні напрями державної політики у сфері запобігання порушенню недоторканності приватного життя

Одним із основних завдань кримінологічного дослідження та логічним його завершенням є розробка науково обґрунтованої системи заходів запобігання злочинності в цілому або окремим її різновидам. У подальшому така система заходів може стати фундаментом державної політики у сфері протидії злочинності, яка в найзагальнішому розумінні включає кримінально-правову, кримінально-процесуальну, кримінально-виконавчу і кримінологічну політику. В аспекті ж запобігання злочинності ключова роль належить саме кримінологічній політиці, в рамках якої відбувається вироблення стратегії й тактики недопущення вчинення нових кримінальних правопорушень.

Науковцями постійно звертається увага на пріоритетність запобіжної діяльності держави [133, с. 5], бо подолання криміногенного потенціалу суспільства засобами переважно репресивного (карального) впливу на злочинців є неможливим [160, с. 10]. Із цього приводу слушно зазначає С. Шрамко, що запобігання злочинності є найгуманнішим та найефективнішим засобом підтримки правопорядку та протидії кримінальним правопорушенням, оскільки його здійснення захищає суспільство від злочинних посягань та застерігає нестійких членів суспільства від подальшого морального падіння, перешкоджаючи їм стати злочинцями [133, с. 11]. Тому, якщо вести мову про запобіжну діяльність, варто мати на увазі, що планомірна протидія злочинності з метою її поступового скорочення пов'язується саме з кримінологічною стратегією запобігання злочинності, яка, на думку А. Зелінського та низки інших науковців, є самостійним запобіжним напрямом – кримінологічною політикою держави щодо запобігання злочинності [137, с. 34; 122, с. 124].

Кримінолог В. Голіна визначає кримінологічну політику «як складову частину державної соціальної політики, яка на основі Конституції України й інтегрованих кримінологічною наукою знань і світового досвіду визначає методологічні засади та шляхи, якими керується держава та її інституції при здійсненні нерепресивної протидії злочинності» [124, с. 54; 160, с. 8]. Остання не передбачає видання і застосування кримінальних законів, хоча і намагається підвищити їх запобіжну

функцію, а проявляється у концепціях, програмах та стратегіях профілактики кримінальних правопорушень. По суті, кримінологічна політика виступає «ідеологією» та становить підґрунтя для розробки форм, завдань, змісту, принципів діяльності держави у сфері боротьби зі злочинністю, а також доктриною, в якій «простежується політична воля держави на розглядувану проблему, її наміри і рішучі дії» [124, с. 55]. Як наслідок, така політика має виходити як окремий правовий акт вищих органів публічної влади (парламенту, уряду, президента, а на місцях – органів місцевого самоврядування), яким керуються суб'єкти запобігання на всіх рівнях – правоохоронні органи, інші державні та недержавні органи та установи, а також громадські організації та окремі громадяни.

Науковою базою кримінологічної політики є теорія запобігання злочинності. За твердженням А. Закалюка, запобігання злочинності «означає діяльність, що перешкоджає вчиненню злочинів» [159, с. 318]. Вітчизняна кримінологічна наука характеризується плюралізмом щодо термінологічного визначення запобіжної діяльності, для позначення якої у доктрині зустрічаються терміни «профілактика», «припинення», «попередження», «запобігання», «відвернення» тощо. Оминаючи цю дискусію, оскільки вона не є предметом наших наукових пошуків, ми погоджуємося з позицією А. Закалюка щодо вживання терміну «запобігання» та йдемо цим шляхом. Кримінолог пропонував таку дефініцію: «Запобігання злочинності – це різновид суспільної соціально-профілактичної діяльності, функціональний зміст та мета якої полягає у перешкодженні дії детермінантів злочинності та її проявів, передусім причин і мов останніх через обмеження, нейтралізацію, а за можливістю – усунення їхньої дії» [159, с. 324]. Існують й інші визначення. Зокрема, науковці В. Голіна та М. Романов запобігання злочинності вбачають у сукупності різноманітних видів діяльності і заходів у державі, що спрямовані на удосконалення суспільних відносин задля усунення негативних явищ та процесів, які породжують злочинність або сприяють їй, а також недопущення вчинення кримінальних правопорушень на різних стадіях злочинної поведінки [200, с. 155–156]. В іншій праці В. Голіна пропонує таке тлумачення поняття: «Запобігання злочинності – це соціальна політика держави, спрямована на подолання криміногенно небезпечних протиріч у суспільних

відносинах з метою їх позитивного вирішення і поступового витиснення (так зване загальносоціальне запобігання), а також спеціальна випереджальна практика протидії формуванню і реалізації на різних стадіях злочинних проявів (спеціально-кримінологічне запобігання)» [160, с. 16]. Надані дефініції є ідентичними за суттю, незважаючи на деякі змістовні відмінності, а їх аналіз дає підстави зробити висновок про двоєдину діалектичну природу досліджуваного явища, що, на думку О. Костенка, полягає в його одночасному розгляді і як руйнації дії детермінант злочинності, так і творенні, але вже причин доброчинності [186, с. 70].

Докрина запобігання злочинності визначає рівні, масштаби, різновиди такої діяльності, у тому числі залежно від її цільового призначення, а також об'єкти, суб'єктів та засоби здійснення, які одночасно слугують і критеріями видової диференціації запобіжної діяльності та її заходів. Найбільш розповсюдженою у доктрині та практично значущою для наукових досліджень є класифікація заходів запобігання злочинності за рівнем. Відповідно до цього критерію розрізняють загальносоціальне, спеціально-кримінологічне, індивідуальне запобігання, а також віктимологічну профілактику як самостійний напрямок запобігання [200, с. 156–159]. Одразу зазначимо, що з урахуванням високої латентності порушень недоторканності приватного життя та мізерної кількості судових рішень у цій категорії справ розроблення стратегічних напрямів, а у подальшому й власне заходів індивідуального запобігання вказаним суспільно-небезпечним діянням є неможливим, оскільки відсутнє практичне підґрунтя для формулювання висновків про найбільш загальні ознаки структури особи злочинця. Питання віктимологічної профілактики як самостійного напрямку запобігання розкрито у підрозділі 3.3 дисертації. Щодо інших двох рівнів – загальносоціального та спеціально-кримінологічного – доцільно зазначити таке.

Загальносоціальне запобігання акумулює у собі продумані економічні, соціальні, політичні, ідеологічні, культурно-виховні, організаційно-управлінські, правові та інші за характером та природою реформування, що обов'язково об'єктивно повинні здійснювати суспільство і держава з метою послаблення і усунення деструктивних явищ і процесів, що сприяють злочинності, і посилення чинників, що стримують

її [123, с. 6–7]. Такі заходи, на думку А. Закалюка, мають своїм об'єктом тільки ті явища, факти, прояви тощо, які мають із злочинністю детермінуючий, здебільшого кореляційний зв'язок або зв'язок станів [159, с. 327–328]. Безумовно, для запобігання порушенням недоторканності приватного життя та злочинності в цілому, а також розбудови соціальної та правової держави, доцільність заходів, що акумулюються в межах загальносоціального запобігання, важко переоцінити. Але як і для кожного окремого кримінологічного дослідження, так і доктрини запобігання в цілому вони є сталими, тобто такими, що не втрачають своєї актуальності незалежно від досліджуваної сфери суспільних відносин, й спрямовують свою дію на усунення або максимальну нейтралізацію наявних соціальних протиріч та негараздів, відчуття несправедливості та невдоволеності життям, деформацію суспільної свідомості, прав та інтересів держави, окремих громадян тощо. Саме тому здається недоцільним чергове дублювання вже існуючих напрацювань науковців у цій сфері.

Більш цікавим в цьому контексті є спеціально-кримінологічне запобігання злочинності. Воно являє собою сукупність заходів протидії злочинності, сутністю котрих є різноманітна робота органів влади, громадських організацій, соціальних груп і громадян, що спрямована на усунення причин та умов, які породжують і сприяють злочинності, а також недопущення вчинення кримінальних правопорушень на різних стадіях злочинної поведінки [201, с. 144]. Вищевикладене дає підстави зробити висновок, що розробка ефективних та дієвих заходів запобігання має базуватися на попередньо здобутих знаннях про детермінацію аналізованої злочинності. Крім того, доцільно звернутися до думки суб'єктів запобіжної діяльності та їх практичного досвіду, відображених на рис. 3.1.

Зокрема, працівники правоохоронних органів та судді вбачають доцільним проведення інформаційної кампанії серед населення про право на приватність та можливості його захисту (33,6%); створення та поширення безкоштовних online-тренінгів (курсів) із захисту особистої інформації та персональних даних в мережі Інтернет (25,2%); включення в освітні програми, зокрема, у навчальну програму з правознавства, окремої теми щодо права на приватність (24,5%); проведення тренінгів із працівниками правоохоронних органів щодо виявлення та розслідування

порушень права на приватність, а також журналістами, лікарями та іншими суб'єктами, хто має доступ до персональних даних та інформації про приватне життя громадян, щодо права особи на приватність та відповідальності за його порушення (28,2%); приведення національного законодавства з питань охорони та захисту права на приватність до стандартів ЄС (24,8%); внесення змін до КК України щодо удосконалення кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти приватності (35,6%). Важливим є й те, що розробка і вжиття одиничних, безсистемних, заходів не призведе до бажаних позитивних результатів, саме тому для зменшення рівня злочинності потрібна система, яка характеризується наявністю різних блоків – напрямів, в межах яких й розробляються відповідні заходи, пов'язані спільною метою. Простими словами, мова йде про розробку стратегії та тактики. Цей варіант відповіді респонденти підтримали найбільше (35,9%). З цього приводу слушно зазначає Д. Григаш: «Стратегія і тактика припускають відповіді на два одвічні запитання: що робити і як робити. На перше запитання дає відповідь стратегія, на друге – тактика» [312, с. 67].

Рис. 3.1. Структурний розподіл відповідей на питання «Які з перелічених заходів Ви вважаєте доцільно провести на державному рівні для підвищення рівня охорони приватного життя в Україні?», %¹

¹ Примітка. Респонденти мали можливість обрати декілька варіантів відповідей.

З практичної точки зору важливою також є думка громадськості щодо актуальних на їх погляд напрямів запобігання порушенням приватності. Респондентам було запропоновано сім варіантів відповідей, а також можливість поділитися власною думкою. Структурний розподіл відповідей на питання «Як Ви гадаєте, які з перелічених нижче напрямів запобігання порушенням недоторканності приватного життя є актуальними?» відображено на рис. 3.2.

Рис. 3.2. Структурний розподіл відповідей на питання «Які з перелічених заходів Ви вважаєте доцільно провести на державному рівні для підвищення рівня охорони приватного життя в Україні?», %¹

Отже, на думку громадськості, найбільш значущим напрямом запобігання порушенням недоторканності приватного життя є посилення рівня кібербезпеки та захисту персональних даних на національному рівні (78,6%). Не менш важливим напрямом респонденти вважають й підвищення рівня освіченості, активна робота з громадськістю щодо «прищеплення» культури як особистої приватності, так і поваги до приватності інших (71,5%). Абсолютна більшість опитаних вважають, що необхідно провести модернізацію положень чинного законодавства з приведенням їх до європейських та світових стандартів (62,9%) та посилити контроль і нагляд за захистом персональних даних з боку правоохоронних чи інших незалежних органів

¹ Примітка. Респонденти мали можливість обрати декілька варіантів відповідей.

публічної влади (57,8%). Близько половини представників громадськості (48,7%) вбачають майбутнє у максимальній роботизації процесу обробки персональних даних, що унеможливить доступ службових осіб до «зчитування» останньої, а ще 41,1% вказують на необхідність оновлення чинних етичних стандартів для технологій збирання та обробки даних. Найменшу кількість голосів отримав напрям «взаємодія між органами публічної влади, приватними компаніями та громадським сектором для розробки і впровадження політик і заходів, спрямованих на захист приватного життя» – лише 39,8%. Серед власних пропозицій респондентів цікавими були такі точки зору: 1) надання особі права вибору та не обмежувати у можливості отримувати послугу у разі відмови від збору та обробки персональних даних; 2) створення максимально простого для користувачів механізму подачі скарг та притягнення до відповідальності за порушення недоторканності приватного життя. Вказане вище не є окремими напрямами запобігання, скоріше – заходами у межах модернізації чинного законодавства, однак ці пропозиції є слушними та актуальними.

Проблематика запобігання порушенням недоторканності приватного життя та приватності в цілому у вітчизняному науковому просторі є майже недослідженою. З урахуванням синергії наявних детермінант виникнення цього суспільно-небезпечного явища, його значного поширення, а також високого ступеня латентності таких діянь, розробка стратегії та впровадження на її основі ефективних заходів запобігання є нагальним викликом сьогодення.

Проаналізувавши детермінаційні комплекси порушення недоторканності приватного життя, а також взявши до уваги результати проведених опитувань, пропонуємо визначити такі напрями запобіжного впливу:

- 1) протидія пов'язаної з порушенням приватності кіберзлочинності;
- 2) удосконалення національного законодавства, що регулює суспільні відносини у сфері захисту і обробки персональних даних;
- 3) удосконалення діяльності органів кримінальної юстиції у сфері забезпечення недоторканності приватного життя;
- 4) підвищення етичних стандартів представників окремих професій та підвищення їх загальної компетентності в сфері приватності;

5) підвищення рівня обізнаності громадян про право на приватне життя, його недоторканність, складові, можливі посягання, способи запобігання та захисту від останніх. У рамках цих напрямів й повинні бути розроблені відповідні заходи.

Навряд чи держава усвідомить значення проблематики порушень недоторканності приватного життя на рівні закону, тому найбільш реалістичним буде прийняття стратегії на рівні підзаконного нормативно-правового акту, зокрема постанови КМУ, метою якої має бути підвищення ефективності реалізації державної політики у сфері профілактики порушень приватності шляхом розроблення та здійснення комплексу заходів, спрямованих на усунення детермінант вчинення протиправних діянь, а також налагодження дієвої співпраці органів публічної влади, зокрема правоохоронних органів, та громадськості у зазначеній сфері.

З урахуванням того, що більшість сучасних проявів порушень недоторканності приватного життя відбувається у кіберпросторі, обов'язковим напрямом запобіжної діяльності має бути *протидія пов'язаної з порушенням приватності кіберзлочинності*. Через високу латентність, зростання кількості кіберзлочинів, стрімкий розвиток інформаційних технологій, що створює нові можливості вчинення протиправних діянь, запобігання кіберзлочинності є однією з найбільш актуальних і складних кримінологічних проблем сучасності. Кіберзлочинність має тісний зв'язок з іншими видами злочинності, адже виступає своєрідним способом вчинення інших кримінальних правопорушень, серед яких й порушення недоторканності приватного життя. Проблема запобігання вказаному явищу – багатогранна, оскільки поєднує в собі не лише правові та організаційні підходи, а й технічні та технологічні впровадження. Жодна держава не може захистити себе від кіберпосягань виключно розробкою та впровадженням нового нормативно-правового регулювання, однак саме законодавчі приписи легалізують інші заходи запобіжного впливу. Основоположними у цій сфері є Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [273] та Стратегія кібербезпеки України «Безпечний кіберпростір – запорука успішного розвитку країни» (2021–2025 рр.), затверджена Указом Президента України від 26 серпня 2021 р. № 447/2021 [274], які визначають пріоритети, цілі та завдання забезпечення кібербезпеки України з метою створення

умов для безпечного функціонування кіберпростору, його використання в інтересах особи, суспільства, держави і національної безпеки, а також інші профільні закони та підзаконні акти. У Стратегії визначено, що «швидко змінюваний цифровий світ потребує формування більш збалансованої та ефективної національної системи кібербезпеки, яка зможе гнучко адаптуватися до змін безпекового середовища, гарантуючи громадянам України безпечне функціонування національного сегмента кіберпростору, передбачивши нові можливості для цифровізації всіх сфер суспільного життя» [274]. У контексті захисту персональних даних громадян актом передбачені чимало вкрай важливих заходів, зокрема, запровадження практики проведення загальнонаціональної інформаційної роз'яснювальної кампанії щодо дій громадян у випадку, коли вони стикаються із кібершахрайством та іншими кіберзлочинами, а також роз'яснення процедур звернення до правоохоронних органів тощо. Позитивним є той факт, що у рейтингу Національного індексу кібербезпеки (NSCI) станом на 29 листопада 2023 р. Україна посідала 3 місце [68], поступаючись Польщі та Естонії, що говорить про здатність держави визначати кіберзагрози, створювати системи захисту від них і розвивати в державі відповідний освітній напрямок. Однак Україна все ще не здатна повноцінно тримати удар від зовнішніх кібератак, про що говорить, зокрема, масштабна хакерська атака на «Київстар» 12 грудня 2023 р., наслідки якої усувалися декілька тижнів. За результатами опитування представників громадськості найбільш хвилюючими для пересічних громадян є такі загрози приватному життю, як витоки персональних даних з державних реєстрів (78,5%); онлайн-шахрайство (фішинг-атаки, таргінг, бейтинг, претекстинг, зворотна соціальна інженерія, метод «дорожнє яблуко», сайти-пастки тощо) (73,5%); крадіжки приватної інформації (72,9%); перехоплення та передача приватної інформації провайдерами онлайн-месенджерів (Facebook Messenger, Telegram, Instagram Direct, Signal, WhatsApp, Viber тощо) (70,5%); відеоспостереження та фізичне слідкування (63,2%); збір персональних даних урядовими організаціями та/або приватними компаніями тощо (56,7%). Не меншу актуальність мають й такі загрози: порушення приватності у соціальних мережах (39,8%); кібератаки (39,8%); стрімкий розвиток штучного інтелекту та нейромереж

(22,7%). Структурний розподіл відповідей на питання «Які загрози приватному життю Вас найбільше хвилюють?» відображено на рис. 3.3.

Рис. 3.3. Структурний розподіл відповідей на питання «Які загрози приватному життю Вас найбільше хвилюють?», %¹

Наразі держава та світові партнери інвестують у відновлення та розбудову системи кібербезпеки значні кошти, враховуючи рівень загроз та збитків, які вже понесла України у зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ та намаганнями держави-агресора знищити кіберзахист держави. Сайти органів державної влади не зберігають пряму персональні дані, а реєстри є надійно захищеними. Таким чином, наразі в Україні наявне міцне правове підґрунтя для забезпечення кібербезпеки громадян, а реалізація кіберстратегії призведе до посилення захисту сфери приватності. Однак, незважаючи на те, що Стратегією передбачено низку заходів, варто наголосити, що в державному секторі є певні проблеми як із професіоналізмом фахівців, так і з неготовністю гідно платити за їхню роботу, існує необхідність в постійному оновленні інструментів та потужностей для безперебійної роботи, завданням держави залишається постійне підвищення навичок і вмінь кадрів, опрацювання нових сценаріїв та вдосконалення процесів реагування на кризові ситуації, на які варто звернути увагу у контексті захисту персональних даних.

¹ Примітка. Респонденти мали можливість обрати декілька варіантів відповідей.

Підсумовуючи, варто погодитися з О. Радутним, що «держава, яка не є технологічним або економічним лідером, ... має не припиняти зусиль щодо захисту власного інформаційного суверенітету» [282, с. 35].

У рамках цього ж напрямку варто зупини увагу на ще одному акті стратегічного планування – Національній стратегії у сфері прав людини, затвердженій Указом Президента України від 24 березня 2021 р. № 119/2021 [272]. Реалізація Стратегії здійснюється за 27 стратегічними напрямками, серед яких виділено й «Забезпечення права на приватність» (§ 6). У акті акцентується увага на численних проблемах у зазначеній сфері, на усунення яких розроблено таку систему завдань: приведення законодавства України щодо забезпечення права на приватність у відповідність із міжнародними зобов'язаннями України та стандартами ООН, РЄ, ЄС; забезпечення імплементації Регламенту Європейського парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних; запровадження системи, яка унеможливорює створення надмірних баз персональних даних та виключає можливість протиправного втручання у приватність; створення механізмів, які мінімізують зловживання під час проведення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих дій; забезпечення дотримання права на приватність у медичній сфері та сфері соціального захисту; забезпечення гарантій дотримання права на приватність осіб, які перебувають у місцях несвободи [272]. Наявність такого стратегічного планування є позитивним проявом запобігання порушенням недоторканності приватного життя, однак, на нашу думку, акт не містить переліку конкретних заходів, які держава планує зробити у встановлений термін, тому здебільшого таку стратегію можна вважати лише декларативною, а аналіз чималої кількості звітів за минулий рік деяких органів публічної влади про стан реалізації цієї Стратегії мало охоплює саме § 6. Таким чином, існує нагальна потреба у деталізації положень стратегії конкретними заходами.

Як вже було встановлено у ході дослідження детермінаційних комплексів порушень недоторканності приватного життя, чинне українське законодавство про захист персональних даних є застарілим та значно відстає від європейських та

світових стандартів правового регулювання. Такий стан нормативно-правової бази породжує деякі проблеми. По-перше, наявні складнощі у співпраці з суб'єктами міжнародного права, транснаціональними та міжнародними компаніями, оскільки навіть бізнес, керований із США, все більше відповідає європейським стандартам, щоб залишатися конкурентоспроможними на міжнародному ринку [74, с. 48], аніж Україна, яка за пів кроку до входження у ЄС. По-друге, створюються «сліпі зони» у регулюванні, наявність яких є підвалиною для існування досліджуваних деліктів та безкарності за їх вчинення, що негативно впливає на стан захищеності приватного життя громадян України. Як приклад, пересічні українці не мають дієвого національного механізму захисту від витоків персональних даних як з транснаціональних компаній, наприклад, Google та Meta, так і з деяких державних реєстрів. У зв'язку з цим необхідно вжити ряд заходів щодо *удосконалення чинного національного законодавства, що регулює суспільні відносини у сфері захисту і обробки персональних даних*. Ключовою зміною має стати гармонізація законодавства України з правом ЄС – GDPR, однак з відмовою від деяких запозичень.

GDPR є найважливішим стандартом західного світу, який вже змінив законодавство та діловий підхід провідних країн G7. Однією з основних вимог, яку необхідно виконати для отримання рішення про адекватність від ЄС, є створення незалежного органу з питань захисту персональних даних. Однак слід пам'ятати, що ми не вирішимо проблему виключно створюючи контролюючі органи чи змінюючи законодавство. Таким рішенням має передувати дослідження ефективності як регулювання вже існуючими нормативно-правовими актами, так і діяльності органів, створених відповідно до таких актів. Зокрема, якщо ми змінюємо нормативно-правовий акт, ми повинні мати розуміння про кінцеву мету регулювання; якщо ми створюємо новий контролюючий орган, ми повинні розуміти його функції та дослідити питання можливості інтеграції таких функцій у вже існуючі структури.

Норми вітчизняного закону про захист персональних даних здебільшого містять загальні вимоги, яким не вистачає деталізації, що, в свою чергу, значно ускладнює їх практичну реалізацію. На нашу думку, існує необхідність у прийнятті нового закону, який має включати такі концепти GDPR: предмет, цілі, матеріальну сферу; єдину

термінологію; основні принципи обробки даних та деталізацію принципів захисту даних; права суб'єктів щодо їх персональних даних; права та обов'язки розпорядників та володільців даних; транскордонна передача даних (частково); функції, права та обов'язки незалежного наглядового органу; процедура повідомлення про витік даних тощо. Науковець М. Блохін акцентує увагу на розширенні й визначенні найважливіших прав суб'єктів даних, визначаючи їх «чи не найбільшим позитивним нововведенням» [89, с. 45]. Зокрема, мова йде про: право на прозору інформацію та спілкування щодо використання персональних даних; право знати, коли збираються й обробляються персональні дані; право перевіряти збережені дані; право на виправлення даних; право на видалення даних (право на забуття); право заборонити обробку/використання даних; право на переносення даних; право на отримання даних у портативному форматі; право на заперечення; право на те, що дані не обробляються автоматично без згоди, якщо це має юридичні наслідки тощо [89, с. 45–46].

Важливою у контексті нашого дослідження є імплементація принципу Privacy by Design, яким передбачено, що «захисту персональних даних і приватності має приділятися увага в software development lifecycle (SDLC) ще на етапі планування архітектури застосунку чи сайту» [53]. Тобто треба заздалегідь визначити, як саме забезпечити захист персональних даних, їх обробку та видалення на вимогу користувачів. Разом з тим, є ряд положень, які не відповідають українським реаліям сучасності, зокрема, штрафні санкції. GDPR встановлює, що європейські наглядові органи уповноважені накладати штрафи у розмірі до 20 млн євро або до 4% від загального глобального річного обігу компанії за попередній фінансовий рік, залежно від того, яка сума є вищою. Такі штрафи не є практичними для України, тому існують рекомендації щодо обмеження їх верхньої межі у 50 тис євро за кожне порушення [74, с. 49]. Також не несе жодного практичного сенсу імплементація положень GDPR, які базуються суто на специфічних реаліях ЄС, серед них блок про Європейську раду із захисту даних, Прикінцеві положення акту тощо.

Як впливає з аналізу зарубіжного досвіду, найоптимальнішим варіантом регулювання суспільних відносин, пов'язаних із захистом персональних даних та приватного життя в цілому, є використання вузькоспеціалізованого законодавства,

яке підсилює дію загального закону та деталізує способи захисту певних категорій інформації. На нашу думку, має бути створена розгалужена система підзаконних нормативно-правових актів органів публічної влади України в окремих сферах життєдіяльності – фінансові послуги, охорона здоров'я, соціальні послуги, військовий облік тощо, які б включали в себе нормативні приписи щодо правового регулювання специфічних аспектів роботи з персональними даними осіб, оскільки кожна сфера суспільних відносин має свої особливості, які неодмінно треба враховувати при розробці нового законодавства задля найбільш повної конкретизації прав та обов'язків суб'єктів таких правовідносин. Також, оновлення законодавства у цій сфері потребує імплементації інституту «права на забуття» в українське правове поле, зокрема цивільне законодавство, а також судову практику.

Безумовно, належне виконання приписів нормативно-правових актів можливе за умови забезпечення ефективного контролю за його застосуванням. Однак, доцільно зазначити й те, що масштабність проявів порушень недоторканності приватного життя на теренах України простежується не у контексті діючої ст. 182 КК України, відповідно до якої суб'єкт кримінального правопорушення (фізична особа) несе відповідальність за кримінальне правопорушення щодо іншої фізичної особи, а у рамках адміністративної процедури. Громадяни можуть і не знати про витoki персональних даних, однак про них знають суб'єкти, які здійснюють збирання, зберігання, обробку, використання таких даних – юридичні особи публічного та/або приватного права. На доцільності внесення змін у ст. 182 КК України науковці наголошують два десятиріччя, однак з урахуванням ще й того факту, що за своєю суттю адміністративні правопорушення є предикатними кримінальним, початково запобіжний та протидіючий вплив потрібно націлити саме на адміністративну процедуру.

На нашу думку, наразі немає потреби у створенні нового наглядового органу, існує потреба у розширенні штату та повноважень вже існуючого. У структурі Секретаріату Уповноваженого ВРУ з прав людини створено окремий Департамент у сфері захисту персональних даних, до складу якого входять такі структурні підрозділи як відділ нормативно-правового забезпечення, відділ розгляду звернень,

відділ перевірок, відділ взаємодії із суб'єктами обробки персональних даних та сектор упровадження міжнародних стандартів у сфері захисту персональних даних, у сукупності повноваження яких здебільшого нагадують повноваження наглядових органів багатьох країн світу. Єдиної функції, якої не вистачає, це можливість притягнення порушників до відповідальності. Побудова абсолютно нової моделі адміністративного захисту на чолі з органом, що має каральну функцію та можливістю останнього притягувати до адміністративної відповідальності винних осіб шляхом безпосереднього винесення постанови про накладення адміністративного стягнення без звернення до суду, можлива й на базі існуючого Департаменту і не суперечить чинному законодавству. Сама по собі імплементація GDPR робить можливим накладення адміністративних штрафів наглядовими органами без звернення до суду, що одразу вирішує ще одне нагальне питання – можливість притягнення юридичних осіб до адміністративної відповідальності, що не суперечить і Закону України «Про адміністративну процедуру». Реорганізація органу, зосередження значних людських ресурсів задля ефективної реалізації відповідних повноважень можлива за внесення змін у відповідні нормативно-правові акти, зокрема, Закони України «Про захист персональних даних» та «Про Уповноваженого ВРУ з прав людини», а також розробці нових підзаконних нормативно-правових актів.

Введення можливості Департаментом накладати адміністративні стягнення не впливає на притягнення до відповідальності за вже діючими нормами КУпАП та КК України, оскільки стосуватиметься виключно юридичних осіб. Таким чином, ст. 188-39 КУпАП, ст. 182 КК України та спеціальні норми закону про кримінальну відповідальність мають залишатися чинними в українському правовому полі задля притягнення до відповідальності фізичних осіб за відповідні порушення, однак зазнати певних змін. Зокрема, існує необхідність в розширенні сфери дії ст. 188-39 КУпАП. Наразі норма обмежена лише порушеннями вимог закону щодо державної реєстрації баз персональних даних та їх використання, але ж не всі порушення, пов'язані з персональними даними, є суспільно-небезпечними та мають бути кваліфіковані за відповідною статтею закону про кримінальну відповідальність. У

доктрині висувалося небагато пропозицій щодо удосконалення діючої статті. Зокрема, Ю. Самойленко вважає, що треба зменшити розмір санкції: «... санкцію за порушення, передбачене ч. 1, доповнити попередженням; штрафні санкції ч. 1–5 зменшити принаймні удвічі, встановивши фіксовані штрафні санкції» [291, с. 34]. Дослідниця аргументує це тим, що «попри відсутність значних відмінностей у складах порушень, пов'язаних із порушенням законодавства про захист персональних даних, штрафні санкції мають свою необґрунтовану градацію, що є підставами для підвищення корупційних ризиків з боку органів, які застосовують ці санкції» [291, с. 34]. На перегляді санкцій норм цієї статті у своїй монографії наполягають й Т. Гуржій та А. Петрицький [135, с. 166–167]. На нашу думку, необхідність перегляду ст. 188-39 КУпАП є нагальною, однак нові норми мають відображати здобутки вже оновленого законодавства про захист персональних даних.

Що стосується безпосередньо ст. 182 КК України, то 2/3 опитаних правоохоронців та суддів вважають необхідним існування кримінальної відповідальності за порушення недоторканності приватного життя в межах цієї норми. На питання «Чи є необхідною кримінальна відповідальність за порушення недоторканності приватного життя (загальна норма, передбачена ст. 182 КК України)», відповіді респондентів розділилися таким чином: 66,3% – «так»; 25,2% – «скоріше так»; 5,9% – «скоріше ні»; 2,6% – «ні». На питання «Чи потрібна криміналізація порушення вимог законодавства про захист персональних даних, якщо це порушення завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам?», маємо такий розподіл відповідей: 66,6% – «так»; 26,7% – «скоріше так»; 4,2% – «скоріше ні»; 2,5% – «ні». Крім того, повертаючись до питання доцільності заходів запобігання порушенням недоторканності приватного життя, 1/3 респондентів серед правоохоронців та суддів позначили необхідність внесення зміни до КК України щодо удосконалення кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти приватності (35,6%) як одну з ключових у запобіжній діяльності. Тому у цьому контексті своєї важливості не втрачають доктринальні розробки науковців у межах кримінального права. Чимало науковців у межах своїх наукових пошуків вже пропонували модернізувати досліджувану норму права.

Зокрема, науковець В. Павликівський пропонував доповнити ст. 182 КК України положенням про звільнення від кримінальної відповідальності за «поширення суспільно необхідної інформації, тобто такої, що є предметом суспільного інтересу, і право громадськості знати цю інформацію переважає потенційну шкоду від її поширення» [235, с. 184]. О. Сосніна у своєму дисертаційному дослідженні запропонувала викласти у власній авторській редакції ст. 182 КК України, що має включати покарання за умисне незаконне збирання, зберігання чи зміну відомостей про приватне життя особи, що складають її особисту або сімейну таємницю, крім випадків, передбачених іншими статтями КК України (ч. 1); умисне незаконне використання, знищення чи поширення відомостей про приватне життя особи, що складають її особисту або сімейну таємницю, крім випадків, передбачених іншими статтями КК України (ч. 2); дії, передбачені чч. 1 або 2 ст. 182 КК України, вчинені повторно, або якщо вони заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам особи, або з корисливих мотивів (ч. 3) [304, с. 247]. І. Король у своїй дисертаційній роботі пропонувала змінити назву ст. 182 КК України на «Порушення правового режиму конфіденційної інформації про особу», а сам проект змін до статті представила у рамках шести частин та двох приміток, два положення з яких стосуються питань звільнення від відповідальності. Крім того, дослідниця пропонувала доповнити КК України ст. 182-1 «Незаконне розголошення таємної інформації про приватне життя особи» та ст. 182-2 «Незаконне розголошення службової інформації про приватне життя особи» [185, с. 15–16]. Не залишилися поза увагою й пропозиції С. Лихової, Ю. Дем'яненко, О. Горпинюк та інших науковців, про які говорили у підрозділі 1.3 цього дослідження. Однак, не зважаючи на наукові розробки щодо внесення змін у диспозицію та/або санкцію норми, вважаємо нагальним питання її «введення в дію». Таким чином, мова йде про *удосконалення правозастосовної діяльності органів кримінальної юстиції*, що має бути також окремим стратегічним напрямом державної політики.

Удосконалення правозастосовної діяльності органів кримінальної юстиції з урахуванням досліджених детермінант порушень приватності має полягати у підвищенні рівня професійної підготовки правоохоронців та впровадженні в процес

досудового розслідування новітніх інформаційних систем та технологій. Найважливішим компонентом ефективної правоохоронної діяльності є кадровий потенціал правоохоронних органів [342, с. 441], а рівень служби в підрозділах правоохоронних органів безпосередньо залежить від удосконалення системи професійного навчання [158, с. 124]. Доцільними вбачається розробка та проведення регулярних програми підвищення загальної кваліфікації, вивчення особливостей сучасного правового поля та соціального середовища, які можуть відбуватися шляхом проведення семінарів, круглих столів, обмінів досвідом, вебінарів, самоосвіти, інтерактивного навчання з обов'язковим незалежним контролем якості засвоєних навичок та компетентностей. З урахуванням того, що у наш час майже весь масив порушень приватності відбувається з використанням комп'ютерів (гаджетів), доцільним є щорічне підвищення кваліфікації щодо застосування комп'ютерних технологій у протидії злочинності. Крім того, важливо звернути увагу на підвищенні кваліфікації працівників правоохоронних органів як суб'єктів, які також мають доступ до персональних даних осіб. У контексті цього мають проводитися тренінги, семінари, роз'яснювальна робота щодо обігу таких даних та дотримання професійних етичних стандартів. Важливою є психологічна допомога працівникам правоохоронних органів, яка здатна попередити професійні деформації та вигорання, які несуть негативний вплив й на рівень запобіжної діяльності.

Важливого значення набувають якісні методичні розробки, у реалізації яких мають бути задіяні сучасні інформаційні технології, оскільки під час досудового розслідування виникають складнощі з виявленням, фіксацією та вилученням доказів. У цьому контексті є необхідним постійне оновлення криміналістичних тактик на теоретичному рівні та їх швидка практична інтеграція у процес слідства. Не менш важливим також є новітнє технічне та програмне забезпечення правоохоронних органів, яке дасть можливість якісно виконувати роботу.

Нагальною потребою є вирішення питання розподілу компетенції в структурі Національної поліції України серед органів, що займаються протидією злочинності у кіберпросторі. В Україні створено Департамент кіберполіції Національної поліції України, якій підслідні правопорушення у сфері використання платіжних систем,

електронної комерції та господарської діяльності, інтелектуальної власності та інформаційної безпеки, які вчинені у кіберпросторі, однак поза увагою залишається чималий пласт порушень приватності, підслідність яких залишається за кримінальною поліцією. На нашу думку, у разі порушення недоторканності приватного життя в кіберпросторі доцільною є передача матеріалів кримінального провадження та продовження досудового розслідування саме працівниками кіберполіції. Зазначений підхід забезпечить високі показники розслідування вказаних правопорушень через відповідну спеціалізацію співробітників цього підрозділу, а також профільну роботу у зазначеному напрямі. Крім того, така діяльність має підлягати окремому статистичному обліку органом, що дасть змогу відслідковувати найбільш значущі показники таких злочинних проявів та розробляти ефективні заходи запобігання та протидії явищу.

Задля підвищення рівня якості координації правоохоронних і наглядових органів важливим є вжиття комплексних заходів, спрямованих на обмін інформацією, що стосується порушень приватності, проведення спільних аналітичних досліджень, вироблення спільних пропозицій щодо запобігання та протидії вказаному суспільно-небезпечному явищу. Крім того, не менш важливим є налагодження міжнародної взаємодії у зв'язку з транснаціональним характером порушень приватності. Існує необхідність у забезпеченні участі представників вітчизняних правоохоронних органів в міжнародних конференціях з питань захисту персональних даних.

У межах цього напрямку доцільно також акцентувати увагу на важливості розроблення узагальнення судової практики та розробки у рамках окремої постанови Пленуму Верховного Суду України правил застосування ст. 182 КК України під час кваліфікації кримінальних правопорушень, її співвідношення зі спеціальними нормами КК України щодо порушення приватності, обов'язковість її використання під час кваліфікації інших кримінально караних діянь тощо. Це дозволить у практичній площині «ввести в дію» вказану норму, оскільки з аналізу судової практики випливає, що чимало кримінальних правопорушень, які посягали також і на персональні дані потерпілих, не були кваліфіковані у сукупності з досліджуваною нормою, хоча за логікою – мали б.

Ще одним важливим стратегічним напрямом державної політики у сфері запобігання порушенням недоторканності приватного життя має бути *підвищення етичних стандартів представників окремих професій та підвищення їх загальної компетентності в сфері приватності*. Необхідність розробки дієвих заходів у межах цього напрямку спровокована значною кількістю випадків порушень приватності через недбале ставлення до своїх посадових обов'язків та нехтування етичними стандартами представниками чималої кількості професій, робота яких безпосередньо пов'язана з доступом до персональних даних осіб. Серед них журналісти, медичні працівники, державні службовці, судді, правоохоронці тощо.

Усі цивілізовані країни мають письмові документи, в яких закріплені правила етичного поведіння певних професій, однак такі етичні кодекси не завжди мають юридичну силу. Незважаючи на те, що недотримання етичних норм може призвести до негативних наслідків, жодної юридичної відповідальності за порушення представники деяких професій нести не будуть, максимум – зазнають суспільного осуду. В Україні діє чимала кількість етичних кодексів, зокрема, Кодекс етики українського журналіста [174], Етичний кодекс лікаря України [149], Загальні правила етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування [267], Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів [175] тощо. Наприклад, Кодекс етики українського журналіста у п. 3 містить вимогу, відповідно до якої «журналіст має з повагою ставитися до приватного життя людини, однак при цьому не виключається його право на журналістське розслідування, пов'язане з тими або іншими подіями і фактами, якщо суспільна значущість інформації, яка збирається і поширюється журналістом, є вищою, ніж приватні інтереси особи» [174]. Таке положення підтверджує тезу про існування стану правової невизначеності у цій сфері, що тільки посилює нехтування представниками мас-медіа правом на приватність. Розгляд конфліктних ситуацій етичного та професійного характеру здійснює орган саморегуляції роботи журналістів та редакцій в Україні, тобто Комісія з журналістської етики, яка обговорює та пропонує вирішення конфліктних ситуацій у медіа шляхом розгляду скарг від споживачів інформації [270], а свідоме порушення норм журналістської етики піддається громадському осуду, може бути підставою для

позбавлення прес-карти чи членства в професійних спілках та НСЖУ. Один з прикладів рішення Комісії щодо порушення п. 3 Кодексу є справа щодо матеріалу про можливе зґвалтування в Інтернет-виданні «РадіоТрек» (стаття містила справжні імена учасників інциденту та інші матеріали, які дозволяли ідентифікувати останніх). Комісія винесла рішення про порушення вимог пп. 3 та 18 Кодексу етики українського журналіста, висловила журналістові та виданню публічний осуд, а також надала ряд рекомендацій медіа [344]. По суті, суб'єкт уникнув юридичної відповідальності за діяння, яке заподіяло шкоду охоронюваним законом інтересам осіб. Крім того, детальний аналіз чинного українського законодавства дає підстави стверджувати про закріплення деяких етичних стандартів діяльності журналістів на рівні різних нормативно-правових актів, а сам механізм притягнення до відповідальності майже не можливим, оскільки можливе виключно притягнення до кримінальної відповідальності, що не завжди є доцільним. Тобто існує прогалина у правовому регулюванні. В Україні діє новий Закон України «Про медіа» [271], існує наглядовий орган – Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення, яка має певні важелі впливу на мас-медіа та може накладати штрафи за незначні, значні та грубі порушення, однак нормативно-правовим актом жодним чином не захищений обіг персональних даних та право на недоторканність приватного життя громадян в цілому. Тому вбачається за доцільне розроблення на рівні законів та підзаконних актів таких норм регуляції діяльності журналістів та етичних стандартів їх діяльності, які б змогли створити чіткий та дієвий механізм позасудового захисту громадянами свого права на недоторканність приватного життя з одного боку, а з іншого – забезпечити існування балансу між свободою слова, правом на інформацію та правом на приватність, використовуючи кращі практики сьогодення. Доцільно розширити компетенцію Національної ради та налагодити взаємодію з Департаментом у сфері захисту персональних даних з метою запобігання та протидії порушенням недоторканності приватного життя, що також створить значну кількість робочих місць.

Трохи інша ситуація простежується у діяльності державних службовців, працівників прокуратури та лікарів, оскільки відповідні етичні кодекси

встановлюють обов'язок нерозголошення персональних даних та поваги до права на недоторканність приватного життя, а також передбачають настання юридичної відповідальності за їх порушення [149]. Тож доцільно звернути увагу саме на підвищення рівня професійних компетентностей працівників певних сфер. В цьому контексті важливими є не тільки етичні стандарти, а й порядки поводження з персональними даними, їх постійне оновлення та навчання персоналу. В українському правовому полі наявна чимала кількість таких нормативних актів як серед органів публічної влади (такі порядки затверджуються наказами відповідних відомств), так і у межах приватного підприємництва громадян (наприклад, відповідні положення суб'єктів господарювання). Аналіз чималої кількості таких документів дає підстави стверджувати, що всі вони розроблені на основі закону про захист персональних даних, Типового порядку обробки персональних даних [266] і, по суті, дублюють їх положення. Порядки поводження з персональними даними мають суто декларативний характер, затверджуються через законодавчо встановлену обов'язковість та не часто оновлюються, що є досить логічним, адже не оновлюється й саме законодавство, що є базою для останніх. Отже, нормативне регулювання можна вважати таким, що не відповідає викликам сучасності.

З метою запобігання порушенням недоторканності приватного життя та приватності в цілому, на нашу думку, доцільно переглянути існуючі порядки поводження з персональними даними, привести їх положення у відповідність до сучасного стану науково-технічного розвитку та діджиталізації, розробити та проводити регулярні програми підвищення кваліфікації службових осіб та працівників з залученням провідних фахівців сфери, проводити спеціалізовані міжвідомчі конференції та семінари з актуальних питань, а також посилити перевірки та розробити спеціальні засоби виявлення порушень обробки персональних даних та їх витоку тощо. Запобіжна діяльність має бути націлена на створення ефективної нормативної бази, прищеплення поваги до прав людини та невідворотності відповідальності за їх порушення. Крім того, доцільне впровадження систем знеособлення персональних даних та звуження можливості безпідставного доступу

до останніх, наприклад, запровадження обмеженого доступу до баз медичних даних лише за наявності відповідного ключа.

Суспільні науки дедалі частіше вказують на те, що проблеми людства перебувають у ньому самому; вони стосуються життя людини та її повсякденних взаємин. Тому підвищення рівня обізнаності громадян про право на приватне життя, його недоторканність, складові, можливі посягання, способи запобігання та захисту від останніх є ще одним важливим стратегічним напрямом. Як вже зазначалося, пересічні громадяни є неосвіченими в сфері кібербезпеки та в цілому щодо захисту власного приватного життя. Саме поведження осіб зі своїми персональними даними та іншою приватною інформацією відіграє одну з головних ролей у детермінаційному комплексі порушень останнього, про що вже говорилося у підрозділі 2.4 цього дослідження. Оскільки віктимологічні чинники відіграють важливу роль у механізмі спричинення порушення недоторканності приватного життя, заходи віктимологічної профілактики розглянуто окремо в межах підрозділу 3.3 цього дослідження.

Створення та втілення у життя ефективної стратегії запобігання порушенням приватності не обмежується вказаними напрямками та заходами запобігання та протидії вказаним порушенням, однак така державна політика має бути узгодженою, ієрархічною, впорядкованою, а також характеризуватися компетентністю відповідних державних органів та наявністю у них владних повноважень, що надає результатам їх діяльності статусу офіційних.

3.3 Віктимологічне запобігання порушенню недоторканності приватного життя

Віктимологічні чинники відіграють важливу роль у механізмі спричинення порушення недоторканності приватного життя, у зв'язку з цим доцільно розглянути віктимологічну профілактику як окремий напрям запобігання злочинності у цій сфері.

Віктимологічна проблематика, у тому числі питання захисту жертв кримінальних правопорушень, завжди викликала інтерес вчених у сфері наук кримінально-правового циклу, зокрема, кримінології. Питаннями віктимологічного

запобігання займалися й продовжують це робити до сьогодні чимало наукових шкіл світу, у тому числі й українська, представниками якої є В. Батиргарєєва, А. Блага, М. Валуйська, В. Василевич, В. Голіна, Б. Головкін, Д. Голосніченко, А. Джужа, О. Джужа, А. Закалюк, А. Зелінський, Т. Кальченко, О. Кулик, О. Литвинов, Є. Моїсєєв, В. Туляков, О. Шостко, О. Юрченко та інші. Наукові здобутки цих вчених сьогодні мають важливе наукове і практичне значення. Зокрема, В. Туляков вважає, що гуманізація політичної свідомості на теренах нашої держави передбачає реальний поворот системи кримінальної юстиції до проблеми потерпілих від кримінальних правопорушень, однак жертва злочинного посягання й дотепер залишається дещо забутою фігурою в кримінологічній політиці України та діяльності щодо індивідуальної профілактики кримінальних правопорушень [91, с. 10]. Тому серед завдань віктимологічного запобігання науковець виділяє поглиблення та подальший розвиток підвалин теорії кримінальної віктимології, формування системи наукових знань про жертву злочину з метою оптимізації соціального контролю за злочинністю, гуманізацію кримінологічної політики та приведення українського національного законодавства у відповідність до міжнародно-правових стандартів у галузі захисту прав жертв злочинів [119, с. 111]. Цікавою є думка В. Голіни, який зазначає, що «віктимологічне запобігання покликане для того, щоб громадяни усвідомили, що на їх біопсихосоціальних вадах паразитує злочинність» [116, с. 13]. Науковець стверджує, що віктимологічне запобігання спрямоване як на зменшення цих вад і недоліків поведінки, так і на підвищенні відповідальності особи за своє особисте життя та вчинки [116, с. 13]. У цьому контексті важливими є й розробки кримінолога Б. Головкіна, який, наприклад, надав авторське визначення поняттю віктимної поведінки, в якій вбачає «дії або бездіяльність особи, що зумовили вибір її у ролі жертви і стали приводом для вчинення кримінального правопорушення в конкретній життєвій ситуації» [125, с. 126]. Кримінолог зазначає, що люди стають жертвами злочинів несподівано для себе, їх віктимна поведінка привертає увагу зловмисника, зумовлює вибір жертви, стає приводом для вчинення кримінального правопорушення проти конкретної цієї особи, бо та виявилася підвищено уразливою у конкретній ситуації [125, с. 126–127]. Слушно звернутися й до наукових доробків вчених

В. Василевича, Д. Голосніченка та Т. Кальченко, які визначили, що віктимна поведінка за своїм характером може бути конфліктною, провокуючою та легковажною [196, с. 73]. Аналогічної думки у своїх роботах дотримувався й А. Зелінський [162, с. 82–83]. Підсумовуючи викладене, доцільно звернутися й до думки відомого українського кримінолога А. Закалюка, який у своєму «Курсі сучасної української кримінології» визначив, що «створення криміногенної ситуації, що сприяє вчиненню злочину, часто залежить від поведінки потерпілого, його необережних, аморальних або протиправних дій» [159, с. 313], а всі обставини віктимного характеру мають уважно вивчатися для організації віктимологічної профілактики [159, с. 316].

Зусиллями зазначених та інших учених сформульовано загальні уявлення про кримінологічну віктимологію, досліджено віктимологічну характеристику та надано напрями запобігання окремим злочинним проявам. Та, на жаль, в Україні рівень розроблення питань віктимологічного запобігання значно відстає від закордонного, що стосується як законодавства, так і доктрини. Наукові пошуки вчених, зокрема, щодо питань віктимологічної профілактики, беруть початок від усталеної класифікації злочинності за сферами інтенсивності злочинних проявів, у якій, на думку науковців, найбільш віктимно уразливими є жертви кримінальних правопорушень насильницького та корисливого характеру [116, с. 14], тоді ж як питання віктимологічної профілактики порушень недоторканності приватного життя невинуватно залишені без належної уваги в українському науковому полі.

Віктимологічна профілактика, на думку Є. Моїсєєва та О. Джузи, є «системою взаємопов'язаних, організаційно забезпечених державних, громадських й індивідуальних заходів, спрямованих на виявлення та усунення або нейтралізацію чинників, які формують особисту чи масову можливість стати жертвою кримінального правопорушення» [197, с. 128]. Вона здійснюється на тих самих рівнях що й віктимологічне запобігання та запобігання злочинності в цілому, а саме на загальносоціальному, спеціальному та індивідуальному, тому сконцентруємо наші наукові пошуки саме в цих межах.

На загальносоціальному рівні віктимологічної профілактики вирішуються соціально-економічні, правові, організаційні, культурно-виховні завдання, спрямовані на усунення чи нейтралізацію причин та умов, що сприяють кримінальній віктимізації суспільства, і зниження ступеня віктимності [142, с. 63]. Такі заходи в доктрині ще нерідко називають «заходи випередження групової та масової віктимізації». Вони ставлять за мету максимальне уникнення віктимізації населення, проявів віктимності, їх кримінальних наслідків, а також гідне поводження з постраждалими.

Виходячи з тези В. Голіни про те, що «віктимізація небезпечна ще й тим, що вона породжує як жертву, так і злочинця», на загальносоціальному рівні доцільно запровадити такі заходи віктимологічної профілактики порушень недоторканності приватного життя:

1. *Створення належної правової бази для якісного забезпечення віктимологічної профілактики.* Як слушно зазначає К. Попов, втілення заходів віктимологічної профілактики в реальне життя можливе лише за умови законодавчого підґрунтя такої діяльності [242, с. 160]. Такої ж думки дотримувався й Шарль Монтеск'є, який ще у XVIII ст. визначив, що «... мудрий законодавець менше дбатиме про покарання за злочини, ніж про попередження злочинів; він постарається не скільки карати, скільки покращувати звичаї» [167, с. 301]. Тут варто вести мову про так званого «мудрого законодавця», який сконцентровує свою увагу на розробці та впровадженні превентивних заходів щодо злочинності, політиці поводження з жертвами злочинних посягань та їх безпеці, відновленні та збереженні їх майнових та немайнових прав, а не на посиленні кримінальної репресії. Аналіз чинного законодавства дає підстави стверджувати, що на сьогодні організація превентивної діяльності правоохоронних органів залишається не повною мірою врегульованою, а законодавець в основному вдається саме до посилення кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, помилково думаючи, що посилення санкції має найкращий превентивний вплив, до того ж нехтуючи віктимологічною складовою будь-якого злочинного прояву.

У питаннях віктимологічної профілактики органи публічної влади мають зосередитися на розробленні віктимологічної політики та своєчасному забезпеченні нормативно-правової бази її реалізації. Таким чином, слушною є думка науковців про нагальну розробку та прийняття, по-перше, спеціального закону про віктимологічну профілактику правопорушень, який, як стверджує А. Джужа, має містити «коло суспільних відносин у сфері віктимологічної профілактики правопорушень, систему заходів загальної та індивідуальної віктимологічної профілактики злочинів, що надає їм обов'язкового характеру й регулює порядок їх здійснення державними органами, установами та організаціями, органами місцевого самоврядування, підприємствами, об'єднаннями громадян, а також права та обов'язки суб'єктів, що реалізують профілактичну функцію» [143, с. 356], а по-друге, Державної віктимологічної програми запобігання кримінальним правопорушенням, цілями і завданнями якої має бути зменшення рівня віктимізації населення; зниження страху осіб перед злочинністю; створення найбільш безпечних умов життя для населення. Крім того, модернізації та оновлення з урахуванням вищевказаного потребують профільні чинні нормативно-правові акти, що покликані регулювати правовідносини у сфері правоохоронної діяльності. Доцільним також вбачається встановлення законодавчих гарантій прав жертви, зокрема, під час процедурних моментів взаємодії з правоохоронними органами.

2. Переорієнтування роботи правоохоронних органів на жертв кримінальних правопорушень. Складно не погодитися з тезою, що політика правоохоронних органів є морально застарілою та орієнтованою виключно на особу злочинця, на захист інтересів держави, а не на потерпілого. Загальновідомо, що у превалюючій більшості випадків правоохоронці вважають потерпілу особу чи не головним винуватцем вчиненого щодо неї злочинного посягання, що ускладнює не тільки процес дізнання чи досудового розслідування, а й власне проведення кримінологічних досліджень та розробку ефективних заходів запобігання кримінальним правопорушенням. Крім того, можна стверджувати, що така політика суперечить Основному Закону України, де у ст. 3 вказано, що найвищою соціальною цінністю в Україні визнаються «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека», а головним обов'язком

держави є утвердження та забезпечення прав і свобод [182]. Тому в ієрархії цілей правоохоронної діяльності на перший план доречно висувати саме захист людини, її життя, здоров'я, прав і свобод, орієнтувати роботу правоохоронних органів на роботу від «жертви», а не тільки від «злочинця», а також важливо акцентувати увагу на усвідомленні правоохоронцями необхідності збору повної та об'єктивної інформації про всіх учасників кримінального конфлікту.

3. Підвищення рівня довіри жертв кримінальних правопорушень до правоохоронних органів. Результати анкетування громадськості вказують на те, що майже половина респондентів у разі порушення їх права на недоторканність приватного життя все ж звернулися б до правоохоронних органів (48,6%). Однак більше третини респондентів цього б не зробили (34,7%), ще 16,7% мали труднощі з відповіддю на це питання. Причини такого стану більш детально було розглянуто в підрозділі 2.3 цього дослідження. Крім того, відсутність довіри до правоохоронних органів зумовлена корумпованістю як і самої структури, так і окремих посадових осіб, зневіри у справедливе розслідування правопорушення тощо. Відновлення позитивного іміджу, на наш погляд, включає в себе комплекс заходів, серед яких проведення якісної та жорсткої антикорупційної політики, активна співпраця з населенням і громадськими організаціями, консультативна робота з потерпілими тощо.

4. Створення системи ефективного соціального захисту громадян шляхом утворення нових державних і недержавних структур, соціальних служб, фондів допомоги, реабілітаційних центрів, які повинні проводити віктимологічне «зондування» кримінологічної ситуації, інформаційно-роз'яснювальну роботу серед населення, консультувати населення з питань особистої безпеки, надавати психологічну допомогу потерпілим, допомагати у конфліктних ситуаціях тощо, або розділити ці функції серед вже існуючих соціальних інституцій.

Однак, не зважаючи на те, що віктимологічна профілактика на загальносоціальному рівні передбачає вирішення великого спектру проблем загальнодержавного значення та спрямована на усунення та нейтралізацію факторів, які сприяють процесу віктимізації, своїм головним завданням вона не передбачає

безпосередню боротьбу зі злочинністю. Значна кількість профілактичних заходів здійснюється в межах спеціальної та індивідуальної віктимологічної профілактики, тоді ж як всі заходи загальносоціального рівня є для них базою, основою та фундаментом [332, с. 139].

Спеціальний рівень віктимологічної профілактики передбачає заходи, спрямовані на виявлення та усунення або нейтралізацію детермінантів, які формують особисту чи масову можливість стати жертвою [143, с. 363], що здійснюються спеціальними суб'єктами, зокрема, правоохоронними органами та іншими спеціалізованими соціальними інститутами, і мають за мету запобігання кримінальним правопорушенням шляхом недопущення реалізації віктимних властивостей і якостей окремих осіб або груп населення. На думку А. Півень, вона здійснюється на таких напрямках: 1) виявлення детермінант, що сприяють вчиненню кримінального правопорушення, якщо вони пов'язані з особою та поведінкою потерпілих, та їх усунення чи нейтралізацію; 2) виявлення осіб, які з урахуванням їх поведінки з великою вірогідністю можуть стати жертвами кримінальних правопорушень через свою поведінку та/або сукупність особистісних характеристик, з метою активізації їх захисних реакцій; 3) запобігання та припинення кримінальних правопорушень шляхом використання захисних можливостей потенційної жертви [239, с. 187]. Тож, враховуючи специфіку об'єкта, суб'єкта та напрямів діяльності на цьому рівні, доцільно виділити такі заходи віктимологічної профілактики.

1. Підготовка кадрів у правоохоронних органах, які спеціалізуються на роботі з жертвами порушень приватності, та залучення штатних психологів до роботи з потерпілими. Фахівці-психологи мають не тільки допомогти працівникам оперативних підрозділів у роботі з конкретними особами, а й організувати кваліфіковане вивчення потерпілих. На думку А. Джужи, «саме психолог здатен отримати найбільш повні та достовірні дані про подію кримінального правопорушення, не завдаючи додаткових психологічних травм, пов'язаних з повторним переживанням стресових ситуацій; забезпечити психологічну реабілітацію жертв порушень приватності; коректно та переконливо довести до потерпілої

особи інформацію про заходи особистої безпеки, яких необхідно дотримуватися на користь недопущення їх повторної віктимізації» [143, с. 388], бо «злочину могло й не бути, а те, що почалося, закінчиться безрезультатно, якби потенційний злочинець зустрів у передбачуваній жертві або в об'єкті зазіхання належну відсіч і передбачливість» [205, с. 206].

2. *Систематичне опитування населення з метою отримання інформації віктимологічного характеру у сфері приватності.* На нашу думку, на основі отриманих емпіричних даних можна дійти висновків про масштаби поширення порушень приватності в суспільстві, рівень латентності цього явища, найбільш характерні прояви віктимної поведінки різних прошарків населення, оптимальні шляхи впливу на свідомість осіб з метою зниження їх віктимності тощо. До проведення таких опитувань правоохоронні органи можуть залучати громадські організації, кризові центри, заклади освіти, HR-менеджерів компаній тощо.

3. *Створення інформаційної бази про реальних та потенційних жертв порушення недоторканності приватного життя.* Справедливо стверджувати, що на сьогодні не існує жодного обліку потерпілих, не кажучи вже про потенційних жертв, отже не вивчаються ані соціально-демографічні, ані соціально-рольові, ані морально-психологічні, ані психічні, ані правові характеристики таких суб'єктів, ані їх «роль» у механізмі скоєння кримінального правопорушення. Тому, враховуючи високий рівень латентності такого злочинного прояву як порушення приватності, виявлення реальних та потенційних потерпілих від нього, комплексне вивчення їх віктимологічних характеристики, позитивних і негативних якостей, взаємовідносин зі злочинцем і ступеня впливу на криміногенну ситуацію, разом з відомостями про час, місце та способи вчинення кримінального правопорушення, найбільш типових категорій осіб, які їх вчиняють, на нашу думку, матиме позитивний вплив на організацію профілактичної діяльності. Способами отримання такої інформації можуть бути як опитування населення, про які вже йшлося вище, так і, наприклад, прикладні дослідження, серед яких найбільш прийнятним є вивчення документів (кримінальних проваджень/справ тощо). Крім того, виявлення потенційних жертв може будуватися за трьома напрямками, а саме залежно від ситуації, коли, виявляючи

й аналізуючи обстановку, «виходять» на конкретних потенційно уразливих у цій обстановці осіб; залежно від злочинця, коли шляхом вивчення його зв'язків або типової поведінки визначається коло можливих потенційних жертв від нього; залежно від потерпілого, коли «вихід» на конкретну особу виявляє в неї підвищені віктимні якості [206, с. 144].

4. *Розробка та впровадження системи заходів запобігання витоку приватної інформації за допомогою ІТ-технологій.* Як стверджує Б. Головкін, на основі спеціальних програм комп'ютерного моделювання і прогнозування можна вирахувати ймовірність настання події кримінального правопорушення [116, с. 288]. Таким чином, доцільно розробити інтерактивну карту вчинення посягань на приватність у кіберпросторі, налаштувати розсилку sms-повідомлень, застережних електронних листів або роботу чат-ботів про ймовірні місце та час настання такої «події», поширювати інформацію про оперативну обстановку за певний час у певній місцевості, при цьому локальні мережі можуть будуватися спільними зусиллями операторів мобільного зв'язку, кіберполіції, Служби безпеки України тощо. Це дозволить застерегти громадян та не допустити типових моделей поведінки, що призводять до витоку персональних даних. До того ж такий захід віктимологічної профілактики порушень приватності є досить прогресивним та вкрай необхідним, враховуючи постійні кібератаки державою-агресором, яких зазнає Україна у ході повномасштабного вторгнення РФ.

Індивідуальний рівень віктимологічної профілактики, на думку А. Закалюка, є діяльністю публічних органів і громадськості з виявлення осіб, поведінка яких вказує на схильність до кримінальних правопорушень, та спрямування на останніх запобіжного впливу засобами виховання, допомоги, контролю, які здійснюються з метою усунення чи нейтралізації причин і умов, що сприяють кримінальним правопорушенням за допомогою заходів, які не мають характеру покарання [159, с. 326].

Не дивлячись на те, що ще майже півсторіччя тому теоретичні розробки у цій сфері правоохоронці вважали актуальними та перспективними [244, с. 159] для імплементації у практичну діяльність, саме по собі звернення до віктимологічних

можливостей запобігання злочинності не здатне кардинально вплинути на зниження її рівня. Одна із причин такого стану вбачається у тому, що прийоми та методи індивідуальної віктимологічної профілактики здебільшого зводяться до захисно-виховної роботи з громадянами, які вже є жертвами кримінальних правопорушень, ніби уникаючи потенційних потерпілих від злочинних посягань, які теж потребують профілактичного впливу. Крім того, такий вплив має бути спрямовано й на мікросередовище наявних чи потенційних жертв. З урахуванням цього, ми вважаємо, що індивідуальна віктимологічна профілактика порушень недоторканності приватного життя може знаходити свій зовнішній прояв у таких заходах:

1. Роз'яснювальна, просвітницька та виховна робота серед населення.

Доцільність такого заходу віктимологічного запобігання підтверджують результати анкетування громадськості. Зокрема, на питання «На Вашу думку, чи існує необхідність у просвітницькій роботі з населенням з вказаної тематики?» 69% опитаних позначили варіант відповіді «так»; ще 27,5% – «скоріше так»; лише 2,7% обрали варіант «скоріше ні» та 0,8% – «ні». Схематично це відображено на рис. 3.4.

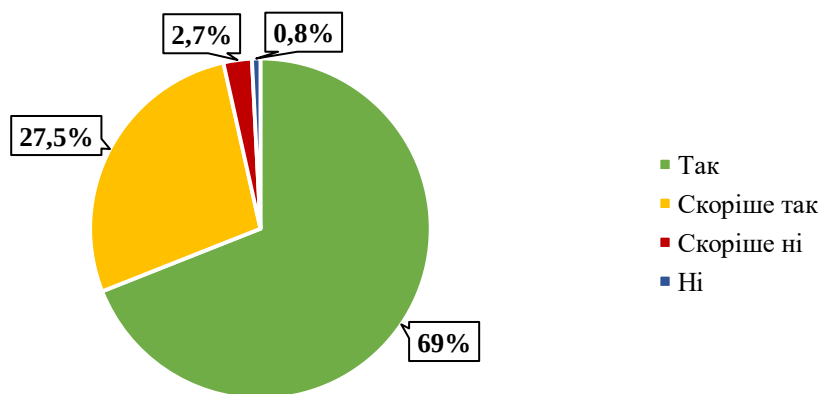

Рис. 3.4. Структурний розподіл відповідей респондентів на питання «На Вашу думку, чи існує необхідність у просвітницькій роботі з населенням з вказаної тематики?», %

На думку А. Джужи, хоча цей захід і є найбільш поширеним, на практиці все ж застосовується недостатньо ефективно, і одну з причин такого стану кримінологія вбачає у неправильному виборі спеціальних форм його реалізації. Дослідниця стверджує, що молодший та середній вік є найбільш оптимальним для формування

позитивних суспільних установок, тому віктимологічна пропаганда має бути спрямована, передусім, на роботу зі школярами, студентами та молоддю [143, с. 399]. Звичайно ж, віктимологічна профілактика має місце й серед осіб середнього, старшого та похилого віку, однак при цьому для цих двох різних за віком груп така робота має проводитися у різних формах. Підлітки віддають перевагу візуальному середовищу для вивчення новин: 64% зазначають, що «перегляд фотографій і відео, де показують, що сталося», дає їм краще розуміння основних подій новин, тоді як тільки 36% кажуть, що воліли б прочитати або почути факти про те, що сталося [45]. Отже, на нашу думку, для першої групи (школярі, студенти, молодь) більш ефективним є використання мультимедійних технологій (мультиплікація, відеоролики, корисні блоги) та ігрові форми навчання з викладенням матеріалу простою мовою, тоді ж як друга група (особи середнього, старшого та похилого віку) краще сприймає друковані джерела інформації, інформативно насичені лекції та виступи, що супроводжуються демонстрацією плакатів чи відеоматеріалів.

На нашу думку, одним з найкращих способів визначити оптимальні форми впливу на пересічних громадян є врахування думки останніх. У межах анкетування громадськості ми поставили респондентам питання «У якій формі Вам зручніше було б отримати інформацію щодо права на недоторканність приватного життя та його захисту?», на яке запропонували шість варіантів відповідей та можливість висловити свою думку. Розподіл відповідей респондентів схематично зображено на рис. 3.5.

Виходячи з отриманих результатів анкетування, найбільш охоче громадськість сприймає такі варіанти просвітницької роботи, як короткі відеолекції (29,7%) та блог у соціальних мережах з цікавим постингом (28,5%); онлайн тренінгам/курсам перевагу надали 12,2% відсотка респондентів, а розробці інтерактивних навчальних програм – 11,1%; всього 9,6% опитаних бажають знайомитися з друкованими джерелами, а офлайн зустрічі з експертами зацікавили лише 6,7% респондентів. Власну думку висловили 2,2% опитаних, серед цікавих пропозицій можна виділити такі: 1) повідомлення на смартфон; 2) Reels у TikTok та Instagram (по суті, це охоплюється варіантом щодо постингу в блозі в соцмережах – авт.); 3) розповсюдження реклами; 4) інформування на сайтах органів публічної влади.

Оскільки у цьому питанні респонденти могли обрати лише один варіант відповіді, чимало відповідей у межах власної думки дублюють запропоновані нами варіанти просвітницької роботи, створюючи сукупність.

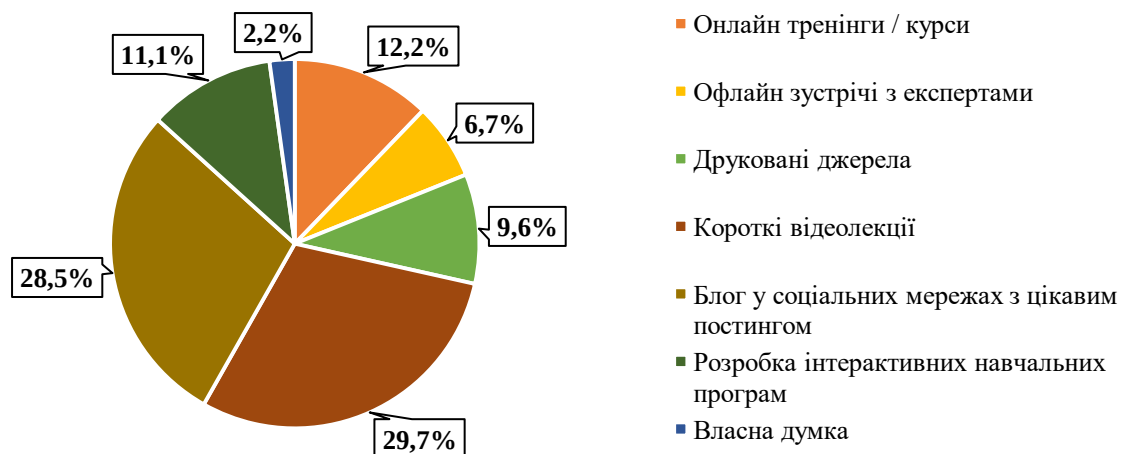

Рис. 3.5. Структурний розподіл відповідей респондентів на питання «У якій формі Вам зручніше було б отримати інформацію щодо права на недоторканність приватного життя та його захисту?», %

Отже, профілактичний вплив повинен бути різним для різних типів потенційних жертв, але у загальному це можуть бути короткі відеолекції чи освітні серіали (наприклад, на порталі «Дія.Освіта» доступний освітній серіал «Основи кібергігієни. Як державним службовцям захиститися від хакерських атак» [234]) для осіб різного віку та соціального статусу; онлайн-тренінги та курси; офлайн-лекції та зустрічі з експертами; друковані джерела (комікси, дитяча література, посібники); інтерактивні навчальні програми; комп'ютерні та настільні ігри; окремі блоги у соціальних мережах з цікавим графічним та текстовим постингом; виховні години у школі та тренінги на роботі; включення в освітні програми спеціальних спецкурсів чи окремих тем у навчальні дисципліни з правознавства, медіаграмотності та інформатики, присвячених праву на недоторканність приватного життя та захисту від посягань на нього тощо.

Враховуючи той факт, що більшість порушень приватності трапляється саме у кіберпросторі, досить цікавим, на нашу думку, було б проведення спільних заходів

для батьків та дітей щодо підвищення рівня кібергігієни, кібербезпеки. Загальновідомо, що діти до певного віку повторюють поведінку своїх батьків, тому для школярів та студентів це одна з найкращих форм прищеплення корисних навичок у сфері ривасу, тоді ж як особам старшого та похилого віку простіше адаптуватися до нових реалій з підтримкою вже «прогресивних» дітей (осіб молодого та середнього віку), адже їх навчання потребує більшої кількості часу, порад та повторень одних і тих самих дій. Така форма взаємодії має чималу кількість позитивних проявів, серед яких подвійний вплив на, так званих, «осіб з підвищеною віктимністю» (вплив спікера та батьків/дітей, що мають авторитет), а також доповнення вже наявних знань у осіб. Неоціненну віктимологічну допомогу для вразливих категорій населення можуть надати працівники соціальних служб. Найголовніше, щоб будь-яка роз'яснювальна, просвітницька та виховна робота мала чітко розроблену програму, була систематичною, об'єктивною та координованою, наприклад, правоохоронними органами чи омбудсменом.

2. Розробка та поширення спеціальних листівок, пам'яток, буклетів, соціальної реклами, а також корисного контенту у соціальних мережах з дієвими порадами про те, як забезпечити особисту безпеку та вберегтись від можливих злочинних посягань проти приватності. Враховуючи значну латентність цього явища, на нашу думку, в таких матеріалах досить важливо акцентувати увагу саме на: а) статистичній інформації про кількість осіб, які через власну поведінку стали жертвами порушення недоторканності приватного життя; б) найбільш повний перелік сфер, у яких особа може зіштовхнутися з таким посяганням; в) характеристику факторів, які зумовлюють підвищення віктимності; г) перелік найбільш небезпечних варіантів поведінки жертви, що зумовлюють порушення її приватності; г) роз'яснення правил поведінки, дотримання яких забезпечить максимальний рівень особистої безпеки; д) тлумачення положень чинного законодавства України щодо прав потерпілих; е) роз'яснення порядку звернення до правоохоронних органів; є) перелік адрес і номерів телефонів найближчих установ й організацій, до яких можна звернутися за допомогою у кризових ситуаціях. Важливою умовою такого інформування має бути не абстрактний, а конкретний його характер, оскільки людиною краще сприймається

емоційно насичені, конкретизовані меседжі, ніж нейтральна, психологічно не забарвлена інформація. З іншого боку, потенційним потерпілим необхідно надати саме позитивну інформацію, тобто розказати про конкретні дії, які допоможуть зменшити ризик віктимізації, вона має викликати довіру та мати практичне спрямування, оскільки спроба залякування не принесе жодного успіху, так само як і проста інформаційна кампанія.

3. Залучення громадськості, засобів масової інформації, інфлуенсерів, блогерів до проведення віктимологічної профілактики порушень приватності. При використанні радіо і телевізійних програм, періодичної преси, у тому числі й Telegram-каналів, на думку В. Голіни, важливо брати до уваги дані про осіб, які стали жертвами кримінальних правопорушень через свою необережність та поширювати знання про способи вчинення таких посягань, які розраховані на необачність, самовпевненість, зайву довірливість потерпілих [160, с. 17]. Такі ж рекомендації є доцільними й для превенції порушень права на приватність. Увага читача має акцентуватися саме на обставинах віктимологічного характеру, містити переконливі аргументи бути більш обачним, дотримуватися базових правил безпеки, у тому числі й у кіберпросторі, критично ставитися до власної поведінки та поведінки інших осіб. Активне та систематичне висвітлення ЗМІ такої інформації має суттєвий вплив на зниження кількості жертв. Крім того, доцільно використовувати соціальну рекламу – короткі відеоролики по телебаченню та в мережі Інтернет, банери на бігбордах та сітілайтах тощо.

Істотний внесок у зниження рівня віктимності потенційних жертв порушень приватності можуть зробити й виступи провідних фахівців у сфері захисту приватності та кібербезпеки, працівників правоохоронних органів, психологів на широкий загаль, за умови наведення реальних кейсів та акцентування уваги на тих прикладах поведінки, які підвищують шанси особи стати жертвою порушень приватності. Достатній психологічний вплив на аудиторію несуть й безпосередні розмови з потерпілими, оскільки на людей сильніше діє інформація про та від жертви тієї ж статі, віку, соціального стану, оскільки такі відомості є спорідненими, а тому особа вище оцінює ступінь ризику стати жертвою.

Не варто виключати вплив на формування громадської думки інфлюенсерів та блогерів. Згідно з результатами опитування, що провели Common Sense та SurveyMonkey у 2019 р., 54% респондентів отримують новини з Instagram, Facebook і Twitter, а 50% з YouTube декілька разів на тиждень. Лише 41% респондентів читають новини в онлайн чи друкованих медіа, а 37% дивляться новини на телебаченні. 6 із 10 респондентів отримують інформацію від інфлюенсерів. 40% зазначили, що інфлюенсери «загалом об'єктивно передають факти» [45]. Тісна співпраця з цими суб'єктами, по-перше, здатна залучити більшу аудиторію для поширення інформації, по-друге, блогери та інфлюенсери нерідко й самі стають жертвами порушень приватності через власні необачність та незнання, а тому для своєї аудиторії можуть слугувати яскравим прикладом тієї віктимної поведінки, якої краще уникати, та поширити дієві механізми захисту в таких ситуаціях.

Комплексна роз'яснювально-виховна робота на індивідуальному рівні віктимологічної профілактики повинна мати за мету пропаганду моральності, підвищення рівня знань чинного законодавства та поваги до закону в цілому, а найголовніше – формування стійких практичних навичок антивіктимної поведінки в критичних умовах та вироблення у населення впевненості у своїх силах. До того ж, як слушно зазначає К. Попов, щоб сформовані навички, моральні та правові норми стали так званим «регулятором поведінки» особи, «необхідно включити їх вимоги в систему реальних життєвих відносин ... з метою набуття ними «особистісного сенсу» [244, с. 161].

Віктимологічна профілактика порушень приватності не вичерпується пропонованими заходами, але надважливо, щоб такі дії були спрямовані на зниження віктимності громадян; формували правильні установки на уникнення вже існуючих кримінологічно небезпечних ситуацій; активізували особисті захисні можливості особи; вносили позитивні корекції в їх поведінку та спосіб життя, а загалом – підвищували рівень їх правової культури та правової свідомості.

Висновки до розділу 3

Проведений аналіз міжнародного та зарубіжного досвіду запобігання порушенням недоторканності приватного життя, встановлення можливостей його використання в українській превентивній практиці, а також дослідження питання напрямів та способів їх запобігання на теренах України вбачають за можливе окреслити такі висновки:

1. Проблема поширення порушень недоторканності приватного життя є розповсюдженою у всьому світі. На міжнародному рівні захист приватності регламентованою більше, ніж сотнею правових актів. На рівні РС юридично обов'язковим документом визнається Конвенції про захист фізичних осіб при автоматизованій обробці персональних даних ETS № 108 1981 р. у редакції Конвенції № 108+ 2018 р. На рівні ЄС найважливішим стандартом визнається GDPR, що встановлює суворі вимоги до політик конфіденційності, обробки персональних даних та обов'язковість доведеності згоди на обробку персональних даних, а також вводить в дію презумпцію вини порушника та значні штрафи за порушення цих правил. ООН у своїх правових актах не визнає захист приватності основоположним правом, однак останнє десятиліття у межах своїх резолюцій засуджують масове спостереження та деякі інші прояви порушень приватності, а також висловлюють занепокоєння щодо впливу останніх на функціонування демократичного суспільства та реалізацію права на приватне життя та права на свободу вираження поглядів.

2. Досвід захисту приватності розглянутих зарубіжних країн (ФРН, Велика Британія, Японія та США) дає підстави виокремити дві основні моделі захисту персональних даних – регулюючу та секторальну. Перша модель захисту передбачає існування єдиного комплексного закону щодо захисту персональних даних та обов'язковості уповноваженого органу в сфері захисту даних, однак серед недоліків варто виділити недостатню кількість засобів захисту даних та різність повноважень суб'єкта контролю. Друга модель базується на ухваленні окремих нормативно-правових актів у кожній сфері суспільних відносин, що одночасно є і позитивним, і негативним проявом останньої. Зокрема, найвідчутніший недолік секторальної

моделі полягає у неможливості забезпечення швидкого та надійного захисту даних у разі появи нових технічних засобів, оскільки існує потреба у прийнятті нового нормативно-правового акту, на що потрібен час. Оптимальною для розбудови нового українського законодавства у досліджуваній сфері можна вважати змішану модель захисту персональних даних, оскільки існування вузькоспеціалізованого законодавства, яке підсилює дію загального закону про захист персональних даних, є практичним та ефективним.

3. Запобіжний вплив як на міжнародному рівні, так і у межах кожної дослідженої зарубіжної країни націлений на контролювання діяльності юридичних осіб, а не пересічних громадян, хоча на рівні кримінального законодавства кожна з них визнає та захищає право на приватне життя.

4. Розробка науково обґрунтованої системи заходів запобігання порушенням недоторканності приватного життя ґрунтується на загальній теорії запобігання злочинності, відповідно до якої одним із критеріїв класифікації заходів є їх рівень: загальносоціальний, спеціально-кримінологічний, індивідуальний та віктимологічний. Враховуючи високу латентність порушень приватності та майже відсутність судової практики у вказаній сфері, вбачається за неможливе дослідження напрямів та розробка заходів на індивідуальному рівні запобігання. Крім того, не дивлячись на цінність заходів у межах загальносоціального запобігання, вони є сталими, тобто такими, що не втрачають своєї актуальності незалежно від досліджуваного різновиду злочинності, тому їх дублювання вбачається недоцільним. Найбільш значущими є напрями та заходи спеціально-кримінологічного запобігання, а також віктимологічна профілактика.

5. Синергія наявних детермінант, високий рівень латентності, а також результати опитувань дають підстави стверджувати, що весь запобіжний вплив у межах спеціально-кримінологічного запобігання має базуватися на таких напрямках, як протидія пов'язаної з порушенням приватності кіберзлочинності; удосконалення національного законодавства, що регулює суспільні відносини у сфері захисту і обробки персональних даних; удосконалення діяльності органів кримінальної юстиції у сфері забезпечення недоторканності приватного життя; підвищення етичних

стандартів представників окремих професій та підвищення їх загальної компетентності в сфері приватності; підвищення рівня обізнаності громадян про право на приватне життя, його недоторканність, складові, можливі посягання, способи запобігання та захисту від останніх. Саме у межах цих напрямів мають розроблятися оптимальні та ефективні заходи запобігання.

6. Характерним для України є низький рівень розроблення та впровадження в практичну площину заходів віктимологічного запобігання злочинності, зокрема й порушенням недоторканності приватного життя, оскільки пріоритет віддається корисливим та насильницьким правопорушенням з урахуванням інтенсивності злочинних проявів. Віктимологічна профілактика здійснюється на загальносоціальному, спеціальному та індивідуальному рівнях, в межах яких й запропоновано відповідні заходи запобігання, серед яких розробка віктимологічного законодавства, створення системи ефективного соціального захисту населення, перепідготовка кадрів у правоохоронних органах та переорієнтування їх роботи на жертв злочинних посягань, віктимологічні опитування громадськості, просвітницька робота серед населення, підвищення довіри людей до правоохоронних органів тощо.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дисертаційного дослідження вирішено наукове завдання, яке полягає у поглибленому кримінологічному аналізі порушень недоторканності приватного життя та розробленні на його підставі стратегічних напрямів запобігання останнім. Основні результати полягають у такому:

1. Концепція приватності належить до сфери безпосередньої особистої автономії індивіда, тому приватне життя та його недоторканність виступає основоположним конституційним правом людини. Приватність як право характеризується відсутністю сталого термінологічного визначення через власну динамічність, неможливістю визначення вичерпного переліку його структурних складових ні на національному, ні на міжнародному рівнях, тобто об'ємністю, суб'єктивністю, перебуванням у виключному віданні конкретної особи, конфіденційністю та дуальністю, а також є узагальнюючою категорією, що включає в себе інші права, та само по собі є частиною інших конституційних прав. Незважаючи на відсутність сталого переліку аспектів фізичної та моральної недоторканності, що складають приватність, та суто лінгвістичні фактори відмінностей текстів актів, імперативи права мають однаковий зміст та обсяг захисту, однак існує необхідність у подальшій уніфікації змісту нормативно-правових актів задля попередження звуження обсягу захисту прав людини у практичній площині.

Межі приватності – природне право індивіда визначати певні відомості свого життя як конфіденційні та застосовувати всі можливі законні способи їх захисту в легітимних рамках, встановлених державою. Абсолютно увесь спектр прав досліджуваної сфери має охоронятися на одному рівні, однак аналіз чинного українського законодавства дає підстави стверджувати, що право на недоторканність приватного життя не є однаковим для всіх, його обсяг законодавчо звужений щонайменше для осіб, які займають посади, пов'язані з виконанням функцій держави або органів місцевого самоврядування, членів їх сімей, а також призовників, військовозобов'язаних та резервістів.

2. Правове регулювання права на недоторканність приватного життя в Україні характеризується наявністю конституційно закріплених гарантій та цивільно-правової, адміністративно-правової та кримінально-правової охорони останніх, де приватне життя вкладається у таку категоріальну одиницю, як «конфіденційна інформація про особу». Кожна з представлених сфер охорони має свої недоліки: відсутність інституту «права на забуття» (цивільно-правова сфера); звуження змісту охорони та захисту до державної реєстрації баз персональних даних та їх використання (адміністративно-правова сфера); відсутність однастайності щодо кваліфікації кримінальних правопорушень за загальною та спеціальними нормами, що провокує такі негативні наслідки, як поява нових детермінант порушень приватності, неможливість визначення реального рівня злочинності та рівня латентності, звуження обсяг правової охорони та її ефективності.

3. Науковий доробок українських вчених у сфері охорони приватності характеризується значною кількістю праць у різних галузях права, зокрема, конституційного, цивільного, адміністративного, кримінального тощо, що створює міцне підґрунтя для розуміння всіх його аспектів та робить можливим окреслення напрямів подальших наукових розробок. Разом з тим, в Україні бракує кримінологічних досліджень порушень приватності, на результатах яких би базувалися науково обґрунтовані пропозиції щодо заходів запобігання досліджуваним антисоціальним проявам. На сьогодні погляди вчених на охорону приватності від злочинних посягань згуртовані в межах кримінально-правових заходів, основним серед яких є пропозиції щодо внесення змін до ст. 182 КК України, однак такий підхід є занадто звуженим та не дозволяє розробити й впровадити дієву державну політики у сфері протидії досліджуваному явищу.

4. Обмеженість даних, які акумульовано у межах офіційної статистики правоохоронних та судових органів, незначна кількість судових рішень та відсутність засуджених осіб, що реально відбувають покарання за ст. 182 КК України, робить нагальною потребу пошуку додаткового емпіричного матеріалу. Тому важливим доповненням до офіційної статистичної інформації та емпіричної бази дисертаційного дослідження в цілому стали результати опитувань, які проводилися

шляхом анкетування окремо серед працівників правоохоронних органів, суддів та населення, кожне з яких мало свою мету та завдання. Результати цих анкетувань у подальшому створили підґрунтя для висновків про стан забезпечення охорони приватності, рівень латентності явища, загальні детермінанти таких порушень, роль віктимологічних факторів та віднайти оптимальні способи запобіжної діяльності.

5. У структурі кримінальних правопорушень проти приватності порушення недоторканності приватного життя у межах складу, передбаченого ст. 182 КК України, становлять лише близько 12%. За 2015–2023 рр. правоохоронними органами обліковано 2328 таких злочинних посягань, а судова статистика вказує лише на 24 засуджених особи. Показник злочинної інтенсивності можна охарактеризувати як коливаючий. Різке підвищення коефіцієнту злочинної інтенсивності у 2023 р. до 6,77 є штучним, оскільки спровоковане скороченням кількості постійного населення країни у зв'язку з повномасштабним вторгненням. Встановлення коефіцієнту злочинної активності є неможливим через недоліки офіційної статистичної звітності. Основними способами порушень недоторканності приватного життя на сучасному етапі є фішинг; хакінг; перевищення службових повноважень чи зловживання ними; використання технічних засобів аудіо-, відео, фотофіксації та поширення інформації, однак через динамічність досліджуваного антисоціального явища та його прямий зв'язок з науково-технічним прогресом обмежуватися представленою категоризацією неприпустимо.

Грунтовний аналіз особи злочинця за соціально-демографічними, морально-психологічними та кримінально-правовими ознаками та подальше створення повного збирального соціального образу особи-злочинця є неможливими через обмежену кількість судових рішень та відсутність осіб, які реально відбувають покарання у виді позбавлення волі за порушення недоторканності приватного життя, однак, вбачається за можливе проведення категоризації останніх за цілеспрямованістю злочинної поведінки та доступом до персональних даних потерпілих. У межах першого блоку варто виділяти: осіб, які мають корисливу мотивацію (особи, які знаходяться у скрутному матеріальному становищі та вчиняють кримінальне правопорушення з метою його покращення; особи, злочинна діяльність яких спрямована на отримання

значних грошових коштів або інших матеріальних благ) та осіб, що порушують право на приватність інших осіб через міжособистісні стосунки, а у другому – осіб, які відповідно до професійних та службових обов'язків здійснюють збір та обробку персональних даних громадян; осіб, які мають легальний доступ до конфіденційної інформації про осіб; осіб, які здобувають персональні дані інших осіб шляхом порушення чинного законодавства; осіб, які випадково отримують персональні дані інших.

6. Дослідження питання соціальних наслідків порушень недоторканності приватного життя показало невідповідність між рівнями суспільної значущості проблеми та сучасними кримінологічними знаннями про них. У межах досліджуваного явища такі наслідки можуть мати соціально-психологічний, соціально-економічний та міжнародно-правовий характер, однак не обмежуються лише запропонованими блоками. Визначальним фактором обчислення «ціни» порушень недоторканності приватного життя є локальність, оскільки базою таких розрахунків виступають мізерна кількість судових рішень та дані офіційної статистики, які не є відображенням об'єктивної дійсності. Грошовий еквівалент моральних страждань є у 2065 разів нижчим, ніж мінімальний розмір матеріальних збитків, які сягають десятків мільйонів гривень.

7. Результати аналізу офіційної статистичної звітності та проведених соціологічних опитувань працівників правоохоронних органів, суддів та громадськості підтверджують висунуту гіпотезу про високолатентність порушень недоторканності приватного життя. Співвідношення між кількістю облікованих кримінальних правопорушень та реальним їх обсягом наближене до 1:9, отже, поза межами обліку знаходиться в дев'ять разів більше порушень приватності, ніж їх виявлено. Такий стан спровоковано чималою кількістю факторів об'єктивного та суб'єктивного характеру, зокрема, відсутністю методик виявлення порушень приватності, складнощами у розслідуванні вказаної категорії правопорушень, небажанням розголошувати інформацію про приватне життя, невіглаством у сфері приватності, недовірою до правоохоронних органів, зневірою у можливості захисту порушеного права тощо. Аналіз та синтез отриманих емпіричних даних у ході

проведення двох анкетувань дає підстави говорити про переважно межову латентність порушень недоторканності приватного життя, однак не можна залишати поза увагою частку природної та процесуальної латентності, що також є важливими для подальшої розробки заходів запобігання.

8. Елементи детермінаційного комплексу порушень недоторканності приватного життя представлені складною сукупністю криміногенних факторів. Перелічені та розкриті у межах дисертаційного дослідження чинники еволюційно-формаційного, соціально-економічного, політично-управлінського, соціально-культурного, віктимологічного характеру не становлять собою вичерпний перелік, а лише відображають найбільш характерні процеси об'єктивної дійсності, що породжують чи сприяють появі порушень недоторканності приватного життя в Україні, та слугують методологічною основою для вироблення оптимальних та ефективних засобів запобігання. Чи не найбільший внесок у розвиток досліджуваного антисоціального явища робить саме жертва злочинного посягання на приватність. Зокрема у межах цього дослідження встановлено, що невігластво потерпілого, недбале ставлення до схоронності власної приватності та нехтування правила кібергігієни відіграють одну з головних ролей у детермінаційному комплексі порушень недоторканності приватного життя.

9. Проведений аналіз дає підстави стверджувати про існування у міжнародній спільноті потужної системи захисту персональних даних, яка відповідає реаліям сучасності та має здатність до вчасної модернізації у відповідь на нові виклики. Найважливішим стандартом західного світу є GDPR. Його положення спрямовані на гармонізацію захисту основних прав і свобод фізичних осіб щодо діяльності з переробки і на забезпечення вільного потоку персональних даних між державами-членами та іншими державами, що співпрацюють з ЄС у зазначеній сфері. На сьогодні положення Загального регламенту не імplementовані в українське правове поле, що негативно впливає на рівень захисту приватності у транскордонній площині. Що стосується досвіду захисту приватності на теренах досліджених зарубіжних країн, то останній формується у межах двох основних моделей захисту персональних даних – регулюючої (Великої Британії, ФРН та Японії) та секторальної (США), що мають як

позитивні, так і негативні прояви. Впровадження в Україні найкращих здобутків міжнародного та зарубіжного досвіду вбачається ефективним в межах змішаної моделі захисту персональних даних, що характеризується одночасною дією сильного загального та вузькоспеціалізованого законодавства, а також наявністю уповноваженого на контроль органу.

10. Державна політика у сфері запобігання та протидії порушенням приватності має характеризуватися когерентністю, ієрархічністю, впорядкованістю та компетентністю відповідних владних органів. Серед основних векторів модернізації української правової дійсності у сфері протидії та запобігання порушенням недоторканності приватного життя слід виділяти протидію кіберзлочинності; оновлення законодавства щодо захисту персональних даних, в основу якого має бути закладено GDPR; створення уповноваженого органу з контролюючими, каральними, консультативними, просвітницькими повноваженнями; підвищення рівня етичних стандартів та компетентності працівників (soft and hard skills), які мають доступ до персональних даних громадян; розробка дієвих заходів віктимологічного запобігання, однак не обмежуватися лише ними. Відповідні вектори слугують основою й для нових наукових пошуків.

11. Віктимологічну профілактику в сфері протидії порушенням недоторканності приватного життя можна вважати чи не найбільш значущою у загальному механізмі запобігання вказаним порушенням. Попереднє встановлення загальних детермінант порушень приватності, а також результати проведених опитувань дають підстави виокремити такі заходи віктимологічного запобігання на загальному, спеціальному та індивідуальному рівнях, як створення належної правової бази для якісного забезпечення віктимологічної профілактики, переорієнтування роботи правоохоронних органів на жертв кримінальних правопорушень з подальшою підготовкою відповідного кадрового забезпечення, підвищення рівня довіри жертв кримінальних правопорушень до правоохоронних органів, проведення віктимологічних «зондувань», пропаганда та просвітницька робота серед населення тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. A, B and C v. Ireland, App. no. 25579/05, 16 December 2010, ECHR. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-102332> (Last accessed: 05.06.2021).
2. Amann v. Switzerland, App. no. 27798/95, 16 February 2000, ECHR. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58497> (Last accessed: 05.06.2021).
3. American Convention on Human Rights. Wikisource. URL: https://en.wikisource.org/wiki/American_Convention_on_Human_Rights (Last accessed: 17.02.2021).
4. Banisar D., Davies S. Global Trends in Privacy Protection: An International Survey of Privacy, Data Protection, and Surveillance Laws and Developments, 18 J. Marshall J. *Computer & Info.* 1999. L. 1. 112 p.
5. Block H. Datenschutzbericht der Landesbeauftragten für Datenschutz und Informationsfreiheit Nordrhein-Westfalen: für die Zeit vom 1. Januar 2019 bis zum 31. Dezember 2019. 152 s. URL: <https://www.ldi.nrw.de/system/files/media/document/file/25-datenschutzbericht-ldi-nrw-2.pdf> (Last accessed: 15.12.2023).
6. Botta v. Italy, App. no. 153/1996/772/973, 24 February 1998, ECHR. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58140> (Last accessed: 05.06.2021).
7. Brandeis L. D., Warren S. D. The Right to Privacy. *Harvard Law Review*. 1890. P. 193–220. URL: <https://www.cs.cornell.edu/~shmat/courses/cs5436/warren-brandeis.pdf> (Last accessed: 31.01.2021).
8. Causal Determinism. *Stanford Encyclopedia of Philosophy Archive*. URL: <https://plato.stanford.edu/archives/spr2016/entries/determinism-causal> (Last accessed: 18.01.2023).
9. Charter of fundamental rights of the European Union. Official Journal of the European Union. C 202. 7 June 2016. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/char_2016/oj (Last accessed: 17.02.2021).
10. Computer Misuse Act 1990. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1990/18/enacted?view=plain> (Last accessed: 16.12.2023).

11. Context. *Harvard Law Review*. URL: http://faculty.uml.edu/sgallagher/harvard_law_review.htm (Last accessed: 01.02.2021).
12. Convention on the Rights of the Child. Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 44/25 of 20 November 1989. *The Internet Archive «The Wayback Machine»*. URL: <https://web.archive.org/web/20100611182141/http://www2.ohchr.org/english/law/crc.htm> (Last accessed: 19.02.2021).
13. Cooley T. A Treatise on the Law of Torts, Or, The Wrongs which Arise Independent of Contract: 2ed. Chicago, Callaghan & Co., 1888. 899 p.
14. Craxi (No. 2) v. Italy, App. no. 25337/94, 17 July 2003, ECHR. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61229> (Last accessed: 05.06.2021).
15. Data Protection Enforcement in Japan. URL: <https://www.globalcompliance.com/data-privacy/data-protection-enforcement-in-japan/> (Last accessed: 15.12.2023).
16. Data Protection in Japan: All You Need to Know about APPI. *Endpoint Protector*. 5 April, 2022. URL: <https://www.endpointprotector.com/blog/data-protection-in-japan-appi/> (Last accessed: 16.12.2023).
17. DeCew J. Privacy. *Stanford Encyclopaedia of Philosophy*. URL: <http://plato.stanford.edu/entries/privacy> (Last accessed: 05.02.2021).
18. DeepStateMapLive: інтерактивна онлайн-мапа бойових дій в Україні (станом на 01.01.2024 р.). URL: <https://deepstatemap.live/#6/49.438/32.053> (дата звернення 15.03.2024).
19. Determann L. No One Owns Data. *Hastings Law Journal*. 2018. Vol. 70:1. P. 1–44. URL: https://www.researchgate.net/publication/323617530_No_One_Owns_Data (Last accessed: 10.01.2023).
20. Directive 2019/2161 of the European Parliament and of the Council of 27 November 2019 amending Council Directive 93/13/EEC and Directives 98/6/EC, 2005/29/EC and 2011/83/EU of the European Parliament and of the Council as regards the better enforcement and modernization of Union consumer protection rules. Official Journal

of the European Union. L 328. 18.12.2019. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/2161/oj> (Last accessed: 12.01.2023).

21. Dudgeon v. the United Kingdom, App. no. 7525/76, 22 October 1981, ECHR. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57473> (Last accessed: 05.06.2021).

22. European Convention on Human Rights: the text. 62 p. URL: https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf (Last accessed: 17.02.2021).

23. Federal Criminal Code and Rules: 18 U.S. Code. § 2511 – Interception and disclosure of wire, oral, or electronic communications prohibited. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/2511> (Last accessed: 17.12.2023).

24. Gavison R. Privacy and the Limits of Law. *The Yale Law Journal*. 1980. Vol. 89. № 3. P. 421–471.

25. Gayk B. Bericht der Landesbeauftragten für Datenschutz und Informationsfreiheit Nordrhein-Westfalen: für die Zeit vom 1. Januar 2021 bis zum 31. Dezember 2021. 130 s. URL: https://www.ldi.nrw.de/system/files/media/document/file/27_datenschutzbericht_2022_ldi_nrw.pdf (Last accessed: 15.12.2023).

26. Gayk B. Bericht der Landesbeauftragten für Datenschutz und Informationsfreiheit Nordrhein-Westfalen: für die Zeit vom 1. Januar 2022 bis zum 31. Dezember 2022. 239 s. URL: https://www.ldi.nrw.de/system/files/media/document/file/28_datenschutzbericht_2023_ldi-nrw_1.pdf (Last accessed: 15.12.2023).

27. Gayk B. Bericht der Landesbeauftragten für Datenschutz und Informationsfreiheit Nordrhein-Westfalen: für die Zeit vom 1. Januar 2020 bis zum 31. Dezember 2020. 262 s. URL: https://www.ldi.nrw.de/system/files/media/document/file/26_-bericht-ldi-nrw-1.pdf (Last accessed: 15.12.2023).

28. Genovese v. Malta, App. no. 53124/09, 11 October 2011, ECHR. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-106785> (Last accessed: 05.06.2021).

29. Ghrib M. Privacy and Informational Self-determination Through Informed Consent: The Way Forward. *International Workshops of ESORICS 2021 Computer*

- Security*. 2022. P. 171–184. URL: https://www.researchgate.net/publication/357573456_Privacy_and_Informational_Self-determination_Through_Informed_Consent_The_Way_Forward (Last accessed: 14.01.2023).
30. Gillberg v. Sweden, App. no. 41723/06, 3 April 2012, ECHR. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-110144> (Last accessed: 01.05.2021).
31. Gillow v. the United Kingdom, App. no. 9063/80, 24 November 1986, ECHR. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57493> (Last accessed: 05.06.2021).
32. Griswold v. Connecticut, 381 U.S. 479 (1965). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/381/479/> (Last accessed: 05.02.2021).
33. Guillot v. France, App. no. 22500/93, 24 October 1993, ECHR. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58069> (Last accessed: 05.06.2021).
34. Haas v. Switzerland, App. no. 31322/07, 20 January 2011, ECHR. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-102940> (Last accessed: 05.06.2021).
35. Hayashi H., Yukawa M. Data Protection Laws and Regulations Japan 2023–2024. ICLG. July 20, 2023. URL: <https://iclg.com/practice-areas/data-protection-laws-and-regulations/japan> (Last accessed: 23.01.2024).
36. Hickman T., Devina J. Data Protection Laws and Regulations UK 2023–2024. ICLG. July 20, 2023. URL: <https://iclg.com/practice-areas/data-protection-laws-and-regulations/united-kingdom> (Last accessed: 23.01.2024).
37. International Covenant on Civil and Political Rights. Adopted by the General Assembly of the United Nations on 19 December 1966. *United Nation, Treaty Series*. 1976. Vol. 999, No. 14668. P. 172–301.
38. Jankauskas v. Lithuania (No. 2), App. 50446/09, 27 June 2017, ECHR. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-174617> (Last accessed: 01.05.2021).
39. Japan Act on the Protection of Personal Information (APPI): An Overview. *Usercentrics*. Feb 1, 2023. URL: <https://usercentrics.com/knowledge-hub/japan-act-on-protection-of-personal-privacy-appi/> (Last accessed: 14.12.2023).
40. Keylogger. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Keylogger> (дата звернення: 17.01.2023).

41. LfDI Baden-Württemberg verhängt Bußgeld gegen AOK Baden-Württemberg – Wirksamer Datenschutz erfordert regelmäßige Kontrolle und Anpassung. URL: https://www.baden-wuerttemberg.datenschutz.de/wp-content/uploads/2020/06/PM_Bu%C3%9Fgeld-gegen-AOK.pdf (Last accessed: 16.12.2023).
42. López Ostra v. Spain, App. no. 16798/90, 09 December 1994, ECHR. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57905> (Last accessed: 05.06.2021).
43. Lozovyye v. Russia, App. no. 4587/09, 24 April 2018, ECHR. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-182452> (Last accessed: 05.06.2021).
44. Mcdonald, A.M., Cranor, L.F.: The Cost of Reading Privacy Policies. *Journal of Law and Policy for the Information Society*. 2008. № 4. P. 1–22.
45. New Survey Reveals Teens Get Their News from Social Media and YouTube. PR Newswire. URL: <https://www.prnewswire.com/news-releases/new-survey-reveals-teens-get-their-news-from-social-media-and-youtube-300900557.html> (Last accessed: 25.06.2023).
46. Niemietz v. Germany, App. no. 13710/88, 16 December 1992, ECHR. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57887> (Last accessed: 05.06.2021).
47. Odièvre v. France, App. no. 42326/98, 13 February 2003, ECHR. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60935> (Last accessed: 05.06.2021).
48. Oleksandr Volkov v. Ukraine, App. no. 21722/11, 9 January 2013, ECHR. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-115871> (Last accessed: 05.06.2021).
49. One certain aspects concerning contracts for the supply of digital content and digital services: Directive 2019/770 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2019. OJ. 2019. № 2. L 136/01. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX%3A32019L0770> (Last accessed: 12.01.2023).
50. Oxford advanced learner's dictionary of current English / A. S. Hornby, E. V. Gatenby, H. Wakefield. 2 edition. Oxford: Oxford University Press, 1978. 1055 p.
51. P., Garçon and Nicot v. France, App. nos. 79885/12, 52471/13 and 52596/13, 6 April 2017, ECHR. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-172913> (Last accessed: 05.06.2021).

52. Peck v. the United Kingdom, App. no. 44647/98, 28 January 2003, ECHR. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60898> (Last accessed: 05.06.2021).
53. Petik M., Miadzvetskaya Yu. Неочевидні нюанси GDPR. Що треба знати про принцип Privacy by Design, щоб не отримати штраф на \$16 мільйонів. *DOU*. 2020, 01 травня. URL: <https://dou.ua/lenta/articles/gdpr-and-privacy-by-design/> (дата звернення: 10.01.2024).
54. Petrina c. Roumanie, App. no. 78060/01, 14 Octobre 2008. ECHR. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-88963> (Last accessed: 05.06.2021).
55. Pittman P., Hafiz A., Hamm A. Data Protection Laws and Regulations USA 2023–2024. *ICLG*. July 20, 2023. URL: <https://iclg.com/practice-areas/data-protection-laws-and-regulations/usa> (Last accessed: 23.01.2024).
56. Prigg M., AFP. Harward professor warn «privacy is dead». *Sunday Times* (Sri Lanka). 25 Jan, 2015. *Pressreader*. URL: <https://www.pressreader.com/sri-lanka/sunday-times-sri-lanka/20150125/282153584681118> (Last accessed: 14.01.2023).
57. R. B. v. Hungary, App. no. 64602/12, 12 April 2016, ECHR. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-161983> (Last accessed: 05.06.2021).
58. S. H. and Others v. Austria, App. no. 57813/00, 3 November 2011, ECHR. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-107325> (Last accessed: 05.06.2021).
59. Solove D. Conceptualizing Privacy. *California Law Review*. 2002. Vol. 90. P. 1087–1156.
60. State Privacy Laws Regarding Library Records. *ALA: American Library Association*. URL: <https://www.ala.org/advocacy/privacy/statelaws> (Last accessed: 16.12.2023).
61. Stjerna v. Finland, App. no. 18131/91, 25 November 1994, ECHR. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57912> (Last accessed: 05.06.2021).
62. Strafgesetzbuch (StGB). URL: https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/_126a.html (Last accessed: 15.12.2023).
63. Szafráński v. Poland, App. no. 17249/12, 15 December 2015, ECHR. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-159205> (дата звернення: 05.06.2021).

64. The OECD Guidelines on the Protection of Privacy and Transborder Flows of Personal Data. Adopted on 23 September 1980. *OECD iLibrary*. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/oecd-guidelines-on-the-protection-of-privacy-and-transborder-flows-of-personal-data_9789264196391-en (Last accessed: 15.12.2023).
65. Tig v. Turkey, App. no. 8165/03, 24 May 2005, ECHR. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-69258> (Last accessed: 05.06.2021).
66. Toma c. Roumanie, App. no. 42716/02, 24 Février 2009. ECHR. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-91426> (Last accessed: 05.06.2021).
67. Trenti A. Victimological Aspects of Computer Crimes. *Advances in Psychology and Law. International Contributions*. 1997. URL: <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/9783110801163.88/html> (дата звернення: 15.02.2023).
68. Ukraine. *National Cyber Security Index*. URL: <https://ncsi.ega.ee/country/ua/> (дата звернення: 20.12.2023).
69. Universal Declaration of Human Rights. URL: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> (Last accessed: 12.02.2021).
70. Von Hannover v. Germany, App. nos. 40660/08 and 60641/08, 7 February 2012, ECHR. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-109029> (Last accessed: 05.06.2021).
71. X and Y v. the Netherlands, App. no. 8978/80, 26 March 1985, ECHR. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-57603> (Last accessed: 05.06.2021).
72. Z v. Finland, App. no. 22009/93, 25 February 1997, ECHR. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58033> (Last accessed: 05.06.2021).
73. Zahlen und Daten. Landesbeauftragte für Datenschutz und Informationsfreiheit Nordrhein-Westfalen. URL: <https://www.ldi.nrw.de/zahlen-und-daten> (Last accessed: 15.12.2023).
74. Аналіз законодавства про захист персональних даних України: звіт від 14 вересня 2020 р. 55 с. URL: https://ecpl.com.ua/wp-content/uploads/2020/09/UKR_09142020_CEP_Finalnyy-zvit.pdf (дата звернення 23.01.2024).

75. Андрієвська О. О. Охорона та захист прав на приватне життя особи. *Часопис Академії адвокатури України*. 2012. № 1 (14). С. 1–6.
76. Андрушко П. П. Кримінально-правова охорона конституційного права громадян на недоторканність приватного життя. *Вісник Конституційного Суду України*. 2005. № 2. С. 43–50.
77. Байлов А. В., Сахута П. В. Криміногенний потенціал діяльності засобів масової інформації. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2016. № 1 (12). С. 143–153.
78. Барабаш О. Л. Становлення та зміст поняття «приватне життя». *Правова держава*. 2014. № 18. С. 96–100.
79. Басай В. Д., Король І. Б. Кримінологічні фактори (загрози) порушень права на недоторканність приватного життя. *Право і суспільство*. 2015. № 3. Частина 2. С. 174–180.
80. Батиргарєєва В. С. Методологія кримінологічного вивчення правопорушень у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2022. Вип. 44. С. 18–29.
81. Батиргарєєва В. С. Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми: монографія. Харків: Право, 2009. 576 с.
82. Батиргарєєва В. С. Щодо методологічних підходів до вивчення проблем рецидивної злочинності. *Проблеми законності*. 2006. № 77. С. 124–131.
83. Бебик В. М. Глобальне інформаційне суспільство: поняття, структура, комунікації. *Інформація і право*. 2011. № 1 (1). С. 41–49.
84. Бегма А. П., Ховпун О. С. Розслідування злочинів в ІТ-сфері. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. Т. 28 Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 12–19.
85. Бем М. В., Городиський І. М., Саттон Г., Родіоненко О. М. Захист персональних даних: Правове регулювання та практичні аспекти: науково-практичний посібник. К.: К.І.С., 2015. 220 с.

86. Бернерс-Лі Т., Фічетті М. Заснування павутини: З чого починалася і до чого прийде Всесвітня мережа / пер. з англ. А. Іщенка. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. 207 с.
87. Беленький В. П. Кіберзлочини за законодавством США. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2015. № 17. Том 2. С. 91–93.
88. Білоусов О. С. Міжнародна практика правового захисту приватної та публічної інформації. *Наукові перспективи*. 2021. № 7 (13). С. 180–190.
89. Блохін М. Ю. General Data Protection Regulation (GDPR) як потенційне джерело вдосконалення вітчизняного законодавства у сфері захисту персональних даних. *Часопис цивілістики*. 2021. Випуск 42. С. 44–48.
90. Бобрик В. І. Цивільно-правова охорона особистого життя фізичних осіб: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2004. 20 с.
91. Богатирьов І. Віктимологічні особливості жертви вимушеної міграції. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 3. С. 8–13.
92. Борисов В. І. Вибрані твори / уклад.: В. В. Базелюк, С. В. Гізімчук, Л. М. Демидова та ін.; відп. за вип. М. В. Шепітько. Харків: Право, 2018. 784 с.
93. Борисов В. І. Склад злочину як правова модель. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. Число 1. С. 254–256.
94. Брижко В. М. Сучасні основи захисту персональних даних в європейських правових актах. *Інформація і право*. 2016. № 3 (18). С. 45–57.
95. В мережі попередили про аферу з 1000 гривень. Шахраї можуть вкрати всі гроші з вашої приватної картки. *ГО «Заборона Media»*. URL: <https://zaborona.com/v-merezhi-poperedyly-pro-aferu-z-1000-gryven-shahrayi-mozhut-vkrasty-vsi-groshi-z-vashoyi-pryvatnoyi-kartky/> (дата звернення: 18.11.2023).
96. Вирок Галицького районного суду м. Львова від 27 липня 2023 р., судова справа № 464/4759/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112511346> (дата звернення: 14.11.2023).

97. Вирок Жашківського районного суду Черкаської області від 15 грудня 2022 р., судова справа № 693/160/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107893245> (дата звернення: 14.11.2023).
98. Вирок Ковельського міськрайонного суду Волинської області від 03 лютого 2022 р., судова справа № 159/4835/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102951854> (дата звернення: 14.11.2023).
99. Вирок Миколаївського районного суду Львівської області від 11 лютого 2019 р., судова справа № 447/105/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79798221> (дата звернення: 14.11.2023).
100. Вирок Новоград-Волинського міськрайонного суду Житомирської області від 12 вересня 2022 р., судова справа № 285/1477/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106212425> (дата звернення: 14.11.2023).
101. Вирок Октябрського районного суду м. Полтави від 29 лютого 2016 р., судова справа № 554/7185/14-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/56229044> (дата звернення: 14.11.2023).
102. Вирок Першотравневого районного суду м. Чернівці від 31 липня 2023 р., судова справа № 727/2632/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112507141> (дата звернення: 14.11.2023).
103. Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 17 грудня 2021 р., судова справа № 522/15074/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102037885> (дата звернення: 14.11.2023).
104. Вирок Ржищівського міського суду Київської області від 07 жовтня 2021 р., судова справа № 374/70/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100193020> (дата звернення: 14.11.2023).
105. Вирок Святошинського районного суду міста Києва від 23 січня 2023 р., судова справа № 759/1149/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108571346> (дата звернення: 14.11.2023).
106. Вирок Снігурівського районного суду Миколаївської області від 18 жовтня 2021 р., судова справа № 485/1354/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100360363> (дата звернення: 14.11.2023).

107. Вирок Стрийського міськрайонного суду Львівської області від 05 грудня 2022 р., судова справа № 456/3275/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107667850> (дата звернення: 14.11.2023).
108. Вирок Стрийського міськрайонного суду Львівської області від 08 серпня 2022 р., судова справа № 456/1471/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105638705> (дата звернення: 14.11.2023).
109. Вирок Тульчинського районного суду Вінницької області від 16 серпня 2016 р., судова справа № 148/949/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/59762602> (дата звернення: 14.11.2023).
110. Вирок Франківського районного суду м. Львова від 14 липня 2022 р., судова справа № 465/7788/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105254222> (дата звернення: 14.11.2023).
111. Вирок Франківського районного суду м. Львова від 31 травня 2022 р., судова справа № 465/1222/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104573400> (дата звернення: 14.11.2023).
112. Вирок Хмельницького міськрайонного суду Вінницької області від 09 жовтня 2023 р., судова справа № 149/1/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114007842> (дата звернення: 14.11.2023).
113. Вирок Червоноармійського районного суду Житомирської області від 23 червня 2020 р., судова справа № 292/777/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89971342> (дата звернення: 14.11.2023).
114. Вирок Шевченківського районного суду м. Львова від 11 червня 2021 р., судова справа № 466/3684/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97751830> (дата звернення: 14.11.2023).
115. Відкаускас Д. Виступ на міжнародному просвітницькому семінарі «Нові аспекти права на приватність та удосконалення українського законодавства», Київ, 6–7 жовтня 2003 року. *Права людини: онлайн-бібліотека*. URL: <https://library.khpg.org/index.php?id=1094815937> (дата звернення: 05.06.2021).
116. Віктимологія: навч. посіб. / за ред. В. В. Голіни і Б. М. Головкина. Харків: Право, 2017. 308 с.

117. Власко С. Захист персональних даних: чий досвід може стати в нагоді Україні. *Європейська правда*. 16 січня 2018 р. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2018/01/16/7076152/> (дата звернення: 15.12.2023).
118. Гальцова В. В. Об'єкт та система злочинів проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини та громадянина (Розділ V Особливої частини Кримінального кодексу України). *Право і безпека*. 2011. № 2. С. 46–51.
119. Гаргат-Українчук О. М. Історія виникнення та становлення кримінологічної віктимології. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 3. С. 108–111. URL: http://lsei.org.ua/3_2014/31.pdf (дата звернення: 23.06.2023).
120. Гідденс Е. Злочинність та статистика злочинності. Соціологія. URL: <https://westudents.com.ua/glavy/86951-zlochinnst-statistika-zlochinnost.html> (дата звернення: 29.01.2024).
121. Голіна В. В. Місце організованої злочинності в структурі загальної злочинності (за матеріалами Харківського та Полтавського регіону). *Проблеми боротьби з організованою злочинністю в регіоні (на матеріалах Харківської та Полтавської областей)*: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конференції (м. Харків, 26–27 квіт. 1999 р. Х.: Право, 2000. С.100–104.
122. Голіна В. Кримінологічна політика в Україні: деякі теоретико-прикладні проблеми. *Вісник Академії правових наук України*. 2008. № 2 (53). С. 182–190.
123. Голіна В. В. Злочинності – організовану протидію / В. В. Голіна. Харків: «Рубікон», 1998. 125 с.
124. Голіна В., Колодяжний М. Кримінологічна політика України: сутність та передумови її формування. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2012. Випуск 23. С. 53–63.
125. Головкін Б. Віктимна поведінка жертв злочинів. *Проблеми законності*. 2016. Вип. 135. С. 124–135.
126. Головкін Б. М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання: монографія. Х.: Право, 2011. 440 с.

127. Головкін Б. М. Причинність у системі детермінації злочинності. *Теорія і практика правознавства*. 2014. Вип. 1. С. 1–8.
128. Головкін Б. М. Про детермінацію злочинності. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 274–280.
129. Головкін Б. М. Соціальні наслідки корисливої насильницької злочинності в Україні. *Право і суспільство*. 2009. № 2. С. 81–88.
130. Головки А. Я. Постіндустріальна трансформація світового господарства в контексті формування концепції соціальної відповідальності ТНК. *Електронний журнал «Ефективна економіка»*. 2013. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2330> (дата звернення: 15.01.2023).
131. Горпинюк О. П. Кримінально-правова охорона інформаційного аспекту приватності в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2011. 242 с.
132. Горпинюк О. П. Кримінально-правова охорона інформаційного аспекту приватності в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2011. 19 с.
133. Громадськість у запобіганні і протидії злочинності: вітчизняний та міжнародний досвід : монографія / за заг. ред. В. В. Голіни, М. Г. Колодяжного. Х.: Право, 2017. 284 с.
134. Громовой О. Право на забуття. Чи маємо ми право на «друге Інтернет-життя»? *Ліга.net*. URL: <https://blog.liga.net/user/ogromovyi/article/36859> (дата звернення: 10.10.2021).
135. Гуржій Т. О., Петрицький А. Л. Правовий захист персональних даних: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 216 с.
136. Гусєва В. П. Вплив корупції на імідж України в світі. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2012. № 2 (28). С. 113–119.
137. Даньшин І. М., Зелінський А. Ф. Кримінальна політика: за і проти. *Право України*. 1992. № 8. С. 29–35.
138. Декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування: Наказ Національного агентства з питань запобігання

корупції від 23 липня 2021 р. № 449/21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0987-21#n16> (дата звернення: 10.10.2023 р.).

139. Дем'яненко Ю. І. Кримінальна відповідальність за порушення недоторканності приватного життя: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2008. 215 с.

140. Дем'яненко Ю. І. Кримінальна відповідальність за порушення недоторканності приватного життя: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2008. 20 с.

141. Деякі питання практичного застосування Закону України «Про захист персональних даних»: роз'яснення Міністерства юстиції України від 21 грудня 2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0076323-11#Text> (дата звернення: 13.10.2021).

142. Джужа А. О. Основні напрями удосконалення віктимологічного запобігання правопорушенням в Україні: монографія. К.: Нац. акад. внутр. справ, 2016. 304 с.

143. Джужа А. О. Теоретичні та практичні засади віктимологічного запобігання злочинам в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2018. 522 с.

144. Дмитренко О. А. Право фізичної особи на власні персональні дані в цивільному праві України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 210 с.

145. Довідник із застосування статті 8 Європейської конвенції з прав людини. Право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції. Оновлено 31 серпня 2018 р. 118 с. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_8_UKR.pdf (дата звернення: 01.05.2021).

146. Дрьомін В. М. Концептуальні основи теорії інституціоналізації кримінальних практики як предмета інституціональної кримінології. *Актуальні проблеми держави і права*: зб. наук. праць. 2011. Вип. 59. С. 27–39.

147. Дрьомін В. М. Ефект «ореолу» в механізмі криміналізації неповнолітніх правопорушників. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 288–291.

148. Духова О. Вчимося на помилках: найбільші штрафи за порушення норм GDPR. *Всеукраїнське професійне юридичне видання «Юридична газета online»*. 2020,

29 травня. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/informaciyne-pravo-telekomunikaciyi/vchimosya-na-pomilkah-naybilshi-shtrafi-za-porushennya-norm-gdpr.html> (дата звернення: 16.12.2023).

149. Етичний кодекс лікаря України: прийнято та підписано Всеукраїнським з'їздом лікарських організацій та Х З'їздом Всеукраїнського лікарського товариства (ВУЛТ) від 27 вересня 2009 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001748-09> (дата звернення: 25.12.2023).

150. Євангеліє від Луки. 12:3. URL: <http://osbm-buchach.org.ua/Bibliya/Luka.html> (дата звернення: 31.01.2021).

151. Євросоюз і Японія завершили переговори про взаємний захист персональних даних. *Укрінформ*, 2018, 17 липня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2500176-es-i-aponia-stvorat-najbilsu-u-sviti-sistemu-zahistu-personalnih-danih.html> (дата звернення: 16.12.2023).

152. Ємчук Л. В. Конституційно-правове регулювання особистого та сімейного життя людини і громадянина: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2015. 22 с.

153. ЄС і Японія створять найбільшу у світі систему захисту персональних даних. *ВінницяОК*. 17 липня 2018 р. URL: <http://vinnitsaok.com.ua/archives/240978> (дата звернення: 16.12.2023).

154. Єсімов С. С. Захист персональних даних у контексті розвитку динамічних інформаційних систем. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2013. Вип. 3. С. 198–208.

155. Журавель А. П. Соціально-психологічні особливості та детермінанти формування особистості зі злочинною поведінкою. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Психологія. 2020. № 3 (70). Том 31. С. 76–80.

156. Загальна декларація прав людини: міжнародний документ від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 17.02.2021).

157. Загальний регламент про захист даних (GDPR). Офіційний переклад українською мовою. URL: <https://gdpr-text.com/uk/> (дата звернення: 20.12.2023).

158. Загуменна Ю., Wilson P. Професійна підготовка працівників правоохоронних органів як основа конструктивної взаємодії поліції та громади. *Підготовка охоронців правопорядку в Харкові (1917– 2017 рр.): зб. наук. ст. і тез доп. на наук.-практ. конф. до 100-річчя підготовки охоронців правопорядку в Харкові* (м. Харків, 25 листоп. 2017 р.). Харків, 2017. С. 124–126.
159. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: підручник. У 3 кн. Київ: Ін Юре, 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
160. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. / Голіна В. В. Х.: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.
161. Звіт про внутрішнє переміщення населення України – Р14 (жовтень 2023 р.). URL: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/IOM_Gen%20Pop%20Report_R14_Displacement_ENG-UKR.pdf (дата звернення: 20.03.2024).
162. Зелінський А. Ф. Кримінологія: навч. посіб. / А. Ф. Зелінський. Х.: Рубікон, 2000. 464 с.
163. Зінченко І. О. Кримінально-правова охорона виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина (Аналіз законодавства і судової практики): монографія. Харків: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2007. 320 с.
164. Ігнатов О. М. Теоретичні та прикладні проблеми протидії загальнокримінальній насильницькій злочинності в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2014. 598 с.
165. Інтерв'ю із міністром Михайлом Федоровим. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/interview-fedorov-mintsyfry-diya-kiberarmiya/32253147.html> (дата звернення 08.11.2023).
166. Інформаційна безпека для ВПО: як не стати жертвами шахраїв. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. URL: <https://minre.gov.ua/2023/04/30/informaczijna-bezpeka-dlya-vpo-yak-ne-staty-zhertvamy-shahrayiv/> (дата звернення: 18.11.2023).

167. Історія вчень про право і державу: хрестоматія для юрид. вищ. навч. закл. і ф-тів / авт.-укла. Г. Г. Демиденко; за заг. ред. О. В. Петришина. 6-те вид., доп. і змін. Х.: Право, 2013. 928 с.
168. Калініна А. Рівень та динаміка як елементи кримінологічної характеристики злочинності іноземців та осіб без громадянства. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2013. Вип. 26. С. 263–272.
169. Калініна А. В. Злочинність іноземців та осіб без громадянства в Україні: кримінологічна характеристика і стратегія запобігання: монографія. Харків : Право, 2019. 303 с.
170. Калініна А. В. Морально-психологічні ознаки злочинця-іммігранта в Україні. *Проблеми законності*. 2017. Вип. 137. С. 132–141.
171. Кардаш А. В. Конституційно-правовий захист інформації про особу (порівняльно-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2019. 223 с.
172. Кібербезпека та ризики цифрової трансформації компаній: практичний посібник / Ю. І. Когут. Київ: Консалтингова компанія «СІДКОН», 2022. 372 с.
173. Коврига С. Детермінанти політичного простору. *Соціогуманітарні проблеми людини*. 2010. № 4. С. 164–171.
174. Кодекс етики. URL: <https://cje.org.ua/ethics-codex/> (дата звернення: 25.12.2023).
175. Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів: затвер. Всеукраїнською конференцією прокурорів від 27 квітня 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001900-17#Text> (дата звернення: 25.12.2023).
176. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки від 07.12.1984 р. № 8073-Х. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.
177. Кодинець А. Право на забуття у системі інформаційних прав. *Право на забуття*: зб. ст. / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків: ЕКУС, 2021. С. 25–37.
178. Колодязний М. Г. Насильницькі вимагання майна в Україні: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання: монографія. Х.: Кроссруд, 2010. 287 с.

179. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): міжнародний документ від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 17.02.2021).

180. Конвенція про кіберзлочинність: міжнародний документ від 23.11.2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 5–6. Ст. 71.

181. Конвенція про права дитини: міжнародний документ від 20.11.1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 17.02.2021).

182. Конституція України: від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

183. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ: Видав. дім «АртЕк». 2020. 128 с.

184. Король І. Б. Охорона недоторканності приватного життя: кримінально-правові та кримінологічні аспекти: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2015. 235 с.

185. Король І. Б. Охорона недоторканності приватного життя: кримінально-правові та кримінологічні аспекти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2015. 22 с.

186. Костенко О. М. Культура і закон – у протидії злу: монографія / О. М. Костенко. Київ: Атіка, 2008. 352 с.

187. Кошкіна С. Обшуки в Чернівецько-Буковинській єпархії УПЦ МП: знайшли паспорт РФ у митрополита і 17-го річного хлопця в ліжку архімандрита. *LB.ua*, 2022, 25 листопада. URL: https://lb.ua/society/2022/11/25/537108_obshuki_chernivetskobukovinskiy.html (дата звернення: 08.02.2023).

188. Крегул Ю. І. Адміністративне право і процес: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2012. 223 с.

189. Кримінальне законодавство України XIX-XXI століть. Збірник нормативно-правових актів: у 6 т. / за ред. П. С. Березіна, О. В. Коротюк. К.: ОВК, 2020. Т. VI. 672 с.

190. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. 2-ге вид. К.: «ВД «Дакор», 2013. 789 с.
191. Кримінальне право України. Особлива частина: навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Литвинова. Харків: Право, 2020. 656 с.
192. Кримінальне право України. Особлива частина: навч. посіб. / за ред. В. К. Грищука, О. М. Омельчука. Хмельницький, 2016. 642 с.
193. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник: у 2 т. / за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., переробл. і допов. Х.: Право, 2015. Т. 1. 528 с.
194. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 6-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2020. Т. 2. 768 с.
195. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 25–26. Ст. 131.
196. Кримінологічна віктимінологія: Навчальний посібник / за заг. ред. О. М. Джужі. К.: Атіка, 2006. 352 с.
197. Кримінологічна віктимінологія: посібник / за заг. ред. професора О. М. Джужі. К.: Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2006. 416 с.
198. Кримінологія. Академічний курс / за заг. ред. О. М. Литвинова. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2018. 588 с.
199. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / за ред. проф. І. М. Даньшина. Х.: Право, 2003. 352 с.
200. Кримінологія: підручник / за заг. ред. Б. М. Головкина. Харків: Право, 2020. 384 с.
201. Кримінологія: підручник / за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкина. Харків: Право, 2014. 513 с.
202. Кулініч О. О. Таємниця приватного життя як виду інформації з обмеженим доступом. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. Вип. 31. С. 92–97.
203. Курило В. І., Михайлов О. Є., Яра О. С. Кримінологія: Загальна частина. Курс лекцій: навчальний посібник. К.: Кондор, 2006. 192 с.

204. Курс кримінології. Особлива частина: підручник: у 2-х кн. / за заг. ред. О. М. Джужі. К.: Юрінком Інтер, 2001. Кн. 2. 480 с.
205. Лех Р. В. Віктимологічна профілактика насильницьких злочинів на загальносоціальному рівні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 3. С. 205–207. URL: http://lsej.org.ua/3_2022/46.pdf (дата звернення: 26.06.2023).
206. Лех Р. В. Профілактика віктимної поведінки особи, як жертви насильницьких злочинів: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2022. 198 с.
207. Литвак О. М. Державний контроль за злочинністю: дис. ... канд. юрид. наук. Х., 2001. 377 с.
208. Лихова С. Я. Актуальні питання вдосконалення кримінально-правових норм, спрямованих на захист недоторканності приватного життя (статті 162, 163, 182 Кримінального кодексу України). *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 7. С. 98–104.
209. Лихова С. Я. Актуальні проблеми систематизації злочинів проти окремих конституційних прав людини і громадянина за КК України 2001 р. *Нові Цивільний та Кримінальний кодекси – важливий етап кодифікації законодавства України*: матер: наук.-практ. конф. (Івано-Франківськ, 3–4 жовтня 2002 р.). Івано-Франківськ, 2002. С. 169–172.
210. Лихова С. Я. Злочини проти громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина за Кримінальним кодексом України (теоретико-правове дослідження): дис. ... д-ра юрид. наук: Київ, 2006. 529 с.
211. Лихова С. Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України): монографія. К.: Видав. поліграф. центр «Київський університет», 2006. 573 с.
212. Лихова С. Я. Особливості чотирьохчленної та трьохчленної системи об'єктів злочинів проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України). *Держава і право*. Спецвипуск. 2005. С. 214–219.

213. Мазуренко А., Ткач М. Соболіна шуба, мільйон доларів і Breguet: під час обшуку у посадовиці податкової знайшли список бажань. *Українська правда*, 2023, 01 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/02/1/7387432/> (дата звернення: 08.02.2023).

214. Малай К. У Києві пограбували будинок відомої блогерки: вона була всередині. Відео з камер спостереження. *OBOZREVATEL*. 2021, 04 листопада. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/show/people/dyakuyu-scho-zalishili-zhivoyu-u-kievi-pograbuvali-kolishnyu-divchinu-kyivstoner-zlodii-potrapili-na-kameri-video.htm> (дата звернення: 08.02.2023).

215. Медицький І. Наслідки злочинності як складова предмету кримінології: стан наукової розробки питання. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2019. Вип. 21. С. 223–229.

216. Мельник К. С. Правові механізми захисту персональних даних в європейському союзі. *Правова інформатика*. 2013. № 4 (40). С. 55–61.

217. Мельник К. С. Теоретичні та організаційно-правові засади захисту персональних даних в контексті євроінтеграції України. К.: ТОВ «ПанТот», 2016. 126 с.

218. Михайленко І. В. Право людини на недоторканність приватного життя: поняття, аспекти, механізми реалізації: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2014. 231 с.

219. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: міжнародний документ від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 17.02.2021).

220. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Відп. ред.: В. Ф. Бойко та інші. 6-те вид., допов. К.: А.С.К., 2000. 1120 с.

221. Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення / за заг. ред. С. В. Петкова. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 792 с.

222. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2019. 1384 с.

223. Начальник Луганської ОВА підсумував ситуацію на фронті на Луганщині цього року. *Суспільне*. URL: <https://suspilne.media/650322-kontroluemo-ne-bilse-ale-i-ne-mense-nacalnik-luganskoi-ova-pidsumuvav-situaciu-na-fronti-na-lugansini-cogo-roku/> (дата звернення: 20.03.2024).
224. НБУ за 2022 р. виявив 4,5 тис. шахрайських сайтів. *Інформаційне агентство «Інтерфакс–Україна»*, 2023, 15 лютого. URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/891536.html> (дата звернення: 18.11.2023).
225. Нікітська О. В. Методи запобігання фішингу та його різновиди. *Вісник Академії адвокатури України*. 2017. Т. 12. Вип. № 21. С. 169–175.
226. Новіков О. В. Злочини проти інтелектуальної власності: поняття, види, сучасний стан та тенденції розвитку. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 3. С. 234–239.
227. Новіков О. В. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинності у сфері інтелектуальної власності: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 187 с.
228. Новіков О. В. Негативні соціальні наслідки злочинності у сфері інтелектуальної власності. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 69. С. 177–184.
229. Новіков О. В. Недоліки й прорахунки політики держави в епоху постіндустріальної економіки як детермінуючий комплекс злочинності у сфері інтелектуальної власності. *Юридичний вісник*. 2014. № 4. С. 338–342.
230. Об'єм і розміри шахрайства з використанням теми виплат ВПО – шалений. *Газета «Гривна»*, 2023, 11 квітня. URL: <https://grivna.ua/publikatsii/obem-i-rozmiri-shahraystva-z-vikoristannyam-temi-viplat-vpo--shalenyi> (дата звернення: 18.11.2023).
231. Оболенцев В. Ф. Латентна злочинність: проблеми теорії та практики попередження. Х.: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2005. 128 с.
232. Орлов Ю. В. Злочинність і протидія їй в умовах війни: кримінально-правовий та кримінологічний виміри: монографія. Харків: Право, 2023. 252 с.
233. Орлов Ю. В., Ступник Я. В. Кримінологічний аналіз екологічної злочинності в Україні: від ординарної ситуації до контексту війни. *Вісник*

Кримінологічної Асоціації України. 2023. № 2 (29). С. 276–288. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2023.2.22>.

234. Основи кібергігієни. Як держслужбовцям захиститися від хакерських атак. *Дія.Освіта*. URL: <https://osvita.diia.gov.ua/courses/cyber-hygiene> (дата звернення: 25.06.2023).

235. Павликівський В. І. Кримінальна відповідальність за використання спеціальних технічних засобів отримання інформації та конституційне право людини на свободу слова та поширення інформації. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття: тези доп. учасників III Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 19 черв. 2020 р.)*. Харків, 2019. С. 182–185.

236. Панов М. І. Методологія науки як необхідна складова фундаментальних досліджень кримінального права. *Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 11–12 жовт. 2012 р.)*. Харків: Право, 2012. С. 26–31.

237. Панов М. І. Основи методології науки кримінального права. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. № 2 (9). С. 1–41.

238. Парасюк В. М. Особисте життя як об'єкт цивільно-правових відносин. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 6. С. 137–140.

239. Півень А. В. Віктимологічна профілактика вуличної насильницької злочинності. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 183–189.

240. Податковий кодекс України: від 02.10.2010 р. №2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13–14, № 15–16, № 17. Ст. 112.

241. Поклад В. І. Методологія та методика вивчення латентної злочинності: навчальний посібник. Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2007. 48 с.

242. Політика конфіденційності Apple. URL: <https://www.apple.com/legal/privacy/uk/> (дата звернення: 15.01.2023).

243. Половенко Л. П., Мерінова С. В. Виявлення ознак соціальної інженерії та технологія протидії соціальним хакерам на підприємстві. *Підприємництво та інновації*. Вип. 10. 2019. С. 183–187.
244. Попов К. Л. Напрями віктимологічної профілактики шахрайства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 3. С. 159–163. URL: http://lsei.org.ua/3_2015/46.pdf (дата звернення: 26.06.2023).
245. Породько В. Право на недоторканість особистого життя людини: проблема термінології. *Підприємництво, господарство і право*. № 11. 2018. С. 146–149.
246. Посикалюк О. О. Особисте немайнове право фізичної особи на приватність: компаративістський підхід. Наукові читання, присвячені пам'яті В. М. Корецького: зб. наук. Праць. К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2008. С. 182–184.
247. Посикалюк О. О. Особисті немайнові права фізичних осіб в романській, германській, англо-американській системах приватного права. К.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва НАПрН України, 2011. 204 с.
248. Посібник з європейського права у сфері захисту персональних даних. К.: К.І.С., 2015. 216 с.
249. Потерпілий від злочину (міждисциплінарне правове дослідження): монографія / за заг. ред. Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова. Х.: Кроссроуд, 2008. 364 с.
250. Правдиченко А. Персональні дані онлайн: проблеми регулювання та перспективи захисту. *Центр демократії та верховенства права*, 2019, 21 листопада. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/personalni-dani-onlajn/> (дата звернення: 17.01.2023).
251. Право на приватність: *conditio sine qua non* / Харківська правозахисна група; Худож.-оформлювач О. Герчук Харків: Фоліо, 2003. 216 с.
252. Правоторова О. М. Поняття та зміст адміністративно-правової охорони. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 4. С. 154–158.
253. Присяжнюк І. Розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) та порушення права на недоторканність приватного життя: проблеми співвідношення. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. № 1. 2017. С. 1–10.

254. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за порушення законодавства про захист персональних даних: Закон України від 02.06.2011 р. № 3454-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 50. Ст. 549.

255. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22.11.2018 р. № 2617-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 17. Ст. 71.

256. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення системи захисту персональних даних: Закон України від 03.07.2013 р. № 383-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 14. Ст. 252.

257. Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо викривачів корупції: Закон України від 17.10.2019 р. № 198-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 50. Ст. 356.

258. Про Державний бюджет України на 2020 рік: Закон України від 14.11.2019 р. № 294-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 5. Ст. 31.

259. Про Державний бюджет України на 2021 рік: Закон України від 15.12.2020 р. № 1082-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 16. Ст. 144.

260. Про Державний бюджет України на 2022 рік: Закон України від 02.12.2021 р. № 1928-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2022. № 3. Ст. 12.

261. Про Державний бюджет України на 2023 рік: Закон України від 03.11.2022 р. № 2710-IX. Дата оновлення: 22.10.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#Text> (дата звернення: 04.11.2023 року).

262. Про Державний реєстр виборців: Закон України від 22.02.2007 р. № 698-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 20. Ст. 282.

263. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314.

264. Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус:

Закон України від 20.11.2012 р. № 5492-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 51. Ст. 716.

265. Про Єдиний державний реєстр призовників, військовозобов'язаних та резервістів: Закон України від 16.03.2017 р. № 1951-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 18. Ст. 217.

266. Про затвердження документів у сфері захисту персональних даних: Наказ Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 08 січня 2014 р. № 1/02-14. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1_02715-14#Text (дата звернення: 25.12.2023).

267. Про затвердження Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування: Наказ Національного агентства України з питань державної служби 05 серпня 2016 р. № 158. Дата оновлення: 11.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1203-16> (дата звернення: 25.12.2023).

268. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 34. Ст. 481.

269. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48. Ст. 650.

270. Про Комісію з журналістської етики. URL: <https://cje.org.ua/about/> (дата звернення: 25.12.2023).

271. Про медіа: Закон України від 13.12.2022 р. № 2849-IX. Дата оновлення: 10.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#n2350> (дата звернення: 25.12.2023).

272. Про Національну стратегію у сфері прав людини: Указ Президента України від 24 березня 2021 р. № 119/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text> (дата звернення: 25.12.2023).

273. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 р. № 2163-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 45. Ст. 403.

274. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України»: Указ Президента України від 26 серпня 2021 р. № 447/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021> (дата звернення: 24.12.2023).

275. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення порядку обробки та використання даних в державних реєстрах для військового обліку та набуття статусу ветерана війни під час дії воєнного стану: від 18.09.2023 р. № 10062. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42801> (дата звернення: 01.01.2024).

276. Проект Закону про захист персональних даних: від 07.06.2021 р. № 5628. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72160 (дата звернення: 16.01.2023).

277. Проект Закону про захист персональних даних: від 25.10.2022 р. № 8153. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40707> (дата звернення: 16.01.2023).

278. Радейко Р. Право на приватність у соціальних мережах. *Право на забуття*: зб. ст. / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків: ЕКУС, 2021. С. 103–114.

279. Радкевич О. П. Забезпечення охорони і захисту персональної інформації у Сполучених Штатах Америки та Великій Британії. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2012. № 1 (9). С. 141–153.

280. Радкевич О. П. Цивільно-правова охорона і захист персональної інформації в мережі Інтернет: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 200 с.

281. Радутний О. Е. Великі дані: поняття, ознаки та виклики (кримінально-правовий аспект). *Інформація і право*. 2023. № 1 (44). С. 88–105.

282. Радутний О. Е. Ілюзія та реальність інформаційного суверенітету. *Інформація і право*. 2020. № 4 (35). С. 22–38.

283. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних): міжнародний документ від 27 квітня 2016 р.

№ 2016/679. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text (дата звернення: 15.12.2023).

284. Результати опитування від НБУ та Опендатабот: кожен дев'ятий опитаний ставав жертвою шахраїв з початку воєнного стану. *Національний банк України*, 2023, 09 жовтня. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/rezultati-opituvannya-vid-nbu-ta-opendatabot-kojen-devyatiy-opitaniy-stavav-jertvoyu-shahrayiv-z-pochatku-voyennogo-stanu> (дата звернення: 18.11.2023).

285. Рекомендація № R(87)15 Комітету Міністрів державам-членам, що регулює використання персональних даних у секторі поліції. URL: http://cyberpeace.org.ua/files/rekomendacia_km_radi_evropi_sodo_vikoristanna_personalnih_daniv_sektori_policii.pdf (дата звернення: 15.12.2023).

286. Рішення Європейського суду з прав людини щодо доступу до інформації / за заг. ред. Шевченко Т. С., Розкладай І. Є. К.: Москаленко О. М., 2014. 200 с.

287. Рішення Конституційного Суду України № 2–рп/2012 у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України від 20 січня 2012 р., справа № 1–9/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12#Text> (дата звернення: 17.02.2021).

288. Рішко Б. С. Латентна злочинність: поняття, причини, методи виявлення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2016. Випуск 41. Том 2. С. 130–132.

289. Романюк І. І. Охорона права на персональні дані в Україні (цивільно-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 267 с.

290. Самодін А. В. Невтручання у приватне життя як засада кримінального провадження. *Юридична наука*. 2015. № 5. С. 148–155.

291. Самойленко Ю. С. Особливості, вади та шляхи вдосконалення правового забезпечення захисту персональних даних в Україні. *Право і суспільство*. 2020. № 6–2. Частина 2. С. 29–35.

292. Самощенко І. В. Особливості кримінального покарання щодо фізичних осіб у Англії. *Південноукраїнський правовий часопис*. 2020. № 2. С. 36–44.

293. Саско О. Щодо поняття латентної злочинності та причин її виникнення. *Історико-правовий часопис*. 2017. № 1 (9). С. 150–155.
294. Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві / за наук. ред. В. І. Борисова. Х.: Право, 2006. 208 с.
295. Сергеева Г. А. Англомовні запозичення в українській правничій термінології : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Харків, 2002. 16 с.
296. Серьогін В. Зміст і обсяг права на недоторканність приватного життя (прайвесі). *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 4. С. 88–97.
297. Серьогін В. О. Право на недоторканність приватного життя (прайвесі) у конституційно-правовій теорії та практиці: монографія. Харків: ФІНН, 2010. 608 с.
298. Сидельников О. Д. Становлення інституту персональних даних. URL: <http://intkonf.org/sidelnikov-o-d-stanovlennya-institutu-personalnih-danih/> (дата звернення 08.02.2021).
299. Сисоєнко М. І. Інформаційні права особи. *Захист прав, свобод і законних інтересів громадян в процесі правоохоронної діяльності*: матеріали міжвузівської науково-практичної конференції (Донецьк, 27 квітня 2001 р.). Донецьк: ДІВС, 2001. С. 491–494.
300. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): підручник. Харків: Еспанда, 2006. 776 с.
301. Скільки людей зараз живе у Києві: з'явилися свіжі дані. *Апостроф*, 2023, 13 серпня. URL: <https://apostrophe.ua/ua/news/kyiv/2023-08-13/skolko-lyudej-sejchas-zhivet-v-kieve-poyavilis-svezhie-dannye/302699> (дата звернення: 20.03.2024).
302. Славко А. С., Репін Д. А. Механізм реалізації та захисту права на забуття. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. №8. С. 522–525.
303. Сосніна О. Поняття предмета злочину, передбаченого ст. 182 Кримінального кодексу України. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. Chișinău, 2015. Nr. 5–2 (15). Р. 64–68.
304. Сосніна О. В. Кримінальна відповідальність за порушення недоторканності приватного життя (ст. 182 КК України): дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2017. 256 с.

305. Спасибо-Фатєєва І. В., Філатова-Білоус Н. Ю. Критичний аналіз права на забуття з погляду економічного аналізу права. *Право на забуття*: зб. ст. / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків: ЕКУС, 2021. С. 132–145.
306. Спеціальні та галузеві соціології: навчальний посібник для студентів ВНЗ / за ред. В. Є. Пилипенка. К.: Каравелла, 2003. 304 с.
307. Спюювали та кривдили дівчат на камеру? Поліція прийшла з обшуками до організаторів п'яних вечірок. *BBC News Україна*, 2023, 01 лютого. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-64483025> (дата звернення: 18.11.2023).
308. Стаття 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: стандарти застосування при здійсненні правосуддя / Н. Ахтирська, В. Філатов, Т. Фулей, Х. Хембах. К.: Істина, 2011. 200 с.
309. Стежар Т., Засаднюк А. Бізнес-імперія УПЦ МП: звідки у божих людей беруться гроші на розкішні маєтки та автівки. *Інформаційне агентство «УНІАН»*, 2018, 13 грудня. URL: <https://www.unian.ua/politics/10376331-biznes-imperiya-upc-mp-zvidki-u-bozhih-lyudey-berutsya-groshi-na-rozkishni-mayetki-ta-avtivki.html> (дата звернення: 08.02.2023).
310. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту): монографія. Хмельницький: Вид-во ХУУП, 2007. 626 с.
311. Стефанчук Р. О. Цивільне право України: навч. посіб. К.: Прецедент, 2005. 312 с.
312. Ступник Я. В., Григаш Д. М. Про кримінологічну складову політики протидії наркозлочинності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2015. Вип. 31. Том 3. С. 66–69.
313. Текст проекту нового Кримінального кодексу України / Draft of the new Criminal Code of Ukraine: від 10 січня 2024 року. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> (дата звернення: 20.01.2024).
314. Топчій В., Дідківська Г. Суспільна небезпечність злочинності. *Norwegian Journal of development of the International Science*. 2022. № 77. С. 50–53.

315. Тотовицька О. Чи відповідає міжнародним стандартам захист персональних даних в Україні? *Портал «ГУРТ»*, 2021, 28 січня. URL: <https://gurt.org.ua/news/informator/66213/> (дата звернення: 23.01.2024).

316. У франківської блогерки вкрали фари з нового автомобіля. ФОТО/ВІДЕО. *ІАА «Ратуша»*, 2020, 9 листопада. URL: <https://www.ratusha.if.ua/%d1%83-%d1%84%d1%80%d0%b0%d0%bd%d0%ba%d1%96%d0%b2%d1%81%d1%8c%d0%ba%d0%be%d1%97-%d0%b1%d0%bb%d0%be%d0%b3%d0%b5%d1%80%d0%ba%d0%b8-%d0%b2%d0%ba%d1%80%d0%b0%d0%bb%d0%b8-%d1%84%d0%b0%d1%80%d0%b8-%d0%b7/> (дата звернення: 08.02.2023)

317. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: міжнародний документ від 27 червня 2014 р. Дата оновлення: 30.11.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 17.01.2023).

318. Уханова Н. С. Виклики і загрози правам та безпеці людини в інформаційній сфері. *Інформація і право*. 2018. № 4 (27). С. 33–45.

319. Ухвала Городенківського районного суду Івано-Франківської області від 31 березня 2022 р., судова справа № 342/221/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103814009> (дата звернення: 19.01.2023).

320. Ухвала Дарницького районного суду міста Києва від 11 травня 2022 р., судова справа № 753/22/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104261528> (дата звернення: 19.01.2023).

321. Ухвала Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 23 вересня 2022 р., судова справа № 201/6714/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106593267> (дата звернення: 19.01.2023).

322. Ухвала Ренійського районного суду Одеської області від 25 жовтня 2022 р., судова справа № 510/1761/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106941346> (дата звернення: 19.01.2023).

323. Фаїзова О. Право на особисте життя та його таємницю: особливості термінологічного розмежування. *Римське право і сучасність. Кодифікація та рекодифікація цивільного законодавства в Україні: досвід і перспективи*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 25 червня 2021 р.). Одеса: Фенікс, 2021. С. 112–115.
324. Філософія свободи / Ларс Фр. Г. Свендсен; пер. з норвезьк. Львів: Видавництво Анетти Антоненко; К.: НікаЦентр, 2016. 336 с.
325. Фролов О. Г. Злочинність і система кримінальних покарань (соціальні, правові та кримінологічні проблеми та шляхи їх вирішення за допомогою логіко-математичних методів): навч. посібник. К.: АртЕк, 1997. 208 с.
326. Харченко В. Визначення істотної шкоди та тяжких наслідків за новою редакцією примітки до ст. 364 КК України. *Форум права*. 2015. № 2. С. 169–176.
327. Храмцов О. М. Про співвідношення злочину, передбаченого статтею 182 КК України, і інституту дифамації як суспільно небезпечного діяння проти честі та гідності людини. *Право і безпека*. 2004. № 3/1. С. 174–177.
328. Христич І. О., Шевченко Л. О. Кримінологічна характеристика осіб, які вчинили злочини економічної спрямованості на об'єктах ПЕК України. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2010. Вип. 20. С. 122–134.
329. Цивільне право: підручник: у 2 т. / за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. 2-ге вид., переробл. та допов. Х.: Право, 2014. Т. 1. 656 с.
330. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003, №40–44. ст. 356.
331. Червякова О. Закон України «Про захист персональних даних»: проблеми та шляхи вдосконалення. *Проблеми законності*. 2013. № 122. С. 96–106.
332. Чеханюк Л. В. Профілактика віктимної поведінки жінки як жертви злочинного посягання: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 272 с.
333. Чисельність населення (за оцінкою) на 1 січня 2015 року та середня чисельність за 2014 рік. Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/ds/kn/kn_u/kn2014_u.html (дата звернення: 10.11.2023).

334. Чисельність населення (за оцінкою) на 1 січня 2016 року та середня чисельність у 2015 році. Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/ds/kn/kn_u/kn1215_u.html (дата звернення: 10.11.2023).

335. Чисельність населення (за оцінкою) на 1 січня 2017 року та середня чисельність у 2016 році. Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/ds/kn/kn_u/kn1216_u.html (дата звернення: 10.11.2023).

336. Чисельність населення (за оцінкою) на 1 січня 2018 року та середня чисельність у 2017 році. Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/ds/kn/kn_u/kn1217_u.html (дата звернення: 10.11.2023).

337. Чисельність населення (за оцінкою) на 1 січня 2019 року та середня чисельність у 2018 році. Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/ds/kn/kn_u/kn1218_u.html (дата звернення: 10.11.2023).

338. Чисельність населення (за оцінкою) на 1 січня 2020 року та середня чисельність у 2019 році. Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/ds/kn/kn_u/kn1219_u.html (дата звернення: 10.11.2023).

339. Чисельність населення (за оцінкою) на 1 січня 2021 року: статистичний збірник. Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/05/zb_chuselnist%202021.pdf (дата звернення: 10.11.2023).

340. Чисельність населення України в 2022 р. Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people/> (дата звернення: 10.11.2023).

341. Чисельність населення України варіюється від 28 до 34 мільйонів – демографи. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3692466-ciselnist-naselenna-ukraini-variuet-sa-vid-28-do-34-miljoniv-demografi.html> (дата звернення: 10.11.2023).

342. Швець Д. В. Поняття, зміст та функції професійної підготовки поліцейського в Україні. *Форум права*. 2017. № 5. С. 441–446.

343. Шиндель Ю. І. Суспільно небезпечні наслідки в структурі зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (ст. 365-2 Кримінального кодексу України). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія: Право. 2013. № 1077. Вип. 15. С. 126–130.

344. Щодо матеріалу про можливе зґвалтування в Інтернет-виданні «РадіоТрек»: Рішення Комісії з журналістської етики від 22 листопада 2021 р. URL: <https://cje.org.ua/complaints/skarga-shchodo-publikaciyi-pro-zgvaltuvannya-u-kryvomu-rozi/> (дата звернення: 25.12.2023).

345. Як Google використовує файли cookie. Конфіденційність та умови Google. URL: <https://policies.google.com/technologies/cookies?hl=uk> (дата звернення: 16.01.2023).

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Полях Є. В. Генезис та сучасний зміст права на недоторканність приватного життя. *Журнал східноєвропейського права*. 2021. № 91. С. 100–109. URL: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2021/08/poliakh_91.pdf
2. Полях Є. В. Кримінологічна детермінація порушення недоторканності приватного життя. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2023. Вип. 45. С. 149–159. DOI: 10.31359/2079-6242-2022-45-149.
3. Полях Є. Можливості застосування міжнародного та зарубіжного досвіду запобігання порушенням недоторканності приватного життя у вітчизняній превентивній практиці. *Юридичний вісник*. 2023. № 6. С. 290–300. DOI: <https://doi.org/10.32782/yuv.v6.2023.36>.
4. Полях Є. В. Латентність порушень недоторканності приватного життя: її рівень та причини виникнення. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2024. Вип. 46. С. 166–173. DOI: 10.31359/2079-6242-2022-46-166.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Полях Є. В. Щодо віктимологічних чинників кримінальних правопорушень проти приватності. *Актуальні проблеми протидії злочинності та корупції*: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції (Харків, 17 лютого 2023 р.). Харків: Юрайт, 2023. С. 235–239. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2023/03/Актуальні-проблеми-протидії-злочинності-та-корупції_17.02.23.pdf
6. Полях Є. В. Щодо питання соціально-політичних (правових) чинників порушень недоторканності приватного життя. *Права та основоположні свободи людини у контексті євроінтеграції України*: круглий стіл до Дня юриста, 4 жовт.

2023 р. Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2023. С. 133–135. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/13148>

7. Полях Є. В. Щодо причин латентизації порушень приватності в українському суспільстві. *Становлення та розвиток правової держави: проблеми теорії та практики*: Матеріали XVI міжнародної науково-практичної конференції, м. Миколаїв, 21 грудня 2023 р. Львів–Торунь: Liha-Pres, 2023. С. 220–222. DOI: 10.36059/978-966-397-359-3-55.

8. Полях Є. В. До питання пошуку оптимальної моделі захисту персональних даних в Україні. *Правова система та державотворення: історичний вимір і сучасні тенденції*: Матеріали II науково-практичної конференції (м. Ужгород, 16–17 лютого 2024 р.). Одеса: Видавництво «Молодий вчений», 2024. С. 105–108. URL: <https://molodyivchenyi.ua/omp/index.php/conference/catalog/view/77/1251/2590-1>

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

9. Poliakh Yevheniia. Criminological characteristics of privacy violation and its prevention. *Сучасне суспільство і наука: актуальні дослідження молодих науковців*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції іноземними мовами. Харків, 27 травня 2021 р. Харків: НЮУ ім. Ярослава Мудрого, 2021. С. 162–164. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/12/Збірник-матеріалів-конференції-НЮУ-2021-р_—копія.pdf

Додаток Б

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Всеукраїнська науково-практична Інтернет-конференції іноземними мовами «Сучасне суспільство і наука: актуальні дослідження молодих науковців» (м. Харків, 27 травня 2021 р.). Форма участі – заочна.
2. Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми протидії злочинності та корупції» (м. Харків, 17 лютого 2023 р.). Форма участі – заочна.
3. Круглий стіл до Дня юриста «Права та основоположні свободи людини у контексті євроінтеграції України» (м. Харків, 04 жовтня 2023 р.). Форма участі – заочна.
4. XVI міжнародна науково-практична конференція «Становлення та розвиток правової держави: проблеми теорії та практики» (м. Миколаїв, 21 грудня 2023 р.). Форма участі – заочна.
5. II науково-практична конференція «Правова система та державотворення: історичний вимір і сучасні тенденції» (м. Ужгород, 16–17 лютого 2024 р.). Форма участі – заочна.

Додаток В

АНКЕТА

соціологічного опитування працівників правоохоронних органів і суддів з проблем порушення недоторканності приватного життя

У Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України проводиться наукове дослідження на тему: «Кримінологічна характеристика та запобігання порушенню недоторканності приватного життя».

Право на недоторканність приватного життя прямо передбачене Конституцією України, відповідно до статті 32 якої ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України, а також не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Приватне життя – сфера існування людини (житло чи інше володіння особи, робоче місце, речі, що знаходяться при людині), обставини особистого існування людини, таємниця віросповідання, конфіденційність творчого і духовного життя, дані щодо здоров'я і фізичного розвитку людини, відомості, що містяться в документах медичних аналізів, інтимні стосунки, обставини як безпосереднього особистого спілкування з іншими людьми (розмов віч-на-віч), так і спілкування шляхом використання поштово-телеграфних, телефонних, комп'ютерних та інших технічних комунікацій, стосунки у сім'ї, спілкування та стосунки з іншими людьми, зміст приватних щоденників, листів та записок, спосіб життя та всі інші конфіденційні обставини існування людини, які вона сама не вважає потрібним або можливим розголошувати. Область приватного життя частково перекривається із захистом інформації (конфіденційністю), що може включати в себе поняття належного використання, а також захист інформації.

Стаття 182 КК України встановлює кримінальну відповідальність за порушення недоторканності приватного життя, а саме незаконне збирання, зберігання, використання, знищення, поширення конфіденційної інформації про особу або незаконної зміни такої інформації, крім випадків, передбачених іншими статтями цього Кодексу.

Окремі склади кримінальних правопорушень, що посягають на той чи інший аспект приватності, містяться й в інших статтях **Особливої частини КК України**:

- **ст. 132** «Розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби»;
- **ст. 145** «Незаконне розголошення лікарської таємниці»;
- **ст. 162** «Порушення недоторканості житла»;

- **ст. 163** «Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер»;
- **ст. 168** «Розголошення таємниці усиновлення (удочеріння)».

Просимо Вас взяти участь у дослідженні питань, пов'язаних із посяганнями на сферу приватного життя особи (right to privacy). Будь ласка, оберіть варіант відповіді, який відображає Ваше ставлення до досліджуваної проблеми.

Анкетування анонімне. Конфіденційність гарантуємо. Ваші відповіді сприятимуть успіху дослідження. Заздалегідь вдячні!

1. Де Ви працюєте?

- ☐ Національна поліція
- ☐ Прокуратура
- ☐ Суд

2. Ваша посада:

- ☐ Слідчий
- ☐ Оперативний співробітник
- ☐ Начальник (заступник начальника) слідчого відділу
- ☐ Прокурор
- ☐ Керівник (заступник керівника) відділу прокуратури
- ☐ Суддя

3. Стаж роботи за спеціальністю:

- ☐ До 1 року
- ☐ Від 1 року до 5 років
- ☐ Від 5 до 10 років
- ☐ Понад 10 років

4. Чи є необхідною кримінальна відповідальність за порушення недоторканності приватного життя (загальна норма, передбачена ст. 182 КК України)?

- ☐ Так
- ☐ Скоріше так
- ☐ Скоріше ні
- ☐ Ні

5. Чи підтримуєте Ви криміналізацію порушення вимог законодавства про захист персональних даних, якщо це порушення завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам?

- ☐ Так
- ☐ Скоріше так
- ☐ Скоріше ні
- ☐ Ні

6. Як Ви оцінюєте стан правового забезпечення охорони приватного життя в Україні?

- ☐ Відмінно
- ☐ Добре
- ☐ Задовільно
- ☐ Незадовільно

7. Яка, на Вашу думку, причина незначної кількості кримінальних проваджень, пов'язаних з порушенням недоторканності приватного життя?

- ☐ Немає фактів вчинення кримінальних правопорушень проти приватності
 - ☐ Факти є, але потерпілі не знають про порушення їх прав
 - ☐ Кримінальні провадження не відкриваються через те, що громадяни не звертаються до правоохоронних органів з приводу втручання в їхнє приватне життя
 - ☐ Виникають складнощі при кваліфікації вчиненого кримінального правопорушення
 - ☐ Інше: _____
-

8. Як Ви вважаєте, чому громадяни не звертаються до правоохоронних органів з приводу втручання в їхнє приватне життя?

- ☐ Не знають про конституційне право на приватність та можливість притягнення до відповідальності правопорушників
 - ☐ Незначна шкода від порушення недоторканності приватного життя
 - ☐ Не довіряють правоохоронним органам
 - ☐ Через страх помсти з боку правопорушника
 - ☐ Через небажання розголошувати певні аспекти свого приватного життя (подружні зради; домашнє насильство; нетрадиційні сексуальні відносини тощо)
 - ☐ Намагаються самостійно врегулювати проблему
 - ☐ Інше: _____
-

9. На Вашу думку, скільки на одне обліковане кримінальне правопорушення проти приватності припадає не облікованих?

- ☐ 1:1
- ☐ 1:2
- ☐ 1:3
- ☐ 1:4
- ☐ 1:5
- ☐ 1:7
- ☐ 1:10
- ☐ >1:10
- ☐ >1:20

- ☐ >1:50
- ☐ >1:100

10. Що з переліченого Ви вважаєте найбільш поширеними мотивами або цілями порушення права на приватність? Оберіть не більше трьох.

- ☐ Помста
 - ☐ Корисливі мотив та мета
 - ☐ Використання конфіденційної інформації у «чорному» піарі
 - ☐ Недбале ставлення до посадових обов'язків розпорядниками персональних даних
 - ☐ Хуліганські мотиви
 - ☐ Просування інформаційний ресурсів (сайтів, сторінок в соціальних мережах, телеканалів) через резонансні новини
 - ☐ Покращення показників роботи співробітниками правоохоронних органів
 - ☐ Кар'єрне зростання
 - ☐ Шантаж
 - ☐ Інше: _____
-

11. Що з переліченого Ви вважаєте найбільш значущими обставинами, що полегшують вчинення кримінальних правопорушень проти приватності або сприяють їх вчиненню? Оберіть не більше п'яти.

- ☐ Недосконале національне законодавство з питань охорони та захисту права на приватність
- ☐ Недосконалість правових норм, що регулюють кримінальну відповідальність за порушення недоторканності приватного життя
- ☐ Недбале ставлення особи до захисту конфіденційної інформації про себе через неосвіченість у сфері ргівасу
- ☐ Відсутність гігієни кібербезпеки користувачів мережі Інтернет
- ☐ Відсутність прозорості в діяльності органів державної влади та правоохоронних органів
- ☐ Неконтрольованість діяльності спеціальних правоохоронних структур та використання ними спеціальних засобів негласного зняття, фіксації та передачі інформації
- ☐ Відсутність загальної культури та поваги до приватності
- ☐ Низький рівень правової культури службових осіб, які мають доступ до відомостей про приватне життя особи, відсутність корпоративної відповідальності за розголошення особистих даних
- ☐ Низький рівень професіоналізму та правової культури працівників ЗМІ й відсутність належних правових механізмів захисту приватності у співвідношенні з правом на інформацію
- ☐ Діяльність державних службовців, яка пов'язана з доступом до інформації про сімейне та приватне життя особи і водночас відсутність дієвих правових норм і

реальних механізмів притягнення їх до відповідальності за розголошення таких відомостей

☐ Посилення політики держав щодо обмеження права на недоторканність приватного життя у зв'язку з новими загрозами громадській безпеці, поширенням тероризму й радикальних настроїв

☐ Використання нових технологій для збирання, зберігання й використання приватної інформації

☐ Поява нових суб'єктів посягань на приватність: комерційних компаній і корпорацій, які втручаються в приватне життя в інтересах бізнесу та отримання прибутку

☐ Наявність у широкому доступі шпигунського програмного забезпечення

☐ Інше: _____

12. Які з перелічених заходів Ви вважаєте доцільно провести на державному рівні для підвищення рівня охорони приватного життя в Україні?

☐ Розробити та прийняти Стратегію/Програму запобігання порушенням права на приватність

☐ Провести інформаційну кампанію серед населення про право на приватність та можливості його захисту

☐ Створити та поширити безкоштовні online-тренінги (курси) з захисту особистої інформації та персональних даних в мережі Інтернет

☐ Провести тренінги з працівниками правоохоронних органів щодо виявлення та розслідування порушень права на приватність, а також журналістами, лікарями та іншими суб'єктами, хто має доступ до персональних даних та інформації про приватне життя громадян, щодо права особи на приватність та відповідальності за його порушення

☐ Внести зміни до Кримінального кодексу України щодо удосконалення кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти приватності

☐ Привести національне законодавство з питань охорони та захисту права на приватність до стандартів ЄС

☐ Включити у освітні програми, зокрема, у навчальну програму з правознавства, окрему тему щодо права на приватність

☐ Інше: _____

ДЯКУЄМО ЗА УЧАСТЬ У ДОСЛІДЖЕННІ!

СЛАВА УКРАЇНІ!

Додаток Г

АНКЕТА соціологічного опитування громадськості з проблем порушення недоторканності приватного життя

У Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України проводиться наукове дослідження на тему: «Кримінологічна характеристика та запобігання порушенню недоторканності приватного життя».

Просимо Вас взяти участь у дослідженні питань, пов'язаних із посяганнями на сферу приватного життя особи (right to privacy). Будь ласка, оберіть варіант відповіді, який відображає Ваше ставлення до досліджуваної проблеми.

Анкетування анонімне. Конфіденційність гарантуємо. Ваші відповіді сприятимуть успіху дослідження. Заздалегідь вдячні!

Довідково.

Приватне життя являє собою життєдіяльність людини в особливій сфері відносин, яка не підлягає контролю з боку держави, суспільних організацій, громадян. Це поведінка особи за межами її роботи, навчання та громадської діяльності, яку вона в силу своєї свободи не бажає робити надбанням інших. **Право на приватність** є одним із основоположних принципів світових демократій та закріплюється у багатьох міжнародно-правових актах, а також конституціями більшості незалежних демократичних держав, зокрема, і в Україні. Область приватного життя частково збігається із захистом інформації (конфіденційністю).

1. Ваш вік:*

- ☐ до 18 років;
- ☐ від 18 до 24 років;
- ☐ від 25 до 34 років;
- ☐ від 35 до 44 років;
- ☐ від 45 до 59 років;
- ☐ від 60 років і старше.

2. Стать:*

- ☐ жіноча;
- ☐ чоловіча;
- ☐ інше.

3. Ваша освіта:*

- ☐ базова середня освіта (1–9 класи);
- ☐ повна загальна середня освіта (1–11 класи);

- ☐ професійна (професійно-технічна) освіта;
- ☐ фахова передвища освіта (диплом молодшого спеціаліста);
- ☐ перший (бакалаврський) рівень вищої освіти (диплом бакалавра);
- ☐ другий (магістерський) рівень вищої освіти (диплом магістра);
- ☐ третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий) рівень вищої освіти (аспірантура/докторантура).

4. Професія/рід занять (якщо Ви маєте декілька професій/родів занять, оберіть найближче Вам):*

- ☐ учень/студент;
 - ☐ державний службовець;
 - ☐ підприємець;
 - ☐ працівник ІТ-сфери;
 - ☐ працівник сфери обслуговування;
 - ☐ викладач закладу освіти;
 - ☐ лікар/медперсонал/фармацевт;
 - ☐ журналіст;
 - ☐ інженер;
 - ☐ військовослужбовець;
 - ☐ священнослужитель;
 - ☐ юрист;
 - ☐ працівник правоохоронного органу чи суду;
 - ☐ фрілансер (вільноробочий);
 - ☐ тимчасово не працюю;
 - ☐ пенсіонер;
 - ☐ Інше: _____
-

5. Чи маєте Ви уявлення про те, що таке «приватне життя»?*

- ☐ так;
- ☐ скоріше так;
- ☐ скоріше ні;
- ☐ ні.

6. Що, на Вашу думку, є складовими приватного життя? (Оберіть декілька варіантів відповідей)*

- ☐ сімейні відносини;
- ☐ інтимні стосунки;
- ☐ персональні дані особи;
- ☐ публічні виступи;
- ☐ трудові відносини;
- ☐ релігійні переконання;

- ☐ кореспонденція;
- ☐ лікарська таємниця;
- ☐ право власності;
- ☐ етнічна ідентичність;
- ☐ репутація;
- ☐ політичні погляди;
- ☐ профілі у соціальних мережах;
- ☐ екологічні питання;
- ☐ батьківство;
- ☐ громадянство;
- ☐ участь у мітингах;
- ☐ інформація про події у місті.

7. Яких заходів Ви вживаєте для збереження у таємниці відомостей про своє приватне життя? (Оберіть декілька варіантів відповідей)*

- ☐ використовую «сильні паролі» (унікальні та складні паролі, що містять комбінацію великих і малих літер, цифр та спеціальних символів);
- ☐ регулярно змінюю паролі у соціальних мережах, банкінгу, гаджетах;
- ☐ користуюся багатофакторною аутентифікацією (надання двох або більше доказів особистості (пароль, sms-код на номер телефону чи електронну пошту, Face ID, Touch ID тощо), щоб отримати доступ і увійти у свій обліковий запис);
- ☐ вчасно оновлюю програмне забезпечення (операційну систему, антивіруси, інші програми та додатки);
- ☐ не завантажую невідомі додатки, не переходжу за невідомими посиланнями;
- ☐ завжди знайомлюся з правилами конфіденційності соціальних мереж, програмного забезпечення, додатків;
- ☐ завжди знайомлюся зі згодою на обробку персональних даних, яку підписую під час взаємодії з органами влади та іншими суб'єктами;
- ☐ завжди знайомлюся зі змістом повідомлень про надання доступу окремому додатку до персональних даних чи компонентів іншого програмного забезпечення на моєму смартфоні;
- ☐ обмежено користуюся соціальними мережами (не ділюся особистою інформацією у соціальних мережах, обмежую публічні пости, не додаю у «друзі» незнайомих людей тощо);
- ☐ не користуюся соціальними мережами взагалі;
- ☐ завжди використовую віртуальну приватну мережу, так званий VPN (сервіси, які створюють зашифровані тунелі для даних, захищають особисті дані в Інтернеті, приховуючи IP-адресу, і дозволяють безпечно користуватися загальнодоступними точками доступу Wi-Fi);
- ☐ використовую метод шифрування даних (криптографія) для збереження чи подальшої відправки адресанту;

- ☐ регулярно видаляю переписки та чати в усіх месенджерах або користуюся режимом «секретний чат»;
 - ☐ забороняю фотографам та відеографам фіксувати моє перебування на різних публічних та приватних заходах або не відвідую такі заходи взагалі;
 - ☐ маю домовленості з друзями, колегами, членами родини про те, що без моєї згоди вони не публікують жодного цифрового чи текстового контенту щодо мене;
 - ☐ зберігаю персональні дані на окремих носіях (портативних жорстких дисках, Flash-накопичувачах, дисках) або у сейфі;
 - ☐ побудував/-ла великий паркан вдома та/або затонував/-ла вікна в автомобілі;
 - ☐ завжди вимикаю геолокацію на смартфоні та інших гаджетах;
 - ☐ користуюся режимом «інкогніто», щоденно видаляю історію пошуку у браузері (або налаштував/-ла цей процес у автоматичному режимі);
 - ☐ ніколи не заходжу у свої акаунти зі сторонніх гаджетів;
 - ☐ ніколи не залишаю свої гаджети без нагляду, блокую екран смартфона чи планшета, завжди вимикаю чи закриваю кришку ноутбука;
 - ☐ заклеїв/-ла веб-камеру на ноутбуці ізолентою;
 - ☐ Інше: _____
-

8. Чи знайомі Ви з положеннями чинного законодавства про захист персональних даних?*

- ☐ так;
- ☐ ні.

9. Чи порушувалося Ваше право на недоторканність приватного життя?*

- ☐ так;
- ☐ ні;
- ☐ не знаю.

10. Як на попереднє питання ви відповіли «ТАК», то як саме порушувалося Ваше право на недоторканність приватного життя?

- ☐ зломи акаунтів у соціальних мережах, месенджерах чи електронної пошти;
- ☐ витік персональних даних з державних реєстрів;
- ☐ фізичне слідкування чи приховане відеоспостереження;
- ☐ прослуховування телефону;
- ☐ привласнення грошей онлайн-шахраями/зломи банківських карток;
- ☐ розголошення лікарської таємниці стороннім особам;
- ☐ розголошення таємниці усиновлення/удочеріння;
- ☐ порушення таємниці листування чи іншої кореспонденції працівниками відділень поштового зв'язку;

☐ Інше: _____

11. Якщо на питання №9 Ви відповіли «ТАК», то чи зверталися Ви до правоохоронних органів з приводу захисту свого права на недоторканність приватного життя?

- ☐ так;
☐ ні.

12. Якщо на питання №9 Ви відповіли «НІ», чи звернулися б Ви до правоохоронних органів, якби Ваше право на недоторканність життя було порушено?

- ☐ так;
☐ скоріше так;
☐ скоріше ні;
☐ ні;
☐ важко відповісти.

13. Якщо на попереднє питання Ви відповіли «СКОРІШЕ НІ» або «НІ», назвіть причину, з якої Ви не звернулися б до правоохоронних органів, якби Ваше право на недоторканність приватного життя було порушено?

- ☐ не довіряю правоохоронним органам;
☐ примирення з винним;
☐ не вважаю, що за такі дії повинна бути передбачена відповідальність;
☐ не вірю в можливість захисту права на недоторканність приватного життя правоохоронними органами;
☐ не бажаю розголошувати певні аспекти свого приватного життя, навіть якщо це необхідно для розслідування.

14. Чи впевнені Ви у надійності захисту Ваших персональних даних та іншої інформації про приватне життя у соціальних мережах? *

- ☐ так;
☐ скоріше так;
☐ скоріше ні;
☐ ні;
☐ важко відповісти.

15. Чи є, на Вашу думку, провокуючою поведінкою транслявання свого приватного життя у соціальних мережах, до якої вдаються блогери/влогери, й нерідко – пересічні користувачі? *

- ☐ так;
☐ скоріше так;
☐ скоріше ні;

- ☐ ні;
- ☐ важко відповісти.

16. Чи знайомитися Ви з положеннями правил конфіденційності, умовами надання послуг чи cookie, використовуючи те чи інше програмне забезпечення, відвідуючи різні сайти чи соціальні мережі?*

- ☐ так;
- ☐ ні;
- ☐ інколи.

17. Чи відомо Вам, що діюче кримінальне законодавство України передбачає відповідальність за порушення недоторканності приватного життя?*

- ☐ так;
- ☐ ні.

18. Наскільки Вас турбує проблема порушення недоторканності приватного життя?*

- ☐ взагалі не турбує;
- ☐ не турбує;
- ☐ нейтрально;
- ☐ викликає занепокоєння;
- ☐ дуже турбує.

19. Які загрози приватному життю Вас найбільше хвилюють? (Оберіть декілька варіантів відповідей)*

- ☐ крадіжка приватної інформації;
 - ☐ онлайн-шахрайство (фішинг-атаки, таргінг, бейтинг, претекстинг, зворотна соціальна інженерія, метод «дорожнє яблуко», сайти-пастки тощо);
 - ☐ порушення приватності у соціальних мережах;
 - ☐ витоки персональних даних з державних реєстрів;
 - ☐ кібератаки;
 - ☐ відеоспостереження та фізичне слідкування;
 - ☐ збір персональних даних урядовими організаціями та/або приватними компаніями тощо;
 - ☐ стрімкий розвиток штучного інтелекту та нейромереж;
 - ☐ перехоплення та передача приватної інформації провайдерами онлайн-месенджерів (Facebook Messenger, Telegram, Instagram Direct, Signal, WhatsApp, Viber тощо);
 - ☐ Інше: _____
-

20. Як Ви гадаєте, які з перелічених нижче напрямів запобігання порушенням недоторканності приватного життя є актуальними? (Оберіть декілька варіантів відповідей)*

- ☐ модернізація положень чинного законодавства і приведення їх до європейських та світових стандартів;
 - ☐ посилення рівня кібербезпеки та захисту персональних даних на національному рівні;
 - ☐ посилення контролю і нагляду за захистом персональних даних з боку правоохоронних чи інших незалежних органів публічної влади;
 - ☐ оновлення чинних етичних стандартів для технологій збирання та обробки даних;
 - ☐ взаємодія між органами публічної влади, приватними компаніями та громадським сектором для розробки і впровадження політик і заходів, спрямованих на захист приватного життя;
 - ☐ максимальна роботизація процесу обробки персональних даних, що унеможливорює доступ службових осіб до «зчитування» останньої;
 - ☐ підвищення рівня освіченості, активна робота з громадськістю щодо «прищеплення» культури як особистої приватності, так і поваги до приватності інших;
 - ☐ Інше: _____
-

21. На Вашу думку, чи існує необхідність у просвітницькій роботі з населенням з вказаної тематики?*

- ☐ так;
- ☐ скоріше так;
- ☐ скоріше ні;
- ☐ ні.

22. У якій формі Вам зручніше було б отримати інформацію щодо права на недоторканність приватного життя та його захисту?*

- ☐ онлайн тренінги / курси;
 - ☐ офлайн зустрічі з експертами;
 - ☐ друковані джерела;
 - ☐ короткі відеолекції;
 - ☐ блог у соціальних мережах з цікавим постингом;
 - ☐ розробка інтерактивних навчальних програм;
 - ☐ Інше: _____
-

ДЯКУЄМО ЗА УЧАСТЬ У ДОСЛІДЖЕННІ!

СЛАВА УКРАЇНІ!